

Esztendői Könyvtár
SZEGED

2009 APR 16.

55983
93/99 FI H49
2009/2

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXVII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXVII. évfolyam • 2. szám
2009. április

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelent
az
Oktatási és Kulturális
Minisztérium
a
Nemzeti Kulturális Alap
a
Magyar Nemzeti Múzeum
és a
Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
ÉTO-Print Nyomdaipari Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Bárdi Zoltán diák, Nagyenyed
Barsi Ernő dr. ny. főiskolai tanár, Győr
Bényei Miklós dr. ny. megyei könyvtárigazgató,
Debrecen
Boldizsár Zeyk Imre ny. tanár, Tordaszentlászló
Boros László dr. kandidátus, ny. főiskolai tanár,
Tokaj
Csorba Csaba dr. ny. főiskolai docens, Szolnok
Derzsi Ottó ny. tanár, Budapest
Dr. Laczkó Mihály ny. alezredes, Budapest
Fehér Zoltán dr. ny. főiskolai tanár, Bátya
Frankovics György néprajzkutató, Pécs
Halász Péter, az MMIKL főtanácsosa
Hoffmann Gréta diák, Herceggút
Horváth József dr. tanár, Csurgó
Huszár János ny. vezető szakfelügyelő, Pápa
Kardos Tímea egyetemi hallgató, Debrecen
Kápolnai Iván dr. ny. tudományos főmunkatárs,
Budapest
Kerékgyártó Mihály dr. ny. műszaki oktató,
Ózd
Körmendi Géza dr. ny. iskolaigazgató, Győr
Kövesdiné Panyi Antónia faluházvezető,
Mesztegyő
Kúcs Ildikó diák, Nagysalló
Lanczendorfer Zsuzsanna dr. néprajzkutató,
egyetemi docens, Győr
Messik Miklós dr., a Magyar Műemlékekért
a Világban Közhasznú Egyesület elnöke,
Budapest
Mészáros Szilvia diák, Nagyálma
Mísóczi Lajos dr. ny. főiskolai tanár, Gyöngyös
Morvay Péter dr. (1909–1993) néprajzkutató
Rakó József egyesületi elnök, Budapest
Romhányi András népművelő, Budapest
Sebő Ferenc dr. népzene kutató, Budapest
Szecskó Károly ny. levéltáros, Eger
Szendéné Bukucs Barbara történész, Budapest
Tóth József dr. ny. tanár-helytörténész, Budapest
Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a tápióbicskei Riedesel-kereszt
(Dr. Tóth József felvétele) látható.

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Háromszázhuszonöt esztendeje született Bél Mátyás (<i>Szecskó Károly</i>)	3
Sárközy István és Csokonai (<i>Dr. Horváth József</i>)	5
Vikár Béla, a folklórgyűjtés megújítója (<i>Sebő Ferenc</i>)	7
<u>Száz esztendeje született Morvay Péter</u>	
Emlékeim Morvay Péterről (<i>Barsi Ernő</i>)	12
Találkozásom Morvay Péterrel (<i>Körmendi Géza</i>)	15
Vándorolni jó – Morvay Péter emlékére (<i>Derzsi Ottó</i>)	16
Morvay Péter, a Honismeret első szerkesztője (<i>Halász Péter</i>)	22

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Morvay Péter: Az Ecsedi-láp</i>	26
Hagyományörzés Mesztegnyőn (<i>Kövesdiné Panyi Antónia</i>)	29

HAGYOMÁNY

Mátyás király és Dóczy Péter vitája (<i>Dr. Fehér Zoltán</i>).....	32
A kakas hírt hozó szerepe a magyar és szláv néphitben (<i>Frankovics György</i>).....	35

HAGYOMÁNY

A székelyes csángók hazatelepülése II. (<i>Dr. Laczkó Mihály</i>)	40
---	----

KILÁTÓ

Kapisztrán Szent János emlékei nyomában Itáliában (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	51
--	----

ZSENGE TERMÉS

Reneszánsz zene és tánc Mátyás udvarában (<i>Kardos Timea</i>).....	54
<u>Régen volt, igaz volt – A Palóc Társaság magyarságismereti pályázata</u>	
„Szeretném megőrizni dédnagymamám emlékét” (<i>Hoffmann Gréta</i>).....	58
„El kell hagyni az otthonunkat” (<i>Mészáros Szilvia</i>)	62
„Itt volt a hazájuk, itt is akartak nyugodni” (<i>Kúcs Ildikó</i>)	64
„A gyermekek bábmészokodva tanulták a táncokat” (<i>Bárdi Zoltán</i>).....	65

KRÓNIKA

Dr. Szecskó Károly hetvenéves (<i>Misóczki Lajos</i>).....	67
Rákóczi és a Nemes Ifjak Társasága (<i>Rakó József</i>)	68
A tápióbicskei csata emlékére (<i>Dr. Tóth József</i>)	69
A Wekerlei Életfa (<i>Romhányi András</i>)	71
Az Ózdi Gyári Olvasó Egylet (<i>Kerekgyártó Mihály</i>)	75
Frisnyák Sándor, a Balassa Iván Emlékérem 2008. évi díjazottja (<i>Dr. Boros László</i>)	76
Az 50. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke.....	78
Közhasznúsági beszámoló (<i>Bartha Éva–Gál Sándorné</i>).....	83

In memoriam

Juhász László (<i>Messik Miklós</i>)	87
Szalai Antal pápai helytörténész (<i>Huszár János</i>)	89

KÖNYVESPOLC

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények (<i>Bényei Miklós</i>).....	90
Teleki de Szék. A gróf Széki Teleki család otthonai Erdélyben és Magyarországon (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	92
Dr. Harsányi László: Rendhagyó monográfia – Marcaltó (<i>Dr. Kápolnai Iván</i>)	93
Töttös Gábor: Szekszárd – Mesélő útikönyv (<i>Kováts Dániel</i>)	95
A Kalotaszeg folyóirat (<i>Boldizsár Zeyk Imre</i>)	97
Tóth Ágnes: Hazatértek – A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásának emlékezete (<i>Szendéné Bukucs Barbara</i>).....	98
Ifj. Noszkay Jenő: Salgótarján barnaszénbányászata, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra (<i>Csorba Csaba</i>)	99
Arany Piroska: Kendőmesék (<i>Lancendorfer Zsuzsanna</i>)	100
Báti Anikó: Régi és új elemek a cserépfalui konyhán (<i>Csorba Csaba</i>)	102
Szent István gyermekei. Nyisztor Tinkával beszélget <i>Benkei Ildikó</i> (<i>Halász Péter</i>)	103
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	105

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

Tessedik Sámuel programja, a gazdálkodás és a vidéki élettér fejlesztésére; A Wenkheymek szerepe Békés megye magyar népességének újratelepítésében; 1849 gyulai eseményei; A Békés megyei szlovák hiedelmek; A csabai kolbászról; A békésszentandrásí és a békési duzzasztómű; Kuláküldözés Békés megyében; A szövetkezeti élet alakulása Békéscsabán; Eredmények és gondok Békés megye helytörténeti kutatásában; Tájházak Békés megyében; A füzeggyarmati helytörténeti gyűjtemény; A Karácsonyi János Megyei Honismereti Egyesületről.

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál során könnyebbéget jelent, s a korrektúra megkötésével esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (flopy) lemezen vagy CD-n küldi el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tördelés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

ÉVFORDULÓK

Háromszázhuszonöt esztendeje született Bél Mátyás

Bél Mátyás, a XVIII. századi Magyarország legnagyobb tudósa 1684. március 24-én született a Zólyom megyei Nagyócsán (Ocsova). Edesapja, kinek nevét *Bél Mátyás* örökölte, mészáros volt és szlovák, anyja *Cseszney Erzsébet* magyar volt. Ezért mindkét nemzet saját fiának tekintette. Saját magát következetesen „hungarusnak” vallotta, és nemcsak a magyart, hanem a szlovákot is anyanyelvi szinten beszélt. Ezen kívül klasszikus fokon művelte kora tudományosságának nyelvét, a latint, de jól beszélt németül, franciául, s ismerte a görögöt és a hébert is.

Szülei evangélikusok voltak. Hogy protestáns polgári családban született, annak két következménye is volt. Mint nem nemes, elsősorban a papi pályán remélhetett előbbre jutást. Mivel a nagyszombati egyetemre sokáig csupán katolikusok mehettek, csak a külföldi egyetemeken folytathatta tanulmányait. Alsóbb iskoláit Losoncon, Kálmón, Alsósztrégován és Besztercebányán végezte, míglén a „humaniorákat” a pozsonyi evangélikus liceumban.

Egyháza felismerve korán kibontakozó tehetségét, a németországi Halle egyetemére küldte. E hírnemes intézmény a kor egyik nevezetes alkotó műhelye volt. Benne sokrétű, a társadalmi érdekeket és a legkülönbözőbb szakágak eredményeit összegezni próbáló tudományos munkára törekedtek. Az ottani államismereti felfogás nem elégedett meg a részismeretekkel, hanem történelmi, földrajzi, természettudományi, politikai, művelődési és gazdasági viszonyok részleteire is kiterjedő szemléletet kívánt meg tanáraitól és hallgatóitól egyaránt. Az egyetem akkori vezetője ekkor Francke Hermann Ágost volt, aki kiváló tanárokat gyűjtött maga köré. Megszervezte a továbbképzést, bevezette az anyanyelvi oktatást, s jó könyveket íratott, ami által lehetővé tette, hogy megszüntették a pusztá memorizálásra épülő oktatást. Ebbe a pezsgő, eleven, a hazai viszonyokhoz képest új környezetbe került Bél Mátyás, hogy ott 1704 és 1707 között orvostudományt, földrajzot, teológiát, irodalmat és történelmet tanuljon.

Tanulmányai befejezése után Francke tanárként alkalmazta egy árvaházban, majd saját gyermekei nevelését is rábízta. Az egyetem kiváló minősítésének köszönhetően 1708-ban a bergeni gimnázium igazgatója, hazajöve külföldről a besztercebányai evangélikus algimnázium rektora, majd a felekezeti lelkésze. Onnan hívták meg 1714-ben a pozsonyi evangélikus gimnázium élére abban a reményben, hogy a nagy múltú, de ekkor már hanyatló iskolát újjászervezi. Bél az előlegezett bizalomnak kitűnően megfelelt. Korában az iskolai tanulmányok kezdete nem volt meghatározott életvekhez kötve, így egy-egy csoportba különböző életkorú és képességű tanulók kerültek. Az oktatás nem osztályrendszerben folyt, hanem egyéni volt. Bél Mátyás változtatott ezen az állapoton. Ezentúl a különböző osztályokba megközelítően azonos életkorú és képességű tanulókat sorolt és így megeremtetette a feltételeit annak, hogy a tanítás nem egy-egy személynek, hanem az egész osztálynak szóljon. Bevezette a tábla használatát. Tanártársai elé követelményként állította, hogy a tanuló az iskolában tanulja meg mindazt, amit tudnia kell.

Az egységes pedagógiai eljárások érdekében rendszeresen látogatta az osztályokat. Szükség esetén ő mutatta be, hogy hogyan kell tanítani. Bevezette a térkép használatát minden olyan tárgynál, ahol a térképnek hasznát lehetett venni. Bevezette az évenkénti vizsgát is. Tanterve és módszerei országszerte elterjedtek és nagy hatást gyakoroltak az oktatási rendszer korszerűsítésére. Miután Bél Mátyás lett az iskola igazgatója, tömegével tödültek a gyerekek ebbe az iskolába.

Filológusként is úttörő munkát végzett. Egy 1718-ban Lipcsében kiadott munkájában elsőként tanulmányozta a magyar rovásírást. 1734-ben a magyar nyelv európai társtalanságáról értekezett. A Károlyi-féle Biblia újszövetségi része néhány nehezen érthető szakaszát újrafordította, s az eredeti források

alapján a kisebb hibákat s botlásokat helyesbítette s az egészet stílusosan egységesítette, megteremtve ezzel a bibliafordítás új formáját.

A *Magyar grammatika, vagyis a hazai nyelvnek gyökeres megtanulásra való intézet* című műve is- kolát teremtett. Több mint egy évszázadon át valóságos „mintagrammatika” volt. A német nyelven tanulók részére is könyvet állított össze. Ebben írt a német telepekről és a nyelvjárásokról is. Így személyében a hazai germanisztika úttörőjét is tisztelnünk kell. Egy szlovák nyelvtanhoz írt terjedelmes elő- szavában pedig a szláv népekkel és nyelvekkel foglalkozott.

De bármennyire is fontos volt, amit Bél Mátyás a pedagógia és filológia tárgyában létrehozott, iga- zán maradandót a történelem- és a földrajztudomány területén alkotott. Első lépésként az eredeti forrás- anyag gyűjtéséhez, s annak kritikai értékeléséhez kezdett hozzá. Ezt ő maga így fogalmazta meg, hogy „... miként a folyók forrásuknál csak csörgedező gyenge erecskék, melyek arra alig képesek, hogy ma- guknak utat törjenek, messzebbre jutva a mindenünnen beléjük ömlő vizek nagy tömegét képesek szál- litani, így a történelem is szegényes forrásokból kiindulva az idők folyamán kiteljesedik, ha vannak erre megfelelő és alkalmas történelmi forráskutatók, akik az emlékek feltárásával és megfejtésével az ese- mények kuszaságában rendet teremtve a történelmet teljessé akarják és tudják kovácsolni.”

Fő műve a *Notitia Hungaricae Novae historico-geographica, magyarul az Új Magyarország törté- nelmi és földrajzi leírása* volt. Ennek kötetiben mutatkozik meg a *táj, a környezet és az ember korsze- rű kölcsönhatásának szemlélete*. A mű tervét már 1723-ban közzétette. E szerint a munka két-két nagy részből állott volna. Az első részben a régi Magyarországról kívánt beszélni, s a szkíták, a hunok, az avarok és a magyarok történetét, valamint a szerző idevágó régebbi filológiai értekezéseit foglalta vol- na magában. A második rész a XVIII. századi Magyarország leírását tartalmazta volna. Az első rész nem jelent meg. A második rész (a *Notitia*) módszerében, formájában és sokkal bővebb terjedelemben elkészült, részben meg is jelent.

Bél Mátyás a munka készítésébe bevonta paptársait és tanítványait, s Magyarország egész területére kiterjedő széleskörű adatgyűjtést kezdeményezett. Az összegyűlt sok ezer kérdőívet osztályozta. Ada- tait saját forrásaival egybevetve ellenőrizte, s a megyei hatóságok elé terjesztette, illetve levelezése út- ján ki is egészítette. Az anyagot vármegyénként és járásonként rendszerezve általános és különös rész- ben dolgozta fel. Az általános részben a történelmi anyagot közölte, a különös részben a megye talajvi- szonyait, termőképességét, nyersanyagait, iparát, éghajlatát, vízrajzát, etnikai, etnográfiai adatait kö- zölte. Végül az utak jegyzékét adta meg.

Munkájában sokan támogatták, de az is előfordult, hogy kémkedéssel vádolták meg, s különféle más módokon is zaklatták. Féltették tőle a nemesi jogokat, s a vármegyék önállóságát. Szerencsére Batthyá- nyi József kalocsai érsek és a nádor felismerve munkájának fontosságát, megvédték őt a vádaskodások- tól. Sőt, az uralkodó III. Károly császár és király jó indulatát is elnyerte. A hatóságok utasítást kaptak arra, hogy a vármegyénként elküldött kéziratot többször is vizsgálják felül, s annak adatait he- lyesbítsék, egészítsék ki. A *Notitia* munkálataival egyidejűleg Mikoviny Sámuel királyi mérnököt biz- ták meg azzal, hogy Bél munkájához vármegyénként térképeket készítsen.

Tízévi adatgyűjtés és szövegezés után készen állt a nagy mű. Bél, miután III. Károlyt megnyerte, hogy művéhez először írjon, Straub Pál bécsi könyvkereskedővel megállapodott a munka kiadásáról, amszterdami „gondos nyomásáról” és forgalmazásáról.

A terv azonban nem valósulhatott meg. Munkájának csupán négy kötete jelent meg. A Pozsony vár- megyével foglalkozó első kötet 1735-ben került ki a nyomdából 696 oldal terjedelemben Mikoviny Sá- muel két pozsonyi látképével és a megye térképével. 1736-ban megjelent a második kötet első fele ugyancsak Pozsony vármegyéről, annak abban főleg a Csaló-közt ismertette, majd pedig Túróc, Zó- lyom és Liptó vármegyék leírását adta Mikoviny térképével és Bél Mátyás arcképével. A harmadik kö- tet Pest, Pilis és Solt vármegyék anyagát tartalmazta. A negyedik kötet 1742-ben jelent meg Nógrád, Bars, Nyitra és Nagy- és Kishont vármegyék leírásával.

Bél haláláig a *Notitia* anyagának csupán egyharmada jelent meg nyomtatásban, 2683 oldalnyi terje- delemben. Körülbelül 10 ezer oldal kéziratban maradt. Belőle 1892-ben Zichy Jenő gróf megjelentette Moson vármegye leírását 71 oldalnyi terjedelemben, mindössze 100 példányban. Ezt a kiadványt szok- ták a *Notitia* ötödik köteteként emlegetni. Később néhány vármegye, pl. Heves, Szabolcs-Szatmár adta ki a megyékre vonatkozó részeket.

Bél Mátyás életművének gazdagságát bizonyítja, hogy 1718-ban felvetette egy hazai tudós társaság megalapításának gondolatát. Ez lett volna a Magyar Tudományos Akadémia elődje. Az ő kezdeménye- zésére született meg 1721-ben az első, valóban rendszeresen megjelenő hazai hetilap, a *Nova*

Posoniensia. Ennek egyes számaiban elsősorban a kormány munkájával, a királyi udvar eseményeivel foglalkoztak, de olvashatók benne a gyilkosságokkal, lopásokkal, az árakkal s az időjárással foglalkozó és egyéb anyagok is.

Bél Mátyást érdemeiért tagjává választotta a jénai, az olmtüzi Tudós Társaság, a londoni Királyi Társaság és a szentpétervári akadémia.

1749. augusztus 25-én halt meg. Pozsonyi sírja ma már nem látható. Emlékét a márványnál is marandóbban őrzi gazdag életműve.

Szecsó Károly

Irodalom: *Deák András:* Bél Mátyás (1684–1749), Bél Mátyás a magyarországi halakról és azok halászatáról. Bp. 1984. 11–12. old.; *Haán Lajos:* Bél Mátyás. Bp., 1879.; *Mészáros Balázs:* Bél Mátyás. Élet és Tudomány 1984. március 23. 12. sz. 373–375. old.; *Vörösmarty Géza:* Háromszáz éve született Bél Mátyás. Honismeret, 1984. 2. sz. 13–15. old.; *Wellmann Imre:* Bél Mátyás munkássága, Bél Mátyás: Magyarország népeinek élete 1730 táján. Bp. 1984.

Sárközy István és Csokonai

Csurgónak szerencséje van: gimnáziuma a nemzeti ébredéssel egy időben született. Az iskolaalapító gróf Festetics György jobb keze, Nagyváthy János Keszthelyről szervezte az 1792-es indítást, majd Csurgóra költözve 22 éven át fáradozott ígéretek kiépülésén. Azzal, hogy 1799-ben csaknem egy évig *Csokonai Vitéz Mihály* a tanára lehetett, és a „Jövendölés az első oskoláról a Somogyban” című ódájában az egész magyar felvilágosodás egyik legjelentősebb programadó költeményében évszázadokra kijelölte helyét a magyar művelődéstörténetben. Abban hogy Csokonai Somogyban támaszra talált, ott-hon érezhette magát, a megye és a belső-somogyi református egyházmegye nagy műveltségű, ügybuzgó férfiúja, *Sárközy István*¹ (1759. április 22.–1845. augusztus 29.) volt a segítségére. 1773-tól haláláig a belső-somogyi református egyházmegye gondnoka, 1824-től 1836-ig a megye alispánja volt, 1816-ban elnyerte a királyi tanácsosi címet.² Honismereti érdeklődését Budán 1811-ben megjelent műve tanúsítja.³ Hatalmas, nagy értékű könyvtárát igényesen gyarapította,⁴ levelezett Kazinczyval.⁵

Csokonai hideglegelösen, betegem érkezett Csökölybe 1798 tavaszán. Itt egykori debreceni diáktársra, Kis Bálint parókiáján lábadozott, majd Hedrehelyre ment Szokolaival Dánielhez. Hosszú hónapokig e két somogyi község lett az otthona, amíg Szokolaival együtt fel nem keresték egykori debreceni diáktársukat, Pálóczy Horváth Ádámot. A jeles bajomi dalköltő még aznap bemutatta vendégét sógorának, Sárközy Istvánnak. Feleségéhez, Chernel Eszterhez verset írt, a Dorottya Cserházy né asszonyában az ő alakját idézte fel. Névnapiján özv. Sárközy Lászlóné Kazay Krisztinát is versben köszöntötte, a szállásadó Terézia nevű betegeskedő húgának gyógyulást kívánva. A középbirtokos egyházmegyei gondnok, alispán szintén verselt, messze földön híres könyvtárát a vendég nem szünt meg dicsérni. Az egy év múlva elkészülő Dorottyaiban tett is említést a híres Calepinus-szótárról. A dámák részéről gyűlölt nagy mátrikula méreteit e természetes könyvvel érzékeltette:

*Még a Calepinus tíznyelvű grapsája,
Vagy a kazuisták teológiája
Hozzá képest tetszik finger-kalendernek...*

A Sárközy-könyvtár 1912-ben – benne két Calepinus szótárral – a csurgói gimnázium tulajdonába került. A latin eredetivel együtt tizenegy nyelvű szótárt Nagybjomban láthatta és forgathatta a költő.

¹ Sárközy Istvánra, Kazinczy Ferenc, Pálóczy Horváth Ádám és Berzsényi Dániel barátjára, Csokonai támogatójára születése 250. évfordulója alkalmából emlékezünk. 2000-ben felújított egykori nagybjomi kúriájában 1992 óta működik a *Sárközy István Helytörténeti Múzeum*.

² V. ö.: *Sárközy Imre:* A nádasdi Sárközy család. Bp., 1906.

³ „T. N. Somogy vármegyében levő minden helységeknek magok körül mintegy egy vagy két mértföldre fekvő szomszéd helységekől való távolságát előadó könyvecske, mellyet... néhai Nagy József úrnak... mappájából, az útnaknak tekervényeihez képezve, czirkalomra vévén a t. nemes vármegye tetszésére közhaszonra készítet.”

⁴ *Molnár László Sándor:* Könyvtár a könyvtárban. (Sárközy István bibliotékája.) Magyar Könyvszemle, 2001. 3. sz. 356–363. old.

⁵ Levelezésüknek húsz darabja maradt meg. V. ö.: *Váczy János* (szerk.): Kazinczy Ferenc levelezése (KazLev).

Laczkó Andrásnak feltűnt, hogy nem az egykori kollégiumi diáktárs, hanem Sárközy István fogadta bizalmába, került vele barátságba. „A falu fölé emelkedő ház volt Horváth Ádám [...] anyagi helyzete mellett megerőltetés nélkül vendégül láthatta volna Csokonait! A kúriában volt őt gazdagon berendezett szoba, köztük írószoba mintegy 400 kötetnyi könyvvel [...] az ifjabb költő mégis Sárközy Istvánhoz szállt, akit akkor és épp Horváth Ádám által ismert meg.”⁶ Erről a somogyi alispán Csokonai Józsefnek írt levelében is tesz egy elejtett megjegyzést. Ő Csokonai Bajomban maradt emlékeiről azt írta: „Reá bízta én az itt vélem egy faluba lakó Sogorom Horváth Ádám Urra, ki Poeta is, ismerős is volt, szintolyan mint én, ha Baráttya nem lehetett is olyan.”⁷ Takáts Gyula tavaly elhunyt kaposvári Kossuth-díjas költőnk egymásra találásukban egy „bajomi Helikon”-t látott.⁸

Csokonait az 1799. május 24-i nagybajomi egyházmegyei közgyűlésen kérték fel a csurgói tanári állásra. Június 2-án már terjedelmes levelet írt Sárközy Istvánnak, és ebben fejtette ki pedagógiai elképzeléseit. A gimnázium birtokában levő értékes dokumentumból tudjuk, hogy már 26-án, hétfőn munkába állt. „Én a leckéket még ma egy hete elkezdtem és azóta a tölem s környüllálásoktól kitelhető mód- dal, szakadatlanul is vittem és hogy ezen módon csökkenni s elkezdett munkám inába szakadni nem fog, ígérem s igyekszem is.”

Sárközy lejött Csurgóra, és június 17-én megnyugodva tájékoztatta az iskolaalapító Festetics Györgyöt. „Hivatalomból annyi időcskét szakítottatván, hogy itt való Oskola mostani állapotját megtekintsem, nagy örömmel tapasztaltam, hogy interimaliter substitutus [ideiglenesen megbízott] Csokonai Úr a Tanulóknak helyes contentumokra [őszközűkre], és nem kevés épülettel jár kötelességében. A methodus docendi, modus agendi [oktatási módszer, eljárás], melyet mind publice mind sétálási közben Tanítványaival elkövetni szokott, igen magához édesítette őket s minden reménységet nyújt Császári Úr eljöveteleig maga felől.”

Hat héttel a tanév vége előtt érkezett Csurgóra. A július 12-i vizsgára megírta és tanítványaival előadta a „Cultúra avagy Pofoők” című színművét. Az előadáson Festetics György mellett jelen volt Sárközy István egyházmegyei gondnok is. A darabba az ő tiszteletére kerülhetett bele Csokonainak a színjátszásról, a diákszínjátszásról vallott ars poeticája: „Éppen Bajomban létemben hallám, hogy az examen alkalmatosságával Csurgón is játszottak comediát és ha annak egyéb haszna nem volna is, leg- alább a nevendékeket rászoktatja a közönséges helyen való eleven beszédre, amellytől pedig sok függ.”

Közismert, hogy éppen ebben, az első darabban elhangzott Rákóczi-nóta váltotta ki az iskolaalapító Festetics gróf rosszallását. Az egykori csurgói diák, Gaál László 1844-ben papírra vetett terjedelmes visszaemlékezése őrizte meg a költő életrajzaiban és minden csurgói iskolatörténetben kötelezően idézett mondatot: „illyesekért oskolánkat fundamentumostól elhányhatják, vigyázzunk!” Érdemes azonban Gaál Lászlót tovább is olvasni: „De azért nem kell gondolnunk, hogy azért akár Sárközy, akár a Gróf Cs.-ra neheztek volna, vagy hogy az éneket gúnyolták volna, éppen nem. Sőt bizonyos, hogy Sárközy barátilag betsülte, szerette, a Gróf pedig egyenesen azt javallotta Sárközynek és Csépan fiskálisnak, hogy Cs.-t a rendes professzorság felvállalására beszéljék rá, mert a Grófnak Cs. tetszett.”⁹ Egy- más kölcsönös megbecsülésére jellemző, hogy a Dorottya életvidám, pajzán kiszólásai miatt nehezeltő Sárközy észrevételét is – „a világ gusztyusára is adjon valamit” – elfogadta.

1799 őszén lett csurgói diák Sárközy István Albert nevű fia. Rögtön a tanévnyitón szerepet kapott Csokonaitól. A Karnyóné második szeptemberi előadásának végén, amikor legördült a függöny, derekán karddal állt ki a közönség elé a nyolcéves kisdíák: „ha megütöm a mértéket, lobogó zászlótok alá, trombita és dobszó között fogadjatok be engemet...” Csokonai 1800. március 26-án hazaindult Debrecenbe, Albert a régen várt professzor, Császári Lócsi Pál tanítványa lett.

A költő 1801. február 24-én Nagybajomból levelet kapott. Egykori vendéglátójának új kastélya elkészült közben, és ide invitálta Debrecenből Csokonait: „Mikor lesz az Urnak vacatioja? látogasson meg még egyszer 's nézze meg az én szobámat, mely azon a' helyen emeltetett fel mint Emlékeztető Oszlop hol leg először ültünk, midőn egymást láttuk a' kertbe.” Fia, Albert előmeneteléről is tájékoztatta. Ekkor már Császári Lócsi Pál mellett Márton Gábor segédprofesszor is Csurgón tanított. „Márton

⁶ Laczkó András: Csokonait Nagybajomban érő hatások. Somogy 1980. 4. 12. old.

⁷ Vargha Balázs: Csokonai emlékek. Bp. 1960. 238. old.

⁸ Mózsai Ernő: Adatok a somogyi udvarházak könyvkultúrájának kérdéséhez a XVIII. század utolsó és a XIX. század első évtizedeiben. A Sárközyek bibliotékája. A Somogy Megyei Könyvtár Évkönyve. Kaposvár 1958–59. 18. old.

⁹ Vargha i. m. 438. old.

Gábor sokaknak ellenére 's irigységek vagy bosszúságokra igen jól tanít 's szorgalmatos. Titulusa Második Professor. Tanít Syntaxist és Gramaticát. Az én fiam mindazáltal Császári úr alatt tanul bővebb Syntaxist." Nem lehet észre nem venni, hogy egyetlen szóval sem dicsérte a Jénából várva várt Császárit.

1806 novemberében Nagybajomból, Sárközy Istvántól kapta utolsó levelét Csokonai Józsefné. Csokonai édesanyja gondosan összegyűjtötte fia verseit és leveleit. Innen rossz hírt kapott: "...az Asszony kívánságát, hogy tudniillik boldogult Fiának, itt e' tájon töltött életét 's némely található írásait szedném össze 's küldeném meg nem teljesíthetem... Írt ő szegény nékem és Feleségemnek is többet és szebbet mint a' nyomtatványba látom (és a melyek nem egészen nyomtatódta ki) de azok egy néhai szerencsétlenséggel mely házamon esett, el raboltattak. Sajnálom, hogy sok keresgélődésem után is azokból meg nem találhatok. Légyen az Asszony addig is, amíg is jó reménységben míg rövid idő mulva bővebben írhatok 's szolgálhatok. Ezen leveletem is csak azért bocsátottam mostani sok ezer gondjaim közt: is előre, hogy az Asszony valamely bal vélekedéssel ne legyen Barátságomról, mintha az, csak sirja széléig kesérte volna el felejthetetlen Kedves Barátját. Kinek Édes Anyjának is maradok változatlan hívségű Jó akaró Barátja Sárközy István."¹⁰

1800 szeptemberében a Napóleon ellen a somogyi rendeknek egy gyalogzászlóaljot kellett kiállítaniuk. Toborozták a katonákat, akik minden alkalmat felhasználtak a szökésre, fellázadtak, és a nemesi kastélyok ellen fordultak. A nagybajomi kastély is ennek az áldozata lett, Sárközy „írásait mind ganélében eláztatták."¹¹

Csokonai halála után egy évvel a debreceni Hatvan utcai temetőben síremléket kívántak állítani. Kazinczy tervezett sírfeliratát („Árkádiában éltem én is") felháborodás, értetlenség fogadta. Sárközy István ekkor levelet írt Kazinczyhoz: „Ha Debretzen restelli Arkadiát el vállalni, meg monta Horváth Ádám, hogy Somogy el vállalja. És mi állítunk neki oszlopot, ha csak festve és írva is a' Csurgói oskolába, mely meg marad addig, míg az oskola. Meg érdemli szegény Csokonai halála emlékezete, hogy érte vetélkedjünk, ha Homerus születésén hét város vetélkedett."¹² Később, 1811-ben a Csokonai-kéziratok ügyében is levelet váltottak.¹³

Dr. Horváth József

Vikár Béla, a folklórgyűjtés megújítója¹

Százötven esztendeje született „Vikár Béla (1859–1945) nyelvész, műfordító, folklórkutató, az országgyűlési gyorsiroda vezetője. A folklórszövegek, dallamok hiteles rögzítése érdekében somogyi gyűjtését 1890-ben gyorsírással végezte, 1895-től pedig úttörő módon fonográfot használt, megalapozva azt a modern módszert, ami népzene-kutatásunk tudományos világszenczációt jelentő kibontakozásához vezetett.” (Magyar Néprajzi Lexikon. 1982. 558. old.)

A XIX. század második fele Európa-szerte az önálló néprajzi gyűjtemények alapításának ideje volt. „Hazánkban a néprajz szülei az iparművészet és a háziipar voltak.”² Könnyebb is volt tárgyakat begyűjteni múzeumi célokra, mint az elszuhanó hangot, képet rögzíteni. A szóbeli hagyományok összegyűjtése egyrészt az eszközök hiányosságai, másrészt a kutatási ideológiák változásainak függvényében sokféle módszerrel folyt. Voltak, akik elegendőnek tartották a tartalmi elemek, a csupasz információk összegyűjtését, majd ezek újrafogalmazott közreadását, hiszen nem az egyéni előadás esetlegességeit, hanem a közösség szellemének megnyilatkozásait kívánták rögzíteni. A pozitívista eszmék hatására azonban ez a figyelem mindinkább az egyéni előadásmód, a stílus vizsgálata felé fordult, s fölvetette a minél na-

¹⁰ Vargha i. m. 238. old.

¹¹ Violáné Bakonyi Ibolya: Sárközy István könyvtára. Csurgó 2005. 110. old.

¹² KazLev. IV. k. 485. old.

¹³ KazLev. VIII. k. 488–489. old.

¹ Részlet a szerző Vikár Béla népzenei gyűjteménye című könyvéből. (Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum. Bp. 2006.)

² Jankó János: Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. Bp. 1897. 2. old.

gyobb hitelesség kérdését, a szövegűség fontosságát. Az összegyűjtött nagyszámú hiteles szöveg rendezése, majd statisztikai alapon való típusvizsgálata már a XX. század kutatási elképzelései felé közelített.

Mind a hiteles szövegrögzítés, mind az ének, mind a tánc műfajai meg kellett várják, hogy az összegyűjtésükhöz feltétlen szükséges *technikai eszközök* is rendelkezésre álljanak. S míg a tánckutatás csak a második világháború után, a képrögzítés szélesebb körű elterjedése után tudott elindulni, a szövegek rögzítése már a XIX. század végén beindulhatott, a gyorsírás bevonásával, majd ezt hamarosan követte a hangrögzítés is a millenniumi évben, a fonográf alkalmazásával.

A gyorsírás

Vikár Béla fiatal kora óta elkötelezett és virtuóz művelője volt a gyorsírásnak. Az akkor legkorszerűbb Gabelsberg-Markovits-féle szisztémát a maga újításaival továbbfejlesztve tökéletesen és beszédsebességgel tudta rögzíteni a magyar nyelv minden árnyalatát. Ez a tudománya a Parlament gyorsíró-irodájának revizorává emelte őt. Számára tehát adott volt a gyorsírás felhasználása a gyűjtések során is.

Az 1865-től működő „gyorsiroda” az országgyűlési beszédek gyorsírására szervezett gyorsíróhivatalt jelentette. A gyorsiroda a főnökön, másodfőnökökön, revizorokon, gyorsírókon és gyorsírógyakorlókokon kívül két turnusvezetőből állt, kiket a két ház elnöke egyetértőleg nevezett ki. Minden beszédet egy gyorsíró és egy revizor jegyzett; a gyorsírók 5 percenként váltakoztak, a revizorok fél óráig írtak. A gyorsíró 5 percének letelte után egy írónak közönséges írásba diktálta turnusát, ami rendszeren 3/4 órát vett igénybe. Minthogy a turnusba tíz gyorsíró és két gyakorlók volt beosztva, eszerint egy gyorsíróra csak fél óra múlva került a sor újra. Amint a revizor félórás turnusát bevégezte, mindjárt hozzáfogott a gyorsírói turnusok átnézéséhez, mert míg turnusa tartott, az első gyorsírói turnusok már elkészültek.³ A beszédsebességgel alkalmazott gyorsírás a hangrögzítés előtti korszakban fontos lépés volt az új tudomány, az etnográfia vizsgált tárgyának egzakt rögzítése felé. *„A folklórisztikai gyűjtés nem lehet el azon eszköz nélkül, mely a legrövidebb idő alatt a legtöbb szöveg lejegyzésére képesít és egyszerűsíteni lehetővé teszi, hogy a közlőt előadásában meg ne állítsuk, értsem a gyorsírást, még pedig ennek nem mindennapi mértékét. Csakis ennek az eszköznek köszönhetem, hogy már első gyűjtésem során magából Somogyból 60 mesét írhattam le szó szerint, köztük nem egyet, melynek tárgya ugyanaz, csak közlője más, a melyek tehát szépen feltüntetik azt a jelenséget, hogy ugyanazon néphagyomány, ugyanazon a helyen, vagy tőszomszédos helyeken, más-más egyének ajkán mennyire különböző lehet az előadás módjában érvényesülő egyéni sajátosságok miatt.”*⁴ Ez tette lehetővé, hogy a néprajzi felvételek hitelességének fogalma kialakulhasson. Az így feljegyzett szövegek ugyanis nem csupán mondattani szempontból tekinthetők hiteleseknek, hanem *„messzemenően alkalmasak nyelvészeti vizsgálódások céljaira is”*.⁵

A fonográf

Sokszor és sokak által kiemelt érdeme Vikárnak, hogy a szövegek mellett a dallamok párhuzamos gyűjtését szorgalmazta. Kezdetben nyelvészeti megfontolások vezették. *„Rekonstruálandó”* összevegeket keresve a dallamot alkalmas eszköznek találta az összetartozó szövegvariánsok felismeréséhez. *„A közös dallam sokszor rávezet az összefüggésre egy egésznek olyan széthullott részei közt, melyeknek együvé tartozását máskülönben nem vennők észre.”*⁶ A dallamgyűjtés elvégzésének sürgősségére gyakorlati tapasztalatai alapján hívta fel a figyelmet. Az volt a véleménye (tájnyelvi szövegek gyűjtésével hasonlítva össze a dalgyűjtést), hogy bár a dallamok lassabban változnak, mint a közönséges beszéd, *„egyenként könnyebben kivesznek, mint a tájszólás sajátosságai”*.⁷ Ezt a nézetét nem mindenki osztotta a kortársak körében. Dr. Jankó János, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának vezetője például, attól tartva, hogy a minisztérium az ő, amúgy is szükségesnek bizonyuló dotációja rovására kívánja Vikár munkáját fokozottabb mértékben támogatni, ezt írta a minisztériumhoz intézett szakvéleményében: *„A népdalok fonografikus gyűjtése bármily fontos is, nem oly sürgős, mint azok a kívánalmak, amelyeket az évi költségvetés évszeállításkor felsoroltam; akkor és ott arról volt szó hogyha a magyar és vele rokon*

³ V.ö. Gopcsa J.: A magyar gyorsírás története. Bp. 1893.; Gyorsírási Lapok XXIII. évf.

⁴ Vikár Béla: Somogy megye népköltése. Ethn. 1899. 26. old.

⁵ Katona Imre: Vikár Béla kéziratok hagyatéka. JPMÉ 1980. Pécs 1981.

⁶ Vikár 1899. i. m. 26. old.

⁷ Vikár Béla: Élő nyelvmélekek. Ethn. 1901. 139. old.

népek ethnográfiai tárgyait a legközelebbi 10-15 évben össze nem gyűjtjük, többé össze nem gyűjthetjük, mert már ma is csak romhalmazon járunk. Vikár gyűjtéseiből pedig kiténik az, hogy azok a népdalok, melyeket eddig már kihaltaknak hirdettek, nemcsak, hogy ki nem haltak, hanem számos variációban élnek és virulnak.”⁸

A későbbiekben mind nagyobb érdeklődéssel foglalkozott a dallamok jellegzetességeivel is: a nyelvi dialektusokhoz hasonló jelenséget, zenei tájszólást figyelt meg, mely véleménye szerint fő- és aldialektusokba osztható. „Miként a nyelvi – beszélt – tájszólás földrajzilag sokszor egymástól messze eső területekre oszlik el, úgy vagyunk e zenei tájszólásokkal is. [...] A zenei tájszólás – vizsgálataim szerint – a mennyire ma hozzátetve vélhetjük, megfelel a nyelvi tájszólásnak, olyannyira, hogy ettől el sem választható.”⁹ Gyűjtési tapasztalatai bőségesen igazolták várakozásait. A fonográfkészülék minden kezdetlegessége, nehézsége ellenére beváltotta a hozzáfűzött reményeket: „Dallamgyűjtésre én már harmadik éve a fonográfot használom. A dallamokat tartalmazó fonográf-hengerek a közoktatásügyi miniszter úr intézkedése által a nemzeti múzeum népr. osztályába kerülnek s ott bárki számára hozzáférhetők. Mostanig 47 ilyen hengerünk van, mindenik, 3-4-5 dallammal; ezek között magára Somogy megyére 17 darab esik” – írja 1899-ben¹⁰.

Vikár a hangfelvételek megkezdése előtt általában alaposan kikérdezte a szóba jöhető adatközlőket, egyúttal gyorsírással rögzítve a hallottakat. Anyagválogatáskor meglehetősen nyitott volt: minden olyan dallamot fölvelt, amelyen a folklorisztikus variálódás jeleit fölfedezte. A dalok rögzítésén túl fontos háttérinformációk begyűjtésére is törekedett: az adatközlők adatai mellett az énekek, szokások funkciójára, eredetére is kíváncsi volt.

Vikár Béla gyűjtési módszereinek előremutató, modem vonásait a szakirodalom már elismerően kiemelte.¹¹ A fonográf alkalmazásának kérdésében viszont gyakran hangsúlyozzák, hogy annak fő indoka Vikár zenei képzetlensége volt. Erre nézve meg kell említenünk, hogy Vikár Béla azért annyira nem volt képzetlen, mint amennyire kortársai nyomán azóta is beállítják. Igaz, hogy kottás lejegyzést készíteni nem tudott, de hegedült, és ha szükség volt rá, énekesként is jeleskedett. Ismeretterjesztő beszámolóinak népdal-illusztrációit sok esetben maga adta elő, méghozzá nagy sikerrel, amint ezt a Sáros-megyei Közlöny 1897. évi 15. számának beszámolója is bizonyítja: „Előadását phonograph segítségével mutatványokkal is iparkodott kísélni, mely utóbbi azonban inkább csak a dallamok felvételére s megőrkítésére szolgál, nem pedig arra, hogy azokat oly erősen visszaadhassa, hogy a nagyterem nagy közönsége tisztán halhatta s élvezhette volna; élvezte azokat azonban Vikár úrnak természetes szépen sikerült énekelőadásában.” (Az MH 28-as számú hengeren valószínűleg a saját éneklését örökítette meg, méghozzá olyan tökéletesen paraszti stílusban, hogy Bartók Béla, aki csak az autentikus paraszti előadói stílust tartotta megőrkítésre méltónak, zavartalanul lejegyezte énekét, anélkül hogy észrevette volna a turpisságot.)

A „szakzenészek” irányából érkező támadások inkább alig leplezett kenyéririgységről vallanak. E körökben ugyanis azt hitték, hogy valami hatalmas állami támogatás keres itt gazdát, amelyet most egy „képzetlen” céhen kívüli kíván elorozni előlük. Nem sok hozzáértést, de annál több rosszindulatot takar az alábbi megjegyzés: „mi történik a fonográf bármilyen jól bepölyözött hengereivel, ha a híres rossz országutakon ide-oda ütődnek mint egy kosár tojás, és a viaszburkolat róluk nótástól, mindenestől lepatogzik? hogyan és ki fogja megrögzíteni az akkor már hiába rájuk énekel, megsemmisült dalokat? ugy-e, hogy Vikár maga nem lévén tanult zenész, úgy is más valakire kell bízni a nóták leírását, közkinccsés tételét? ezt pedig szép magyar nevű uri emberekre fogják bízni (amint halljuk), de majd csak akkor, mikor a gyűjtött nótákat leverklizték már az egész világ füle hallatára a párisi világiálításon azon nyekergősen, a hogyan a fonografnak »zengedezni« természete, a mitől ugyan elmegy a hallgató illúziója. Egy szóval: szükség van Vikár mellett egy igazi zenészre.”¹²

Vikár, elegáns válaszában, így nyilatkozott: „Még örülök, hogy olyan új eszmének, mint a népdallamok összegyűjtése fonográf útján, egyáltalán elérhettem valami támogatást, éppen csak annyit, hogy erőmön felül nem kell hozzátennem a magaméból. De itt azután úgy áll ám a mondás, hogy: amit

⁸ Dr. Jankó Jánosnak a Néprajzi Osztály tevékenységéről szóló évi jelentése. (Néprajzi Múzeum Irattára 37/1901)

⁹ Vikár 1901. i. m. 140. old.

¹⁰ Vikár 1899. i. m. 26. old.

¹¹ Katona i. m. 1981.; Vikár László: Vikár Béla Erdélyi népdalgyűjtéséről. In.: Zenetudományi Dolgozatok. 1984. 192. old.

¹² Zenelap 1899. november 2. 2. old.

kivánsz magadnak, ne kívánd embertársadnak. Kivéve természetesen, ha más szintén tud és akar áldozni. A kultúra nálunk, sajna, még mindig fényűzés számba megy annál, a ki neki él. Ezen kell változtatni, ha azt akarjuk, hogy zenészek és tudósok nálunk meg is élhessenek. Ezen pedig csak hazai műveltségünk magas fokra emelése lendíthet.”¹³

Jellemző a népdalok iránti szalmaláng-felbuzdulásokra Serly Lajosnak, a Nemzeti Színház akkori karmesterének, népszerű magyar nóták és csárdások szerzőjének monstre tervezete is, aki *Magyarország dalokban* címen elképzelt hatalmas gyűjteményéhez kért állami támogatást, és terveit Mihailovich Ödön, zeneéletünk akkori vezetője Jankó János néprajztudósnak figyelmébe ajánlotta. Jankó János azonban ekkor már jól látja, hogy csak alapos helyszíni népdalgyűjtésből születhetik érdemes munka, és így válaszol a beadványra: „Kérdés, hogy a népzenei feladat megoldása sikerülhet-e Serly úrnak? A népzene vizsgálatához, a zenészeti tehetségen és iskolázottságon kívül – amik Serly úrnak bizonyára megvannak – ethnographiai módszer és kritika kell. Serly úr módszerét megvilágítja az, hogy ő a népdalokat csakis másodkézből akarja beszerezni. Ez az eljárás igaz, hogy kényelmes, de tudományos szempontból hasznosan csak akkor alkalmazható, ha az országot a népzene több tudományosan képzett bűvára már egyszer végtől végig bebarangolta, és a saját fülével gyűjtött össze annyit, amennyi bizonyos rendszer megalakítására feltétlenül szükséges, s amely rendszernek egyes osztályait azután a másodkézből gyűjtött, de csak szakavatottsággal kritikailag megrostált anyaggal is ki lehet bővíteni... Ha Serly úr arra vállalkozik, hogy személyesen fog összegyűjteni annyi népdalt, amennyit a kért subventio összegével összegyűjthet, ami mellett folytathatja a másodkézből való gyűjtést is, és hogy ezeket az ethnographusok számára a Magyar Zenetudomány (!) elvei szerint kritikailag szétszedi magyar és más nemzetiségű, továbbá tiszta, átmeneti régi, majd végül a néptől közvetlenül eredő vagy a népben történetileg elterjedt formákra, akkor a kért subventio okvetlenül megadandó, fennmaradván számára mindig a jog, hogy ő ezeket a gyűjtött népdalokat nem ethnographusok számára könnyebb kísérettel ellássa.” Serly Lajosnak, a *Kék nefelejs* szerzőjének nagy népdalgyűjtéséből így nem lett semmi. A romantika korának gyűjtői (irodalmárok vagy tanult zenészek) az általuk ideálisnak vélt (a gyakorlatban az általuk ismert) formákat keresték, ezért a variációkban megjelenő hagyománnyal szemben értetlenül álltak. Általános gyakorlat volt, hogy a terepen tapasztalt eltéréseket romlásnak ítélve, közléskor „kijavították” a szövegeket, dallamokat. (Mai kifejezéssel élve, a romantika egyfajta nemzeti szintű globalizációt igyekezett e téren is végrehajtani – a nyelv, tánc, viselet mellett –, és ezt az elképzelést a valódi, variációkban élő hagyomány nemhogy segítette volna, hanem igazából az útjába is állt.) Vikár e téren is haladó gondolkodású kutatónak bizonyult, aki ragaszkodott a szó szerinti első közléshez, megadva a lehetőséget a későbbi feldolgozásokhoz, átalakításokhoz. E nézeteit bizonyítja a Kisfaludy Társasághoz intézett levele, melyben a szöveghűségeket a közreadás elsődleges feltételének tartja, még azon az áron is, ha emiatt le kell mondania a publikálásról: „Én nem tehetem ki magam annak, hogy gyűjteményemet elavult álláspont képviselőjeként joggal megtámadja épp az a közönség, melyre a kötet első helyen számít: a néprajz barátai és művelői. Ezek pedig tudják, hogy a népmesére nézve a közlésnek azon módja, melyet nyújtok, az egyedül megengedhető. Az írói köröket pedig nem szabad oly alacsonyra taksálnunk, hogy az így nyersanyagul közölt mesékből ki ne tudjanak okosulni; ha van költői értéke valamely darabnak, azt ők észreveszik így is.”¹⁴

Soha jobbkor nem jelenhetett volna meg a színen az új eszköz, az 1877-ben feltalált fonográf, hogy a gyorsírás mellé felsorakozva jelentősen megerősítse a szöveghűség fegyvertárát. Mivel mindkét módszer az elhangzó egyéni előadást rögzíti a maga egyediségében, a romantikus szemlélet, amely egy dalnak az ideális formáját keresi, nem lelkesedhetett túlságosan az esetlegességek rögzítéséért. De a sok egyedi adatot a nagy számok törvénye alapján vizsgáló új, statisztikai módszerek mégis több eredményt ígértek. A két gondolkodásmód közötti különbség egyszerű rangsorolásban érhető tetten. A modem eljárás szerint – amely később Bartók szemléletét is meghatározza – első helyen áll a nagyszámú adat

¹³ Vikár 1899. i. m. 3. old.

¹⁴ MTA Kézirattár: Ms 4758/57 -1.

rögzítése, a másodikon bármilyen vizsgálat, rendszerezés, típuskialakítás, s csak ezt követheti a tanulmányok levonása vagy bármiféle idealizálás, feldolgozás.

Vikár a vizsgálat tárgyát képező egyedi adatokat a szubjektivitás teljes kikapcsolásával kívánja rögzíteni. Azért kell a fonográfkészülék, mert: „*Iskoláztott zenésztől alig lehet várni a néphagyománynak érintetlen fölvetését, hacsak külön és alaposan ki nincs tanítva a népköltési gyűjtésre, ilyen erővel pedig mi nem rendelkezünk, és ha rendelkezünk volna is, nem tudtuk volna őket megfizetni. A fődolog volt szerintem a néphagyomány gyűjtésében való speciális gyakorlottság. A zenei gyűjtés csakis ezen az alapon indulhatott meg. S valamint az emberek és tárgyak képét tudományos vizsgálat céljaira inkább fotografikus hűséggel megrögzítve kívánjuk bírni, mintsem egy művész egyéni felfogásának tükrében: úgy kínálkozott a szóban vagy dalban élő néphagyomány gyűjtésére szerintem a szakzenészek helyett a hangrögzítő, a fonográf alkalmazásba vétele, annál is inkább, mert ily módon a folklorisztikai cél elérését egyesíthetőnek véltem azon egyéb fontos érdekek szolgálatával is, melyekkel az ily gyűjtés kapcsolatos. Mechanikailag összeszedni és hamisítatlan mivoltában készen idehozni az élő népzenei és népzenei anyagot bármely irányú vizsgálódás számára: ez volt szerintem a fonográf útján megoldandó feladat.*”¹⁵ És tisztán látja azt is, hogy az eredményesség kulcsa a nagy meritésben rejlik: „*Bizonyára még több eredményt érhetnénk el, ha nagyobb területet fognánk vizsgálódás alá*”.¹⁶

A hangrögzítés tudománytörténeti jelentőségét – Vikár zenei „írásstudatlanságától” teljesen függetlenül – más, kortársi megnyilatkozások is tanúsítják. Dr. Herrmann Antal egy 1890-ben megrendezett műkedvelő fotografiai kiállításról írott beszámolójában például ezt mondja: „*Jelezni akarjuk, hogy az ethnographiának általán, ha valóban exact tudomány akar lenni, fel kell használnia a technika leújabb vívmányait. A dialektologia, a népzenei hagyományok tanulmányozása általán csak akkor fog valóban biztos és objectív alapra helyezkedni, ha phonographszerű készülékkel foghatjuk fel a népzenei és népzene hangját, amint photographiákban fixirozzuk a néprajzi tárgyakat.*”¹⁷

A gépi hangfelvételzés gondolata persze másoknak is eszébe jutott annak idején, erre bizonyosság az alábbi kis hirdetés az Ethnographia Társasági Értesítések rovatában: „*A magyar zenehagyomány megmentése és megőrzése iránt figyelemre méltó indítványt terjeszt bizalmasabb körök elé Pungur Béla kolozsvári távirótiszt. Azt ajánlja, amit mi is megpendítettünk az 'Ethnographia' I. füzetében (57. l.), hogy a népdalok országszerte fonográfal fogandók fel s annak alapján teendők hangjegyre. E célra külön társaságot vél alakítandónak Budapesten; a költségek gyűjtésekkel volnának beszerzendők. – Megjegyzendők tartjuk, hogy mi e tervvázlatban igazán jelentős, az megvan néprajzi társaságunk programjában; és a népzene és táncz számára való szakosztályunk tisztviselői kétségtelenül a legilletékesebbek az ilyenmő ügyek intézésére. Az érdemes indítványozó a mi társaságunk keretében fogja legsikeresebben előmozdítani eszméje valószínűsítését.*”¹⁸ Vikár gyűjteményét azonban a gyorsírást hangrögzítéssel kombináló módszer teszi értékessé, s ezt bizony ma is csak irigyelhetjük! A fonográf (vagy általában a hangrögzítés) egymagában nem csodaszer. Sőt veszedelmes csaloéka eszközzé is válhat azok kezében, akik nem tudják egészen pontosan megfogalmazni szándékaikat s a géptől várják a problémák megoldását.¹⁹ Azt viszont még a hangrögzítés ellenzői is elismerték, hogy hangszerez zene lejegyzésére egyszerűen nincs jobb eszköz, mint a minden elhangzó részletet rögzítő, majd a felvételt lassítva is visszaadni képes fonográf.

Összehasonlító zenefolklór

A hengereken rögzített anyag további sorsára nézve Vikár Bélának jól átgondolt elképzelései voltak. A bécsi tudományos akadémia nagyszabású tervével kapcsolatosan (a világ összes nyelveire és tájszólásaira kiterjedő fonogramtár felállításáról) fejtette ki azt az elvet, amely számunkra főleg Bartók interpretációjában ismert.²⁰ Vikár korszerű nyelvészeti kutatások érdekében kifejtett gondolata a későbbiekben összehasonlító zenefolklórként emlegetett új tudományág alapeszméit idézi: „*Azon kell kezdeni, hogy minden ország csupán a maga területén élő nyelvekből és nyelvjárásokból készítsen fonografikus*

¹⁵ Vikár 1901. i. m. 133–134. old.

¹⁶ Ugyanott 141. old.

¹⁷ H. A. [Herrmann Antal]: Műkedvelő-fotografiai kiállítás. Ethn. 1890. 57. old.

¹⁸ H. A. [Herrmann Antal]: Társasági értesítések (rovat). Ethn. 1890. 162. old.

¹⁹ Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalay Olga: Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Bp. 1984. 8–9. old.

²⁰ Bartók Béla: Az összehasonlító zenefolklór. 1912. In.: Bartók összegyűjtött írásai /30. Közreadja: Szöllősy András. Bp. 1967.; Bartók Béla: Zenei folklór. 1919. In.: Bartók összegyűjtött írásai /31. Közreadja: Szöllősy András. Bp. 1967.

fölvételeket. Csak ezután kerülhet a sor más országok és népek nyelveire. Ha ily módon minden művelt államnak meglenne a maga fonogrammgyűjteménye, élő nyelveléktára az ottani nyelvekből, akkor az Akadémiák akár kölcsönösen ki is cserélhetnék fölvételeiket, minthogy a fonogramokat ma már ép oly könnyen és biztosan tudjuk sokszorosítani, mint pl. a fényképeket.”²¹ A népdalok gyűjtésére és feldolgozására nézve az analógia kézenfekvő.

Gyűjteményében, igaz nem túl nagy mennyiségben és nem túl jó minőségben, de a nemzetiségek népzeneje is feltűnik. Vikár több helyen kifejtette, hogy a dallamok gyűjtésének a hazai nemzetiségek zenéjére is ki kell terjednie, hogy a kölcsönhatások is tanulmányozhatók legyenek: „mert ezek közt szintén számos igazgyöngy és sok magyar kölcsön van, ép úgy amint népünk is sok dallamot vesz át a nemzetiségektől”.²²

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy ez a gyűjtemény – mivel anyagát nem szűkítették sem esztétikai, sem ideológiai megfontolások – hiteles képet nyújt a századforduló körüli két évtized (1890–1910) forgalomban lévő dalterméséről, jól reprezentálva annak tagozódását, a benne rejlő különböző stílusok, a régi és új dalok valódi arányát.

Sebő Ferenc

Száz esztendeje született Morvay Péter

Emlékeim Morvay Péterről*

Magyar néprajztudományunk kiváló egyéniségének, Morvay Péternek alakját születése századik évfordulóján nem hátrahagyott műveinek ismertetésével szeretném felidézni, hanem azt próbálom bemutatni, hogy a vele kialakult személyes kapcsolatom milyen hatással volt az én néprajzi munkámra, pályám alakulására. Ahogyan a történelmet sem az eseményeinek leírása, adatainak felsorolása tárja igazán élénk, hanem az eseményekben szereplő emberek élménye, „megélt történelme”.

Néprajzi Lexikonunk sajnos, igen szűkszavúan ír Morvay Péterről, de egy mondatának igazát, annak súlyát magam is megtapasztalhattam: „Legfontosabb tevékenysége az önkéntes néprajzi gyűjtés megszervezése volt.” Én is ezen a mozgalmon keresztül kerültem kapcsolatba vele, s adott irányt, tartalmat további életemnek.

Népünk életével ugyan már gyermekkorom óta megvolt a kapcsolatom. Falusi tanító-házaspár gyermekeként egy népi hagyományokban gazdag faluban, Sályban születtem. Esténként a legények dalolásától volt hangos az utca: megcsodáltam a lakodalmas meneteket. Nyáron az ablakunk előtt haladtak el énekelve, kaszájukat pengetve az aratók. A tanítói lakás a két tantermes iskolához volt hozzáépítve. Udvara ősztől tavaszig a délelőtt-délutáni elég kiadós szünetekben csak úgy zengett az iskolás gyerekek énekes játékaiktól. Édesapám monográfiát is írt a faluról. Mikor estefelé befejezte a délelőtt-délutáni tanítást, sorra látogatta a falu idős embereit, s feljegyezte, amit a falu múltjáról, régi szokásairól elbeszéltek. S én alig vártam, hogy este hazajöjjen és elmondja nekem, mit hallott az öregektől?

Tízéves koromban azután gimnáziumba adtak, s ettől kezdve csak a vakációkat tölthettem a faluban. De a sárospataki gimnáziumban olyan tanáraim voltak, akik ébren tudták tartani a népi hagyományok

²¹ Vikár 1901. i. m. 135. old.

²² Pesti Hírlap, 1897. április 29. 1. old.

* Elhangzott Budapesten, 2009. március 26-án, a Honismereti Szövetség által szervezett Emléktúráján. (Szerk.)

iránti érdeklődésemet. Osztályfőnököm volt Novák Sándor, aki a Magyar Néprajzi Társaság Sárospatakon rendezett első vidéki vándorgyűlésén, 1912-ben előadást tartott a borsodi lakodalmi szokásokról. Mikor igazgató lett, átadott minket Harsányi Istvánnak, ő is igyekezett bennünket népünk ismeretére, szeretetére nevelni. Sőt egyik magyar óránkra elhívta Újszászy Kálmán teológiai professzort, aki a teológián faluszemináriumot tartott, s a népi hagyományok gyűjtésére nevelte hallgatóit. Olyan meggyőzően beszélt nekünk a falun található értékekről, hogy hatására gyűjtőmunkába kezdtünk vakáció alkalmával odahaza a falunkban.

Még akkor nem tudtam lejegyezni a népdalok dallamait, csak a szövegeit, de ezekből szép csokrot tettem le az osztályunk sarkában elhelyezett asztalra, ahová mindegyikünk elhelyezte gyűjtéseit. Ének-zenetanárunk Szabó Ernő félretette az akkor kötelező tandalokat, s magyar népdalokat tanított nekünk, meg nagy zeneszerzők dalait. Mivel tőle hegedülni is tanultam, meg kórusaiban énekeltem, meg ismerkedtem Bartók, Kodály műveivel, s megszerettem azokat. Érettségi után Patakon maradtam. Elvégeztem a teológiát, ahol a teológiai tárgyak mellett népismeretet is tanítottak, s zenei képzést is kaptunk. Még szolfézs óránk is volt, ahol Kerényi György énekes ABC-jét tanulmányozhattuk. Kórusában, egyházi művek mellett az új magyar zene alkotásait is énekeltek. Teológia után Budapesten a Zeneakadémia hegedű-tanszakán folytattam tanulmányaimat, s 1946-ban itt szereztem zenetanári oklevelet. Itt pl. magyar népzene magától Kodály Zoltántól tanulhattam. Mivel friss diplomámmal egyelőre állást nem kaphattam, az 1946/47-es tanévet odahaza töltöttem Sályban, ahol édesapám iskolájában minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül éneket tanítottam. Vegyes kart is szerveztem, s Bartók, Kodály, Halmos, Veress Sándor kórusaiból hangversenyt rendeztünk egy elhagyott urasági magtárban, melyre még az országos sajtó is felfigyelt, s elismeréssel írt róla. 1947 őszén kaptam azután állást a győri Állami Zene-konzervatóriumban.

Ekkor még úgy gondoltam, hogy a magyar népzene Bartók, Kodály, meg tanítványaik összegyűjtötték. Most a pedagógián van a sor, hogy a gyűjtött népzene kincsét visszaadja jogos tulajdonosának, a népnek. Vele együtt a népdal talaján keletkezett új magyar zenét, meg a zeneirodalom értékes alkotásait is be kell építeni életébe. Az akkori Szabadművelődés segítségével sikerült is ezt a tervet megvalósítani. Ám nem hagytam nyugodni az a gondolat sem, hogy meg kellene próbálni mégis a népdalgyűjtést. Vakációkban odahaza a szülőfalumban, Sályban főleg pásztoremberektől próbáltam meg népdalokat gyűjteni. Az eredmény szinte megdöbbentett. Ezek az emberek nemcsak a közismert dalokat tudták, hanem addig nem is hallott ősi népdalkincset is őriztek. Élményeikről, életükről, munkájukról meg csodálatosan tudtak beszélni. S ekkor Timaffy László barátom, akinek mosonmagyaróvári népfőiskoláján zenei előadás-sorozatokat tartottam, kezembe nyomott egy pályázati felhívást. A Morvay Péter által szervezett önkéntes néprajzi gyűjtők pályázatának kiírását. Mikor olvastam, gondoltam egy nagyot és merészet: megpróbálok résztvenni a pályázaton.

Megírtam első saját gyűjtésemet feldolgozó néprajzi munkámat „Sályi pásztorok” címmel, s beküldtem a pályázatra. Legnagyobb meglepetésemre az országos pályázaton harmadik díjat kaptam, melyről levélben értesített Morvay Péter, a Néprajzi Múzeum osztályvezető-helyettese. Majd rövidesen fel is kerestem. Nagyon kedvesen fogadott és biztatott a további gyűjtésre. Ezután minden évben elkészítettem egy-egy néprajzi pályamunkát. Ha Budapesten jártam, mindig fel is kerestem Morvay Pétert. A vele való beszélgetések, együttlétek felejthetetlenek voltak számomra. Valósággal új értelmet adtak életemnek.

1959-ben meghívtak az akkor felsőfokúvá átszervezett győri tanítóképzőbe tanárnak, mivel akkori-ban pedagógus továbbképzéseken sok sikeres előadást tartottam. Mikor ezt Morvay Péter megtudta, azonnal leutazott Győrbe és azt mondta: „Neked itt néprajzi szakkört kell vezetned!” Az igazgatósággal el is intézte, hogy erre hivatalos engedélyt, megbízást is kapjak. A munka el is indult.

Csodálatos éleslátása volt Morvay Péternek, mikor erre a munkára irányított. Szinte előre látta, hogy szakköröseim az életbe kilépve, zömmel falusi iskolákban elhelyezkedve, hűséges tagjai lesznek az önkéntes néprajzi gyűjtők mozgalmanak. Olyan területek hagyomány-anyagát tudják majd a feledéstől megmenteni, ahová hivatásos néprajzi gyűjtők nem tudnak eljutni. Hiszen „az aratni való sok, de a munkás kevés” –, ahogy annakidején Jézus Krisztus is megállapította. Szükség van néprajzi vonalon is minél több munkásra.

Néprajzi szakköri munkám nem volt könnyű. Hiszen én nem voltam szakképzett néprajzos.

Annyit tudtam akkor ebből a tudományból, amennyit népzeneből tanultam, s a gyűjtőmunka közben tapasztaltam. Tanítványaim pedig sokféle érdeklődésűek voltak. Sokféle témával szerettek volna foglalkozni. Így aztán én is kénytelen voltam „tanítva tanulni”. De még a népdalgyűjtő munkám is hasznát

látta annak, hogy a néprajz sokféle területével kellett foglalkoznom. Így értettem meg pl. népdalaink szövegeiben sok olyan fogalmat, kifejezést, amelyek addig számomra érthetetlenek voltak. Sőt így született meg az a munkám, mely a költőink verseiben előforduló népi ismeretanyagot is megmagyarázza, mindenki számára érthetővé teszi (Távoli szekerek ... Néprajzi ismeretanyag a magyar versekben. Ménfőcsanakai Népfőiskola 2000).

Nem beszélve arról, hogy a szülőfalumról írott néprajzi monográfiám minden fejezetét magam írhattam a népi építkezéstől a gazdálkodás különböző ágain, a textiliákon, népi táplálkozásra át a szokásokig, népzeneig. Ha Morvay Péter annakidején nem bízta rám egy néprajzi szakkör vezetését, akkor soha nem jutottam volna el idáig.

Szakkörös tanítványaimmal közösen ki is mentünk Győr környékének falvaiba gyűjteni. Igyekeztem mindegyiküknek olyan gyűjtési feladatot adni, ami érdeklődésüknek, képességeinek legjobban megfelelt. Év végén aztán szakköröm tagjai összeadták gyűjtéseiket, s be is adták az önkéntes néprajzi gyűjtők pályázatára. Milyen bölcsen ítélte meg ezt a teljesítményt Morvay Péter. Világosan látta a munka szakmai hiányosságait. Kissé lehangoló véleménye így hangzott: „szakköröseid pályamunkájának adunk a rangsorban egy utolsó helyezést.” Elismerjük, hogy van, de!

Megértette velem, hogy egy szakkör gyűjtőmunkája akkor lesz jó, ha annak tagjai egyénileg is minél jobb, a tudományos igényeknek is megfelelő pályamunkát készítenek. Ellátott aztán bennünket gyűjtési útmutatókkal. Azután igyekeztünk az adott terület szakirodalmát is megismerni. Így egyre jobban tudtunk adatközlőinktől kérdezni. Kérdéseinkkel a tudatuk mélyéről is előhozni a már szinte elszüllyedt emlékeket, adatokat. Az útmutatók segítségével a gyűjtött anyagot is jobban, szakszerűbben fel tudtuk dolgozni, írássá formálni.

Morvay Péter azt is jól látta, hogy az önkéntes gyűjtőknek nem elég csupán pályamunkákat írni, bírálatukat elolvasni, hanem a munkák szempontjából rendkívül fontos azokat nyilvánosan is bemutatni. Megszervezte minden évben az önkéntes néprajzi gyűjtők konferenciáját. Milyen ösztönzőleg hatott és komoly felkészülésre is készítetett mindenkit, ha munkáját a konferencián is bemutatthatta. Ezekon a találkozásokon természetesen a résztvevők egymás munkájából is sokat tanulhattak.

Még egy nagyon fontos eredménye is volt ezeknek a konferenciáknak. Résztvevői között baráti kapcsolatok is kialakultak. Kodály Zoltán keserűen állapította meg „Gyermekkarok” című tanulmányában (Előszőr: Zenei Szemle 1929.): „Hogy a magyar nem szeret egyesülni: oly végzetes nemzeti hiba, aminek a javítására minden eszközt meg kellene ragadni”. Morvay Péter az önkéntes néprajzi gyűjtők mozgalmának megszervezésével, irányításával, konferenciák rendezésével felbecsülhetetlen szolgálatot tett ennek a „végzetes nemzeti hibának” javítása érdekében.

Saját magamon is lemérhettem ennek a mozgalomnak páratlan hatását, értékét. Nemcsak erőt adott népünk hagyományainak megőrzéséért, megmaradásunkért folytatott munkámhoz, hanem benne igaz barátokat, munkatársakat is találtam. Milyen jó volt érezni, újra meg újra meggyőződni arról, hogy ebben a munkában nem vagyok egyedül. Míg a zenei vonalon gyakran azt kellett tapasztalnom, hogy a hasonló munkát végzők nem munkatársnak, hanem „vetélytársnak” nézik egymást, néprajzosok között ennek nyoma sem volt.

Morvay Péter, amint látta, hogy pályamunkáim, szakköröseim munkái, akik szinte könyvtárnyi néprajzi anyagot gyűjtöttek össze, szakmailag is egyre jobbak lesznek, arra is biztatott, hogy „A zene egy sávyi pásztor életében” c. népzenei monográfiámat, melyet ő „nagydíjjal” is kitüntetett, adjam be az ELTE-re disszertációnak. Mivel a másik „fakultáson”, a Zeneakadémián Kodály Zoltánnál Magyar népzene tárgyából megvolt 4 félévi kollokviumom, technikai akadályja sem volt doktorátusra jelentkezni szellemi néprajzból. A doktori szigorlatot le is tettem, a könyvet a Herman Ottó Múzeum adta ki 1987-ben. Így lettem és Morvay Péter irányításával önkéntes néprajzi gyűjtőből hivatásos néprajzos.

Ahogyon ő előre látta tanítóképzőbe kerülésekor, tanítványaimból is sokan lettek lelkes néprajzosok, népi hagyományaink ápolói, sőt még olyanok is, akik a tanítóképző után egyetemen néprajzszakot is végeztek, sőt abból doktoráltak.

Morvay Péter születésének e századik évfordulóján csak hálával és szeretettel emlékezek reá. Sőt érzem, hogy munkáimban, tanítványaim munkáiban most is jelen van.

Legyen áldott az emléke!

Barsi Ernő

Találkozásom Morvay Péterrel

A Pécsi Tanárképző Főiskolán dr. Temesi Mihály tanár úr, tanulmányaink befejeztével, azzal bocsátott 1955-ben utunkra, hogy lakóhelyünkön gyűjtsük a népi hagyományok megmaradt emlékeit. A tatai fazekasságról és a nádazásról írt dolgozataimat 1958 őszén beküldtem a Magyar Nyelvőr nyelvjárási pályázatára.

A Bíráli Bizottság elnöke, dr. Lőrincze Lajos 1959 márciusában írt levelében értesített: „*Mindkét dolgozat elsősorban néprajzi jellegű. Pályamunkája egy néprajzi pályázaton jobb helyezést ért volna el. Szakirányítás ügyében, kérjük, forduljon Morvay Péterhez, aki a Néprajzi Múzeumban külső gyűjtők készséges segítője és irányítója. Kívánatára dolgozatát, illusztrációs anyagával együtt átküldjük a Néprajzi Múzeumba.*” Élttem a lehetőséggel, s mire időpontot egyeztettem Morvay Péterrel, ő már megkapta a dolgozatomat.

Ötven évvel ezelőtt izgalommal készültem az első találkozásunkra. Vonatom a Keleti pályaudvarra érkezett, és a Baross tér mellől, a 24-es villamossal mentem a Könyves Kálmán rakontoon levő Néprajzi Múzeumba. Az előcsarnokban aránylag vékony testalkatú, magas férfi várt, aki rokkantságomról megismert, odasietett hozzám és bevezetett a közeli irodájába, melyről később megtudtam, hogy ez az Ethnológiai Adattár. Ahogy leültünk a könyvektől, pályamunkáktól roskadó polcok között, megszólalt.

– Nyugodtan tegezzél! Szóltis Péter bátyádnak – ez feloldotta a kezdeti feszültséget. Az íróasztalán levő kéziratköteg tetejéről levette a dolgozatomat – A tatai fazekasságról írt munkád jó. Május végéig a kiegészítéseket küldjed meg! – ezzel a kezembe nyomta a leírt észrevételeit. – Ha ez megtörténik – folytatta – a munkád részt vesz a VIII. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton.

Kérdezett még a munkámról, a családomról, Tatáról és a terveimről. Rekedtes beszéde közben, néha fejét félre hajtva, kezével gesztikulálva adott nyomatékot a mondandójának. Búcsúzásnál felhívta a figyelmemet a tatai vízimalmok gyűjtésének folytatására.

Az első találkozást a következő két évben telefonos beszélgetés, több levélváltás és újabb személyes találkozások követték. Közben a fazekassággal és a vízimalmokkal 1959-ben, illetve 1961-ben I. díjat nyertem az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatokon. Az egyik találkozásunk alkalmával, 1962 tavaszán Péter bátyám javasolta, hogy kérvényezzem meg az Oktatási Minisztériumban a néprajzi szakra egyéni levelezőként történő felvételemet. Sikeres felvételi beszélgetés után engedélyezték. Így 1962 szeptemberében megkezdtem az ELTE Bölcsészettudományi Kar nappali tagozatán néprajzi tanulmányaimat, amit 1967-ben okleveles etnográfusként fejeztem be.

Hetente jártam az egyetemre, s ez lehetővé tette a gyakoribb találkozásunkat a Néprajzi Múzeumban. Ezekben az években az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők táborához – Morvay Péter tevékenységének köszönhetően – egyre több gyűjtő csatlakozott.

Egyik találkozásunk alkalmával, 1962 őszén, váratlanul megkérdezte tőlem: – Mi a véleményed arról, hogy jövőre megrendeznénk az önkéntes gyűjtők I. országos találkozóját Tatán? – Különbözőbb akadálya nincsen – válaszoltam rövid gondolkodás után. Türeلمي időt kérek, amíg otthon körülnézek, hogy a város támogatja-e, a szállás és az étkezés hogyan oldható meg, hova legyen az egynapos kirándulás? – soroltam a hirtelen eszembe jutott kérdéseket. – Helyes – válaszolta. – A kirándulást Kocsra tervezhetnénk – közölte újabb javaslatát.

Sietnem kellett a vonathoz, s a tervezetést folytatva a villamos megállójáig kísért. Elválásunkkor abban maradtunk, hogy három hét múlva jelentkezem, és beszámolok a tatai helyzetről.

A megbeszélte idő a legfontosabb feltételek felmérésére elegendő volt. Péter bátyámat mindenről tájékoztattam. Az adatok megnyugtatták, és közölte, megkezdjük az országos szervezést.

A gyűjtők Tatára hívása, a néprajz és a nyelvtudomány neves képviselőinek felkérése az 1963. május 31 – június 2-a közötti Önkéntes néprajzi és nyelvjárásgyűjtők I. országos találkozója, mind-mind Morvay Péter vállán nyugodott. Veres Péter író is sikerült megnyernie, hogy részt vegyen a találkozón és beszéljen műveiről.

A lezajlott első országos találkozásról dr. Bárczi Géza, egyetemi tanár, akadémikus, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének leveléből idézek: „*A tatai találkozó sikerét az előkészületek alapján biztosítottak tekintettük. Kiderült azonban, hogy ez a nagy seregszemle minden várakozásunkat felülmúlta. Nemcsak a gyűjtők, hanem a szakemberek is élményekben gazdagon távoztak onnan.*”

A találkozó után, 1963 őszén, Péter bátyám egyik támogatóként javasolta felvételemet a Magyar Néprajzi Társaságba. Így történt, hogy negyvenhat éve a Társaság tagja vagyok.

Morvay Péterrel a jubileumi közgyűléseken találkoztam még. Sohasem feledtem, hogy a kezdeteknél, a néprajz terén elért eredményeim az ő atyai támogatásának köszönhetem.

Körmendi Géza

Vándorolni jó

Morvay Péter emlékére

Múltidéző

Péter bá' utolsó éveiben barátjává fogadott, rendszeresen találkoztunk, s véleményt cseréltünk az éppen időszerű kérdésekről. Roppant érzéke volt a különféle-fajta laikus mozgalmakhoz, s megígértette velem, hogy megírom az úttörő-vándortábor mozgalom – ahogy ő hívta: a honismereti vándorlás – történetét, mert ő azt jelentősnek tartotta. Engem a felkérés-ígéret nem serkentett, mert annak történetében túl sok személyes mozzanat húzódott meg, de ő erre azt mondta, hogy éppen ezáltal lesz hiteles, s különben is, ha valamikor véletlenül előkotorják a feledés mélyéből, a még megmaradt foszlányokból csak egy kifacsart képet fognak összerakni.

Péter bá már több mint tíz éve eltávozott körünkből, s a remélt „múltkotorászóknak” sincs nyoma a látóhatáron. Az ígéret terhétől is megpróbálok szabadulni, ezért feladom hallgatásomat. Írásom vázlatos, csak a nálam megőrzött forrásmunkákra hagyatkozom. Különböző súlyú elemekből áll össze végül is a kerek egész.

Egy olyan mozgalomról számolok be, amely tizenhét évet élt, és ezalatt több mint negyedmillió általános iskolást mozdított meg, akik hátizsákkal felkerekedtek és 10–16 napig hazánk tájaival ismerkedtek meg. A negyedmillió nem elírás, ez a becslült érték alsó határa, valójában még jó néhány tízezret hozzá lehet adni.

Nem az országjáró kirándulásokról, tanulmányi utakról, országos portyákról írok, azok a célt többnyire autóbusszal, vonattal érték el. A vándortáborozás nagy erőfifjejtést igényelt. A tervezett utat gyalog, kerékpáron, vagy vízen (csónakkal, ladikkal) tették meg, miközben magukkal vitték a 10–16 napra szükséges személyes felszerelésüket is. Történt mindez 1973 és 1990 között.

Előzmények

A csoportos, szervezett – erőfifjejtést igénylő – diákvándorlás majd százéves múltra tekint vissza. Pápa Miklós turista-író kutatása szerint 1909-ben alapították meg Magyarországon a Vándordiák Egyesületet, s 1914-ben egy évkönyvet is kiadtak a vándorlás szervezési és tartalmi kérdéseiről.¹ A cserkészeti hazai megjelenésekor gazdagodott ez a műfaj a mozgótáborral, amelyről már 1925-ben a cserkészvezetők könyve² részletes ismertetést közölt. Igen népszerű volt. Egy tíz évet összefoglaló statisztika szerint 1927 és 1937 között a cserkész-táborok 20%-a volt mozgótábor.

A cserkészeti feloszlása után az úttörők 1957-ben hirdettek először érdemleges tábori programot. A „megújódott úttörőmozgalom” átvette s magához igazgatta a cserkészeti eszköz- és módszertanának egy részét. Így került az új táborozási szabályzatba a „...többnapos túrák, portyák – mozgótáborok” című fejezet, amely a hazai tájaink megismerése mellett a népdalok, szokások, a viseletek gyűjtését, a regglést is célul tűzte.³

Csakhogy a szervezők az „átvételnél” elfeledkeztek olykor arról, hogy a cserkészek és az úttörők között korosztálybeli különbségek vannak. A cserkészek derékhadát a középfokú tanintézetek adták, és a mozgótábort is nekik ajánlották. A már citált vezetők könyvében szigorúak az előírások: 14 éven aluli nem vehet részt, a húszas résztvevői számot nem célszerű túllépni, 10–14 km-nél többet naponta ne gyalogoljanak, csakis edzett, kipróbált, fájdalokat bíró cserkészeket válogassanak össze... Ezért nem véletlen, hogy az úttörőknél az álló sátoztáborozás lett a kedvelt program, s a nagy kihívást, a mozgó (vándor-) tábor csak néhányan vállalták.

Elmélet és gyakorlat

1940–43 között a kolozsvári piaristáknál cserkészként életre szóló élményben részesültem. Mozgótáborral bejártuk a Dunántúli egy részét gyalog, egy másik alkalommal Esztergomtól Apatinig a vízi utat

¹ Pápa Miklós: Járja vándorolva a természetet az ifjúság. Magyar Nemzet, 1971. október 5.

² Magyar Cserkészvezetők Könyve. Szerkesztette Sík Sándor. Magyar Cserkészszövetség Kiadása. Bp. 1925.

³ Útmutató a táborok vezetéséhez és a Magyar Úttörők Szövetsége Táborozási Szabályzata. Kiadja a Magyar Úttörők Szövetsége Elnöksége, 1958.

ladikkal tettük meg, s amikor 1956-ban hét évre tanárnak szegődtem el, diákkori élményeim meghatározóak voltak. A magam örömeire is vállaltam tanítványaim táboroztatását. Bár a mozgótábor volt az ideálom, mégsem mertem ezzel indítani. Először meg akartam győződni a felső tagozatosok erőnlétéről és túróképességéről. Ezért év közben és a sátor táborokban egy-két napos túrákra vittem őket.⁴ A negyedik évben vágtam bele az elsőbe, s ezt követte még kettő.⁵

Tapasztalnom kellett, hogy az előkészítés rendkívüli sok időt, energiát és pontosságot igényelt részemről. Személyesen végigjártam a tervezett útvonalat, napra-órára beosztott útprogramot állítottam össze, információkat gyűjtöttem az elsőségleányújtó helyekről. Nagyobb figyelmet vártam el a leendő résztvevőktől is. Előírtam személyes felszerelésük összetételét, még a zsebpénz nagyságát is, ellenőriztem a kötelező orvosi vizsgálatok megtörténtét. Mind a három tábor időtartama tizenhat nap volt. A létszám sorrendben 19, 23 és 33 fő, a gyalog megtett út hossza: 104, 81 és 100 km. Három vezető minden alkalommal elegendőnek bizonyult.

A legtöbb időt a szálláshelyek kijelölésére fordítottam. Ott, ahol nem találtam alkalmi szálláshelyet, és az elképzelt útvonalról nem akartam letérni, nekem kellett a problémát megoldanom. Hajdan a cserkészek kézikocsival tolták a felszerelést a helyszínre, most mindig akadt szülő, vagy helyi patrónus, aki segített.

A kísérletsorozat bevált. Több formában (írásban, értekezleteken) felajánlottam kollégáimnak a segítséget. Nem volt visszhangja.

A háttér

A romantikus sátor táborozás az 1960-as évek második felében fokozatosan kiszorult. Helyette faház, majd betonnal kombinált kerületi, városi, megyei váltótáborok, vezetőképző táborok hálózata épült ki, s párhuzamosan egy másfajta életszemlet kezdett tért hódítani.

1971-ben megszületett az ifjúsági törvény, melyet számos kormányrendelet követett, és – többek között – az ifjúsági turizmust anyagi eszközökkel próbálták felkarolni. Csakhogy e forrásokat meggondolatlanul, szakszerűtlenül, koncepció nélkül költötték el. Korszerűsítették kívül-belül a félbeton táborokat, miközben engedték, hogy szabad préda legyen a turistaház-hálózat. Még az erdő mélyén megbúvó erdészházak egy része is gazdátlanra vált. Felparcellázták a hagyományos táborhelyeket, de újakról nem gondoskodtak. Turizmus címén államilag finanszírozták az erőnlétet semmiképpen nem fejlesztő nyaralást, a diákok tízezrei szállták meg a Balatont az OIOT (Országos Ifjúságpolitikai és Oktatási Tanács) anyagi támogatásával...

Akkortájt egy írásos előterjesztés⁶ megállapította, hogy az önálló csapattáborok száma jelentősen csökkent, a központi „váltótáboroké” viszont nőtt. Következtetése az akkori helyzet bírálata volt: „...a sátor táborozás romantikájából adódó spontán nevelési helyzetek jó része már nem található meg;...” – ezért – „minden állandó táborral rendelkező úttörő elnökség kezdeményezze egy raj – 20-30 fő – elhelyezésére alkalmas sátorpark beszerzését...”

A budapesti népfrontban dolgoztam, s az egyik nyilvános fórumunkon Pápa Miklós javasolta, hogy az ország hegyvidékeit átívelő országos kék túra mentén 20–30 km-es távolságban ifjúsági szálláshely-rendszert kellene kialakítani.

⁴ A Lóri-forrás (Orfű) melletti sátor táborból négy nap alatt megjártuk a Zobákpusztát – Óbánya – Zengő-Pécsvárud útvonalát, amely majdnem megegyezik a majdani vándortábor úttal.

⁵ Tiszai vándortábor: Kéked (szállás a várkastélyban szalmán) – László tanya (gazdasági épületben szalmán) – Füzér (pajtában szalmán) – Sárospatak (saját sátorban) – Tokaj (diákotthon) – Tiszafüred (diákotthon) – Hortobágyi halastó (saját sátorban) – Tiszafüred (diákotthonban) – Tiszaszőlős, Tiszaderzs, Abádszalók, Tiszabura (saját sátorban) – Csongrád (pajtában szalmán) – Szeged (Úttörőház). Dunántúli vándortábor: Esztergom (Úttörőház) – Gerecse-tető (két éjszaka saját sátorban) – Tatabánya (diákotthon) – Mindszentpuszta (két éjszaka kulcsos házban) – Csókakő (iskola) – Kisgyónbánya (két éjszaka saját sátorban) – Csesznek (turistaház) – Városlőd (iskola) – Nagyvázsöny (turistaház) – Zánka-Köveskál (kemping).

Észak-magyarországi vándortábor: Ágasvár (turistaház, három éjszaka) – Salgó (turistaház, két éjszaka) – Rudabánya (turistaház, két éjszaka) – Miskolc (diákszálló) – Bánkút (saját sátorban öt éjszaka) – Eger (diákszálló).

⁶ Javaslat az úttörő csapattáborozás és tábori nevelőmunka hatékonyságának továbbfejlesztésére (Budapest, 1972. március 22. szakbizottsági anyag).

Ekkor határoztam. A már bennem kiérlelt javaslattal felkerestem Szloboda Árpádot az úttörőközpontban. Ő volt az előbb idézett jelentés szerzője, s egyben a turisztika és táborozás országos felelőse.

Az első kettő

Javaslatom lényege az volt, hogy a hegyvidékeken jelöljünk ki útvonalakat, lássuk el szálláshelyekkel, és a vándorló csoportokat egymást követve indítsuk el azokon. Az úttörőközpontban egy bizottság⁷ többszöri mérlegelés után összeállított egy normatívát. Magva az volt, hogy olyan mértékű, nehézségű legyen a mozgótábor, amelyet a túrázásban kevésbé jártas vagy járatlan gyermek és felnőtt el tud viselni. A szállásokat egységesen 40, a jelentkező csoportok létszámát 25–30 főre terveztük. A központ feladata lenne a program meghirdetése, a jelentkező csoportok beosztása. Az útvonalakkal kapcsolatos szervezési feladatokat fokozatosan a helyi (megyei) elnökségek vennék át.

1973 nyarára két vándortáborot hirdettünk meg. A mecseki útvonal egymást követő szálláshelyei: Pécs – Orfű – Mecsekrákos – közári erdészház – Zobákpusztá – Óbánya – Pécsvárad. A alapútvonalon 70 km-t kellett gyalogolni, a helyi túrákkal további 50–60 km-t lehetett megtenni. A Bakonyban Várpalota az első szállás, majd Tés – Zirc – kisszépalmapusztai erdészház – Bakonybél – Farkasgyepű – Városlőd következett. A gyalogút 80 km, a hátizsák nélküli további út 50–60 km. A csoportok kétnaponként követték egymást, a nyári szünetben 25 csoport indulhatott el egy-egy útvonalon.

Mind a két 16 napos vándortáborozás sikeresen zárult le. A Mecsekben 27 csoport 756 fővel, a Bakonyban 25 csoport 750 fővel vett részt.⁸ Az összegzés szerint a résztvevők az útvonal értékei mellett megismerkedtek távolabbi helységekkel, történelmi, természeti nevezetességekkel.

A krónikához tartozik, hogy a szálláshelyekért személyenként és éjszakánként 3 Ft-ot fizettek, és a gyerekek többsége megkapta az OIOT 100–200 Ft-os utalványát.

A gyalogos hálózat

A sikeres kísérlet után majdnem hihetetlen növekedés következett be. 1974-ben újabb három, 1975-ben további öt útvonal nyílt meg. 1980-ban már huszonegy, 1984-ben harmincegy, s 1989-ben negyvennégy útvonal fogadta a résztvevőket! A teljes hálózatban 250 szálláshelyen egy időben 9 ezer személy alhatott. Tizenhét év alatt 10 ezer csoport indulhatott el. A mozgalom behálózta hazánk domb- s hegyvidékeit és a neves alföldi tájakat.

A hálózat fennállása alatt csupán két útvonal szűnt meg s csak néhány szállás helye módosult. A szálláshelyek jó részét az első években régi erdészházakban, falusi iskolákban vagy forrás mellett alakították ki egyszerű berendezéssel (vaságy, matrac, takaró, kispárna, a mosdáshoz, főzéshez szükséges legfontosabb edények). A kötelező két lepedőt és a kispárnahuzatot a vándorló hozta magával.

Útölg igen nagy elszántságnak tűnik, amit akkor a bizottság elkezdett Szloboda Árpád vezetésével, mert „munkaterven kívül”, anyagi források hiányával vágtunk bele. Szerencsére kapóra jött, hogy akkortájt korszerűsítették a kollégiumokat, diákothonokat. A kislejtezett hálószekőket a szervezők át-

⁷ Az Úttörőelnökség mellé rendelt Turisztikai és Táborozási Szakbizottság tagjai a természetjárás szakértői voltak, közülük néhányan tevékenyen közreműködtek. Így Kakasi Tibor természetjáró, Földes László igazgató, Mészoly Győző, a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium (MÉM) erdészeti főelőadója. Később bővült ez a kör az erdőgazdaságok, a megyei elnökségek delegáltjaival, az útvonalfelelősökkel.

⁸ Tájékoztató jelentés a Mecsekben és Bakonyban szervezett úttörő vándortáborok tapasztalatairól (Budapest, 1973. szeptember 24., elnökségi tájékoztató).

vették. Csakhogy egy füst alatt a szállítást nem lehetett minden alkalommal megoldani, így kapcsolódott be a szállásépítésbe Pusztamarót, ahol öt évig táborvezető voltam.⁹

A szálláshelyek berendezését-kiürítését, a sáortábor építését-bontását, az eszközök őrzését, raktározását gondnokok végezték.

Tiszteletdíjakat és az egyéb költségeket sikerült előteremteni. Például 1977-ben a tizenöt útvonal működési költsége 1 527 000 Ft volt¹⁰, a bevételi rovatban 828 ezer Ft szerepelt (a vándorlók térítési díja), a különbözetet az érintett megyék arányosan állták. A fejlesztésre – további útvonalak nyitására – 1 350 000 Ft-ot szántak a sorsjegyek bevételeiből. Az áruszállítás, fuvarozás költségeit a Csillebérci Nagytábor büdzséje nyelte le.

Már az első években kialakult az irányítási rendszer. A gondnokokat az útvonalfelelős vezette, az útvonalfelelősök részére tanévenként tapasztalatserét tartottak. Részletes tájékoztatók készültek. A vándorlók filcből, fémből készült jelvényt tűzhetek ki, a szálláshelyeken naplókba jegyezheték be észrevételeiket.

A bakancsosok

Az ország valamennyi részéről sereglettek a gyerekek. Az indulókról 1982-ből megmaradt egy összeírás, mely a csapat nevét, címét s a vezető nevét tartalmazza.¹¹ Eszerint a már kiépített 29 útvonalra 688 csapat jegyezte fel magát. A legtöbben Budapestről, Pest és Hajdú-Bihar megyéből (131, 93 és 78 csoport). A sereghajtó megyék: Szolnok, Vas és Nógrád volt (9, 8 és 5 csoporttal).

A vándorló gyerekek egyharmada az Alföldön lakott. A kisteleplésekről is eljöttek. Például a Hajdúság 37 települése olvasható a jegyzékben, egyebek közt Hortobágy, Ebes, Mezősas, Létavértes. Többnyire telt ház volt az útvonalakon. Foghijasan is elérte a 90%-ot. A csoportok létszáma legtöbbször megközelítette a 30 főt. A pusztamaróti naplók szerint az arra a szálláshelyre érkező csoportok átlagléttszáma 31 volt.

Ugyanezekből a naplókban szerezhettünk némi képet a résztvevők hangulatáról. A szokványos udvarias sorok közül előbukkannak a konkrétumok. Vértestolnáról kemény gyalogtúrával érkeztek Pusztamaróra. Útközben a bányahegyi márványfejtés és -feldolgozás látványa feledtette velük a fáradtságot. Másnap – a pihenés helyett – a pisznicei barlanghoz másztak fel, s még arra is volt energiájuk, hogy a központi raktárban felhalmozott eszközöket rendezzék. Este táborúzzal zárták le a mozgalmas napot.

Sajnos nincs statisztikánk arról, hogy ugyanazok a gyerekek hányszor indultak el a vándorúton. Az évről évre jelentkező iskolákról ellenben megmaradt egy lista. Az első öt évben 18 iskola büszkélkedhetett ezzel a szép teljesítménnyel.¹² Néhány könnyebb útvonalra kisdobos (harmadikos-negyedikos) csoportok is jelentkeztek, és számosan jelentkeztek is.¹³

A tizenhét év alatt – tudomásom szerint – rendkívüli eset nem történt, a kisebb balesetek száma – a kísérő tanárok egybehangozó véleménye szerint – jóval kevesebb volt, mint az iskolában. Kétségtelenül eleinte akadtak naiv, tapasztalatlan csoportok, résztvevők. Extrém példa: volt, aki bőrdonddal jelent meg az első szálláshelyen. Nem küldték haza, gondját megoldották.

Vándorlás kerékpáron és vízen

A kerékpározók és vízi túrázók részvételét szigorú rendszabályokhoz kötöttük. Eszközök is kellett. Ennek ellenére a kerékpáros vándorlás a mozgalom második évében, 1974-ben elindult, éspedig egy időben két útvonalon.

⁹ Pusztamarót (Gerecse) 1975–80 között az Úttörőelnökség és a Telki Erdő- és Vadgazdaság központi sáortáborra volt. Raktáraiból többek között 900 vaságyat, 2600 kispárnát, 900 paplant, 4200 matracot, 500 szivacsmatracot, 2888 takarót, 220 mosdótálat szállítottunk a szálláshelyekre. Elkészült a fejlesztési terve is. A 130 hektáron ezer, a tanítási időszakban 200 általános iskolás részesült volna természetvédelmi oktatásban. A költségek kétharmadát a MÉM vállalta. Az Úttörőszövetség a terv megvalósulását nem támogatta.

¹⁰ Az 1976. évi úttörő jubileumi vándortáborok költsége (táblázat, összeállította Szloboda Árpád).

¹¹ Úttörő vándortáborok csoportjai, 1982 (sokszorosított anyag, 35 old.).

¹² Öt éve folyamatosan táborozó iskolák: Budapest, Ifjúmunkás u. 1., Hegedű u. 3., Pasaréti út 191, Aga u. 10., Mártírok útja, Gádor u. 101.; Komódi, Fő u. 12-14.; Hatvan, Bajcsy-Zsilinszky u. 8.; Békéscsaba, Orosházi út 79.; Szekszárd, Béla tér 6.; Szombathely, Hámán Kató u. 2.; Pusztaszabolcs, Ságvári út 14.; Kaba, Kossuth u. 2.; Kiskunhalas, Köztársaság tér 9.; Mezőtúr, XIII. u. 12.; Üri, Rákóczi út 35.; Kistelek, Petőfi út 9.; Sarud, Kossuth u. 64.; Kaskantyú.

¹³ Kisdobosok részére ajánlott útvonalak: Kiskunság, az ország közepe, Velence, Belső-Somogy, Kapos.

A kijelölés sikeres volt. A *Radnóti* (nyugat-dunántúli) volt a legnépszerűbb, évről évre meghirdették 1990-ig. Az indulás évéből tíz, 1982-ből húsz csoport címe maradt meg a vándorlók közül. Útiránya, szálláshelye: Győr (Abda) – Kaposvár (Fertőd, Balf) – Sopron (Sopronkőhida, Fertőrákos) – Szombathely (Nagyecsenken, Kőszegen át) – Óriszentpéter (Jákon, Kőrmenden, Nemesmedvesen keresztül) – Zalaegerszeg – Nagykanizsa.

A második útvonal, a tiszántúli hat, majd *Rákóczi*ra módosult változata hét alkalommal állt a kerékpárosok rendelkezésére. Az 1974-es út: Nyíregyháza (Vaja) – Vásárosnamény (Tarpa) – Fehérgyarmat (Szatmárcseke, Tiszacsécsé) – Nyírvásvári – Debrecen – Hortobágy – Tiszafüred. 1982-ből maradt fenn összesítő adat. Tizenhat csapat választotta ezt az útirányt.

A kerékpárosoknál is kétnaponta indultak egymás után a csoportok, 16 napig tartottak a túrák, és a forgalmas utakon közlekedési rendőrök kísérték őket.

Időnként bővült a választék (Dél-Alföld, Pilisi kör, Baranyai körtúra, a Tisza gátjain, az ország közepe, Matyóföld), de ezeket csak egy-két évben rendezték meg. Az összlétszámot igen nehéz megbecsülni. A már említett költségvetési tervzetben négy kerékpáros útvonalról 62 ezer Ft szállásdíj befizetését remélték, ez hozzávetőlegesen 600 főt jelent. Az összes vándorló létszáma bizonyára tízezer fölött volt.

A vízi túrázók számbavétele még nehezebb. Igazolható, hogy 1975-ben a dunai „Nagy nyolcas”-ra lehetett jelentkezni, s ezt a lehetőséget hat éven keresztül fenntartották. Más vizekre is szerveztek túrát (Körös-Tisza Szanazugtól Szegedig, a Keleti-főcsatornán Győrtől Mohácsig, Szamos-Tisza). Eredményességükről sajnos nincs információ. Néhány százan bizonyára vízre szálltak. A szerény teljesítmény jelzi az akkori lehetőségeket, feltételeket is.

Hivatalos fogadtatás

Az úttörő irányítók nem ismerték fel a vándortáborozás pedagógiai jelentőségét. Az is lehet, hogy bizalmatlanok voltak.¹⁴ A tömördek feladat között egy volt a többi között, ott is valahol hátul kullogott, ahová szokás szerint a természetjárás sorolták. Voltak megtévesztő országos akciók („expedíciók”, „Nem térkép e táj”), azonban ezekből csupán a politikai aktualitásokat hámozták ki. Persze a tanévi úttörőprogramok, az évente megjelentetett módszertani tájékoztatók, az előkészítő tanfolyamok bőséges információt nyújtottak az érdeklődőknek, de ebben ki is merült a politika aktivitása. Erre vall például az, hogy az országos sajtóban egyedül Pápa Miklós írt a mozgalomról, ő is az én kérésemre. A szaksajtóban megjelent cikkek egyike Szloboda Árpádtól, a többi tőlem származott.¹⁵

A mozgalom kezdete egybeesett a zánkai úttörőmonstrum megnyitásával. A két ellentétes profilú tevékenység akarva-akaratlanul vetélkedett egymással, a gyerekek a romantika mellett voksoltak. Ez is az elhallgatást mélyítette. Holott az üdülés és a nagyobb energiát igénylő mozgás kiegészíti egymást. Különbösen erre kényszerült nemsokára Zánka is, ez azonban amolyan kényszerű cselekedet volt részük-ről.

1978-ban Szloboda Árpádot váratlanul áthelyezték egy másik szervezetbe. A vándortábor-mozgalom ez időben már olyan erős volt, hogy a személyi változás nem okozott fordulatot.

Ugyanebben az évben egy előterjesztést¹⁶ juttattam el az úttörőkörzetre, melyben elhibáztam tartottam a „*Legyen minden járásnak, kerületnek tábora*” akciót, mert sokba kerül, s nagyon nem fogja szaporítani a táborozók számát, helyette egy sokoldalú és sokirányú természetjáró programot állítottam össze. Választ nem kaptam. Két év múlva fel kellett számolnom a pusztamaróti tábort.

Váratlan fordulat

Az 1980-as években a hatóságok a pazarló költségek visszaszorítására törekedtek. Az ifjúsági turizmus középtávú mennyiségi és minőségi fejlesztését például a meglévő pénzüsszeggel kívánták elér-

¹⁴ „... A cserkészlet ideológiai hatásának eredménye, hogy több helyen... üres romantizálás folyik, csak csomózások, sátrat vernek, vagy vízi túrát szerveznek...; miközben a kommunista nevelés elmarad...” – ez olvasható az 1957/58-as tanévi programban. Ez a szemlélet, gondolkodás gyakran előbugyog a főúttörők körében.

¹⁵ Pápa Miklós: Indul az úttörő vándortábor mozgalom. Magyar Nemzet, 1973. május 15., Eredményesen zárultak az úttörő-vándortáborok. Magyar Nemzet, 1973. október 9., Ismét útra kelnek az úttörő vándortáborok. Magyar Nemzet, 1975. május 20., *Derzsi Ottó*: Az úttörő vándortábor mozgalomról. Köznevelés, 1973. április 13., A vándortáborok előkészítéséről. Úttörővezető, 1981. február, Indul az úttörő vándortábor mozgalom. Úttörővezető, 1973. március.

¹⁶ Javaslat az úttörő természetjárás fejlesztésére (1978. augusztus 18., 11 old.), Feljegyzés az ÁIB „Vitaanyag az ifjúsági kedvezményrendszer továbbfejlesztéséről” című anyagáról (1980. április 21., 11 old.).

ni. Nosza, elővettem a két évvel korábban elküldött komplex természetjáró programomat, felfrissítettem, s most már az ÁIB-nek (Állami Ifjúsági Bizottság) juttattam el. A vándortábor-hálózatról hosszabban írtam. Jeleztem, hogy 1985-re a hálózat 30–35 útvonalra bővül, s néhány útirányban a résztvevők létszámát meg lehet duplázni (a szálláshelyek növelésével). Javasoltam, hogy ezt a rendszert a középfokú, felsőfokú tanintézetek fiataljai részére is vegyék át (nagyobb útszakaszokkal, erdei szálláshelyekkel, a legfontosabb faépítményekkel stb.). A vízi vándorlás lehetőségeit is felvázoltam, ugyancsak a diákok számára. Választ nem kaptam most sem, viszont az ÁIB 1981. évi határozata¹⁷ lényegében megnyugatott, s megállapítottam, hogy a vándortábor-mozgalom kilépett a zárt úttörő keretből.

Néhány idézet a jelentésből és a határozatból. „Az úttörők körében sikeresen bővül a vándortáborozás, a kerékpáros és vízi expedíciók...” „... a gyermekek és fiatalok országjárásának... elősegítése érdekében tovább kell fejleszteni az úttörő és ifjúsági célokat egyaránt szolgáló vándortábor bázishálózatot (szálláshelyeket). Ennek során biztosítani kell, hogy az szolgáltatssa a gyalogos, a kerékpáros és a vízi táborozás tömegesítését...” „... a gyalogos, a kerékpáros és a vízi vándortáborozás... érdekében az arra alkalmas erdőterületeken sátorlámpa bázishelyeket kell kialakítani... használaton kívüli erdészeti épületekből és tanyákból csoportos elhelyezésre alkalmas vándortábori szállásokat kell létrehozni...” A mellékletben az egységes ifjúsági turisztikai szálláshálózat felsorolásában az ifjúsági szállodák, kempingek, üdülőtáborok után a „vándortáborok” címszó következett.

E határozat megvalósítására nem került sor. Ám dokumentálja a mozgalom létezését.

Szubjektív összegzés

Péter bá – az általa kezdeményezett – regös hadakhoz mérte a vándortáborozást. Úgy vélte, hogy ez utóbbi tevékenység a táj- és népismeret követelményeinek eleget tett, noha kutatást nem folytatott, idő híján nem is tehetett.

Az osztálynyi csoportok – a közvetlen politikai irányítástól, befolyástól távol – tíz, tizenhat napon keresztül kevésbé ismert vagy teljesen ismeretlen tájakkal, múlttal s az állandó változó jelennel ismerkedtek meg, s akarva-akaratlanul magyarságtudatuk, az ország szeretete erősödött bennük. A szó nemes értelmében: *honismereti mozgalom volt tehát.*

Ugyanakkor vitán felül önkéntes mozgalom volt. A szervezők csak a lehetőségeket teremtették meg. Nem volt rá mozgósítás, és semmiféle presztízs szempont nem húzódott meg a háttérben. Ha jöttek, akkor ott voltak, ha nem jöttek, legfeljebb kivették az útvonalat a programból, s megszüntették az ideiglenes szálláshelyeket. Mint ahogy ez a kerékpáros és vízi túrák esetében – de két gyalogos útvonalnál is – megtörtént.

A gyalogosok számbeli eredménye szinte páratlan Közép-Európában. Évről évre emelkedett, mindig felfelé ívelt, azután a rendszerváltozáskor átalakult, „eltűnt”! Utolsó szakaszáról, utolsó óráiról semmit se tudok. Bizonyára vannak még élő tanúk, akik alkalomadtán számot adnak erről.

Végül tisztában vagyok azzal, hogy a mostani politikai környezet nem alkalmas arra, hogy a pártdiktatúra korából egy sikeres gyermekmozgalmat elevenítsék fel, egy olyan szervezet keretében, mely nemrég is dicstelenül szerepelt. De a múlt nemcsak fekete. Az úttörőszervezet életében, minden szakaszában megtalálhatjuk az aktuálpolitika és az egyetemes érték párhuzamát, ezek birkózását, mert a vezetők túlnyomó többsége pedagógus volt.

Bizonyosság, hogy valamikor, nem is olyan régen mintegy húszezer tanár önként, anyagi szolgáltatás nélkül indult vándorútra. Tanítványaival együtt.

Köszönet ezért.

Derzi Ottó

¹⁷ Az Állami Ifjúsági Bizottság 15.005/1981. számú határozata az ifjúsági turizmusról hozott határozatok végrehajtásáról, a továbbfejlesztés VI. ötéves tervidőszaki feladatairól (Állami Ifjúsági Bizottság, év nélkül).

Morvay Péter, a Honismeret első szerkesztője

Morvay Pétert éppen ötven esztendeje, 1959-ben ismertem meg, amikor egyetemistaként bementem a Néprajzi Múzeum akkori, Könyves Kálmán körúton lévő épületébe, mert nagyapám szülőfaluja, Hollókő hagyományos paraszti gazdálkodásának ismeretanyagával részt akartam venni az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázaton. A futó tájékozódásból, alkalmi beszélgetésből aztán évek során szoros szakmai és emberi kapcsolat, atya-fiúi barátság, fegyvertársi szövetség lett, ami Morvay Péter 1994. február 23-án bekövetkezett haláláig tartott. Adjutánsként mellette lehettem a néprajzi gyűjtőmozgalomban, az évenkénti gyűjtőtálalkozók szervezésében, később pedig a honismereti mozgalomban. Sokáig titkárkodtam mellette, amikor a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának elnöke volt, s mikor már betegeskedett, én követtem ebben a tisztségben. Ugyancsak tőle vettem át 1974-ben a Honismeret folyóirat szerkesztői munkáját. Több alkalommal gyűjthettem vele és tanulhattam tőle közös gyűjtőútjainkon. Ezt a segítő szolgálatot jelentő kapcsolatot csak erősítette az a körülmény, hogy Morvay Péter közös szovjet fogolytáborban raboskodott édesapámmal, akitől sokat hallhattam Péter bátyám ottani áldásos – mentális – tevékenységéről. Valóságos önképzőkört, szavalóversenyeket szervezett, színdarabokat adott elő a fogoly tisztek számára, amint erről Örkény István is megemlékezik a szovjet fogolytáborokról írt könyvében.¹

Kettőnk viszonya – talán a jelentős korkülönbség miatt – nem érlelődhetett „testi-lelki” barátsággá. Péter bátyám különben sem volt bizalmaskodó, könnyen kitarulkozó ember. De úgy érzem segíthettem neki abban, hogy keze alá dolgozva többet megvalósíthasson céljaiból, számomra pedig leginkább talán a cserkészlet nevelő-iskoláját pótolta ez a kapcsolat, amitől egy sötét korszak még 1946-ban megfosztott.

Emlékével foglalkozva, egyre inkább felismerni vélem Morvay Péter jelentőségét, emberi értékeit s egyben tragikumát. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom életre hívásával és a honismereti mozgalom megalapozásával néhányadmagával olyan intézményt teremtett a legnehezebb politikai viszonyok közepette, ami a népből jött és a népben gyökerező, szolgáló értelmiség számára lehetőséget nyújtott a magyarság szellemi értékeinek mentésére és felmutatására. Megtűrt, elfogadott, sőt intézményesen támogatott kereteket adott számukra – éppen a hagyományos falusi közösségek kollektívizálással történő szétzilálása idején – a letűnő paraszti kultúra tárgyi és szellemi értékeinek megmentésére. Ez az értékes szervezőmunka azonban háttérbe szorította Morvay Péter tudományos munkásságát. Igen sok kutatói terve, megkezdett kézírata félbe maradt, nem tudta kiérlelni és közkinccsé tenni őket.

Halála óta érzem, hogy adósai vagyunk a szinte minden energiáját a néprajzi és honismereti mozgalom szervezésére és szakmai segítésére fordító, tudományos ambícióit feláldozó Morvay Péternek. Születésének századik évfordulója közeledésével, hozzáfogtam egy tisztelgő Emlékkönyv összeállításához, amely lehetőség szerint minden oldalról bemutatja azt a szellemi teljesítményt, amit abban a nehéz korban Morvay Péter megvalósított és reánk hagyott. Munkám során (amit az NKA 2502/0665 azonosítószámú nyújtott ösztöndíjának segítségével végeztem) számos olyan dokumentumra találtam, melyek megvilágítják munkásságának indítékait, szándékait, körülményeit, s olykor fényt vetnek azokra a nehézségekre is, amiket a mindenkor ár ellen haladó Morvay Péternek több-kevesebb eredménnyel sikerült leküzdenie. Ezzel az írással a folyóiratunkat 1972-ben – Töltési Imrével együtt – megalapító és három esztendőn keresztül szerkesztő Morvay Péterre emlékezem, aki szinte haláláig részt vett a szerkesztő bizottság munkájában és értékes írásokkal szolgálta a lapot és a honismereti mozgalmat.

Morvay Péter Szatmárnémetiben született 1909. április 13-án, tizgyermekes család nyolcadik fiúgyermekéként. Szüleinek családja mindkét ágon a Partiumhoz és a magyar történelem progresszív eseménysíkjához kötődött. Anyai szépnagyapja, Kazinczy Miklós, a Martinovics-összeesküvés miatt került börtönbe. Atyafiságába sorolhatta Kazinczy Ferencet, aki az általa elnevezett Széphalomból szervezte a magyar irodalmi életet; apai nagyapja pedig 48-as honvédtiszt volt. Alsódraskóczi Morvay Péter tehát abból a kismemesi rétegből származott, amelynek gondolkodásában természetes volt a haza szolgálata: szóval, fegyverrel vagy tollal.

¹ Örkény István: Lágerek népe. Szépirodalmi, Bp. 1981.

A középiskolát Szatmárnémetiben kezdte, majd az ország darabokra szaggatása után Nyírbátorban folytatta, s végül Budapesten fejezte be. 1927-től 1932-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója, ahol többek között Győrffy István, Gombocz Zoltán, Horváth István tanítványa volt, itt szerezte meg a bölcsészdoktori fokozatot. Diplomával a kezében a Néprajzi Múzeumba került, akkori szokás szerint díjtalan gyakornokként, majd másfél évre a Veszprém Megyei Múzeum munkatársa lett. Innen 1940-ben a Teleki Pál által vezetett Táj- és Népkutató Intézetbe (később Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya, majd Keleturópai Intézet) került. Ennek megszűnése után, 1949-ben visszatért a Néprajzi Múzeumba, amelynek Adattárában egészen 1970-ig, nyugdíjazásáig a gyűjtésszervezés, az önkéntes néprajzi gyűjtők hálózatának kialakítása és működtetése volt a feladata, mi több: *a hivatása*.

Morvay Péter szerzeágazó munkássága, állandóan fegyvertársakat fürkésző érdeklődése nem fért meg egy intézménynél, egyetlen munkakörben. Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején részt vett a cserkészlet, különösen a hagyományörző regőscserkészlet szervezésében, majd az 1950-es években szoros kapcsolatot alakított ki az akkori Népművészeti Intézet hasonlóan elkölvezett munkatársával: *Dömötör Sándorral, Novák Józseffel* és másokkal. Később részt vállalt a Hazafias Népfront keretei között szervezett honismereti mozgalom kialakításában és munkájában. Megalakulása óta elnöke volt a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának, s a Néprajzi Múzeumból való puccsszerű nyugdíjaztatása után a gyűjtésszervezéssel kapcsolatos tevékenységét is egyre inkább a Néprajzi Társaság keretei között valósította meg. Mindezen munkaterületek áttekintésével tudjuk csak érzékeltetni és méltányolni Morvay Péter *sokirányú, de egy cél érdekében végzett* munkásságát. Noha a második világháború első éveiben századosi minőségben szolgált, később, a diktatúra idején a nemzeti önvédelem küzdelmeiben Morvay Péter elsősorban a szellemi partizánháború eszközeit alkalmazta, azokkal mozgósított, küzdött, vitézkedett és – ha nem is mindig, de általában – győzedelmeskedett.

A néprajztudomány területén Morvay Péter viszonylag keveset, ám értékeset alkotott. Első közlései az 1930-as évek végén és az 1940-es években jelentek meg, s főként szűkebb szülőföldjének, Szatmár megye és az Ecsedi-láp környékének *anyagai kultúrájával* foglalkoztak. De jellemző módon, már a Néprajzi Múzeumban töltött gyakornoki éve alatt is vonzódott a közös, szervezett formában végzett gyűjtőmunkához. Így 1938-ban részt vett a szokolyai közös gyűjtőúton, ahol elsősorban a *hagyományos gazdálkodást* tanulmányozta. A Néprajzi Múzeumba való visszakérülése után, az akkori Népművészeti Intézettel való gyümölcsöző együttműködése idején egyéb tevékenysége mellett elmélyült gyűjtéseket és kutatásokat folytatott a *népitánc* területén. Önálló tanulmányokkal jelentkezett, különösen népi táncaink történeti rétegei érdekelték. Két esztendeig szerkesztette a *Táncudományi Tanulmányokat*, társ-szerkesztője volt a *Somogyi táncok* című vaskos kötetnek, figyelemmel kísérte és recenzálta a hazai néptánc kutatás eredményeit. Az 1950-es évek végétől azonban egyre kevesebbet alkotott és publikált a szorosabb értelemben vett néprajztudomány területén, idejének, energiájának túlnyomó részét az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom szervezése kötötte le. Hagyatékában számos tervvel, gyűjtési-kutatási vázlattal találkoztam, amiket nem sikerült megvalósítani. A Csörsz-árkával kapcsolatos emlékegyűjtése, a bukovinai székely hagyományokat gyűjtő munkacsoport létrehozása, az építőáldozatra vonatkozó ismeretanyag összegyűjtésének szándéka, a népi gyógynövényismeret feltárásának programját felvázoló Ezerjófű-akció mind-mind egy olyan ember látomása volt, aki érzi, hogy a hagyományos értékek összegyűjtésére egyre kevesebb az idő, sok mindenbe belefog, belekap, de nem igazán jól méri fel erőit és lehetőségeit, végül is nem egyetlen, nagy formátumú, de mindinkább korosodó ember energiájához méretezett kezdeményezéseket igyekszik elindítani. Mindennek óhatatlanul egyre inkább az lett a következménye, hogy mind több befejezetlen tervezet lógott a levegőben, ami nemcsak környezetét csüggesztette, de őt magát is elkedvetlenítette, örökös elégedetlenkedésre kárhoztatta.

Morvay Péter életének kétségtelenül legnagyobb, hatásában is legeredményesebb alkotása az *önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom*, ami a Néprajzi Múzeumból való kényszerű nyugdíjazása után – mintegy reinkarnációként – a honismereti mozgalomban folytatódott. A dolgok rendjéből adódóan soha nem fogjuk megtudni, *mit veszített* a néprajztudomány azzal, hogy Morvay Péter élete derekán gyakorlatilag felhagyott a kutatással, a tudományos művek publikálásával. Azt azonban jól tudjuk, hogy *mit nyert* a néprajztudomány, s közvetve mit jelentett sok száz önkéntes gyűjtő, majd a honismereti mozgalomban több ezer ember számára, hogy Morvay Péter fel tudta áldozni tudományos pályáját és ambícióit a gyűjtőmozgalomért. Mert ha nem áldozza fel, ha csak fél kézzel, fél gözzel, mintegy mellékesen foglalkozott volna a gyűjtésszervezéssel, az önkéntes gyűjtők irányításával, támogatásával, segítségével akkor soha nem nőhetett volna ez a mozgalom olyan széles körűvé, tagjainak számottevő része nem válhatott volna olyan felkészültségűvé, amilyenné így lett. Ezt a munkát ismerte el a Magyar Néprajzi Társaság.

rajzi Társaság 1979-ben, valamint a Honismereti Szövetség, amikor 1990-ben *tiszteleti tagjává* választotta.

Morvay Péter már múzeumi gyakornoksága idejéről foglalkozott a *néprajzi gyűjtés szervezésének módszertani és gyakorlati kérdéseivel*. Mikor a Veszprémi Múzeumban dolgozott, a Dunántúli Szemlében rovatot indított az önkéntes néprajzi gyűjtők ösztönzésére és segítésére. Később az Országos Táj- és Népkutató Központban (és más néven továbbélő jogutódjaiban) igyekezett megvalósítani Györffy István koncepcióját, miszerint a középiskolába „nem csak önálló tantárgyként óhajtjuk bevinni a népismeretet, hanem valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni”. A Táj- és Népkutató Központban a tanítóképzők és a középiskolák magyartanárai számára tartottak magyarságismereti, népismereti tanfolyamokat, s ezek szervezésében Morvay Péter aktívan részt vett.

Az 1930-as évek végén Teleki Pál és Györffy István két fiatal néprajzkutatót (Gunda Béla és Keszzi Kovács László) küldött Svédországba és Finnországba, hogy tanulmányozzák, majd visszatérve alkalmazzák hazai viszonyokra a szervezett, kérdőíves „önkéntes” néprajzi gyűjtés rendszerét. Ezek a skandináv országok szép eredményeket értek el a tekintetben, hogy a nemzeti érzést és a hagyomány iránti elkötelezettség energiáit miképpen lehet hasznosítani a néprajztudomány érdekében. Ezt a kettejük által kidolgozott kérdőíves gyűjtési rendszert fejlesztette aztán Morvay Péter pályázati rendszerré. Már 1942 és 1944 között két ízben meghirdette az Országos Ifjúsági Táj- és Népkutató Pályázatot, s ehhez kérdőíveket, gyűjtési útmutatókat készített. Nem előzmények nélkül szervezte meg tehát a Néprajzi Múzeumban az 1950-es évek legelején a *néprajzi gyűjtőmozgalmat*. Személy szerint is sokakkal volt már kapcsolata: a tíz esztendővel azelőtti pályázaton résztvevőkkel s a regös-cserkész mozgalomból, a néptáncosok köréből is sokakat ismert. Erre a széleskörű szellemi kapcsolatrendszerre építve sikerült megteremtenie minden mozgalom három alapvető feltételét. A Néprajzi Múzeum falai között megvolt az *intézményi háttér*, s K. Kovács Péterrel létrehozták annak Etnológiai Adattárát. Széles körű együttműködést alakított ki azokkal a főként falvakon élő *emberekkel*, akik az egykori néptanítói lelkiülettel keresték a nép szolgálatának lehetőségét, s a mind erőszakosabb diktatúra mindenféle nemzeti megnyilvánulás elfojtásának időszakában hasznos és értelmes cselekvési lehetőséget találtak ebben a mozgalomban. És végül harmadik feltételként ott volt *ő maga*, aki lemondva tudományos ambícióiról, teljes energiáját a mozgalom szervezésének szentelte, s később – elsősorban Végh József személyében – segítő-társra találva gondoskodott a gyűjtők szakmai pártolásáról és képzéséről.

A Néprajzi Múzeum keretei között 1952-ben hirdette meg első ízben az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatot, amely azóta is minden esztendőben (később kétévenként) megvalósul. 1952-től 1963-ig szerkesztette és jórészt írta az Adattári Értesítőt, amely a gyűjtőkkel való kapcsolattartás fő fóruma és intézményes formája volt. Ebben jelentek meg a gyűjtőmunka színvonalát garantáló útmutatók és a kérdőívek. Akkoriban, az 1950-es évek közepén, még arra is talált lehetőséget, hogy három kötetben napvilágot lássanak a legjobb pályamunkák. Ezeket a köteteket a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet közösen adta ki, a válogatást, szerkesztést Morvay Péter végezte.

Fontos előrelépés volt a néprajzi gyűjtőmozgalom szempontjából, mikor 1963-ban Tatán első ízben rendezték meg az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők Országos Találkozóját. Ezekre a találkozókra azután rendszeresen, évente, kétévente sor került. Morvay Péter nagy körültekintéssel szervezte ezeket az egyhetes találkozókot, a gyűjtőmozgalom fő továbbképzési alkalmait. Igyekezett a néprajzkutatás legidősebb kérdéseit napirendre tűzni és azon fáradozott – ha nem is mindig egyforma sikerrel –, hogy a „hivatásos” néprajzkutatók közül minél többen vegyenek részt a találkozókon, ismerkedjenek a gyűjtőkkel, azok pedig tanuljanak tőlük. Később hasonló céllal jött létre a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya, amelynek haláláig elnöke volt. Az ő kezdeményezésére alapította a Társaság 1966-ban a legkiválóbb néprajzi gyűjtők elismerésére a Sebestyén Gyula-emlékérmet.

Gyűjtésszervező munkáját a tudatosság jellemezte. Nagyon jól tudta, hogy az önkéntes gyűjtők lelkésége nem pótolja a szakértelmet, s hogy mindenfajta amatőr tevékenységet kellő szakmai segítség nélkül állandóan fenyegeti a dilettantizmus. Ezért szüntelenül szorgalmazta, hogy a néprajzkutatók készítsenek kérdőíveket, útmutatókat a gyűjtők számára. Ebből a célból állította össze még az 1950-es években a néprajzi gyűjtés kisiskoláját², amelyben rendkívül fontos szempontokat foglalt össze az önkéntes gyűjtők számára.

² Morvay Péter: A néprajzi gyűjtés kisiskolája. In.: Morvay Péter, Simon Józsefné és Igaz Mária (szerk.): *Néppünk Hagományainból*. Művelt Nép Kiadó. Bp. 1956. 167–175. old.

De nem csak az önkéntes gyűjtőkre kellett hatnia, hogy elsajátítsák a szükséges alapismereteket, hanem a néprajzkutatókra is, hogy fogalmazzák meg szakterületük vagy térségük legfontosabb gyűjtési feladatait. Ezért még az 1970-es évek elején tervbe vette egy *Megyei néprajzi gyűjtőfeladatok* című sorozat elkészítését, ez ügyben szólalt fel Nyíregyházán, az I. Országos Honismereti Akadémián is. A sorozat összeállításában elsősorban a vidéki néprajzkutatókra számított, s nem rajta múltott, hogy végül is csak néhány megye gyűjtési feladatairól készült átfogó kép. Ez az alapos tájékozódás tette lehetővé, hogy mindig átgondolt, a gyűjtés mozgalmi, oktatási előnyeit is számba vevő, s a néprajztudomány tényleges igényeire alapozott gyűjtési feladatokat fogalmazott meg és tűzött ki, mint például az Ezerjő-fű-akció.

Morvay Péter tevékenységének másik nagy területe a *honismereti mozgalom*. Egyenesen vezetett ide az útja a néprajzi gyűjtőmozgalomtól, hiszen a honismereti munka – módszereit, valamint az érdeklődők körét tekintve – a Morvay szervezte néprajzi gyűjtésen alapult, úgy is mondhatjuk, hogy abból fejlődött, terebélyesedett ki. Erre az 1960-as évek elején került sor, mikor a Hazafias Népfront és az akkorra már Népművelési Intézetnek nevezett egykori Népművészeti Intézet felvállalta a honismereti mozgalom szervezését és szakmai irányítását. Nem véletlen, hogy Györfly István *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című alapművének egykori felelős kiadója, Morvay Péter lett a honismereti mozgalom folyóirata, a Honismereti Híradó első szerkesztője, s hogy a később Honismeret címet viselő lapnak egészen 1993-ig, betegsége súlyosbodásáig szerkesztőbizottsági tagja volt. Az akkor még Honismereti Híradónak nevezett folyóirat első „különszámában” olvashatjuk a szerkesztő Köszöntőjében: „Mint egy falat kenyérre az éhezőnek, olyan szüksége van mozgalmunknak egy olyan központi sajtóorgánumra, amely a mozgalom állandó fejlődésével lépést tartva (...) összefogója lehet a honismereti munkának.”

Bizonyos mértékben jelképes jelentőségűnek kell tartanunk 1967-ben megjelent *Honismeret és néprajz* című írását, amely módszertani alapoásával átvezető hidat jelent az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom és a szélesebb alapozású, de hasonló célokat szolgáló honismereti mozgalom között. A néprajzi gyűjtők elsősorban tudománysegítés céljából történt szervezéséhez hasonló körülménnyel és lendülettel látott hozzá a helytörténet, az intézménytörténet, a műemlékvédelem, a természetvédelem és a honismeret számos más területe művelésének ösztönzéséhez, a honismereti táborok szervezésének módszertani alapozásához. „Az is hasznos eredménye a honismereti szakkörök munkájának – írja Morvay Péter –, hogy dokumentációs, illusztratív anyagot bocsát a más honismereti munkaágakra specializált szakkörök, valamint az iskolák falai között folyó, egyes tantárgyakhoz (nyelv és irodalom, történelem földrajz, lakóhelyismeret) kapcsolódó oktató, a testnevelő (népi sportjátékok), a néprajzi vonatkozású szakköri és művészeti (ének, zene, tánc, rajz, kézimunka), a hazafias és a politechnikai nevelőmunka rendelkezésére. A hazafias nevelést természetesen közvetlenül is eredményesen szolgálja a honismereti-néprajzi szakköri tevékenység: a benne résztvevők jobban megismerik népünk múltját, mai életét és alkotásait, s ezáltal ezek megbecsülésére, igazabb hazafiaságra nevelődnek.”

Honismereti vonatkozású kezdeményezései közül talán az ország-fényképezési akció előkészítésében vállalt szerepét érdemes kiemelni, ami jól jellemzi, hogy miként tudta hasznosítani a honismereti mozgalom egy-egy akciója során a néprajzi gyűjtés szervezésében szerzett tapasztalatait. Az akció meghirdetését követően számba vette az előzményeket, felsorolta az országban ismeretes jó példákat, s kitért az eddigi munka hiányosságaira. Felvázolta az ország-fényképező munka során figyelembe veendő szempontokat, és javaslatokat tett az összegyűlt anyag elhelyezésére és további sorsára vonatkozóan.

Morvay Péter 1990-ben az elsők között kapta meg a kiváló honismereti munka elismeréséért a Béli Mátyás nagy országleírő művének szellemében alapított *Notitia Hungariae Emléklapok* díjat.

Nagyon sokan voltak és vannak, akik Morvay Péter vonzáskörébe kerülve lelkesen indultak el azon az úton, amelyen ő járt, és amit mutatott számukra, számunkra. Ez az út a Györfly István és a Karácsony Sándor által ránk hagyott szellemi örökség mentén vezetett, amely a néprajzot nem csupán tudományos témának tekintette, a néphagyományt a nemzeti művelődés alapjává kívánta tenni és ezzel a szemlélettel akarta nevelni az ifjúságot. Ennek a gondolatnak szentelte Morvay Péter egész gazdag és termékeny életét.

Halász Péter

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Morvay Péter:

Az Ecsedi lép

Hol vannak már azok a régi emberek, akik még érintetlen, buja zöld pompájában látták az Ecsedi lápot, s akik még jártak útvesztőiben?

Bizony, már harminc-egynéhány év előtt is, amikor mint kezdő etnográfus hozzákezdtem az egykori Ecsedi-lápi népélet tanulmányozásához, már csak – ahogy egy ottani fiatal parasztlány jellemezte őket – az *avas beszédű vénemberek* tudták személyes élményük alapján feltámasztani a régi, lépkörtli életet.

Ahogy egyszer játékosan összeszámoltam annak a néhány tucat embernek az életkorát, akiktől adataimat gyűjtöttem, több ezer évet kaptam eredményként. Azóta ennek a – mondjuk – harminc embernek az életideje egy újabb évezreddel növekedett volna – ha még élnének. Persze, azóta már mindnyájan örökre megpihentek az égerfás temetők bálványokra emlékeztető fejfái, gombfái alatt, mert hiszen a legfiatalabb is köztük bizonyára több lenne ma száz évesnél.

E játékos számtanpélda nagy végösszegével egyszerre akartam érzékeltetni azokat az időbeli távlatokat, amelyeket az idős néprajzi adatközlők, a paraszti múltnak ezek az eleven krónikái tárnak fel előttünk, valamint azt a tényt, hogy a mai nemzedék előtt – még az ott lakók előtt is – az Ecsedi-láp fennállásának ideje hovatovább olyan távolinak tűnik, mint a kuruc-kor vagy a törökvilág.

De ugyanakkor rá akartam mutatni arra is, mekkora súlya, jelentősége, de egyúttal – sajnos – milyen kimért tartama van azoknak az éveknek (a legidősebb emberek életéveinek), amelyek egy ideig még hordozzák nemcsak az ecsedi-lápi, hanem az egész első világháború előtti, régimódi, százados elemeket is őrző paraszti életmód és kultúra emlékeit, s hogy milyen sürgős és milyen jelentő azoknak a hivatásos néprajzi kutatóknak és önkéntes gyűjtőknek a munkája, akik a paraszti múlt, e ma már inkább 70 év fölötti, mint alatti, élő tanúinak vallomásait meg akarják örökíteni az utókor számára.

A lép múltja

„A Nyíren-é vagy az Erdőháton” – olvassuk Fazekas Mihály Lúdas Matyijának bevezetőjében. Már-mint hogy e tájékon esett meg valamikor Matyink furfangos históriája. Ugyane vidéken, Szatmár megye Szabolccsal határos szélén terült el az egykori Ecsedi-láp is. Ott hevert lustán a Kraszna ágyában, mint valami zöldbundás, torzonborz óriás, aki évszázadokat, vagy talán évezredekkel aludt keresztül. Hátát a Nyírség dombjának támasztotta (arrafelé, ahol a nóta szerint *Mátészalka gyászban van*), feje a Szamos könyökénél, lába Nagykárolyon is túl, valahol az Érmelléken ázik, melynek vizét – ahogy Ady híres verséből is tudjuk – az Ecsedi-láppal együtt viszi az Óceánba a Kraszna, Szamos, Tisza és Duna vize. Az óriás derekát Mátészalka magasságában a kocsordi út vékony szalagja fűzi karcsúra. Ez az egyetlen átjáró a lápon keresztül, amely egyúttal két részre osztja azt: az alsó *Nagy-lápra* és a felső *Kis-lápra*.

A lép a Nyír felfordított teknője és a Szamosnak lerakott hordalékából saját maga által épített természetes gátja, földrajzi műszóval *törmelékkúpja* között összegyűlt vizekből keletkezett. Hogy ez nagyon régen lehetett, azt nem csak Anonymustól tudhatjuk, aki szerint a honfoglalás idejében Tas vezér ide, a Nagy-láp közepére építette a neve szerint is mocsártól védett és romjaiban ma is felismerhető *Saruvárat* (Sárvárat), hanem bizonyítja ezt az egyik lápszéli falu határában, a lápi tözegetalajban talált úgynevezett *mérki raktárlelet* is. Ez a régészeti emlék különféle bronzszerszámoknak, mai szóval egy bronzkori vándoriparosnak a mintakollekciója, amelyet a tájon nem elég ismerős hajdani vándorlegény ejtett be a már akkor is létező lép feneketlen sarába.

A csikász az Ecsedi lápon (Herman Ottó nyomán)

A Láp – virágkorában – huszonöt (?) falu határát érintette, Szamosszegtől Domahidáig, Mértől Porcsalmáig. Persze az esőzésektől, árvizektől függően időnként kiterjedt, összehúzódott az árvizes terület. A XVIII. században, legnagyobb kiterjedése idején 100 000 holdat hódított meg ez a vízi birodalom, melynek a csikók és a halak, a darvak, a gémekek és a szárcsák voltak az igazi földesurai.

Voltak községek, melyek határa csak kis részben érintette a Lapot – ilyen volt például *Mátészalka* is –, s voltak olyanok, amelyeket több oldalról is mosott a Láp vize. A legklasszikusabb lápi községek: *Ecsed*, *Tyukod*, *Kocsord* és a Románia területére eső *Börvely* voltak. Csak egy úton lehetett bejárni beléjük, mint *Börvelybe*, amelyet ezért a világ közepének mondtak; vagy pihenő vadkacsaként ültek a vízzen, mint *Tyukod*, amelyet lakosai az árvizek ellen körgáttal kerítettek körül. Hogy ez a nemkívánatos vendég mégis gyakorta beköszöntött hozzájuk, tanúsítja a környező falukban élő szólásmondás is, amely a bekövetkező nemszeretemet dolgokról azt tartja, hogy „*úgy várják, mint a tyukodiak az árvizet*”. *Kocsord* a *Nagy-láp* és a *Kis-láp* között, keskeny földnyelven, szinte a szigeten feküdt. *Ecsed* pedig, az egykori vár bevehetetlen erősségének helyén álló templomhoz csatlakozva, egy hosszanti dombháton feküdt, mintegy felvonóhídként védve az egykori vár kapuját, úgy viselve hátán a dombhát közepén húzódó egyetlen utca mellé épült házakat, mint a mondabeli cethal, amely a világot tartja hátán mindaddig, míg kedve nem szottyán a mélybe merülni.

A néphagyomány Lápba süllyedt községekről is tud, s ennek van is alapja, mert a régi oklevelek, régi térképek és még ma is élő földrajzi nevek több elpusztult község emlékét őrzik, s a *Kis-láp* területén, *Tunyog* közelében még a XVII. században is létezett egy *Sándor* nevű, máig ki nem derített körülmények között elpusztult község. Nevét harminc évvel ezelőtt még őrizte az öregek emlékezetében az akkor már régóta szintén csak a nevében élő, *Sándori láp* dűlőnév.

A Láp kiterjedésének változásában persze a tudatos emberi tevékenységnek is része volt. Mégpedig nemcsak a lápos területek csökkenésében, hanem – érdekes módon – annak kiterjesztésében is. A hagyomány úgy tartja, hogy a Kraszna valamikor nem is a Lápon keresztül, hanem az Érmelléken folyt, egyenesen a Tiszába, s csak a Báthoriak ősei vezették Károly Róbert idejében az akkor még *Hűség várának* nevezett Ecsedi vár alá, hogy megközelíthetlenné tegyék. De hétköznapi célok szolgálata is közrejátszott itt. A középkorban nagy gazdasági jelentőségű volt a folyók, patakok által hajtott vízi-

malmoknak. Ezek elhelyezését azonban – összhangban az árvízvédelem érdekeivel – általában gondosan szabályozták. Különösen fontos volt ennek szem előtt tartása a Kraszna és a Szamos esetében, amelyek vize, a saját törmelékújából alkotott természetes gátak között, árvizes időkben magasabban folytat a mellékén elterülő földeknél. A törökvilággal bekövetkezett zűrzavaros időkben (Szatmárnak egyébként csak kis része került átmenetileg török uralom alá) a vízparti birtokosok nyakra-főre építettek fel a Szamosból hol ki-, hol befelé folyó, úgynevezett *fokokon* a vizimalmokat, nem törődve vele, hogy az árvizek lezúdulása idején hogy önti és mocsarasítja el a fokokon kizúduló áradat a mélyebben fekvő területeket.

A lecsapolás

Az Ecsedi-láp létét, növény- és állatvilágának, s rajtuk keresztül lakóinak életét is a víz biztosította. De a víz – különösen a tavaszi áradások idején, mikor a messzi havas hegyek vizei zúdultak le a Tisza és a Szamos medrében – sok bajt is okozott. Nemcsak a földművelést tette lehetetlenné a tájon, hanem a vidék virágzó állattenyésztését is bénította.

Érthető, hogy a környékbeli földbirtokos nemesség, s különösen az egykori Ecsedi-uradalom jó részét birtokló Károlyi család ezt nem nézhette tétlenül. A kiváló birtokszervező és nagyvonalú telepítő (Nyíregyháza újratelepítője és a Nagykároly környéki sváb falvak benépesítője) gróf Károlyi Ferenc vezetésével már a XVIII. század közepén megindult az első, 1749-től 1751-ig tartó hadjárat az Ecsedi-lápot tápláló, zabolázatlan vizek ellen. Ez alatt a három év alatt több ezer, az érdekelt Szabolcs és Szatmár megye által kivezényelt jobbágy dolgozott 3–3 napot a lecsapolási munkálatokban. Meg is látszott a munka eredménye, de csak rövid ideig. A lecsapolás mérnöki nem volt kellő módon előkészítve, s a megye és Károlyi által biztosított pénz (kb. három – három ezer forint) is kevésnek bizonyult a hatalmas munkához. A folytatás elmaradt, s a kiásott Kraszna csatornát, az úgynevezett *Károlyi Ferenc vágását* újból benötte a nád és a sás, néhány év múlva alig lehetett megtalálni.

Sokban hasonló volt a helyzet a húsz évvel később, 1778-79-ben kezdeményezett második, nagyobb szabású lecsapolási akciónál, mikor is Károlyi Ferenc fia, *Károlyi Antal*, jórészt a saját költségén, újból elindította a lecsapolás munkálatait. Károlyi napi 5 garas napszámot fizetett az önként jelentkezett vagy a két érdekelt megye által kirendelt jobbágyoknak, s kereken 16 600 Ft-ot áldozott a költségekre.

A Kraszna részben új medrét először 24 ökör által vont hatalmas, kétszárnyú ekével szántották fel. A kiszántott földet kosarakban, tekenőkben hordták a leendő partoldalba. A vízfolyást eltorlaszoló fatörzseket, gyökereket, malomgát céljára levert cölöpöket kötelekkel vontatták, *varsaknak* és *hujérnak* (hévér) nevezett gépezettel húztatták ki. Bizony, mikor a lápra értek, megnehezedett a munka. Éjjel-nappal hol térdig, hol övig vízben kellett dolgozniuk. A láp vágására nagy, *varjúnak*, *medvének* nevezett lápi kaszákat, félhold alakú *lápmeteszöket*, *csákyákat* használtak. Az *ingólapot* felszelelték, s úgy hordták ki a part képzésére. A jobbágyok – ha hinni lehet a feljegyzéseknek – jókedvvel végezték a nehéz munkát. Talán értékelték, hogy nem robotban, hanem napszámért dolgozhatnak, s talán azt is érezték, hogy bizonyos mértékig maguknak fáradoznak.

Bár ilyenformán sikerült kb. 17 000 öl hosszú csatornát létesíteni, illetve kitisztítani, ez még mindig kevés volt, s a szűklátókörű földbirtokosok ellenállása megghiúsította a szép eredmények tartósítását. Nagy ellenkezést váltott ki ugyanis belőlük, hogy Károlyi – királyi biztosi hatalmával élve – széthányta a víz lefolyását akadályozó, jól jövedelmező malmaikat, továbbá, hogy Károlyi a szárazzá váló földek jelentős részét a „*publikumnak*”, az érdekelt faluközösségeknek szánta.

Ezért – bár a munka a következő években is folyt – a megye által kivetett jelentős összeget (kb. 200 ezer forintot használtak fel) mégis csak a lecsapolás „harmadik menetében”, a XIX. század utolsó öt évtizedében sikerült tartós eredményt elérni. Ekkor ugyanis – miután 1894-ben megalakult az Ecsedi-láp lecsapoló társulat – új medret vágtak a Nyírség-széli keményebb talajban a Krasznanak, elvezették mellékvizeit is, s ennek érdekében nagyszabású csatornarendszert hoztak létre. A már korszerű, gépi berendezéseket is használó munka 66 km. hosszú csatornát hozott létre, öt és fél millió köbméter földet mozgott meg, öt és félmillió forintba került.

A XX. század első évére megpecsételődött az Ecsedi-láp sorsa: 80 000 hold mocsaras terület vált alkalmassá mezőgazdasági művelésre.

Hagyományőrzés, honismereti munka, közművelődés Mesztegyőn

Mesztegyő Somogy megyében, a Marcali-háton fekvő, 1470 fő lakosú település. Kőrjegyzőség, óvoda, iskola, orvos, gondozási központ, egyházközség, művelődési ház, faluház, valamint több egyesület és nyugdíjas klub működik ebben a szépen gondozott, virágos kis somogyi faluban.

Szerencsés embernek mondhatom magam, mert születésem óta (1964) itt élek, itt alapítottam családot és itt találtam meg azt a feladatot, ami küldetésemmé is vált időközben.

Az országban járva, ha megkérdezik tőlem, hogy honnét jöttem? – Mesztegyőről. Válaszomat hallva az emberek többségének általában két dolog jut eszébe! Az egyik a híres nevezetes *Rétesfesztivál*, ami 1998. óta része a somogyi gasztronómiai rendezvénysorozatnak, a másik, *Gizi néni* – Kövesdi Tiborné –, a tanítónő, a népművelő, a honismereti egyesület, a HONI megalapítója, a helytörténeti és néprajzi gyűjtemény létrehozója, a Kárpát-medencei Ifjúsági Honismereti Találkozók megálmodója és elindítója, a néptáncos generációkat felnevelő, nyári alkotótáborokat szervező pedagógus, aki több mint negyven éven át, 2005-ig volt mindenki Tanító Nénije. Ő volt az, aki példát adott több nemzedéknek, hogyan képes egy település, jövőt teremteni történelmi múltjából, hagyományából, népszokásaiból úgy, hogy bevonja ebbe a falu közösségét is.

A sors ajándéka ez, amit egykori tanítóm, majd később anyósom, Kövesdi Tiborné örökölt rám hagyott. Pici koromtól fogva ebben éltem. Nem csak bennem, hanem másokban is Gizi néni éltette azt a szenvedélyt, hogy régi értékeinket őrizni, óvni kell. Először diákként, mint egyesületi tag vettem részt a rendezvények, szakmai programok szervezésben. Az 1970-es évek végén a HONI (ma Faluház) létrehozásánál is jelen lehettem. Majd bekerülvén a családba, kivétel nélkül minden programnál ott volt a helyem. Ekkor mutatkozott meg igazán, milyen kemény munka van mögötte. A helytörténeti, néprajzi múlt olyan adottsága Mesztegyőnek, ami évtizedek alatt alakult ki sok ember élete, munkája során. Olyan alap, amire biztosan építhetünk, és mindenbe be tudjuk vonni.

2002. óta dolgozom a Faluházban, 2003-ban lettem a vezetője. Az a pár év, amit együtt tölthettem Gizi nénivel 2005-ig, mint munkatárs, arra volt elég, hogy belülről is megismerhettem a szakmai hátterét az itt végzett munkának, valamint megismerkedhettem azokkal a néprajzos, honismereti, közművelődési szakemberekkel, népművelőkkel, közéleti támogatókkal, akik segítettek és azóta is segítik munkánkat. 2005 februárjában Gizi néni hirtelen és váratlanul „elment”, aztán végleg egyedül maradtam. Az úr, a bizonytalanság, amit maga után hagyott óriási volt. Hogy próbáljam én azt pótolni, amit Ő tudott, amit Ő jelentett? Hamar rá kellett jönnöm, hogy erre esélyem sincs, és nem is ez a feladatom! Az irány, az út, amit megjelöltek és kitapostak elődeink, adva van, tovább kell mennem rajta. Hozzáteve a saját elképzeléseimet, lehetőségeimet, egyéniségemet. Teljes erővel álltam neki új feladataimnak.

2002 óta minden évben sikerült egy olyan pályázatot nyerni, amivel a Faluház és a szálláshely, mint szakfeladatok működő közművelődési intézmény legégetőbb infrastrukturális problémáit megoldhatuk. Így újult meg az épület vízrendszere, mozgáskorlátozott vizes blokkokat alakítottunk ki, átadásra került a nyári szálláshely, a tető két részletben kapott új fedést, szabadtéri foglalkoztató épült a kimenekélő elé, megújult a szabadtéri színpad, a kerek kút, díszburkolat és járda köti össze az épületeket és új rönksztruktúrák készültek az udvarra. Öt év alatt több mint 20 millió forintot fordítottunk az önkormányzat segítségével az épület felújítására, 75 fős ifjúsági szálláshelyünk komfortfokozatának emelésére. A mesztegyői, a hozzánk látogató több ezer turista, erdei iskolás, valamint nyári táborozó nagy öröme.

Legnagyobb feladatommak tartottam, hogy a mesztegyői emberek, egyesületek, közösségek, társadalmi szervezetek is otthonra leljenek a Faluházban. Megtalálják, felfedezték, megvalósíthatják azokat a lehetőségeket, programokat, ahol kiteljesedhetnek. Elindult a „*Rádérős, télesteri beszélgetések*” sorozat, ahol közérdekű témákhoz szakembereket hívtam előadónak. Így találkoztunk és beszélgethettünk természetgyógyászokkal, asztrológussal, grafológussal, Balás Béla megyei püspökünkkel, a marcali nevelési tanácsadó szakembereivel, Kis Iván esperes plébánossal, valamint vendégünk volt dr. Papp Lajos szívsebész professzor is. Helytörténeti beszélgetéseket szerveztünk idősebb emberekkel, „*Helytörténet első kézből, nagy idők, nagy tanúival*” – címmel, amiket rögzítettünk. Ezek a felvételek akár kordokumentumként is megállják majd a helyüket a későbbiekben. Ünnepek előtt – advent, húsvét – összejöveteleket szerveztünk, ahol felelevenítettük a régi hagyományokat, szokásokat, dalokat, adventi

koszorúkat, ajtó és karácsonyfadíszeket gyártottunk, tojást festettünk, karácsonyi bejglit és húsvéti kalácsot is sütöttünk. Recepteserét tartottunk és az új dolgokat ki is próbáltuk.

Töretlen lendülettel folytattam a *Kárpát-medencei Ifjúsági Találkozók* szervezését. Az idén immár 23. alkalommal találkozhatunk határon túli területekről, 6 országból, 10 településről érkező magyar testvéreinkkel. A 2009. évi találkozó főbb témakörei: Kazinczy emlékévé, 1848–49-es szabadságharc Somogy megyei érintettsége, Aradi vértanúk, II. vh. helyi aktualitásai, vetélkedők, sport, játék, kirándulások. Ellátogatunk Niklára a Berzsényi kúriába, Somogyvárra a Szent László történelmi emlékhelyre, Keszthelyre a Festetics kastélyba, Balatonboglárra a „Szüreti Napok” rendezvényeire. Régi ízek a Kárpát-medencében – itt a nagyszakácsi „királyi szakácsok nyomdokain” haladunk, és ízlelőt kapunk elődeink főzési, ízesítési szokásaiból. Ezek a találkozók a kezdetek óta pályázati, valamint egyesületi támogatással valósulnak meg. Nemzeti, kulturális identitásunk erősítése, történelmi, néprajzi közös gyökereink felkutatása, a magyar nyelv összetartó erejének megőrzése, fenntartása legelőbb célja találkozóinknak.

Erdei iskolánk szakmai programjaihoz együttműködési megállapodást kötöttünk a Duna-Dráva Nemzeti Park szakembereivel, természetvédelmi örökkel, akik a Boronka-melléki Természetvédelmi Körzetben kialakított tanösvényeinken túravezetést vállalnak. Tagja vagyunk az „Aktív Szabadidő Környezeti Nevelés Dél-Dunántúli Összefogás” Szervezetnek, a „Gyertek Velünk Erdői Iskolába!” Szövetségnek. 2002 óta a Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskola Felnevelési és Pedagógiai tanszékének gyakorló helye vagyunk, itt töltik terepgyakorlatukat a másodéves művelődésszervező hallgatók.

Egész évben fogadunk kiránduló csoportokat, egyesületeket, iskolákat, kéktúrázókat. Programajánlatunk nagyon sokszínű és számos igényt kielégítő. Egy kis ízelítő: helytörténeti, néprajzi tárlatvezetés, az egynapos kirándulástól az ötnapos táborozásig, templomtúra-Hunyady kripták, népi ételek készítése (langalló, rétes, fánk stb.) pedagógusoknak szervezett továbbképzés, kézműves foglalkozások, néptáncbemutatók, lovaskocsikázás a szőlőhegyre, erdei kisvasutazás a II. világháborús Magit vonal mentén és más programok. Találkozókat, szakmai összejöveteleket, kézműves műhelyt, bemutatókat, konferenciákat szervezünk. Vendégünk volt 2008-ban a Tolna Megyei Múzeum, valamint a Somogyi Megyei Múzeum több szakmai indítatású csoportja is. Heti rendszerességgel, kézműves és néptánc szakköri foglalkozásokat tartunk fiataloknak. Kutatási, anyaggyűjtési lehetőséget nyújtunk helytörténeti gyűjteményünk révén főiskolai, egyetemi hallgatóknak szakdolgozati témájukhoz.

Az örökség másik ága a *Honismereti és Természetvédő Egyesület* vezetése lett. A csapat kb. 30 fő gyermek és 40 fő felnőtt tagból áll. Az első dolgunk a szervezet közhasznúvá alakítása lett, a jelen pályázati rendszer miatt. Minden évben 8-10 pályázatot adok be, amelyek működést, közművelődési programokat, nyári táboroztatást, határon túli kapcsolatokat, valamint az egyesület egyéb kulturális kínálatát segítenek megvalósítani. Így szereztünk be pár év alatt minden olyan eszközt, ami a működéshez szükséges (számítógép park, projektor, DVD lejátszó, digitális kamera, fényképezőgép stb.). Az idén sikerül lecserezlni a társalgó ülőgarnitúráját, megújult a hangosító berendezésünk, valamint így az éves programsorozatunk is – versenyek, fellépések, bemutatók – könnyebben megvalósítható. Megújítottuk és felfrissítettük HONI 25 fős néptáncsoportunk repertoárját, így az eredmények sem maradtak el. 2007-ben az arany minősítésig táncolt az együttes. Harmadik alkalommal szerveztünk 2008-ban közművelődési, nyári, néptánc tábort, ahol a fiatalok helyi értékeinkkel, hagyományainkkal és egy-egy új néptánc koreográfiával ismerkedhettek meg szakemberek segítségével. Pályázatok segítségével (Tengertánc) egy-egy rend fellépő ruhát sikerült varratni táncosainknak, felújítottuk a táncos csizmákat és még a szabadtéri mezőgazdasági, helytörténeti gyűjtemény felújítását is tervezzük. Minden évben részt veszünk a Megyei Néptánc Szövetség által szervezett versenyeken, bemutatókon és a Kövesdi Tiborné emlékére szervezett Falusi Néptáncsoportok és Hagyományörző Együttesek Találkozóján is, amire nagyon büszkék vagyunk. Második alkalommal hirdettük és valósítottuk meg a fafaragó alkotó tábort. 15–20 fő munkálkodott egy héttig a Faluház udvarán. Szebbnél szebb alkotások kerültek ki az ügyes kezek alól, amelyek településünk intézményeit, illetve köztereit díszítik. Testvértelepüléseinkkel, a bácskai Horgossal, valamint az erdélyi Nagyalambfalvával folyamatosan erősítjük és építjük kulturális és baráti kapcsolatainkat. Megalakulása óta állandó résztvevői vagyunk a kaposvári Dorottyá Farsang rendezvényeinek, ahol néptánc és hagyományörző csoportunk mutatkozik be a nagyjérdeműnek. Részt vállalunk a település minden rendezvényének (fafaragó alkotó tábor, falunap, erdei vasút napja, rétesfesztivál, karácsonyi műsor stb.) ünnepének, megemlékezésének megszervezésében, lebonyolításában. Megszerveztük a több évtizede elfelejtett szüreti felvonulást és mulatságot, valamint hagyományteremtő jelleggel december 30-án, óév búcsúztató mulatozást szerveztünk a Faluház udvarán,

ahol táncház, népi játékok, nótaszó és persze finom forralt bor, sült malac, csülkös-babos káposzta, vadpörkölt, sült tők és kemencében sült langalló várta vendégeinket.

Szerencsés település Mesztegnyő, a hozzá hasonló méretű és adottságú településekhez képest. Elődeinknek köszönet és hála a lelkiismeretes, odaadó, önfeláldozó és termékeny munkáért, amely alapra mi utódok építkezhetünk. Hiszem, hogy sikerül megőrizni értékeinket, helyi sajátosságainkat, kihasználni adottságainkat és úgy útra bocsátani a következő nemzedékeket, hogy soha ne felejtseék, és büszkén vállalják fel a helyet, ahonnan elindultak!

Kövesdiné Panyi Antónia

Honismereti foglalkozás a mesztegnyői faluházban (Gál Jenő felvétele)

Mátyás király és Dóczy Péter vitája

(Egy magyar történeti vonatkozású délszláv ballada Bátyán)

Uralkodóink hosszú névsorának szereplői közül egyik emléke sem vetekedhet Mátyás királlyal. A magyar nép történeti tudatában elsősorban a közismert közmondás – meghalt Mátyás király oda az igazság – néhány népmese és főképpen mondák sokasága őrzi emlékét. Elgondolkodtató, hogy a kulturális szempontból vett Európa legkeletibb szegletén, ez az udvari kultúrát létrehozó reneszánsz személység milyen mély nyomokat hagyott a népi tudatban.

Kálmány Lajos az 1890-es években tervezte „történeti és hazafias dalok” gyűjtését, olyanokat is, amelyek Mátyás királyról szólnak. Bár nagyszerű történeti dalgyűjteményt (persze csak szöveget) hozott létre, minden igyekezete ellenére sem sikerült Mátyás királyról szóló éneket lelnie.

A délszláv népköltészet viszont jóval gazdagabb történeti énekekben, s közös történeti múltunk következtében ezek között sok magyar vonatkozású is akad.

A népvándorlás idején a Balkán, különösen a Nyugat-Balkán sokféle keleti nomád nép vándorlásának végső állomása lett. A Balkánnak a magyar érdekkörbe vonása tehát korábbi előzményekre vezethető vissza. László Gyula írja: *A balkáni területek meghódítása már Baján terveiben is szerepelt, s ezért bolgár csapatokat (a kutrigurokat) küldött oda. E szempontokból talán az sem véletlen, hogy Árpád-házunk is erőteljesen terjeszkedett Horvátország és a Nyugat-Balkán felé.*¹ A kereszténységet terjesztő papok is leggyakrabban szlovének, horvátok voltak. Erről elsősorban jövevényszavaink tanúskodnak. Magyarország és Horvátország Könyves Kálmán királyunk óta perszonálunióban élt. A tatárok elől menekülő IV. Béla királyunk az Adria szigetén nyert biztonságos menedéket. Az Európát elnyelni akaró oszmán birodalom ellen magyarok és délszlávok egy évszázadig vállvetve harcoltak. Bosznia katolikusága a török időkben a kalocsai érsekséghez tartozott. Nem csoda hát, hogy a magyar (illetve magyar vonatkozású) történelem néhány alakjának emlékét, mint Attila királyét, Hunyadi Jánosét, Mátyás királyét és Zrínyi Miklósét a délszláv népköltészet is megőrizte.

A horvátok ősei északról vándoroltak az Adriai tenger partjára, s vezérek neve mind török eredetű, pontosabban avar (Külük, Kösendzi, Muget, Alpel, Tugay, Buga).² Az avarság beolvadása korán megtörtént, hiszen Bíborbanszületett Konstatin görög császár 750 körül az Athén környéki szórvány avarokról azt írja: *az avarokat szlávoknak is nevezik.*³ Még a Horvátországot kormányzó főméltóság címe, a *bán* is az avar *bagan* szóból ered.⁴ Az ő népzenejük alapja is a pentaton hangsor lehetett, hitviláguk pedig olyan, mint a keleti népeké.⁵ A Vardar folyó mellé települt népességet Anonymus *Csaba-magyarának*, a XII. századi bizánci források pedig *vardarióta türköknek* nevezték.⁶

László Gyula kettős honfoglalás elméletében a késő-avarokat már magyaroknak gyanítja. Az avar birodalom felbomlása idején, 670 táján, a mai Magyarország területén élő onogur nép vezérének, Kuvrát kánnak ötdídk, vagyis legkisebb fia maradék népével a Balkán félsziget nyugati peremvidékére vonult, s ott telepedett le.⁷ Épp az onogurok azok, akiknek neve alapján hívnak minket Európa népei

¹ *Rásonyi László*: Hidak a Dunán. Régi török népek a Dunánál. Bp. 2004. 154. old.

² U. ö.: 220. old.

³ U. ö.: 221. old.

⁴ U. ö.: 222. old.

⁵ *Fehér Zoltán*: Pentatónia a Kalocsa környéki rákok népzenejében. Honismeret

⁶ *Győrffy György*: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959. A bizánci forrásokban a magyarokat korábban is *türköknek* nevezték.

⁷ *László Gyula*: A „kettős honfoglalás”. Bp. 2004. 153. old. – Mintha a Kézai-féle hun történetbeli Csaba királyfi kivonulásának a párját olvassánk.

hungarusnak, vengrinek, uhorskinak, ungurnak, ungarnnak, ungarehsenek, ongrinak⁸ A Nyugat-Balkánon letelepedett onogurok (magyarok?) emlékét őrzik az itt előkerülő „griffes-indás veretek” és a sok „obr” helynév.⁹ Ez a terület pedig Dalmáciától Albániáig terjed, de még Bosznia is benne foglaltatik.¹⁰

Mátyást nem csak Magyarország, hanem Horvátország is királyának ismerte el. Neveltetésében része volt a későbbi esztergomi érseknek a horvátországi Zredna szülöttének, a humanista Vitéz Jánosnak. A királyi udvar hírét-nevét emelte az a Janus Pannonius, aki a dél-szalavóniai Csezmicén született. A királyi udvar, Délvidék és Horvátország kapcsolata magyarázza, hogy Mátyás király emléke megmaradt a horvát nép emlékezetében is.

A magyar irodalmi és történeti érdeklődés már a XIX. században felfigyelt egy magyar vonatkozású, igen elterjedt délszláv történeti énekre. A ballada ugyanis Mátyás király és a péterváradai bán, Dóczy Péter (szerbül: Dojcsin Petár) évődő vitáját tartalmazza. Magyarra először Kojári Lajos fordított 1864-ben, Itt most Radics György 1880-as fordításában közlöm.¹¹

A borivó bán

*Borozgatott Dojcsin Petár,
A váradai bán
Száz aranyat költött ő el
Egy nap mulatván
Ráadásul ment szög szín lova
S arany buzogány
Korholta őt a föld ura,
Jó Mátyás király
„Istenemre, Dojcsin Péter,
Te váradai bán,
Hogy költöttél száz aranyat
Egy nap mulatván?”*

*Visszafelel Dojcsin Péter,
A váradai bán
„Istenemre, földünk ura,
Jó Mátyás király,
Ha te innád ezt a jó bort,
Melyet iszom én,
Ólelnéd a kocsmárosnét,
Kit ölelek én,
Beinnád a széles Pestet,
Egész Budavárt,
Ráadásul fél Szerémet,
S Péterváradát.*

Nagy László két változatát is átültette magyarra.¹²

Péter bán és Mátyás király

*Péter bán a bort nyakalja
Várad piacán,
Aranyait egy nap alatt
Elitta a bán.
Zálog gyanánt elvesztett
Lovat, buzogányt.
Megérkezett Mátyás király,
Magas uraság
„-Aj, Péter bán, Várad ura,
Mért e mulatság?
Mért iszod el egy nap alatt
Kamrad aranyát?”*

*„Hej, királyom, Mátyás király,
Magas uraság,
Csaplárosné látásáért
Váradot adnád.
Kezéből, ha bort kaphatnál
Zimonyt is adnád,
Térdeden, ha ringathatnád,
Budavárt adnád.
Kebelét, ha illelhetnéd,
Országod adnád
Ágyába, ha ledőlhetnél,
Lelkedet adnád.*

Dojcsin Petár és Mátyás király

*Issza a bort Dojcsin Petár, varadini bán.
Egy nap alatt háromszáz pénzt eliszik a bán.
Odavan a fekete ló, arany buzogány.
Pirongatja Mátyás király országnak ura:
„Istenedet, Dojcsin Petár, varadini bán,
Egy nap alatt háromszáz pénzt, ha eliszol, bán,*

*Miért rá a fekete ló, arany buzogány?”
Visszafelel Dojcsin Petár, varadini bán:
„Ne pirongass, Mátyás király, országnak ura,
Ahol ittam, az ivóba, mennél csak oda,
Tüzelne a kocsmárosné csókja meg bora,
Veszve volna hamarosan egész Pest-Buda.*

⁸ U. o.: 141. old.

⁹ U. o.: 154. old.

¹⁰ U. o.: 154. old. „a novipazári temető majdnem a mi griffes-indás temetőinket példázta.”

¹¹ *Bori Imre*: Ezredéve itt. Újvidék 2004. 58. old.

¹² *Nagy László*: Versek és vers-fordítások Bp. A balladát még Endrődi Sándor és Kiss Károly is lefordította.

Dojcsin Petár, vagyis Dóczy Péter valóságos történeti személy, Mátyás király vitéze volt. Hadakozott a törökkel Nándorfehérvár és Szendrő alatt is. Mátyás 1480-ban jajcai bánnak nevezte ki.¹³ A ballada, mint péterváradai bánt említi. A verset olvasva úgy érezzük, hogy ő már nem a középkori ég felé forduló askéta, hanem az evilági örömeiket, a bort és a szerelmet habzsoló reneszánsz ember lehetett. Ebben az időben Magyarország talán leghíresebb bortermő vidéke épp a Szerémség volt, nem csoda hát, hogy az itt álló magyar végvárak katonáinak ellátásához hozzátartozott a bor-illetmény. Ismerjük pl. Imreffy Mihály Bács és Pétervárad katonáinak (valamint polgári alkalmazottainak) borigénylését 1522-ből. Silling István számításai szerint ekkor Péterváradon 107,5 pint, azaz 105 liter bor fogyott naponként.¹⁴ Dóczy Péter nyilván alaposan kivette részét ebben. A közölt balladának néhány évtizede a boszniai mohamedánok körében jeyezték le egyik változatát.

1970-ben a bátyai szállásokon lakozó Harangozó István, útkaparó, legnagyobb meglepetésemre, magnetofonba énekelte nekem ennek a balladának a bátyai változatát. Jellemező, hogy szövegének egyes szavait (pl. sarca konja) már sem ő, sem más bátyai emberek nem értették. Így lett Dojcsin Petárból, illetve Dóczy Péterből Harangozó István előadásában „Dunci Petár”. A hős neve így is magyaros, jelentésétől függetlenül, hisz elől áll a vezetéknev.¹⁵ A bátyai rác nyelv sajátossága, hogy a néhány szó kezdő v-je b-vé alakul. Pl. Vukovár a bátyaiaknál Bukovár, a kutya nem vaukol, hanem baukol. Ezzel magyarázható, hogy Várad vagyis Varadin (melléknévi alakja Varadinski) neve a bátyai balladában Bardinski-re változik. Harangozó István azt sem tudta, mi fán terem a báni méltóság, s ezért az értelmetlenség árán is a szöveg „bán” szavát a magyar „bál”-lal helyettesítette. A lejegyzéskor ezt magam javítottam ki.

Míg a délszláv történeti énekek izometrikus, tíz szótagos, úgynevezett „betyárac” ritmusú sorokban (ti ti ti/ti ti ti ti/tá tá) szólalnak meg, ennek a balladának a sorai heteroritmikusak, 8+5 szótagból állnak.

Mátyás király a bátyai folklór néhány egyéb alkotásában is szerepel. Ismerik a cinkotai kántorról szóló mesét, s egy történeti monda szerint pedig a Bátyát alapító és annak nevet adó idősebb testvér Mátyás királytól kapta a falut.

A ballada dallama más bátyai lírai dalhoz is társul.¹⁶ Valószínűnek tartom, hogy a balladát a török után ide költöző bosnyák betelepülők Boszniából hozták magukkal.

Giusto Harangozó István 1924

Pi - je vi - na Dun - ci Pe - tar

Ba - ra - dina - ki ban

Ka - ro ga je kralj Ma - te - ja

Zem - lje gos - po - dar.

<p>Zašto karaš kralj Mateja Zemlje gospodar Niš vidiš kočmaricu Al kako sam ja.</p>	<p>Popio bi celu Peštu I pol Budima Još ko tomu šarčakonja Dva za jedan dan.</p>
---	--

¹³ *Bori Imre*: Ezredéve itt. Újvidék 2004. 58. old.

¹⁴ Uo.

¹⁵ A személyneveket a bátyai rác szövegű népdalokban legtöbbször magyaros formában éneklék. Pl. Dudaseva Mária és nem Marica Dudaseva. („Rác” ragadványneve Szabó Máriának Dudás Marica.

¹⁶ *Fehér Zoltán – Fehér Anikó*: Bátya népzeneje. Kecskemét 1995. A lírai szövegű rokon-dallam pentatonizáló, dunántúli semleges terccel.

Az adatközlő fordítása:

*Issza a bort Dunci Péter,
Baradinszki bál (Nem érti. Fordítani nem tudja.)
Intette őt Mátyás király
A földnek ura
Miért intesz, Mátyás király,
A földnek ura
Nem láttad (azt) a kocsmárosnét.
Akit én.
Meginnám az egész Pestet
És a fél Budát
És még ehhez sárga (?) lovat
Kettőt egy nap alatt.*

A balladát napjainkban a bátyai Rozmaring népdalkör szólistája, Szarvas Lajosné Tamaskó Teréz szokta fölleveníteni szereplési alkalmával.

Fehér Zoltán

A kakas hírt hozó szerepe a magyar és a szláv néphitben

A kakas Jóbnál (38, 36) az ész szimbóluma, amely Istentől ered: „Ki adományozta ibisznek a bölcsességet, ki öntött észt a kakasba?” Az Ószövetség a kakast, az Istentől kapott értelem fényével hozza összefüggésbe. Mindkét madár az előrelátás képességével rendelkezik: *ibis* a Nílus áradásait jelenti be, a kakas a nap születését. Az Újszövetségben Péter apostol áruálásának története folytán (Mt 26,34; Mk 14,30; Lk 22,34; Jn 13,38) vált Krisztus szenvedésének egyik szimbólumává.

A magyar és horvát népi imádságokban egyaránt kimutatható a kakas hírnöki, lélekvezetői szerepe, emellett Jézus megszületéséről, majd bekövetkezett kereszthaláláról értesíti Máriát. A születés-halál motívumai együtt jelentkeznek a nyugat-magyarországi horvátlövői imában.

<i>Hojdmo spat, Boga zvat, Marija gospa bile ruke umiva Grišne duše je napajala Pivci počuju Mariju zbuduju: „Hodi, Marija, stani se Kristuš se j' narodil”, Andeli ga podbirali Va kalež metali, (...)</i>	<i>Térjünk nyugovóra, Istent hívó szóra, Mária Úrnő fehér kezét mossa, A bűnös lelkeket itatta. Meghallották a kakasok, Máriát ébresztgetik: „Gyere, Mária, kelj fel, Krisztus megszületett”, Az angyalok felszedték (vérét) Kehelybe rakták (...)</i>
---	--

A drávasztárai horvátok imájában Jézus születését és a szent családdhoz látogató háromkirályok érkezését kakasok jelentik be, az elmondott imaszövegben kegyes halálért, a Háromkirályokhoz fohászkodnak.

<i>Pevci zapevaše: Jezuš se rodio, Došli so Tri Kralja</i>	<i>A kakasok megszólaltak: Jézus megszületett, Háromkirályok megérkeztek (...)</i>
--	--

A pécsi horvátoktól a XIX. század második felében lejegyzett imaszövegben az angyalok felszedik Jézus vérét, azt kőbe, márványba foglalják, mely épületben Jézus misét mond, Magdalena (Magdolna) gyertyákat gyújt. Szent Péter válaszolgat, Mária mindezeket hallgatja. A fenti imádságban Jézus vére építőáldozatként szolgál. A balkáni népek a házépítés során az alapba kakast építettek be, hogy tartós maradjon az épület.

A kakas valójában az új napot jelzi, Krisztus születését, halálát és újjászületését. A nyitott égbolt általánában a húsvét előtti nagyhéthez kötődik, amikor a meghalt emberek lelkei – ha nagycsütörtökön száz

Miatyánkot és Üdvözlégly Máriát mondtak – feljuthatnak az égi mennyországba. Az ég, a keresztre feszített Krisztus előtt megnyílik, tanúsítják a magyarországi horvát imák. Az alábbi imában, Mária ölében tartva Jézust, viszi fel a mennyországba. Jézus kéri az angyalokat, hogy ne hagyják a Napot nyugovóra térni, mert nehéz az Istent – valójában Őt – megtalálni.

*Podem spatí, Boga zvati,
A Mariju milovati,
Jer Marija Božja mati,
Koja Sina porodila,
U krilu ga položila,
U nebesa uzdignula.
Nebesa se otvorila,
Svi anđeli poklekali,
Isusa su poklonili.
Tada Isus njima reče:
„O anđeli, braćo draga,
Vi ne dajte suncu zaći,
Jer je teško Boga naći.”
Pitišć piva, zora puca.
Anđeli se domišlje,
Svetu krvcu pokupiše,
Na kamenu, na mramoru,
Na studenom, na ledenom.
Ondi Isus misu reče,
Mandalina sviće žegla,
Sveti Petar odgovaro
A Marija naša sluša.
Kad je prošla sveta misa,
Isus majki pregovara:
"O Marijo, mila majko,
Je li kaka moja misa?"
„O Isuse, Sine dragi,
Kako ovaj svit nastao,
Take mise nije bilo,
Kano tvoja sveta misa.”
Đavlu silu salomiše,
I kršćane otkupiše,
Svima dušama na spasenje. Amen.*

*Nyugovóra térek, Istent hívom szóval,
Máriát dédelgetni,
Mert Mária Istenanya,
Aki Fiát megszülte,
Őlébe tette,
Az egekbe emelte.
Az egek szétnyíltak,
Az angyalok letérdeltek,
Istennek hódoltak.
Ekkor Isten nekik szólott:
„Oh, angyalok, hű testvérek,
Ne hagyjátok a napot lenyugodni,
Mert nehéz az Istent megtalálni.”
Énekel a kakas, hajnal hasad.
Az angyalok kigondolták,
A szent vért felszedték,
A kövön, a márványon,
A hidegen, a jégen,
Ott Jézus misét mondott,
Magdolna meg gyertyát gyújtott,
Szent Péter válaszolt,
Mária meg hallgatta.
Mise múltán,
Szól az Isten anyjához:
„Oh, Mária, kedves anyám,
Milyen volt az én misém?”
„Oh, Jézusom, édes Fiam,
Amióta világ vagyon,
Ilyen mise nem volt soha,
Mint a tiéd, a szent miséd.”
Ördög erejét megtörte,
Keresztényeket megváltotta.
Minden lelket megmentett. Amen.*

A horvát tengerparti Imotska melletti Lovrečben ismert imaszöveg szerint:

*Božji pivci pivāše
U gradu Jeruzalemu,
Divu Mariju budiše:
«Ustaj, Divo Marijo,
Židovi dođoše,
Sina ti oteše,
Na križ ga propeše,
Na križu mu muku zadadoše,
Trnovom ga krunom okruniše.
Kudan kruna dopiraše
Tudan krvca prolivaše.
Kudan krvca prolivaše,
Tudan ruža cvatijaše.
Anđeli s neba dolaze,
Otu ružu pobraše,
U kalež je mećaše,
Pred Boga je donesoše.
Nebesa se otvoriše,*

*Az Isten kakasai kukorékolnak
Jeruzsálem városában,
Szűz Máriát ébresztgetik:
«Kelj fel, Szűz Mária.
Eljöttek a zsidók,
Elvitték a fiadat,
Keresztre feszítették,
Keresztfán megkínzatták,
Tövises koronával megkoronázták.
Ahova a korona ért
Ott vér folyt.
Amerre a vért folyt,
Ott rózsza virágzott.
Az égből angyalok jöttek,
A rózsát leszedték,
Kehelybe tették,
Isten elé vitték.
Az egek megnyíltak,*

*Andeli se pokloniše. ».
Sam je Bog govorio:
»Ko bi ovu molitvu molio
Na liganju po dva puta
Na ustanku po tri puta,
Blago ti će njemu biti,
Tri će duše saraniti:
Jednu dušu milu svoju,
Drugu dušu majke svoje,
Treću dušu oca svoga.»*

*Angyalok köszöntének. »
Maga az Isten mondja:
«Aki ezt az imádságot elmondja
Fektében kétszer,
Keltében háromszor,
Boldogságban részesül,
Három lelket eltemethet:
Egyiket, kedvelt sajátját,
Másikat, az anyját,
Harmadikként az apját.»*

A magyar és a horvát archaikus népi imádságokban leggyakrabban a kakas tölti be a hírnök szerepét, ám mellette hírnökök lehetnek még a szentek, illetve az angyalok is. A kakas, Máriánál, egyben az emberek szószólója.

A kakas neve a magyarországi horvátok imádságaiban különbözőképpen fordul elő: *pítao* (bácskai bunyevácok), *oroz* (Pécs környéki bosnyákok), *pevac* (Dráva menti horvátok), *pjetlić* (baranyai sokácok), *kokot* (zalai és Vízvár környéki horvátok), *pivac* (nyugat-magyarországi horvátok, főként Horvátlövön). Ezekben az imádságokban kimutathatóak még a *perutan*, *perutak* (az, akinek szárnya van) és *kispapič* (neve lefordíthatatlan, de a horvátban sincs jelentése – a szerző megjegyzése) lények, vélhetően angyalok tabuval védett eufemisztikus elnevezése, illetve valamilyen égi madár.

A bunyevácoknál:

*Zlatan kokot
Na križ propet.
Andeli dodoše...*

*Arany kakas
Keresztre felfeszített
Odajöttek az angyalok (...)*

A zalai horvátok imáiban *égi kakas* („*nebeski kokot*”) ébreszti fel Máriát, és Krisztus kereszthaláláról hoz hírt:

*Nebeski kokot tvoje,
Stani gori, Marija,
Sinka su ti vlovili...*

*A te égi kakasod,
Kelj fel, Mária,
Mégfogták Fiadat (...)*

A magyar népi imádságokban is *kokas* ébreszti fel álmából Máriát:

*(...) Első kokas szólamások
Ke'fel áldott szép Szép Mária! (...)
... Szól a kakas éjféltájba,
Kiáltja: kejj föl Mária, kejj föl!
Mégfogták a Jézust (...)
(...) Kiáltás kokas Máriát,
Kejj föl Mária, édősanyám,
Mert mögfogták a Krisztus urunkat,
Most feszítik a magos körösfára (...)*

Főként a dunántúli magyarság körében, de Magyarország északi és felvidéki részein, az alvó Máriának Krisztus kereszthaláláról a kakas hozza el az üzenetet, hasonlóan a magyarországi horvát imákhoz. Egy Kaposvár környéki magyar archaikus imádságban ekképpen:

*Szól a kakas éjféltájba,
Kiáltja: kejj föl Mária, kejj föl!
Mégfogták a Jézust,
Dárdával dárdázták,
Koronával koronázták,
Hét csöpp vére elcsöppent,
Az angyalok fölszedték,
Jézus elejbe magos mennybe fölvitték (...)
Az ébresztés-motívum említésre méltó egyik magyar változata:
...Fölszállt a kakas a kapura,
Azt kiáltja kejj föl Mária (...)*

A két imaszöveg azonos, bennük a kakas a krisztusi fény megtestesítője.

A magyar apokrif imákban az alvó Máriát kakas ébreszti fel, s értesíti Jézus haláláról.

Busónak öltözve a farsangi multságba kakast visznek, amit még csibekorában beidomítottak: vállra téve tették. A kakas lélekvezető szerepe kitűnik oly módon, miszerint a busók vélhetően az elhalt őst, illetve a szláv pogány ősvallás másik főistenét, Veleszt jelenítik meg, akik a vízen (Dunán) túli világról, jelképes értelemben a kakas vezetésével a más-, illetve túlvilágról – a sötétség birodalmából – érkeznek az emberek közé, hogy jólétet (állatszaporulatot, bőséges termést, gyermekáldást) hozzanak.

A Dráva menti horvát asszonyok farsangkor kakast vágatnak, húsából izletes levest főztek. Hajnalban a gyermekek talpát hétszer kenték meg a levessel, hogy ne ártassanak nekik a kígyók. És még azt tartották, „ha kakast vágnak, akkor a férj lesz a gazda a házban”. Lakodalmaik elmaradhatatlan tartozéka volt a mennyasszonyos házhoz a kakashajtás. A kakast aztán megfőzték, húsát a menyasszony a násznép közé dobta, amit a lakodalmások igyekeztek elkapkodni és megenni, persze nem véletlenül. A fentiek ismeretében a kakasról elmondható, hogy a születés-újjászületés, és a szexuális potencia egyik legfontosabb szimbóluma. A sváb asszonyok harisnyáján elmaradhatatlan volt a kakas-minta. A horvát szöttesekre is felkerült a kakas-láb.

A magyaroknál ismert a farsang végi kakasütés. Baranya szerzte, főként a németek által lakott településeken, az aratási kakas rituális megőlése mutatható ki a legények játékában, a halál-újjászületés szimbólumaként.

A Dráva jobb- és bal partján élő horvátok között elterjedt legenda szerint, Durdevacot (Szentgyörgyvár) és Felsőszentmárton (Martince) a várostromló töröktől kakas és kenyér – Jézus szent teste – mentette meg. Történt ugyanis, hogy a várostromló törökök és a várvédők már igencsak fogytán voltak az élelemnek, s ekkor egy öreg nénikének eszébe jutott, hogy a várágyúból kakast és kenyeret kellene kilőni a beste török közé. Úgy is volt. Az oszmánok látva a védők eme cselekedetét, jobbnak találták, ha eltakarodnak onnan.

A kakas a magyar népmesék pozitív figurája, aki túljár a török szultán eszén, s megszerzi tőle a gyémánt félkrajcárt; a horvát népmesékben az öregapó állataként szintén pénzt szerez. Természeténél fogva okos lény, a fabulában bizonyítja, hogy bíz többet ér az öreganyó minden-nap tojást tojó tyúkjánál.

Frankovics György

Irodalom: Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok. Bp. 1976.; Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj. Szerk.: Đuro Franković, 10. sz. Salgótarján 1993.; Francisek Kotula: Znaki prželošci. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. Warszawa 1976.; Jelképtár Szerk.: Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Szemadam György, Bp. 1994.; Jeronim Šetka: Hrvatska pučka religiozna poezija [Kačić folyóirat 1970. III. számának különnyomata] Split 1970.; Ilona Nagy: Novootkriveni apokrif i folklor. Peđeni pijetao kukurijeće. Narodna umjetnost. Szerk.: Ivan Lozica Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku. Zagreb 2007.; Jung Károly: A sült kakas kukorékol, a sült kácsa kajából, a sült hal vízbe ugrik, <http://epa.oszk.hu/01000/01014/00048/pdf/079.pdf>; Rječnik simbola. Szerk.: Jean Chevalier – Alain Gheerbrant. Nakladni zavod MH, Zagreb 1987.; Slovenska Mitologija Enciklopedijski rečnik. Szerk.: Svetlana M. Tolstoj – Ljubinko Radenković. Zepier Book World, Beograd 2001.; Vilko Novak: Slovenske ljudske molitvice. Družina. Ljubljana 1983.; Zorica Vitez: Legeda o picokima u svjetlu globalne i nacionalne (kulturne) politike. Narodna umjetnost. Zagreb 2007.

A HONISMERETI SZÖVETSÉG az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2007. évi állampolgársági adó 1%-ából **177 141 forint támogatást kapott**. A szövetség elnöksége és szerkesztőbizottsága megköszöni a támogatást, s azt, hogy egyetértve céljainkkal és törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget az **ifjúsági honismereti rendezvények (Ifjúsági Honismereti Akadémia, Iskola és honismeret tanácskozás, vetélkedők) szervezéséhez, valamint a Honismeret folyóirat** megjelentetéséhez használtuk fel.

*

Kérjük, aki továbbra is egyetért a Honismereti Szövetség célkitűzéseivel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyomány éltetése érdekében végzett munkánkkal, programjainkkal, folyóiratunk megjelentetésével, **2008. évi adója 1%-ának felajánlásakor szíveskedjék Honismereti Szövetségünket** megjelölni.

ADÓSZÁMUNK: 19624947-1-41

Segítő támogatását nyagra értékeljük és hálás szívvel köszönjük!

TERMÉS

A székelyes csángók hazatelepülése II.*

Moldvai magyarok felkerekedése

1941 májusában a magyar és a román kormány megegyezése alapján a bukovinai székelyeket szervezeten áttelepítették Magyarországra. Néhány családon kívül csupán a hívek nélkül maradt négy katolikus lelkész maradt hátra Bukovinában. A cseh, vagy pozsonyi szlovák származású, jóindulatú Malecz János, volt andrásfalvi, majd radóci plébános, pápai kamarás közbenjárására a jászvásári püspök, Mihai Robu a négy falu katolikus lelkészét kihelyezte néhány olyan csángó faluba, ahol a hívek még magyar nyelvűek voltak. Egyébként a források tanúsága szerint Robu püspök jóindulattal viseltette a bukovinai székelyek iránt. A szabófalvi csángó-magyar szülőktől származó Robu volt az első moldvai születésű püspök. Az elődei mind külföldről beszámazott olaszok vagy lengyel és svájci francia, az utódai pedig németek voltak. A püspök jóindulatát jelzi, hogy Németh Kálmán Magyarországra történő kiszökése után egy csángó-magyar származású papot, Ferencz Jakabot küldte a józseffalvi plébániára. Az, hogy ilyen könnyen beleegyezett a négy pap kihelyezésére, annak a nagy paphiány volt az oka.

Így került *Elekes Dénes plébános* Istensegítről Bogdánfalvára (Valea Seacă), *Demse Péter* andrásfalvi káplán (aki egyébként klézsei csángó-magyar születésű volt) Pusztinára, *László Antal* hadikfalvi káplán Valénba, Németh Kálmán utóda, *Ferencz Jakab* pedig Gorzafalvára.

Malecz János az 1941. október 19-i kézírásos, és valószínű Bonczos Miklósnak írott levelében arról számolt be, hogy a nép igen hamar tudomást szerzett mindenfelé, hogy néhány plébániára magyar pap érkezett. Hogy a bukovinai lelkészek tudtak-e az alatt a néhány hónap alatt, amíg a csángók között voltak, magyarul misézni, nem tudjuk. Esetleg gyóntathattak, talán temethettek magyar nyelven. Úgy tűnik nem is emiatt kellett távozzanak fél év múltán Moldvából, hanem azért, mert kitelepedésre bíztatták néhány csángó-magyar falu lakosságát. Az andrásfalvi és hadikfalvi székelyek a Csíki Néplap riportertét úgy tájékoztatták, hogy a fiatalabb plébánosok direkt azért maradtak vissza, hogy a moldvai magyarokat is hazahozzák. Román források szerint az agitációban a „fökolompos” László Antal plébános volt.

A jászvásári püspök azt a döntését, hogy a bukovinai magyar papokat Moldvába helyezte, valószínűleg hamar megbánhatta. Ezek a papok ugyanis elkezdtek agitálni a híveiket, arra biztatva őket, hogy kövessék a bukovinai székelyek példáját és telepedjenek ki Magyarországra.

Édesapám az áttelepülés nagy híreről a következőket írta visszaemlékezésében: *„Hogy hogyan jött kapcsolatba a Magyarországra való áttelepedés? Még 1941-ben a következőképpen történt. Én nem voltam idehaza, katona voltam. 1941-be bejött Magyarországból Moldvába egy pap, László Antal nevezetű, bukovinai születésű. És sorba járta a magyar falvakat és misét mondott nálunk Vlamnékban a templomban is, magyarul prédikált. A nép, akik a templomban voltak mind sirni kezdtek örömben, mert még magyar szót a templomban nem hallottak csak románul. És a pap a végén azt mondta: „Emberek, a felnőttek maradjanak a mise végén vissza, akarok valamit beszélni önökkel.” A nép örömeibe mind visszamaradt és mondta nekik: „Emberek és kedves hívek. Nem lenne kedvük maguknak Magyarországra települni, mégpedig jó helyre, Bácskába? Kapnak házat, földet és minden segítséget megad maguknak a Magyar Kormány.”*

Ennek alapján történt, hogy még 1942-ben sikerült egy jó pár családnak Vlamnikból Bácskába települni az időbe. Talán ki is települt volna az egész község, ha a románok le nem állítják a hazatérők kiadását. Úgy is szöktek át sokan. De sokat el es fogtak a románok a határon és bebörtönözték őket.”

* Laczkó Mihály tanulmányának első részét a 2008. 5. számban közzéltük.

¹ Laczkó Mihály: Észre sem vettük, magyarok lettünk. Bonyhád, 2004. 34. old.

Laczkó Mártonnal halála előtt 10 nappal (2002. május 17-én) beszélgettem Egyházaskozáron. Még legényemberként 1942 novemberében harmadmagával szökött át Gyimespalánkána a határon. László Antal szerepéről a következőket mondta: „Tizenkilenc éves voltam, mikor megtudtam, hogy lehet menni Magyarországra. [Marci bácsi 1922-ben született]. Volt egy káplán pap, melyik még nem volt felszabadulva. Akkor küldték Valénba a parókiához. Itt egy hetet, ott egy hetet. Ilyen nagyobb falu, mint Vlamnék, Gajcsán [Magyarfalu], Diószén, Tyetrest, Horgyest, ezek mind odatartoztak Valénhoz. Voltak ilyen román falvakban, mind Poncsest, ahol 5-6 család, ezek katolikusok voltak. A pap elment egy hónapba egyszer vagy két hónapba egyszer. Volt olyan ház, ahol ő csinálta a misét.

Volt egy ember, Budán Gyuri. Ez a papnál volt a parókián Valénba. Diákságot [kántorságot] akart tanolni. Ez a Gyuri szeszesen beszélt, mind a diószéniek, Valéniek, meg a Horgyestiek. A papot László Antinak hívták. Hát ez most Szekszárdon él még most es. Ez a Budán Gyuri, ahogy mondtam, kántor akart lenni. Az apják es ott laktak Valénba. Az apja egyébként Gajcsáni [Magyarfalu] születésű volt. Ez a László Anti ment faluról-falura, nem volt neki plébániája, hét falu tartozott Valénhoz. A Gyuri azzal a pappal, László Antival mindenhova ment. Ez a pap üsmerte melyik emberekkel lehet beszélgetni és akkor ezt Gajcsánba például ennek a Gyurinak az apja híresztelte. Ott volt Vlamnikba Szpatár Pali. Felesége Bot Anna és Bot Júzsi testvérek voltak. Szó szót követett, s akkor innét kezdődött a kitelepülés Vlamnékból.

Közben a pap, László Anti eltűnt, mert kereste a rendőrség. A gajcsániak kezdték a papírokat csinálni. Mentek a minisztériumba. Aki akart menni: adta el a házat, adta el a földet, me pénz nélkül nem mehetett. Lemondtak a román állampolgárságról. Vlamnikból es, Gajcsánból es mentek le Bukarestbe, a magyar konzult felkeverték és akkor ezek már erről tudtak. Minden dokumentumot megkaptak a kezükbe. Soknak katonának kellett menni. 1941. december 22-én, akik eladtak mindenüket, elhagyták Vlamnikot. Ki kellett menni, mert letelt nekik a lakhatási engedélyük. Voltak, akik nem mondtak le a román honpolgárságról, egy héti Gyimespalánkán tartották őket. Karácsony szenvedéjén át kellett volna lépni a határt nekik és januárban lépték át. Muszáj volt visszamenni Bukarestbe nekik, a honpolgárságról lemondani és úgy engedték át őket.”

A Bukovinából Moldvába helyezett papokat végül is nem a püspök távolította el, hanem önként menekültek el. A román papok ugyanis részben az agitáció miatt, de főleg azért, mert veszélyes konkurenciát láttak az alkalomadtán magyarul is gyóntató papokban, feljelentették a hadbírószágon paptestvéreiket, akiknek ezért 1941 őszén-telén sürgősen Magyarországra kellett távozniuk.

Szabados Mihály, az Áttelepítési Kormánybiztosság beosztottja 1941. október 25-én Újvidéken feljegyzést készített az áttelepülni készülő moldvai csángókról.² „... Demse Péter Klézse moldvai faluból származó romániai római katolikus pap Moldvából hazatért és a hazatelepítési m. kir. Kormánybiztosság újvidéki kirendeltségén 1941. október hó 21-én a következőket közölte: Vladnic (Lábnik) és Gaiceana (Magyarfalu) moldvai magyar telepek csángó lakói már teljesen fel vannak készülve a Magyarországra való kivándorlásra. A két telep magyarsága nevében 1941. szeptember elején küldöttség járt lent Bukarestben a m. kir. Követnél és kérték hazatelepülésüket. A magyar követ akkor azt mondta, hogy még nincs itt az ideje a hazatelepülésnek, várjanak türelemmel.

A küldöttséget László Antal r. kat. káplán vezette, és László káplán mondotta ezt az értesülést Demse Péternek. László Antal Hadikfalváról magyar rendelkezésre jött Valeni községbe, ahol magyar irányban működött két hónapig. Ezért a működésért Robu (Rab) Mihály r. kat. püspök azt mondotta neki, hogy keressen magának egy másik egyházmegyét, ott az ő egyházmegyéjében nem maradhat tovább. László Antal káplán valószínűleg hamarosan haza fog jönni, mert nincs, hol elhelyezkedjék.

Demse Péter közölte, hogy Klézsa (Klészse) község lakossága legnagyobb részben magyar. Az asszonyok nem is tudnak, csak magyarul beszélni, a férfiak magyarul és románul beszélnek.

Demse Péter szerint Gorzafalva (Gorzesti) magyarsága, mintegy 50 magyar család szintén fel van készülve a hazajövetelre. Itt Ferencz Jakab dormánfalvi (Dormanest) származású pap működik.

Varga Ferenc, szabófalvi származású pap Focsani városban működik.

Szuszán Károly (elrománosodott nevű) magyar pap, Traián (Román vármegye)-ből származó fiatal pap Fundu Racacini (Külső Rekecsény) községben működik. Magyarul beszél, de nem öntudatos magyar.

Pál Péter, Pildestből (Román vármegye) származó pap-tanár. Mintegy 70 évesen nyugdíjas. Inkább magyar érzésű.”

² Vincze Gábor: A „Kánaánba” vezető út. 5. sz. melléklet. Rövidített átvétel.

Demse Péter beszámolójában 1941. október 21-én azt mondta, hogy 1941. szeptember elején László Antal vezette a lániki és magyarfalusi küldöttséget Bukarestbe. Mindkettőjük ellen az egyházi személyek feljelentése alapján hadbíróági eljárás indult. Demse Péternek, hogy elkerülje a bebörtönzést, a bukaresti követ sürgősen hazatérési engedélyt adott ki, László Antalnak a hadbíróági fenyegetés miatt 1941 júliusában szintén sürgősen el kellett hagynia a valóni plébániát. Az még nem elég világos számomra, hogy hol rejtőzött szeptember elejéig, ha ő vezette a Lánik-Magyarfalu küldöttségét Bukarestbe?

Mindenesetre, az tény, hogy a László Antal vezette küldöttségnek a bukaresti magyar követség vezetője Galánthai Nagy László azt közölte velük, hogy „még nincs itt az ideje a hazatelepülésüknek, várjanak türelemmel.”

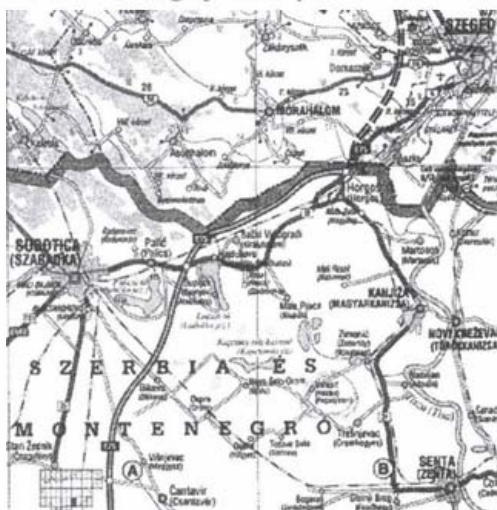
Ha igaz a követnek ez a kijelentése, azért is érthetetlen, mert ugyanebben az időben készült bukaresti jelentésben Nagy László az előtte megjelent bukovinai papok tájékoztatására hivatkozva, azt jelentette a külügyminisztériumnak, hogy „szükségesnek látszana a moldvai csángók rövid időn belül történő hazatelepítése.” Azt is megjegyezte, hogy a hazatérési szándék bizonyos falvakban elég erős, különösen tapasztalható ez a szegény rétegekben és fiatalabb korosztályokban, amely utóbbiak a rendkívül terhes román katonai szolgálat elől szeretnének ily módon menekülni. Ráadásul a bukovinai papok azt tapasztalták, hogy a román papok áskálódása dacára a helyi hatóságok a moldvai csángók esetleges Magyarországra való áttelepedésének gondolatával megbarátkoznának, illetve az elé nem gördíténeek nagyobb akadályt.”

A magyar követ arra is felhívta a figyelmet, hogy a csángók hazatelepítésénél ugyanazt a módszert kellene alkalmazni, mint kezdetben a bukovinai székelyek esetében történt: a „lassú beszüremkedést”, éppen ezért a magyar követségnek el kellene látnia hazatérési igazolvánnyal az ez ügyben megjelenő csángókat.

A csángó-magyarok „lassú beszüremkedése” még valamikor 1941 őszén kezdődött el. Demse Péter októberben közölte a kormánybiztosság emberével, Szabados Mihállyal, hogy mintegy 50 gorfalvi család „fel van készülve a hazajövetelre”, de ezek a családok az eddig ismert adatok szerint mégsem települtek át. Más családok azonban mégis elindultak Magyarországra. Karácsony előtt két nappal 24 magyarfalusi család helyezte letétbe készpénzvagyonát a követségen. Előzőleg jóval alacsony ár alatt eladták az ingatlanaikat és ingóságai egy részét, majd az így befolyt pénzt nyugta ellenében leadták a követségen. Miután az új helyen berendezkedtek új otthonukban, a nyugta ellenében megkapják pengőben a leadott pénzüket. Nem volt ritka eset, hogy a határon a román határőrök kutatás közben az illetőtől minden papírját, köztük a kiállított nyugtát is elvették, így a pénze is elveszett.

A hazatérés

A 24 magyarfalusi család hazatérési igazolvánnyal érkezett a gyimespalánkai határállomásra. Innen a csiksomlyói menekülttáborba vitték őket, ahonnan csak három hónap múlva indulhattak a bácskai Magyaránizsa határában levő Velebit – Fogadjisten telepre.

Velebit (Fogadjisten) a mai Szerbia területén (körrel jelölve).

Forrás: Magyarország Miniatlasz. TOPOGRÁF Térképészeti Kft. 2003. 44. old.

1942 februárjában újabb 9 család és két magánszemély kapta meg a hazatérési igazolványt. Rajtuk kívül addig összesen 93 okmányt állított ki a követség, de csak 32 családfő 119 taggal, és 17 „egyes személy” távozott el Moldvából, a többiek különböző okokból – bár már lemondtak a román állampolgárságról és házukat, földjüket eladták – még nem telepedtek át.

Magyarfaluból indultak el a legtöbben. 1942 áprilisában Szabados Mihály a kormánybiztosság embere Fogadjistenben (Velebit) járt és a már letelepített csángóktól tudta meg, hogy Magyarfaluban a 260 magyar családból 80 vette ki a hazatérési igazolványát a követségről, de még mintegy 150 család is beadta a kérvényét. A lábnikiak azt közölték, hogy négy család (Laczkó (Szabó) József, Bot József, Maraszin Pál és Szpatár Pál családja) jött át, és még háromnak van a követségen a papírja. Klézseről öt család jött el, és ugyancsak háromnak vannak benn a papírjai.

Kérdés az, hogy miért nem telepedtek ki azok, akiknek már meg volt az engedélyük? Ennek a legvalószínűbb oka az, hogy a családok férfitagjait időközben behívták katonának, és nélkülük a családok nem akartak útnak indulni. De arra is volt példa, hogy a hatóságok léptek közbe: pl. három klézsei gazdát, a román hatóságok azért csuktak le, mert „magyar propagandát fejtettek ki”, azzal, hogy előkészítették a csángó-magyarok áttelepedését. E mellett a román hatóságok 1941 nyarától két éven keresztül korlátozták a belső utazásokat, sokan emiatt el sem tudtak jutni a bukaresti magyar követségre.

Akik nem kérték a külképviseleten a hazatérési igazolványt, 1942 februárja után egy darabig nem is tehették meg. Két évre szinte teljesen leállt az áttelepedés. Ennek két alapvető oka volt. Az egyik, hogy a románok utazási korlátozást vezettek be az országban, a másik az, hogy a magyar hatóságok miniszteri utasításra beszüntették az úti okmányok kiadását. Ennek nem mond ellent, hogy 1942. április 4-én a bácskai Fogadjistenbe (Velebit) az addig letelepített 28 csángó családdal még újabb 12 család 50 személlyel érkezett. Valószínű, hogy ők még a miniszteri utasítás életbelépése előtt váltották ki a hazatérési igazolványukat.

Az előbb szó volt arról, hogy 1942 áprilisában Szabados Mihály az Áttelepítési Kormánybiztosság beosztottja Fogadjistenben járt, és egy terjedelmes jelentést állított össze a telepen levő csángó-magyarok helyzetéről. Érdemes belenézni ebbe a jelentésbe, sok mindent elárul a telepről, a letelepedett csángókról, az 1940-es évek első felében Románia belső viszonyairól.

1942 februárjában a bukaresti magyar követség leállította a hazatérő igazolványok kiadását.³ Tehát nemcsak a tömeges, a szervezett áttelepítésre nem került sor, de egyelőre még a csángó „beszüremkedés” is leállt. 1942. november 20-án Maróthy Károly képviselő is szóvá tette az országgyűlés 310. ülésén, javasolta a 100000 csángó áttelepítését, de az interpellációjára adott válaszból kiderült, hogy a további áttelepítéseket a háborús viszonyok között és a megfelelő külpolitikai és közlekedési háttér miatt nem lehet egyelőre folytatni.

Másfél év telt el úgy, hogy a kérdésben semmi sem történt. Azok, akik idejében nem telepedtek át, ez alatt az idő alatt meg sem próbálkozhattak a hivatalos úttal. Egyrészt azért, mert a magyar követség Budapest utasítására leállította a hazatérési igazolványok kiadását. Másrészt a román hatóságok 1941. június 14-től korlátozták a belső utazásokat, ezért 1943 nyaráig még azok sem tudtak áttelepedni, akiknek már a követségen volt a hazautazási igazolványuk, mivel nem tudtak útlevelükért elutazni a fővárosba.

1943. május 15-én végre feloldották a román hatóságok az utazási korlátozást, így lehetővé vált, hogy azok a csángómagyarok, akik eddig nem tudtak kitelepedni, elutazhassanak Bukarestbe hivatalos papírjaikért. Másnap, május 16-án a bukaresti követség távirati úton értesítette a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosságot, hogy három moldvai áttelepülő indul el a magyar határ felé, és mintegy 18-án érnek a lökösházi határállomásra. Néhány nappal később egy nagyobb csoport is megjelent ugyanott. Erre abból a 20-i követségi jelentésből lehet következtetni, amelyben utasítást kérnek a külügyminisztériumtól, hogy mitévők legyenek azzal a 30-40 csángómagyarral, akiknek másfél év óta ott hever a hazatérési engedélyük. A minisztérium jóváhagyta az illetők útlevelével történő ellátását és a 40 fős csoport szeptember 2-án átlépte a magyar határt.

Ezután, megint csak nem tudni miért, ismét csend honolt a moldvai csángók ügyével kapcsolatban. Pedig ekkor már a magyar sajtóban is sürgetni kezdték a csángók hazatelepítését. Csupán 1944 elején merült fel, hogy a csángó-kérdést végre rendezni kellene, azzal, hogy tömegesen áttelepítik őket Magyarországra. Az alkalom megfelelőnek látszott az áttelepítés hívei számára, ugyanis az orosz front megközelítette Nagy-Románia keleti határát, és hírek szerint a román hatóságok már el is rendelték Besszarábia és Bukovina kiűritését, sőt némely magyar politikusok értesülése szerint a bukaresti kor-

³ Vincze Gábor: i. m.

mány felszólította a Szeret folyótól keletre eső terület lakosságát, hogy "akinek a Szeret jobb partján – atyafiságánál vagy egyebütt – elhelyezkedési lehetősége van, igyekezzék oda áthúzódni."

1944. február 18-án a magyar kormány szakértői értekezletet tartott, ahol a miniszterelnökségi államtitkár közölte a résztvevőkkel, hogy bizalmas értesüléseik szerint „a csángó-magyarok között áttelepülési mozgolódás állandóan van.” Ezért az a javaslat született, hogy a „moldvai csángók hazatelepítését elő kell készíteni, mivel most ők is jönni akarnak.” Az a javaslat is elhangzott, hogy küldjenek ki néhány papot „ízenettel” a csángókhoz (vagyis ugyanolyan agitációs munkát kellene végezni a csángók között, mint amit 1941-ben László Antal és paptársai folytattak.) Arra a kérdésre, hogy hová kellene telepíteni őket, az a válasz hangzott el, hogy a Dunántúlra, elsősorban Fehér, Somogy és Veszprém vármegyékbe. A kormánybiztos úgy becsülte ekkor, hogy mintegy 15 000 csángó családra kell számítani, ami mintegy 75 000 főt jelenthet. 1944 júliusában egy név nélküli feljegyzésben azt állították, hogy az újonnan átjött moldvai csángómagyarok szerint, ha lehetőség nyílik, mintegy 50 000 lélek hazatérésére lehet számítani.

A csángó kérdés megoldására a szakértői értekezlet állásfoglalása alapján azt a javaslatot terjesztették Kállay Miklós miniszterelnök elé, hogy a magyar kormány kössön kétoldalú megállapodást a románokkal és tegyen diplomáciai lépéseket a hazatelepítés végrehajtására. A magyar külügyminisztérium azonban meglehetősen szkeptikus volt a Bukaresttel való esetleges megegyezést illetően. Az volt a véleménye, hogy a románok valószínűleg csak azok kiengedéséről lesznek hajlandók tárgyalni, akik az 1930-as népszámláláskor magyar nemzetiségűnek vagy magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Csakhogy féltő volt, hogy a románok ezt a 20–24 ezer főt is nehezen fogják kiengedni, mégpedig két ok miatt: egyrészt a csángók szorgalmas és dolgozó népcsoport, másrészt a románnak tartott római katolikusok számát nem akarják csökkenteni. Még azt is figyelembe kell venni, hogy az erőszakos asszimilációs politika miatt a magyarsághoz való tartozás tudata is elhalványult a csángók egy részében. Emiatt kérdéses, hogy az önkéntes áttelepülést egy esetleges sovinizta szellemű papság ellenpropagandája miatt hányan fogják vállalni?

Boncos Miklós kormánybiztos 1944. február 21-én a miniszterelnökhöz intézett átiratában még azt jelentette ki, hogy: „vállalom a román kormány hozzájárulása nélkül is, hogy a moldvai csángókat otthonukból megfelelő propaganda hatása alapján kiemelem”, de valószínű, hogy egy ilyen, Moldova területén folyó nyílt propagandát, a román hatóságok nem engedélyezték volna.

A miniszterelnökhöz intézett javaslatok csak április 7-én kerültek a minisztertanács elé. (Közben március 19-én a németek megszállták az országot és a Kállay-kormányt a Sztójay-kormány váltotta.) A minisztertanács helyeselte az előterjesztést. Ezt követően a kormánybizottság elindította a szervezőmunkát. Csiksomlyón a ferences kolostor területén menekülttábort állítottak fel. Április 15-én a kormánybizottságon megjelent a három volt bukovinai katolikus pap (akik néhány hónapig Moldvában szolgáltak) és 13 csángó ember (kik lehetnek?) és mindannyian vállalkoztak arra a nem veszélytelen feladatra, hogy kimenjenek Moldvába és ott szervezzék a kitelepítést. Végül közülük csak ketten, Szkripkár Péter (Onest–Ónfalva) és Bálint József (Pusztina) utaztak ki, de hogy milyen eredménnyel jártak, nem tudni.

Újból elővették Baumgartner (Besenyő) Sándort, a brassói konzulátus sajtóelőadóját, a csángókérdés egyik szakértőjét, aki alapos terepismerettel rendelkezett. 1944. április 28-i Bonczosnak írott levelében arról számolt be, hogy április elején titokban felkereste a Bákó-megyei csángó-magyar településeket és a fontosabb falvakban „sejteket”, vagyis „bizalmi férfiak” hálózatát hozta létre azzal a feladattal, hogy titokban „hálózák be” az összes, még csángó-magyarok által lakott falvakat. Amikor pedig a román hatóságok a front közeledtével elrendelik az érintett megyék lakosságának kiűritését, akkor minél nagyobb részüket „térítsék el” Magyarországra felé. Besenyő tervének összeállításakor arra számított, hogy a front közeledtekor Moldvában is ugyanolyan nagyarányú kiűritésre kerül sor, mint Besszarábiában és Bukovinában volt. Azt is feltételezte, hogy a bizalmi emberei a román hatóságok tudta nélkül tudnak majd szervezkedni és a csángókat sikerül megnyerni az áttelepedés gondolatának. Az még további kutatást igényel, hogy Besenyő valóban létrehozta-e ezt a laza hálózatot, vagy csak jelentésében létezett.

Besenyő mellett a magyar katonai felderítés is kiküldte néhány emberét a csángók közé. Szabó Sándor alezredez 1944. május 12-i leveléből azonban kiderül, hogy egyáltalán nem olyan rózsás a helyzet, mint ahogy azt Besenyő lefesti. A csángók lakta vidéken alig találni épkezláb férfit, mert már szinte mindenkit behívtak a román hadseregbe. Emiatt hiányzik a férfiaknak az a rétege, amelyik dönthetne a családok további sorsáról. Bár a csángómagyarok örömmel fogadták a hazatelepítés lehetőségét, de a

távollevő apa, férj, fiú hiányában nehezen jutnak elhatározásra. Ez a dolog lényege, ez volt az egyik legfőbb oka annak, hogy a kedvező fogadtatás ellenére miért nem indult el nagyobb néptömeg Magyarország felé.

A másik ok a román hatóságok magatartásában rejlik. Besenyő 1944. május 25-i jelentésében arra hivatkozik, hogy Bákó megye falvaiból sem románoknak, sem magyarnak nem szabad elmenekülni! Fel-szólították a helybeli tisztviselőket, hogy családtagjaikat küldjék az ország belsejébe. Közölte azt is, hogy tudomása szerint Bákó megye menekült lakosságát Olténiába fogják elhelyezni. Egy későbbi névtelen feljegyzés szerzője azt állította, hogy a román kormány tudomást szerzett a csángómagyarok ké-szülődéséről, s ezért nagyon megszigorította a mozgási szabadságukat. Úgy látszik a kormány nem akart megvárni a szorgos-dolgos csángó néptől. Nyilvánvalóvá vált, hogy a román kormány sohasem fogja beleegyezését adni ahhoz, hogy a romániai csángók diplomáciai úton települhessenek haza az anyaországba. Ehhez még azt is hozzá kell tenni, hogy sok esetben maguk a csángók sem akartak nagy-on áttelepedni. Vagy azért, mert „nemzeti érzésüket nincsen aki felébredtse”, vagy azért, mert olyan szegények, hogy nem tudják kifizetni a költségeket, vagy pedig azért, mert a magyar propagandával szemben a román ellenpropaganda sokkal hatásosabbnak bizonyult.

1944 nyarán az említett nehézségek ellenére a csángó-magyarok hazahozatalának terve továbbra is napirenden maradt. Május 31-én a külügyminisztériumban tartott értekezleten Sztójay Döme miniszter-elnök ajánlotta, hogy tegyenek javaslatot a román kormánynak a kérdés rendezésére. Ezt a román kor-mány ellenállására hivatkozva elvetették. Végül az értekezlet úgy határozott, hogy a bukaresti követség továbbra is lássa el 6 hónapig érvényes magyar útlevelemmel az ott jelentkező csángókat, de egyéb lépést ne tegyenek.

Így a román hatóságokkal történő hivatalos kapcsolatfelvétel elmaradt, de felvetődött annak lehetősége, hogy az ügy rendezésére a Romániát megszállva tartó németek segítségét kellene kérni. Ígéret volt, de a gyakorlatban nem történt semmi!

Tehát a tervszerű, nagyarányú áttelepítés 1944 nyarán mégsem kezdődhetett el. Ennek ellenére a csángó-magyarok beszivárgása folytatódott. Csak töredékes információk vannak arról, hogy 1944 nya-rán hányan települtek át.

Egy 1944. július 10-i névtelen feljegyzés szerint az elmúlt két évben (1942–1944) Bákó megyéből hazatérési igazolvánnyal, útlevelemmel és szökve mintegy 75 család jött Magyarországra. Valószínű, hogy ennél többen jöttek, mert a fiatalok tömegével szöktek a katonai behívó elől. 1944. június 23.-án 13 csángómagyar család érkezett Romániából, akiket a csíksomlyói menekülttáborban helyeztek el. Július 4-én 4 menekült nyilvántartó lapja került az áttelepítési kormánybiztosságra.

Július 14-én a jászvásári magyar konzuli kirendeltségen (erről a kirendeltségről nem tudunk semmit) kiállított hazatérő igazolvánnyal két lészpedi, egy ciumași (Csumás–Lészpedtől észak-keletre kb. 5 km-re levő kis település) és egy fántánelei (Bákó megye keleti részén található falu) család érkezett a csíksomlyói menekülttáborba.

Magyarkanizsa polgármestere július 17-én, arról értesítette a kormánybiztosságot, hogy július 16-án 23 Moldvából hazatérő személy érkezett Fogadjisten telepre. Ez a csoport még 12. körül lépte át a ha-tárt. A 23 személy közül 12 volt 16 év alatti gyermek.

Júliusban a moldvai menekültek számára Dombóváron ideiglenes menekülttábort létesítettek, ennek ellenére Bonczos kormánybiztos a menekülteket Fogadjisten-telepre küldte. Tévedésből egy 11 fős csoport mégis Dombóvárra került, ők már feltehetően végleg ott is maradtak.

Július 27-én 22 pusztinai (köztük 12 gyermek) érkezett Csíksomlyóra. Ezek a csángók nagyon meg-szenvedték az utazást. Nem elég, hogy a román csendőrök miatt éjszaka, minden ingóságukat hátra hagyva kellett kiszökjenek a faluból (megjegyzés: a bukovinaiak a szervezett kitelepítéskor ingóságaiuk nagy részét magukkal hozhatták!), ráadásul a román hatóságok nem akarták átengedni őket a határon. Végül Kosnánál csak több napi várakozás után úgy tudtak átgönni a határon, hogy minden készpénzüket átadták a vámosoknak és a határőröknek. Tehát szabályszerű fosztogatás, útonállás volt ez a román ha-tóságok részéről!

Mindezen nehézségek ellenére Pusztinán a hangulat már olyan volt, hogy csomagol az egész község és a papjukkal együtt át akarnak gönni – közölték az átgönn csángók a csíki főispánnal.

Július 29-én egy újabb csoport érkezett Kosnára. A portyázó magyar határavadász alakulatok jelen-tették, hogy ez 9 családból (30 személyből) áll, és akiket Magyarkanizsára küldték tovább.

Augusztus 7-én a csiki alispán arról értesítette a Kormánybiztosságot, hogy 52 csángómagyarnak a Magyarkanizsára történő elszállításáról kellene intézkedni. Megjegyzi, hogy a hazatértek között sok kicsiny gyermek is van. A csoportban 26 fő volt 16 éven aluli. Még ugyanezen a napon 22 pusztinai, forrófalvi és csumási, majd 18-án 30 olyan pusztinai menekült nyilvántartó lapját terjesztették fel a kormánybiztosságra, akik valószínű, hogy pár nappal korábban lépték át a határt.

Augusztus 17-én a dombóvári járás főszolgabírája jelentette, hogy 5 nappal korábban 11 csángó érkezett a járásba.

Augusztus 21-én 28 csángó érkezett Csíksomlyóra, közülük 6 férfi, 7 nő és 15 gyermek.

Mint látható, 1944 nyarán a tervszerű, nagyarányú áttelepítés az említett nehézségek miatt nem kezdődhetett el, a csángómagyarok beszivárgása folyamatos volt. Töredékes információk alapján csak 1944 nyarán mintegy 250 személy lépte át a „határt.

Miközben a moldvai csángó-magyar családok lassan „szívárogtak” az országba, magyar részről tovább folyt a tervezgetés arról, hogy miként lehetne legalább a Bákó megyeieket a megfelelő pillanatban „hazahozni”. A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő m. kir. Kormánybiztosság terve a következő volt:

- ha sor kerül egy esetleges orosz előrenyomulásra, akkor a moldvai lakosok nagy részét is áttelepítik Munténiába vagy Olténiába;

- ebben az esetben a menekültek legrövidebb útvonalon, Háromszéken keresztül jutnak ismét román területre. (A 2. bécsi döntéssel Székelyföld visszakerült Magyarországhoz. Ezért ha valaki a legrövidebb útvonalon akart Moldvából Dél-Romániába jutni, csak a magyar fennhatóság alá került Háromszéken keresztül tehethe meg. 1944 májusában a besszarábiai és bukovinai menekültek is – a két ország között megkötött egyezmény értelmében – ezen az útvonalon jutottak el Munténiába.);

- ekkor pedig „feltűnés nélkül átjöhetnek a csángó testvérek is” – csakhogy ők Magyarországon maradvannak.

A kormánybiztosság munkatársainak optimizmusát növelte, hogy a korábbi áttelepültek, akik Bácskában házat, földet, felszerelést kaptak, sűrűn leveleztek az otthoniakkal, akik válaszleveleikben jelezték, hogy készek ők is arra, hogy a legelső alkalommal hazatérjenek.

Hiába volt a nagy készülődés, hiába volt a reménység!

Egy váratlan esemény keresztül húzta a számításokat. Augusztus 23-án a bukaresti királyi palotában I. Mihály király letartóztatta Antonescu marsallt, a „nemzetvezetőt” és bejelentette, hogy Románia szakít eddigi szövetségeseivel és átáll a másik oldalra. Ennek a lépésnek volt az egyik következménye, hogy a szovjet csapatokkal szemben megszűnt a román katonai ellenállás, elmaradt Bákó megye kiürítése is.

Az átszivárgás azért ebben az időben is folytatódott. Például Lészpedről éppen ekkor indult el három család Magyarország felé. Előttük a visszavonuló németek, mögöttük a támadó szovjetek. A két front közé szorulva vergődtek, amíg végül eljutottak céljukhoz.

A moldvai csángómagyarok nagy részének nem volt szerencséje. Nem sikerült megvalósítani azt a régi elképzelést, hogy a még magyar tudatú, magyar anyanyelvű csángókat Moldvából visszatelepítsék oda, ahonnan őseik valamikor a történelem folyamán kitelepültek, vagyis Magyarországra.

Egymásnak ellentmondóak az adatok arra vonatkozóan, hogy hány csángó került át 1944. augusztus végéig Magyarországra.

Hivatalos román nyilvántartás szerint csak 1942. március és szeptember között 1631 személy telepedett át. Ezt az adatot a magyar források túlzottnak tartják. Valószínű benne vannak azok is, akik kikérték a magyar követségről az okmányait, de valami oknál fogva nem tudtak elindulni. Bodor György, aki a Bácskából elmenekült bukovinai székelyek, és csángók letelepítését szervezte, korabeli feljegyzéseire hivatkozva azt állítja, hogy Észak-Baranyában (Száráson, Egyházasközáron, Mekényesen és Bikalon csupán 141 moldvai csángó-magyar család részesült földjuttatásban. A Népgondozó Hivatal nyilvántartása szerint 1945 őszén csak 110 családot telepítettek le Baranya és Tolna megyében, de valószínű, hogy a hivatal adatai nem voltak naprakészek.

Választási nyilatkozat

Alulírott Bartos István született 1911. 08. 11-én Szkorцени községben Bákó megyében, jelenlegi tartozkodásom azonos a fent említett községgel és megyével, román állampolgár nem román nemzetiségű, foglalkozásom gazdálkodó, nyilatkozom jószántamból senki által nem kényszerítve; lemondok román állampolgárságomról, melyet birtokolok a 96-os számú kivonat alapján melyet a szkorцени-i k. Ta-

nács állított ki, ugyanakkor lemondok a román állam által biztosított jogokról és választva a magyar állampolgárságot hová szeretnék honosodni.

Nyilatkozom az 1940 évi augusztus 30-i Bécsi döntés 4 sz. paragrafusára alapján.

Ugyanakkor utazási és határátlépési engedélyt kérek együtt feleségem Anita Petre Bartos született 1916 01 15-én, foglalkozása háztartásbeli valamint gyermekeim Stefan (István) született 1940 07. 29-én Grigoreni községben Bacău (Bákó) megyében és Mária – részére született 1935. 09. 27-én Grigoreni községben.

Felhasználok a Bukarest-i Magyar Konzulátus által kiadott útlevelet benne foglaltatik a gyermekeim fényképe is akik együtt utaznak velem.

Magammal viszem ingó vagyonomat is.

Készült ma 1944. 07. 18.

Készítettem ismerve a feleket: ügyvéd CRĂCIUN

Valószínűsíthető adatok szerint a háború alatt legfeljebb egy-, másfélezer csángó juthatott Magyarországra. Akik kénytelenek voltak otthon maradni, a háború után joggal remélhették, hogy majd most, amikor mindkét országban szovjetbarát, „demokratikus” kormány van hatalmon, sikerülni fog a hazatérés. Arról nem tudhattak, hogy a magyar külügyminisztériumban az az álláspont alakult ki, miszerint Romániából lehetőség szerint senkit sem szabad befogadni. Nagy Ferenc kisgazdapárti politikus vezette kormány számos forrásból olyan információkhoz jutott, hogy a román vezetés még a béketárgyalások lezárulta előtt szeretné „magyartalanítani” Erdélyt. Emiatt aztán hiába kereste fel 1946 májusában egy pusztinai és egy léspedi csángó-magyar a Magyar Missziót. (A két ország, Románia és Magyarország a békeszerződés aláírásáig – 1947. február 10-ig – nem tarthatott fenn hivatalos diplomáciai kapcsolatot, ezért úgynevezett politikai missziókat létesítettek a másik ország fővárosában.) Arról érdeklődtek, hogyan tudnának Magyarországra költözni, de biztató szónál egyebet nem kaptak.

„Akarnám tudni, mert ném lehet nekünk méni?”

Pedig a régi sérelmek mellé újabbak keletkeztek a háború után. A magyarellenes román nacionalizmus azzal fenyegette a csángókat, hogy a németek után őket is kihurcolják a Szovjetunióba. Sok helyen szándékosan kihagyták a csángó-magyarokat a földhözjuttatásból. Ráadásul az 1946-1947-es években Moldvát az évszázad egyik legnagyobb aszálya sújtotta. Csábító volt a korábban Magyarországra áttelepültek sorsának alakulása. Nem csoda, hogy az áttelepülés vágya nem csillapodott.

A budapesti külügyi vezetést erősen aggasztotta az a hír, hogy Moldvából nagyobb csángó-magyar tömegek szeretnének átköltözni Magyarországra. Attól féltek, ha befogadják a csángó-magyarokat, akkor olyan precedenst teremtenek, amellyel megkönnyítik a románok már említett „magyartalanító” szándékát. Ennek megfelelően a külügyminisztérium arra utasította a Magyar Misszió dolgozó diplomatáit, hogy semmiféle konkrét ígéretet ne tegyenek az áttelepülési feltételek iránt érdeklődő csángó-magyaroknak. Azzal hitegették a hozzájuk fordulókat, hogy „a béketárgyalások alkalmával szöszlőjük lesz a Magyar Kőztársaság. A moldvai csángó-magyarok ügye azonban a béketárgyalások alatt nem került terítékre. Maradt minden a régiiben.

A csángómagyarok pedig továbbra is abban reménykedtek, hogy sikerül valami úton-módon kitelepenniük. 1946 októberében Budapesten a Magyar Áttelepülési Kormánybizottságnál megjelent két, már Baranyában letelepedett csángó: Csingár István pusztinai és Tóth János léspedi (akik visszaszöktek kis időre a családjaikhoz) és közölték, hogy Pusztina fele szeretne kitelepülni Magyarországra. Azt is elmondták, hogy a léspedi csángó-magyarok római katolikus egyházbizottsága, mintegy 400 lélek nevében kérte a Bákó megyei római katolikus esperest, hogy a templomban állítsák vissza a magyar istentiszteletet, mivel arról értesültek, hogy a kisebbségeknek Románia megadja a teljes kisebbségi jogokat. Erre a kérésükre az esperes azt válaszolta, hogy a római katolikus magyar papot nem kapnak még 10 év múlva sem. Az istentisztelet anyanyelvi kérdése pedig el van intézve. Az istentiszteletet román nyelven kell folytatni.⁴

Nem csoda, ha ezek után a világháború alatt Magyarországra került csángó-magyarok után az otthon maradtak közül sokan készülődtek az áttelepülésre. A készülődést egyfajta suttogó propaganda is erősítette. Nem tudni kitől és mikor indult el az a hír, hogy „Magyarország elfogadja magyarjait.” Mint lát-

⁴ Vincze Gábor: Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989). Teleki László Alapítvány, Bp. Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár, 2004. 54. sz. dokumentum. 281–282. old. Rövidített átvétel.

hattak az előbbieken, a magyar külügyminisztérium elzárkózott a tömeges áttelepítéstől, mert félt attól, hogy a románok „kiűritik Erdélyt”. Kinek lehetett érdeke, hogy elterjessze a csángó falvakban azt a hírt, hogy „aki akar menni, azok menjenek Bukarestbe, csináltassanak pasaportot (útlevelet), el lehet adni mindent, s menjenek ki Magyarországra.” Ennek hatására érdeklődtek a magyar diplomáciai képviselőket a csángók (Csingár István és Tóth János), hogy miként lehet a megfelelő papírok beszerzése után Magyarországra telepedni.

Az első csoportnak még szerencséje volt. 1947 februárjában 13 lábniki család (96 fő) édesapám, Laczkó István vezetésével áttelepedhetett Magyarországra. Vincze Gábor említett írásában feltételezte, hogy nem is a szerencse, inkább a kenőpénz segítette az áttelepedést. Édesapám „Emlékek” című írásában az áttelepülésük előkészületeiről így írt: „Nem volt kenőpénz, mert nem volt miből. A magyar hatóságok jóindulatán múlt, hogy a 13 család áttelepedhetett. Igaz nekünk is csak azért sikerült, mert nem, mint hazatérő, hanem, mint látogató útlevelet állítottak ki, ami csak egy hónapig volt érvényes.”⁵

Amikor pár hónappal később, május elején egy újabb csoport (119 család) szeretett volna a magyar Misszió segítségével áttelepedni, a belügyi hatóságok azt közölték, hogy ahhoz nem járulhatnak hozzá, mert még a magyar–csehszlovák lakosságcseré-egyezmény keretében Magyarországra érkezők letelepítését sem tudták teljes mértékben megoldani. Néhány nappal később azonban újabb csoport képviselője jelentkezett a diplomáciai képviselőnél. Ignác István 94 lézpedi csángó család nevében kereste fel a Missziót azzal, hogy ők is át szeretnék telepedni.

A magyar hatóságok most már megrémültek: attól tartottak, hogy ha a jelentkező csoportok hazatelepítését elfogadják, ez maga után vonhatja az egész moldvai csángóság áttelepülését.

Tehát így állunk! Míg 1941 és 1944 között az akkori magyar hatóságok, kormánytényezők támogatták a csángó-magyarok tömeges áttelepedését, a megváltozott körülmények miatt most Budapest kimondottan ellenezte azt. Visszajára fordult a világ! Az anyaország nem akarta visszafogadni saját véreit! Minden európai nép igyekezett saját nemzetzsait saját kebelére ölelni, a magyar magára hagyta a maga fajtáját!

Van-e ítélőszék, amelyik ezt megbocsátja valaha?

A megváltozott álláspontot a 101 pusztinai, lézpedi és klézsei csángócsalád kálváriája mutatja meg a legjobban. 24 lézpedi család, felülve a „suttogó propagandának” – lemondtak a román állampolgárságról, eladták minden ingó és ingatlan vagyonukat – néhány bukaresti lelkiismeretlen ügyvéd közreműködésével – (igen sok pénzért) román kitelepedő útlevelet csináltattak. De azt nem tudták (nem volt, aki felvilágosítsa őket?), hogy a hazatelepülésükhöz kell a magyar állam befogadó vízumát is. Természetesen, hogy ez csak akkor derült ki, amikor a csoport május végén Kürtös határállomásra ért és a magyar hatóságok a megfelelő okmányok hiányában nem engedték be az országba. Az egész nyár eltelt, mire nagy nehezen megkapták a beutazó vízumot. Addig embertelen körülmények között, vérhas járványnak kitéve, a kürtösiek kegyelemkenyerén tengették életüket.

Tehát a csángók hányattatása egész nyáron tartott, mivel a budapesti illetékesek hajthatatlanok voltak. Bár a budapesti Külügyminisztériumban értesültek arról, hogy az áttelepülni szándékozó csángók „a legkétségbeesettebb helyzetben” vannak és élelmük egyáltalán nincs, és az éhhalállal küzdenek” – folyt a bürokratikus huzavona. Magyar részről arra igyekeztek rávenni a román kormányt, hogy *fogadjja vissza – a már állampolgárságukról lemondott – csángókat és kárpótolják őket az elköttyavetyélt vagyonukért.*

Hát nem borzasztó! Az anyaország ilyen-olyan hivatalnokai azzal „szórakoznak”, hogy egy évszázadok óta idegenben élő magyar népcsoport hazatelepülési szándékát azzal akarják elintézni, hogy a románok fogadják vissza az életfeltételeiktől (ház, föld, gazdasági felszerelés stb.) megvált csángó-magyarokat. Akkor, amikor a románok amúgy is eldöntötték, hogy a csángókat nem engedik ki az országból, mert belőlük mindenáron románokat akarnak csinálni.

Természetesen a Groza-kormány (Petru Groza Budapesten tanult és tökéletesen beszélt a magyar nyelvet) ígéretet tett, hogy a magyarok által nem fogadott csángókat, majd a Bánátban telepítik le, de ebből sem lett semmi, mert addig a bánáti kitelepített németek helyére már románokat telepítettek be.

1947. augusztus 5-én Rajk László belügyminiszter azt javasolta a Minisztertanácsnak, hogy – kivételesen – engedjék be a csángókat. Ebben azonban a kormány nem ment bele, mert román viszonylatban már egy éve az volt az egyik problémájuk, hogy miként tudnák visszaküldeni azokat a személyeket, akiket a román hatóságok – különféle mondva csinált indokkal – önkényesen Magyarországra toloncoltak. Ha ezek után a csángókat befogadják – az mégiscsak precedensnek számít, amitől pedig min-

⁵ Laczkó Mihály: Észre sem vettük, magyarok lettünk. Bonyhád 2004. 76–77. old.

denképpen tartózkodni akartak. Emiatt aztán majd félévi hányódás után, szeptemberben a csoport nagyrésze – nincstelen földönfutóként kénytelen volt szégyenkezve visszatérni szülőfalujába. Volt olyan pusztinai, aki mivel házáat eladta, most kénytelen volt sátorban lakni.

A csoport egy kisebb részének valamilyen úton-módon mégis csak sikerült áttelepednie. Lakatos György lábniki születésű fiatalember ekkor 25 éves volt. A háborút román katonaként megjárta és 1947 nyarán a lábniki 9 családdal együtt érkezett a határra. 2003 októberében a következőket mondta: „... Benke János és Facsaros Ferenc – mindketten lészpediek – összeszedték az útleveleket, visszamentek Bukarestbe, de nem tudtak semmit se intézni. A román hatóságok azt javasolták, települjenek le Erdélybe, de ők nem akartak. Ezután Temesvárra mentek és a magyar konzulátuson próbálkoztak, de ott sem kapták meg az engedélyt. Ezután átszöttek a határon, és Budapestre utaztak, ahol aztán végül megkapták a letelepedési engedélyt.”

Egy másik visszaemlékező Barta Jánosné Kocsis Erzsébet lészpedi születésű asszony 2005. október 20-án mondta el áttelepedésük történetét. Ebből idézek: „... 1947-ben történt, Úrnapjakor indultunk, 12 család indult Magyarországra. Én ekkor már férjhez voltam menve, egy kéthónapos gyermek a karomon, hát én se akartam elmaradni. Mikor kiértünk Kurticsra [Kürtörsre], akkor a Benke János meg a Jakab Pista elmentek intézkedni, de az intézkedés nem sikerült, kiraktak bennünket a vagonokból. Ez már magyar részen volt. A románok átengedték a vonatot, de a magyarok megállították, mert nem volt befogadó vízumunk. Az lett belőle, hogy három éjszaka ott aludtunk az állomás környékén a földön. Miután mégse tudtunk továbbmenni és ne ott legyünk a világ szeme előtt, a kerítések mellett aluszunk, akkor bevittek bennünket egy bivalyistállóba. Ott voltunk Kurticson. Már megérett a faeper, elmentünk meggyet szedni, répalevelet szedni Mentünk kapuról-kapura és szedtük össze, amit adtak. Tartott, amíg tartott. ...

A határon összetalálkoztunk a lábnikiakkal, azok is ott voltak. [A 9 családnak 1947. június 6-tól 1947. augusztus 16-ig tartott az utazása.] ... Mentem meggyet szedni, kalászt, búzát kellett szedni, kikapáltam, elvittem a malomba, becséréltem szappanyé, hogy a gyermeket tudjam fürdetni. A mozdonyból vettünk melegvizet a gyermek fürdetéséhez. ... S akkor a Jakab Pista bácsi és még két ember [talán Benke János és Facsaros Ferenc?] elmentek, a határon megbeszéltek valakivel, hogy át tudtak jönni, lementek Szárásra. Kaptak pénzt, annyit innen, hogy el tudjanak indulni. A pénzt a rokonok adták össze, Domokos Pál Péter is nagyon sokat segített, ekkor ő is Száráson lakott. Miklós Antinak a szülei rokonunk voltak. Mi 12 család voltunk Lészpedről, de előtünk még mások is jöttek Lészpedről és kerültek Szárásra. Miklósék, Mártonék, Gálék, Tóthék. Ezek még a háború alatt eljöttek. Az a három ember, akik átszöttek a határon, Száráson találkoztak Domokos Pál Péterrel. Innentől kezdve ő intézte az ügyeket a konzulátuson keresztül, elintézte, hogy a csoportot engedjék át, és utána megkapják a magyar állampolgárságot. ... Úrnapkor indultunk Lészpedről, és 1947. szeptember 2-án érkezünk Szárásra. Egy-egy család befogadott minket. Ekkor már nem volt üres ház. Október végén, november elején lehetett, egyszer csak felültek a szekerekre, és jöttünk ide Mekényesre”

Voltak tehát, akiknek sikerült „kijárni”, hogy áttelepedhessenek Magyarországra, olyanok is akadtak, akik a „zöldhatáron” akartak átszökni, csak azért, hogy találkozhassanak a Száráson élő rokonaikkal. Az illegális határátlépés 1947–48-ban már nem volt veszélytelen, mivel a román határőrök sokszor felszólítás nélkül löttek.

A lészpedi Ignác István, amikor szembesült a magyar hatóságok elutasító hozzáállásával, levelében elkeseredetten panaszkodott Domokos Pál Péternek.⁶ Égbekiáltó igazságtalanság történt a hazatérni szándékozó csángókkal!

Lészped, 19. XI. 947.

Kedves Doktor Úr!

Kérem legyen szíves Irántunk és halgosa meg a panaszinkat, [mivel] mag[a] ismeri legjobban a csangok szenvedésüket, azért Kérjük közbe járást tegyen, hogy befogadjanak az öregországba. 1940 óta mindig zovoros volt az üdő és a mi Papjaink mindig elenü[n]k voltak és elenü[n]k vonak ma mái napig és alom[?] vesedelmeknek benük, mért magyarul beszélünk. 1943-ban akartam haza menni, de nem lehetét, mert mindig katanák voltunk és nem lehetet hazajutni, az út levelhez jutni, csak azok tutak el méni, kik nem voltak katanák. Abban az üdőbe sokan elatták a v[a]gyonikat, ugy, mint menk telepések, de még me sem tuttak el mení.

1946 Tavasan le voltam a Misiohoz, beseltem akor Glai [Iklódi] titkar ural és [ő] azt mondata, hogy magyar ország nem tud be fogadni, és یداig mindig ozt mangyák, hogy nem fagadnak be, pedig

⁶ Vincze Gábor: i. m., i. h.

mindig mentek Labnikból, de mi modul[a]g azt nem tudam. Nem tudom megmondani mekora iricség von itt nalunk a faluba Leszpeden, csak azért, hogy kertük az anyai nyelv sobod hasznolatát a templomba, ezért irigellnek a papok és kóság ele jaroji.

Tehat alig iut ki a puliska és egy keves kru[m]p[l]i, de iricség von bőségből [bőségesen].

Akarnám tudni, mert ném lehet nekünk méni?

Csak azt gondolják meg magik, hogy minden nemzet ményen az anya országba. Például a lengyelek mennek Lengyel Országba, a tótok Erdelből elmentek Csehoslovaciába, a szidók mennek Poleszinába.

Csak nekünk van setettség, a csangoknak, hogy szét verték ősapáinkat a Modfalvi veszelrel. Be vandoroltak Moldovába, senvedtek és senvednek míg el nem postulnak az idegenbe. Legyenek szivesek tegyenek sort ertünk es, gyűlcsenek haza, mint a Kotla a csirkeit, és né hagy[ja]nak minket el postulni, azokat, a meiek megmara[d]nak. Maius Honapiába be nyútotom egy kervent a Bukaresti misiohoz 94 csango család nev[i]be. [A] beköltöző Engedeit Maius 16-ikan 1430 szám [alatt] iktoták és nem atok semi feleletet. Legen szives agyon utasitast a beköltözési ügybe. Töbet nem tudunk senveni, haza akarunk menni.

Varok, varok feleletet

Kivalo tiszteletvel tiszteliu: Ignác István

A panaszos levélíró joggal volt elkeseredve, hiszen az esetek jórésztében ekkor már családgyesítésről lett volna szó, mivel 1941 után kiköltözöttek családtagjai szerettek volna rokonaik után menni. Nem csoda, hogy egyesek képtelenek voltak beletörödni abba, hogy nem láthatják viszont gyermekeiket, családtagjaikat. Még 1948-ban és 1949-ben is a Pusztinából, Lészpedről Magyarországra érkező levelek írói abban reménykedtek, hogy valahogy csak megkapják a letelepedési engedélyt, de hiába!

Most már nem csak a magyar, hanem a román hatóságok is elutasították az áttelepedési kérelmeket. A hírek szerint a román kormány kérte Budapestet, hogy ne fogadja be a kitelepülni szándékozókat, „mert ha minket (csángókat) befogad (Magyarország), akkor a többi Magyarok is átmennek mind Magyarországra és ez politikailag nehéz kérdés.”

Összességében a második világháború után csak néhány tucat család, összesen 219 személy tudott áttelepedni Magyarországra. Az áttelepülők pontos száma máig nem ismert. A gyakori mozgás (visszatelepülés, egyik faluból a másikba költözés, az iparvárosokba település, külföldre távozás stb.) miatt a létszám nem követhető pontosan. Hegedűs Lajos és kutatócsoportja még viszonylag korán, 1950 táján kereste fel a Baranya északi részére letelepített csángókat és felbecsülhetetlen értékű néprajzi anyagot gyűjtött az új telepesektől. 1952-ben kiadott könyvében⁷ a bevezetőben foglalkozik azzal is, hogy honnan, hova hányan érkeztek. Idézet a könyvből. „A telepesek száma 159 család volt, mintegy ezer családtaggal és Baranya következő községeiben helyezkedtek el:

1. *Egyházaskozár.* 1945–46-ban (47-ben is) ide telepedett le a moldvai Gajcsánából (Magyarfalu): 60 család – 348 taggal; Lábnikból: 35 család – 210 taggal; Klézse és környékéről (Pokolpatak, Somoska): 4 család – 30 taggal.

2. *Szárász.* Ide telepedett le a moldvai Pusztinából: 40 család – 270 taggal; Diószénből: 1 család – 3 taggal; Klézseből: 3 család – 10 taggal; Lészpedről: 6 család – 30 taggal.

3. *Mekényes.* Ide telepedett le a moldvai Lészpedről: 7 család – 50 taggal; Klézseből: 3 család – 14 taggal.

4. *Bikal.* Ebbe a községbe Pusztinából 2 család került 8 taggal.”

Adjuk össze a számokat és megkapjuk: 161 család – 973 taggal települt át Magyarországra.

Hajdú Demeter Dénes: „In memoriam Domokos Pál Péter” című kis kiadványában⁸ arról írt, hogy „... a moldvai magyar családok, akiknek az első nagyobb csoportja 1945. augusztus havában érkezett 519 fő, majd 1947 február és szeptember között további 179 fő, végül szórányosan még 35 fő kapott otthont. A négy községbe összesen 737 főt telepítettek be, ebből azonban 13 fő visszatért Moldvába, így a véglegesen letelepedettek száma 724 főben határozható meg.”

A két létszám adatai között 236 fő, illetve 249 fő a különbség.

Melyik adatnak lehet hinni?

Dr. Laczkó Mihály

⁷ Hegedűs Lajos: Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepesektől. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Bp. 1952.

⁸ Hajdú Demeter Dénes: In memoriam Domokos Pál Péter. Erdélyi Füzetek 2. Printing Kft. Bp. 1992. 53. old..

Kapisztrán Szent János emlékei nyomában Itáliában

Az itáliai származású Kapisztrán Szent János élete hetven évéből mindössze az utolsó másfelet töltötte Magyarországon. Ez az időszak, és elsősorban a nándorfehérvári diadal azonban olyan nagy jelentőségű volt az ország életében, hogy őt a legfontosabb magyar szentek között tartjuk számon.

Giovanni da Capestrano 1386. június 24-én született a dél-itáliai Capestrano városkában. Apja német zsoldoskapitány volt, aki az akkor Nápolyban uralkodó Anjouk udvarával került 1382-ben Itáliába, s az Abruzzók egyik kis városában telepedett le. János rendkívül tehetséges gyermek volt, ezért Perugiaába küldték, ahol az egyetemen egyházi és polgári jogot tanult. Huszonnégy évesen a nápolyi törvényszék elnökévé nevezték ki, majd rövidesen Perugia és környéke kormányzója lett. Egy beháború során elfogták és bebörtönözték. Sikertelen szökési kísérlete után, a börtönben érlelődött meg az elhatározás, hogy szakít addigi világi életével, s ferences szerzetes lesz. A rend azonban csak nehezen, nyilvános vezeklés után fogadta be, 1416-ban.

Sienai Bernardin tanítványa és követője lett, akivel a következő években együtt járták az Abruzzók településeit, prédikáltak és a rend szigorú, obszerváns irányzata jegyében számos kolostort alapítottak. Nagy hatású, több órás prédikációi hatalmas, olykor száz ezres tömegeket vonzottak. Olyan kisugárzással rendelkezett, ami teljesen hatalmába kerítette hallgatóságát. A legjelesebb békeközvetítők közt tartották számon, aki ügyes szónoklatával képes lecsillapítani az indulatokat, és békét teremteni a háborús felek között. 1442-ben a pápa megbízásából franciaországi, flandriai követségbe utazott, 1451-től pedig a Habsburgok és a német fejedelmek országait járta, mint a pápa apostoli nunciusa. Csehországban a huszitizmus ellen küzdött, vitázott, prédikált. Az emberek nemcsak beszédei, hanem csodás gyógyításai miatt is özhöltek hozzá.

1453-ban elesett Konstantinápoly, a pápa keresztes hadjáratra szólította fel Európa uralkodóit, és felajánlotta e célra az egyházi jövedelmek tizedrészét. Ettől kezdve Kapisztrán János fő tevékenységét a török elleni háború megszervezése jelentette. 1455 májusában Magyarországra utazott, bejárta az egész országot, felvette a kapcsolatot a főurakkal. Hunyadi János mindent megbeszélte vele, és kikérte tanácsát. 1456 tavaszán toborzó körútra indult, s július elején érkezett a keresztes sereggel Nándorfehérvárra. A fegyvertelen barát szinte fanatizálta híveit, akik kizárólag neki engedelmessé váltak, és sokszor Hunyadi parancsai ellenére cselekedtek. A döntő török roham napján, július 22-én is Hunyadi tiltása ellenére vezette rohamra a kereszteseket, akiket a török lovasság visszaszorított, de ágyúit őrizetlenül hagyta. Hunyadi felismerve a lehetőséget, kitért a várból az ágyúkat elfoglalta és azokat a törökök hátába irányította. Ez el is döntötte az ütközetet. A diadalt az egész keresztény világ ünnepelte. A győzelem fölött érzett örömtől azonban beárnyékolta az időközben kitért pestisjárvány. A betegség Hunyadi Jánost is utolérte, s három héttel később, augusztus 11-én Zimony várában halt meg. Kapisztrán utánament, és halála percéig mellette tartózkodott, majd gyönyörű szavakkal búcsúztatta. De ekkor már ő is megbetegedett, Újlakra ment, ahol október 23-án érte a halál. Az újlaki ferences kolostorban temették el, sírjánál számos csoda történt, és valóságos búcsújáró hely lett. A török hódoltság korában holttestének nyoma veszett. 1690-ben avatták szentté.

Capestrano az Abruzzó tartomány keleti részén, a Tirino folyó völgyében fekszik, egy csaknem 500 méter magasságú domb tetején, és mintegy ezer lakosa van. Itt került elő 1934-ben a világhírű „*Kapisztránói harcos*”, egy 209 cm magas, különös, széles karimájú kalapot és arcán maszkot viselő, fegyveres harcos bronzszobra, a Kr. e. VI. századból, amit jelenleg a Chietiben a Nemzeti Régészeti Múzeumban őriznek. Számunkra azonban a ferences szerzetes szállóhelyeként lett fontos hely. Látogatásunk éppen a nándorfehérvári diadal 550. évfordulójának napján, egy forró júliusi napon történt. Kel-

lemes örömmel tölt el, hogy a város táblájánál magyarul is üdvözlük a látogatót, s felsorolják a testvérelépüléseket, Budapest I. kerületét és a kaliforniai San Juan Capistrano városát.

A városka központjában, a piactér egyik végén található a középkori, kőbástyás, belső udvarú Piccolimini várkastély, vele átellenben áll a barokk *plébániatemplom*. A templom mennyezeti freskóján a nándorfehérvári csatában a keresztet maga előtt tartó ferences szerzetest ábrázolták. Kapisztrán Szent János *szülőháza* zezugos utcákon haladva közelíthető meg. Külső falán olasz nyelvű emléktábla található. A ház bútoraikat magyarországi középkori bútorrajzok alapján, magyar katonák készítették el. A falon Gudics József Firenzében élt szobrászművész réz domborműve látható. A Kapisztrán János alapította Szent Ferenc *ferences kolostor* ma az ő nevét viseli (*Convento di San Giovanni*), a várossal szemközti olivafákkal benőtt dombon található. Előtte a szent modern szobra, a bejárat mellett 1956-ban állított olasz nyelvű emléktábla található. A kolostortemplom egyik jobboldali kápolnájában áll Kapisztrán Szent János oltára, közepén a szent szobrával. Az oltártól balra és jobbra lévő falakon monumentális freskók láthatók, az egyik a nándorfehérvári csatát, a másik Szent János halálát ábrázolja. A freskók 1955-ben készültek. A kolostor kerengőjében a falakon a szent életéből vett események láthatók. A rendház könyvtárában fennmaradt Kapisztrán Szent János levéltára, köztük több mint száz magyar vonatkozású, a magyar királytól, Hunyadi Jánostól, Szilágyi Mihálytól és más főuraktól kapott levele, személyes kéziratai, könyvei. A kolostor tulajdonában van egy a budapesti Kapisztrán teret ábrázoló, Trizny Mátvás akvarell és számos Prokop Péter festmény. A kolostorban őrzik a szent saruját, kesztyűjét, fejfedőjét.

Capestranoval az Olaszországban élő emigráns magyarok vették fel a kapcsolatot 1966-ban, akik az 1956-os forradalom tizedik évfordulóját ünnepelték. Készült egy emléktábla is, amely összekapcsolja a szent halálának éppen ötszázadik évfordulóján kitört magyar forradalom eszméjét a pogányság elleni harccal. (Olaszországban még egy 56-os emlékmű található: Bolzanóban.) 1966 óta a magyarok minden október 23-án részt vesznek Capestranóban a szent ünnepén. 1987 óta a magyar honvédség képviselői, 1990-től a Magyar Köztársaság római és vatikáni nagykövetei is megjelentek. Ezen a napon ünnepi felvonulást tartanak a városban Szent János ezüstsobrával, melyet korabeli öltözetű fiatalok a városháza elé visznek, megkoszorúzzák a magyar emlékművet, a ferences kolostortemplomban ünnepi szentmisét, a városházán díszünnepséget tartanak. 1997-ben létesített testvérvárosi kapcsolatot Capestranoval Budapest I. kerülete, a budai Vármegyed, akik szintén képviseltetik magukat az ünnepségen.

L'Aquila, az Abruzzó tartomány székhelye mindössze 40 km-re található Capestranótól. A városban szintén több magyar vonatkozású emlék található. A *San Bernardino templom*ot Kapisztrán János kérésére 1454-ben kezdték építeni, tíz évvel Bernardin halála után, és 1472-re készült el. A jobb oldali ötödik kápolnában van Sienai Szent Bernardin reneszánsz síremléke. A *templomban* a szentélytől balra látható Kapisztrán Szent János oltára, egy nagyméretű festménnyel, ami a nándorfehérvári ütközetet ábrázolja, a szent fölött angyalokkal. A hozzá tartozó kolostorban Prokop Péter festménye Hunyadi Jánost ábrázolja. A *Santa Chiara templomban* is található egy Kapisztrán kép. A legtöbb látnivaló azonban a *San Giuliano templomban* és kolostorban található. A templomban látható Kapisztrán Szent János keresztjének másolata, vele szemben a szent oltára. A képen János egyik kezében a keresztet, a másikban zászlót tart, s háttérben zajlik a csata. A *kolostor* kerengőjében, a boltzatokban freskó sorozat mutatja be életét, csodás tetteit, főleg a magyarországi eseményeket, a csata mozzanatait, újlaki halálát. Freskók ábrázolják Kapisztrán születését, elfogását és megtérését, felszentelését, inkvizítori tevékenységét, térítő útját. A freskókon más magyar szentek képeit is felfedezhetjük. A kolostorban őrzik János köpenyét, fejfedőjét.

A XVI. század elején épült vár, a *Castello Spagnolo* ma remek múzeumnak ad otthont (*Museo Nazionale d'Abruzzo*), szép táblaképekkel, szobrokkal. Egy XV. századi szárnyszerű középső tábláján a zászlót tartó Kapisztrán Szent János alakja látható. Két oldalán két-két kép található életéből: az egyik oldalon az imádkozó Kapisztránt valamint a nándorfehérvári csatát, a másik oldalon a prédikáló szentet, alatta halálát festették meg. Egy másik gótikus táblaképen közepén Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázolták, kétoldalt ferences szentekkel, köztük Jánossal. A hangulatos város főterén 1307 óta tartanak vásárt, minden nap hajnaltól délig árusok tömege kínálja portékáit, de délutánra gyönyörű rendet tesznek. Kapisztrán Szent János minden bizonnyal itt tartotta nagyhatású beszédeit, amikor a városban prédikált.

Az Abruzzók vidéken még Lanciano, Ortona, Sulmona, Teramo, Celano, Caramanico, Orsogna, Campli, Atri településeken alapított ferences kolostorokat, de Itália szinte minden városában megfordult. Mi Rómában folytatjuk emlékező utunkat.

Róma központjában emelkedik a kapitóliumi domb, mely az ókorban a rómaiak legfőbb vallási kultuszhelye volt. Tetején vár védte a várost, a várdombon a legfőbb pogány templom, a kapitóliumi Jupiter-templom, valamint Juno istennő szentélye állott. A legenda szerint Augustus császárnak megjósolták, hogy a régi istenek helyett Jézus születésével új világ kezdődik. A jóslat helyén a császár egy oltárt állíttatott. A kereszténység az V. században Mária templomot emelt az oltár fölé. A *Santa Maria d'Aracoeli templom* nevét erről az oltárról kapta. 1249-ben IV. Ince pápa a ferencesekre bízta a templomot, akik átépítették, bővítették. 1443-ban a nagy tekintélyű Kapisztrán János rávette IV. Jenő pápát, hogy az obszervánsoknak adja át, ami a következő év elején meg is történt. János kitataroztatta a templomot, s maga tartotta az első prédikációkat. Ma egy oltár emlékezik rá, a főhajó baloldalán, az utolsó pillérénél. A nagy alakú oltárkép Jánost ábrázolja, bal kezében zászlóval, a másikban feszülettel. A kép fölött felirat is őrzi emlékét. A templomban még egy kápolnát mindenképpen érdemes felkeresni. A jobb oldali első kápolnát a perugiai művész, Pintorucchio festette ki, 1485–1486-ban, a falfestményeken többek között a már többször emlegetett Szent Bernardin életéből vett jelenetek láthatók.

Kapisztrán Szent János emlékezete élő a közép-itáliai városokban. A képi ábrázolások nagy része a nándorfehérvári diadalt állítja a középpontba, míg a szent itáliai vagy más országbeli tevékenységét kevesebb helyen mutatják be. Ez is bizonyítja, hogy az utókor művészei tisztában voltak ennek a győzelemnek a jelentőségével. Ha akkor Nándorfehérvár s vele együtt Magyarország elesik, talán az egész európai történelem máshogy alakul. Abban a korban azonban Európa gyorsan felejtett, talán ezért is húzódnak több mint két évszázadon keresztül szentté avatása. Kapisztrán Szent János Hunyadi Jánossal együtt beírta nevét Európa történelmébe, együtt szolgálnak példaképül a keresztény Európának.

Udvarhelyi Nándor

Felhasznált irodalom: Horvát Zoltán György: Képek a középkori Itália magyar emlékeiből. Bp. 2003.; Kulcsár Péter: Kapisztrán János. Bp.1987.; Mihály Melinda: Fontosabb olaszországi magyar emlékek, műemlékek. Róma én.; Tóth K. János: Római virágszedés. Bécs 1988.

Mennyezetfreskó a Capestrano plébániatemplomban

ZSENGE TERMÉS

Reneszánsz zene és tánc Mátyás udvarában*

A reneszánsz a zenében nem tud úgy visszanyúlni az ókori hagyományokhoz, mint más művészeti ágazatokban, a reneszánsz változás a harmóniát, az egyszerű dallamokat, formákat, arányokat és természetességet jelent a kor zenéjében. A korszak elején a trubadúrok, a minessangerek térnyerése jellemző, akik a lovagkor eszméiből emelkedtek ki. A dalok tartalom szerint különülnek el. Világi műfaj a nagyszámú chanson, tárgyuk a szerelem, az egyházi zene műfaja a motetta. A hangjegyírás Mátyás korában már a könyvnyomtatás első kísérleteit élte: száras valamint szár nélküli négyszögek a kottafejek.

A kor legfontosabb hangszere, az orgona, Mátyás korában már regiszteres, három manuále-os és pedálos. A billentyűs clavichord mellett, a vonó nélkül pengethető hárfa és lant, valamint a gitár, ezek a művelt társaságban a mai zongora szerepét játszották. A mandolin és a hárfa mellett kedvelt húros a korszakban a hegedű, a fúvósok közül a fuvola és furulyafélék, trombiták. Űtőhangszerekből a dobokat, csengőjátékokat és csörgőket használták, a XV. század végén jött divatba a virginal.¹

Zene Mátyás udvarában

A zenekedvelő királyi pár

Mátyás király szellemi igényeinek teljességéből nem hiányozhatott a zene sem. „Mátyás zenekultúrája színes és eleven keresztmetszete a XV. század zenei életének. Az előző magyar királyok, főként Zsigmond zenei hagyományai kelnek új életre, melybe csakhamar bekapcsolódott aragóniai Beatrix-szal a nápolyi udvar és sógorával, Ercole d'Este-vel a ferrarai, majd két unokahugával, Izabelával, Francesco da Gonzaga feleségével a mantuai s Beatricével, Ludovico il Moro feleségével, a milánói udvar is. A magyar zenei élet Mátyás idejében egyenrangúan illeszkedik be a nyugati zenetörténetbe. Mátyás korának zenekultúrájában aránylag kevés az olasz elem. A vokális művészet franko-flamand, a hangszeres zenészek között akad német, igaz mindig olasz közvetítéssel jutnak el Budára. Beatrix megérkezése az udvarba a zenekultúrára is hatott. A királyné rendelkezett a bányavárosok jövedelmével, igen nagy összegeket, hozományának tízszeresét fordította zenei udvartartására, s magához ragadta a zenei kezdeményezést.² Tehát nem csökkenti Mátyás műpártoló jelentőségét, ha megállapítjuk, hogy a zenei vezetést átengedte nejeének, de Beatrix zenei kedvtelését Mátyás teljesen osztotta, a forrásokból kiderül, hogy vele együtt élvezte a zenét, a művészek játékát.³

A zenei élet kifejlesztésében igen nagy segítségére volt Mátyásnak a zenekedvelő királyné, Beatrix, aki valóban nagy buzgalommal gyűjtötte a legjobb olasz, francia, németalföldi zenészeket, énekeseket, orgonásokat a budai udvarba. Az írott forrásokból, Mátyás és Beatrix levelezéséből mozgalmas zenei élet bontakozik ki.

Mátyás és Beatrix ének- és zenekara

Az ének s zenekar megalakítása megelőzte Beatrix érkezését. 1476-ban Beatrix székesfehérvári koronázásán elhangzott énekek a szász követet ámulatba ejtették. „Mikor Beatrix és Mátyás bevonulnak a székesfehérvári templomba először Te Deumot énekelnek az egybegyűlteket s a kórus.”⁴ „Amikor Má-

* Elhangzott Pécsen, 2008. október 31-én a XIII. Ifjúsági Honismereti Akadémián (Szerk.)

¹ Kacsóh Pongrác: A zene története. Anno Kiadó.

² Haraszi Emil: Zene és ünnep Mátyás és Beatrix idejében. In: Mátyás király emlékkönyv. Szerk. Lukinich Imre. Franklin társulat Bp. 289–318 old.

³ Haraszi i.m.338. old.

⁴ Haraszi i. m. 289–318 old.

tyán Székesfehérvárott a jegygyűrűt az új királyasszonynak ujjára húzza, a Benedic Domine anulum hunc... dallama hangzik fel. A királyné koronázási miséjén a *Rorate Coeli*.⁵ Tehát már ekkor, sőt ezt megelőzőleg igen fejlett zenei kultúra élt az udvarban, ami Mátyás pártfogó-szervező tevékenysége nélkül aligha alakulhatott ki. Beatrix nem kezdeményezte a zenei életet Budán, de kétségtelenül hathatósan hozzájárult ahhoz, hogy kifejlődhessen és a legmagasabb európai színvonalat képviselhesse.

Mátyás ének- és zenekara együttesen 30–35 művészből állt.⁶ Az esküvő leírása bővelkedik zenei mozzanatokban. A leendő királyné elé küldött fogadomenetben számos zenész volt. Mátyás király udvari zenekara egyházi és világi muzsikát egyaránt játszott. A királyt és a királynét az udvari zene- és énekkar tagjai rendszeresen elkísérik külföldi útjaikra, részt vesznek Mátyás hadjáratain is.⁷

Beatrix – éppen úgy mint nővére Eleonóra ferrarai hercegné – jó hárfás volt.⁸ Énekkara tizenhárom tagból állott. A század hölgyeinek zenei műveltsége alapján, biztosra vehető, hogy Beatrix maga is játszott orgonáján. A házi orgona dívatja reneszánsz különlegesség.⁹

Művészek a királyi udvarban

Beatrix figyelemmel kísérte a külföldi művészek utazásait, s ha alkalom kínálkozott családtagjai útján szerződtette őket Magyarországra. Erre vonatkozó utalásokat gyakran találunk leveleiben.¹⁰ Mátyás és Beatrix igen megbecsülték az énekeseket és a zenészeket, megnyerésükért semmilyen áldozattól sem riadtak vissza, gazdag külföldi udvarokból jól jövedelmező állásokból kellett őket elhódítani, ami csak pénzáldozattal sikerülhetett. Az énekesek és zenészek, éppen nemzetközi hivatásuknál és összeköttetéseiknél fogva gyakran fontos politikai megbízásokat, sőt kémszolgálatokat vállaltak. Mátyás nagyvonalú külpolitikájának eszközeiként használta fel őket.¹¹ Beatrix királynét betegségében Piero Bono, a flamand származású olasz lantos, korának legendás híru virtuóza mulattatta játékával. Ferrarából érkezett az 1480-as évek második felében Budára. Szívesen komponált olyan táncdarabokat, mint a méltóság-teljes Pavane, a gyorsabb, hármas ütemű *Gagliarde* és társai. Cseppet sem kizárt azonban, hogy Mátyás udvara hallotta a flamand Jacques Barbireau műveiből az *Esperant* vagy az *Au travail suis* kezdetű chansonokat, mert ő is megfordult az udvarban, erről Beatrix királynő ír egyik levelében. *Tinctoris Beatrix* zenei nevelője lehetett Nápolyban, mert három értekezését is a későbbi magyar királynénak ajánlotta. Zeneművei és chansonjai így feltételezhetően a budai urakat is szórakoztatták.¹²

Magyar zene az udvarban

Mátyás szerette magát kántáltatni, s udvarában kedvelt volt a hazai hőstettek megéneklése. Hóni nyelven, lantkísérettel, római szokás szerint. A hazai zenekultúra: a királyné Csepel-szigeti uradalmában ott vannak a zenész cigányok, a király asztalánál felhangzik a magyar dal, hegedűsök is zenélnék itt, amely nem lenézett, csak a külföldiek érdeklődését nem tudja magára vonni.

Egyéb zenei elemek

Zenének foghatjuk fel a hadi életben használt trombitán, vagy más általában fúvós hangszeren megszólaltatott jelek, jelzések, támadás visszavonulás, takaródó egyéb tábori életben előforduló fogalmak, utasítások zenei megfelelőit, ami célszerű okokból kialakult zenei nyelv, a távolság, zaj, többnyelvűség miatt. Ugyanez a helyzet a vadászat jelrendszerével is. A reneszánsz kor magyar társadalmának életét át meg átszötte a zene.¹³

Ünnepségeken a zene sohasem maradhatott el. Kürtzenegés, olykor dobpergés kísérte a felvonulásokat. Trombita a fejedelmi udvartartás legfontosabb hangszere. Mátyásnak voltak lovas dobosai is.

⁵ Zolnay László: A magyar muzsika régi századaiból. Magvető Bp. 1977. 195. old.

⁶ Tarnóc Márton: Mátyás király és a magyarországi reneszánsz. Balassi Bp. 1994. 87. old.

⁷ Zolnay 209. old.

⁸ Zolnay 200. old.

⁹ Haraszi 338. old.

¹⁰ Haraszi 344. old.

¹¹ Haraszi 347. old.

¹² Kovács Sándor: Középkor és reneszánsz. Nemzeti Kulturális Alap Zenei Kollégiuma. Állami Nyomda, Bp.

¹³ Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. és előszót írta R. Várkonyi Ágnes. Gondolat Bp. 1987. 293. old.

Egyház és orgona

Az egyházi szertartások az énekesek és muzsikuskok csodálatosan egybehangzó játékaival tűntek ki. A szent himnuszokat gyakorta hallgatta a király a budai várkápolna rejtett oratóriumának csendes magányában is. Mátyás vitézi tettekről szóló magyar énekekben is gyönyörködött.¹⁴ A templomokban még nagy ünnepeken is orgona és ének hangzott fel egyéb hangszeres zene nem. „Már az ifjú királyról az a hír járta, hogy igen kedveli az orgonajátékot. Később a visegrádi kápolnába is ezüstorgonát állíttatott.”

Udvari egyházi zene a Mátyás-Graduale tükrében

A Mátyás udvarában élt zenéről és zenészekről szóló hírek után meglepő, hogy egyetlen hangjegyes forrásunk kapcsolódik ide, ez pedig egy gregorián karkönyv, a gyönyörű írással és illuminációkkal díszes Mátyás-Graduale. A humanista ízléssel elkészített énekkönyv több száz gregorián dallamot tartalmaz. A Mátyás-kori udvari kápolnáról elmondható tehát, hogy a polifon egyházi zene nem szorította ki a régi gregorián dallamokat, s ez igaz az énektanításra is, ahol a gregorián zenét ápolják.

A Graduale

A Graduale napi használatban lévő szertartáskönyv volt a kápolnában tartott szentmiséken. A graduale szó nem tartozik a klasszikus latin nyelv szókincséhez s nem is Itáliából származik. Fokozatosan alakult ki a miseének előének gradualeként való elnevezése. Első része a változó miseénekek, egyházi év ünnepeinek rendjében, ezt követi a szentek ünnepeinek miseénekei, a mise állandó énekei, majd a speciális miseénekek. A Mátyás-Graduale 1933-ban került vissza az országba Sokáig corvina voltával vona magára a figyelmet. Műfaja szerint egyházi énekeskönyv, de csonka. Csupán az egyházi év második feléhez – nagyszombattól pünkösd utáni 24. vasárnapig terjedő időszakok vasárnapi, kántorbőjti napok, oktávák miseének változó énekeit tartalmazza. Ha valaha teljes volt, akkor egy három kötetes kódex második kötete lehetett.¹⁵

A kódex valamennyi lapja gondosan komponált művészi egység. A miseénekek dallamát négy vörös vonalon négyszögű neumák (quadrata) jelzik. Általában öt hangjegyesor van egy lapon a gótikus textúrával írt megfelelő szöveggel. Nincs olyan lap, amelyre ne került volna legalább egy kisebb iniciálé negyvenhét miniatúra és négyszáz kisebb kezdőbetű díszíti a kötetet.¹⁶

A Graduale eredete, sajátága

Külső megjelenésében díszes kiállítású és nagy méretű karkönyv. A méretnövekedés oka, egyrészt az az igény, hogy egy könyvbe kellő távolságból többen belelássanak, másrészt, hogy egy kultusz hely saját hagyományait reprezentatív alkotásban örökítse meg. Egy ilyen diszkódex megalkotása már iparművészeti remeklés. Nemesak a színes rajzok, iniciálék, hanem a hangjegyek is megtervezett gondosan megfestett alkotások. Előállításuk nem is gyakorló zenész vagy helyi kottairó, hanem a könyvfestő műhely dolga. Általánossá vált, hogy az énekkönyveket drága pénzen idegen városban, országban vásárolják. Maga a Mátyás-Graduale is valószínűleg németalföldi munka.¹⁷ Más nézetek szerint a budai udvarban, a legújabb elemzések szerint viszont francia földön, ahol flamand művészek voltak az alkotók.¹⁸

Egyedisége, elkülönülése

A Mátyás-Graduale a gregorián ún. kvadrát kottairását használja. Egyetlen más magyarországi világi egyházban sem találunk kvadrátírást. Mátyás ebben is idegen udvarokat és elsősorban a pápai kultúra szokásait akarta utánozni, ezzel is szimbolikusan egy sorba helyezni magát a nyugat-európai udvarokkal. Az országban számos hangjegyírás-fajta jelent meg így például egy gótizált ún. metzigót hangjegyírás, amit egy felvidéki Gradualében is láthatunk.¹⁹

¹⁴ Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet. Magvető Könyvkiadó Bp. 1985. 83. old.

¹⁵ Mátyás-Graduale Soltész Zoltánné bevezető tanulmánya. Kossuth 2007. 23. old.

¹⁶ Ugyanott 26. old.

¹⁷ Dobszay László: Magyar Zenetörténet. Planéta Bp. 1998 96. old.

¹⁸ Kárpáti János: Symphonia Hungarorum-Magyarország zenekultúrájának ezer éve. Budapesti Történeti Múzeum

¹⁹ Dobszay, ugyanott

A Mátyás-Graduále nemcsak a hangjegyzírásban tér el a magyar hagyományoktól, hanem tartalmában is, mivel a pápai kúriából terjedő liturgikus és zenei megoldásokat követi.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Mátyás európai stílusú udvartartásának egyik eleme a kuriális rituális, kvadrátírású díszkódex használata, s a törekvés túl szerény hazai támogatottságára utal, hogy e kódex annyira egyedi és magában álló.

Reneszánsz tánc Mátyás udvarában

A tánc ebben a században nemcsak művészet, de kezd tudománnyá válni. Mátyás udvarában ugyanazokat a táncokat járták, mint a többi európai udvarban. A magyar udvar igen táncos kedvű lehetett, valószínűleg az olasz táncok vezettek. A táncot rendszeresen húros hangszerek zenéjére járták.

Mátyás mint házigazda mindig nagy gondot fordított táncok rendezésére. Boroszló ostromának idején a városban állandóan táncra invitálta a város hölgyeit s urait, sőt az ostromló lengyel és cseh seregek előkelőbb tisztjeit, parancsnokait is.²⁰

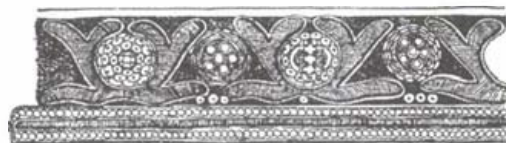
A források többsége csak a tánc jelenlétét említi meg, arról azonban, hogy ezeket a táncokat miként táncolták, nem szólunk. Esetenként található párhuzam az európai táncokkal, de sok olyan táncnév fordul elő a magyar adatokban, amelyeknek nincs megfelelőjük. Magyarországon a néptánc és az udvari tánc nem vált el annyira élesen egymástól, mint Európa nyugati vidékén. A legkedveltebb táncok a néptánc motívumait használták.²¹

A legrégebb magyar vonatkozású adat ferrarai, 1476-ból való, amikor Beatrix menyasszonyként nővéréhez érkezett, s a kíséretében lévő magyarok mindjárt az ebéd után magyar táncot jártak. Nyugat-Európában tehát kialakult egy kép arról, hogy milyen a magyar tánc. A külföld által mindentűt ungarisca néven említett táncokról van szó. Ezek általában egyszerű szerkezetűek, feldolgozásmódjuk, ritmusuk alapján leginkább valamiféle ugróstánccra következtethetünk.

Az udvari tánc két részre osztható. Az első már gyakran lakomázás alatt megkezdődött a terem közepén vagy akár egy színpadon, sokszor álarcban és jelmezben, maszkjátékot, szindarabot, vagy más szórakoztató különlegességet adtak elő a résztvevőknek. Az ünnepeken ezen különleges, esetleg egzotikusnak tűnő táncbemutatók után az egész udvar táncra kerekedett. A fejedelmi, királyi menyegzőkön az első táncot mindig maga a fejedelmi pár járta, hiszen egy királyi frigy az egész országra nézve is szimbolikus jelentőségű. Mátyás és Beatrix menyegzőjéről egy bajor követi jelentés így számol be: „A harmadik táncot a király s a királyné vezette, a király után pedig a nápolyi király fia (Aragóniai Ferenc) táncolta el nővérével, a menyasszonnyal (azaz Beatrixszal) azt a táncot, amit Zeunernek neveznek. Majdnem egy óra hosszat táncolták ezt az – a követ szerint – olasz udvari táncot. A Zeunerben a párok körben egymás kezét fogták, s a középen álló párnak ki kellett siklania az így alkotott sővényen. Innen a tánc elnevezése is. Ha a sővénytáncot Mátyás lakodalmán táncolták, akkor ez abban az időben és ott a lehető legillendőbb, legfejedelmibb, tehát udvari tánc volt.

Bonfini az olmtüzi királytalálkozóról írva említi, hogy a királyné Ulászlóval, Aragóniai Ferenc herceg pedig egy szép hölgygel német táncot táncolt, amelyet germanica Pyrrichia néven említ. Érdemes megemlíteni, hogy a nép nagy éljenzéssel és tapssal kísérte, tehát volt egy határ, amin alul csak lelkes néző lehetett valaki.²²

Kardos Tímea

²⁰ Zolnay László: A magyar muzsika régi századaiból. Magvető Bp. 1977. 340. old.

²¹ Kovács Gábor: Reneszánsz táncok. Garabonciás Alapítvány Bp. 1997. 309. old.

²² Ugyanott 304–309. old.

Régen volt, igaz volt

A Palóc Társaság magyarságismereti pályázata

Palóc Társaság a Magyar Kultúra Napja tiszteletére 13. alkalommal hirdette meg a Kárpát-medencei magyar diákok számára magyarságismereti pályázatát (Honismeret 2008. 5. 46. old.). A pályázatra 254 diák összesen 261 pályamunkát küldött, s ezeket *Kolczonay Katalin* egyetemi tanár vezette bizottság értékelte. Az ünnepélyes eredményhirdetésre 2009. január 18-án a Magyar Kultúra Alapítvány székében került sor Budán.

Az alap- (általános) és középiskolás diákok nyolc téma közül választhattak: „*Vár állott, most kőhalom*” (34 pályázat), *Régen volt, igaz volt – Visszaemlékezések* (84), *A bölcsőtől a koporsóig – Életút* (34), *Kőbe vésték, fába rótták – A magyar írás története* (14), *Mit tudok a Magyar Szent Koronáról?* (52), *Az anyanyelv védelmében* (19), *Amiről egymás közt beszélünk* (8), *Mi lesz velünk, magyarokkal?* (16)

I. A Honismereti Szövetség által felajánlott díjakat a következők nyerték:

Részvétel 2009 októberében az Ifjúsági Honismereti Akadémián: *Nagy András* – Hódmezővásárhely, *Kakas Csaba Csongor* – Léva, *Mészáros Szilvia* – Léva.

Iskolák díja: Előfizetés a Honismeret folyóiraatra a 2009. évre: Grup Școlar Economic Joannes Kajoni – Csíkszereda; Bethlen Gábor Kollégium – Nagyenyed; Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium – Párkány; Ipari Szakközépiskola – Révkomárom; Petőfi Sándor Elméleti Líceum – Székelyhid.

II. Előfizetés a Trianoni Szemle c. tudományos folyóiraatra 2009-ben

– A Trianon Kutatóintézet díja

Magyar Tanítási Nyelvű Egyházi Gimnázium – Léva; Beszédes József Mezőgazdasági és Műszaki Iskolaközpont – Magyarokanizsa; Református Gimnázium – Szatmárnémeti; Bethlen Gábor Református Gimnázium – Hódmezővásárhely.

„Szeretném megőrizni dédnagyamám emlékét”

Dédnagyamám, Hoffmann Györgyné, született Götz Franciska, életének 87. évében mesélte el eseménydús életét, melynek nagy részét Herceghúton töltötte. Herceghút egy kis sváb lakosságú település, ahová az 1750-es évek elején a Fekete-erdő és Alamannia vidékéről érkeztek őseink a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye északkeleti részére. Csodaszép hegyekkel, dombokkal körülvett völgyben fekvő kis falucska a mi községünk. Főleg szőlőműveléssel, borkészítéssel foglalkoztak s foglalkoznak az itt élő emberek. Ma is erről híres a vidék. A Tokaj-Hegyalján fekvő herceghúti pincesor is a Világörökség része.

Itt született dédnagyamám. Abban az időben a faluban általános volt a sokgyermekes család. Neki igaz, csak három gyermeke született. Sajnos, az akkori orvosi ellátás hiányosságai miatt elveszítette másfél éves kisfiát. Fiatalon szült és fiatalon temetett.

Az újszülött világrajvetelekor idősebb, tapasztalt asszonyt vagy bábát hívott segítségül dédi. A születést követően a szülésnél tevékenykedő személy megfürdette és felöltöztette a gyermeket. A családja egy külön szobában várta a baba megérkezését. A betegágyasnak, vagyis a kismamának egy hétig, a keresztelő napjáig *eresz alatt* kellett maradnia az újszülöttel, ugyanis ha valaki rossz szemmel néz a babára, keserű élete lesz. Az ételt a komaasszonya, a jövőbeli keresztanya, és a komája, a keresztapa vitte a betegágyasnak, hogy megfelelően táplálni tudja gyermekét. A keresztelőt a születés utáni hét első vasárnapján tartották a templomban, majd ezt vidám lakoma követte. A keresztelőre meghívták a keresztkomákat, lány- és legénykori pajtásokat, a mindkét ági rokonokat.

Az újszülött a keresztanyjától babakelengyét kapott, amibe beletartozott néhány kising, pólya, pólyakötöző, pólyatakaró, köldökkötöző. A módosabb keresztzülők bölcsőt is ajándékoztak. Az elsőszü-

Nagyapám és testvérei egy kisbaránnyal

is az iskola kapuja. Hétévesen kezdett el tanulni. Az első két osztályt a kultúrházban végezte el osztálytársaival, ami csak egy kis terem volt. Ebben az időben, 1928-ban épült meg a ma is álló, immár 80 éves általános iskola. Neki is, mint diáktársainak saját palatáblája és palavesszője volt, a táskáját szülői segítséggel kukoricacsuhéból fonták. Nyáron mezítláb jártak iskolába. Ha csínytevést követtek el – ami főként a fiúkra volt jellemző –, körmöst kaptak, vagyis favonalzóval a körmükre ütött a tanár.

Hercegkút sváb nemzetiségű település. 1931-ben azonban betiltották a német nyelv oktatását, emiatt nagyszüleink már nem tudnak sváb nyelven. Így, ha valaki svábul beszélt, akár csak egy szót is kiejtett svábul az iskolában, százszor le kellett írnia büntetésül: „Magyar kenyeret eszünk, magyarul beszélünk.” Mindössze négy tantárgyat tanultak: számtant, nyelvtant, természetrajzot, ami magába foglalta a földrajzot, történelmet és 1931-ig németet. Dédi 13 éves korában befejezte az iskolát, így csak 6 évet tanulhatott, de az iskola után 3 évig ismétlős volt, ahol dolgoznia kellett, tanári felügyelet alatt. Főként paszulyt vetettek, ami megosztott munkával működött a fiúk és lányok között, de szőlőbe is menniük kellett kötni, kapálni, szüretelni. A további években, míg házas asszony nem lett, az otthoni teendőikben, ház körüli munkákban, háztájikon és a kertben segítette a szüleinek.

Ám a nyári dologidőben sem feledkezett el a szórakozásról. Az egész falut megmozgató, szórakoztató rendezvények a nagyobb munkák kezdetét jelentő felvonulások voltak, amelyeket aratáskor és szüretkor rendeztek. Ekkor a munkának megfelelő eszközök bemutatása és a falun végigvonultatása jelt adott a munka beindítására. Az idősebb gyerekek a család minden munkájában részt vettek. Nyáron az aratásba, ősszel a szüretbe kapcsolódtak be. Szüreti időszakban sok kacaj, énekszó, pletyka hangzott el. Ezek a szokások mai napig megmaradtak.

Aratáskor a gazda lekaszált a búzát, az asszonyok a kalászt marokba összeszedték, kereszteteket raktak belőlük, 2-3 hétig a földön hagyták, ezután a kereszteteket felpakolták a szekérre, s hazavitték. Ott, hon, a csürben álló cséplőgéphez engedték a kévét, majd az asszonyok a gép alól a töreket és a pelyvát összegyűjtötték.

Az idősebb gyerekek otthoni munkájuk mellett szabadidejüket a banda tagjaival töltötték. 8-10 fiatal alkotott egy bandát, többnyire egy falurészből, egymás szomszédságából szerveződtek. Kiskoruk óta ismerték egymást, együtt játszottak, később lány- és legénykorukat is együtt töltötték. Hétfőként bálkoba is együtt jártak, de csak szülői felügyelettel vehettek részt. A párnélküli lányok – akkoriban még közéjük tartozó Franci dédi is – a tornácra nézték az ablakon át a felnőttek és társaik táncát. Majd egyszer jött érte egy szép szál legény, aki felkérte táncolni. Egy otthoni kötényes ruhát viselt, így vett részt a bálon. Ennek ellenére mégis jót mulatott párjával. Ez már komolyabb szándékot jelentett a fiú részéről, így április 30-án májusfát állított barátai segítségével, amit abban az időben még a lányoknak kellett feldíszíteniük. A szülők a bál napján is megszábták a hazatérés időpontját, ami éjfél volt. Ha valaki csak egy kicsit is késett, büntetésül verést kapott. Húsvétkor a fiúk csoportokban jártak locsolkodni, ám azok a locsolkodások nem külön történet! „Mégfogtak, az utcán lévő vályúba belefektettek, s annyi vödör vízzel leöntötték, ahányan csak voltak!” – emlékezett vissza derűsen dédi a régi húsvét hétfőkre.

A rideg téli napok estéit a lányok, asszonyok – köztük Franci dédi is – tollfosztással, szövással, főnással varázsolták színesebbé. Közben énekeltek, beszélgettek. A férfiak, legények csak látogatók vol-

tak, de szívesen fogadott látogatók, még akkor is, mikor a barátnője szomorúságára és bosszúságára galambot eresztettek a tollfosztók közé. A fonásnak már szüret után nekilátott, ugyanis karácsonyig kellett vele elkészülni. Karácsony után a kenderszővés volt a fontosabb munkája, hogy tavaszig elkészüljön a vászon. A kendert két hétig a Bodrog folyóban áztatták, majd megtilolta, és nagy labda formára meggyúrta. Később elvitte a kendertörőbe, ahol a farönkök folyamatosan mozogtak. A kendert forgatni kellett, így megesett, hogy az ujjá a rönkök alá került, ami nagy fájdalommal járt. Mikor a kendert jól áttörte, hazavitte, és sződfésűvel átfésülte, így elkészült a szép fehér zsák, amiből fonalat készített, majd férjének a háborúba ruhákat, a háztartásba terítőt, lepedőt, pokrócot, zsákokot szőtt. Az utóbbiakat stafirungnak nevezték, amit az esküvőn az ifjú pár nászajándékként kapott a rokonoktól, ismerősöktől. Ők is rengeteg stafirungot kaptak.

A párválasztásban régen a szülők akarata érvényesült, vagyis a vagyoni helyzet volt az elsődleges szempont. Másrészt azt nézték, hogy a kiszemelt lány mennyire dolgoz, milyen szorgalmas, egészséges, életerős-e, bírja-e majd később a munkát, a gyermeknevelést. A szépség ekkor még nem volt fontos szempont. A lányok 17-18 évesen mentek férjhez, 22 évesen már vénlánynak számítottak. A férfiak 20–22 évesen nősültek, vagy a katonaidő letöltése után. A lakodalom előtt egy hónappal tartották az eljegyzést, ahol a jegyajándékokat adták át az ifjú párnak.

A faluban egy úgynevezett Mária-kongregáció működött. Ez azt jelentette, hogy volt egy lánycsoport. Ha ezek közül a lányok közül valaki férjhez ment, akkor a Mária-kongregációból a menyasszony legjobb barátnője egy verset tanult meg, amit a menyasszonyi ház előtt adott elő. Franci dédi esküvőjén Erzsébet néni, a legjobb barátnője mondott el egy gyönyörű verset. Innen indult a násznép a templomba a Mária-kongregáció vezetésével, akik zászlót tartottak a kezükben. Ebben az időben nem nyáron tartották az esküvőket, hanem ősszel vagy a farsang idején, tehát általában októberben és januárban. „Nyáron dolgoznunk kellett, s nem volt időnk az esküvőre” – emlékezett vissza dédi az akkori szokásra. Az asszonyok már egy héttel a nagy nap előtt összegyűltek, s közösen sütöttek, főztek, miközben beszélgettek, énekeltek. A tanácsi és a templomi esküvő nem egy napon történt. A tanácsi esküvőre egy nappal hamarabb, általában vasárnap került sor, ahol csak az ifjú pár és a tanúk vettek részt. A templomi esküvő a rákövetkező hétfőn volt, majd ezt követte a meghívottak mulatsága, ahol ettek-ittak, táncoltak. Éjfélkor, a ma is hagyományos kontyolót, a menyasszonytáncot tartották, ahol a menyasszony táncáért pénzt dobtak egy kondérba, amit a keresztanya folyamatosan fakanállal vert. Az ifjú pár ekkor szerezte első közös pénzét. A lakodalom után az ifjú pár a vőlegényes háznál kezdte új életét, ahová ezentúl az újszony is tartozott.

Az esküvőt követő napon az ifjú pár ismét folytatta a szőlő- és földmunkát. „Mézeshetekre” 72 évvel ezelőtt még gondolni sem mertek! Dédi erről az időszakról így vallott: „A nászút akkoriban a szőlőbe vezetett!”

Pár hónap elteltével, 18 évesen világra hozta első gyermekét, Máriát, majd nagypapámat, Jánost, és 1945-ben Bélát. Sajnos Béla boldog gyermekéveivel szembeszállt egy betegség, a tüdőgyulladás, így a fiatal családanya elveszítette kisfiát, s mellette férje hiányával is meg kellett küzdenie. Párját még harmadik gyermekének érkezése előtt – sváb nemzetisége miatt – elhurcolták Oroszországba, azon belül is a Don-kanyar területére, „málenkij robotra”, munkára.

1945 tavaszán Hercegkútra is megérkeztek az oroszok, így Franci dédinek is mennie kellett. Tarisznnyájába – gyermekeinek – tiszta ruhát, élelmet rakott. Kisfiát pokrócba tekerve karjára fektette, 6 éves kislányának kezét megfogta, aki nem értette, miért sír, miért szomorú az ő szerető édesanyja. Elindultak, itthon hagyták a házat, az idősebb rokonokat, s az otthont. Két km gyaloglás után sorba állították az embereket, s beolvasták nevüket. Dédi következett. Sír, félt, féltette gyermekeit. Az orosz katona kiabált, elvette tőle gyermekeit és visszaadta a rokonoknak, azzal az ürüggyel, hogy majd ők felnevelik. Ezt követően beolvasták a nevét: Hoffmann Györgyné! De dédnagymamámban volt akkora bátorság, hogy szembeszállt az orosz katonával. Kijelentette, hogy ő nem fog várandósan gyalogolni, ha itt a szekér! Sirva felült a szekérré, és „várta” az indulást. Majd jött két jó barátja, Bálint és János, akik felháborodva kérdezték tőle: „Mit keresel te itt? Hogy tudod itt hagyni a gyerekeket? Ki fogja őket felnevelni?” És ráparancsoltak: „Azon nyomban szállj le!” Leszállt, majd elindult hazafelé. Előtte ment a pap, a jegyző és az orosz tisz. Megkérdezte tőle a jegyző, miért nincs a sorban. Azt válaszolta: „A gyerekeimnek se apja, se anyja nincs. Ki nevelné fel őket?” A jegyző visszatessékelte a sorba. Ám az orosz tisz megveregette vállát, majd azt mondta gyorsan „poslizzon” haza a gyermekeihez. Akár agyon is löhetné volna, de mégis volt benne megértés, sajnálat. Franci dédi csomagját elvitték Oroszországba, de pár hónap után hazaküldték, már csak a liszt volt benne. A ruhákat, ételeket kivették belőle. „Sajnálom, hogy

„Málenkij robotra” elhurcoltak egy csoportja

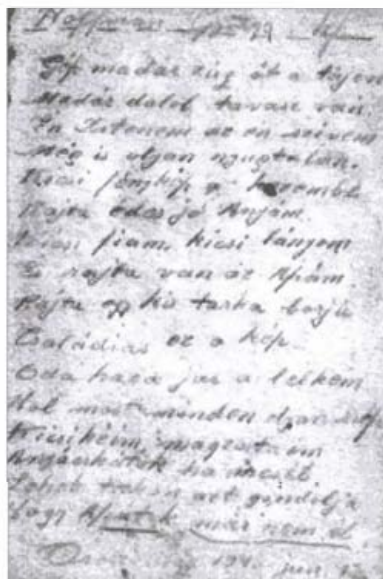
a lisztet visszaküldték, az asszonyok inkább készítettek volna maguknak, gyermekeiknek belőle valamilyen ételt” – fejezte ki együttérzését ennyi idő után is a „málenkij robotra” elhurcolt falubeliek iránt.

Férje, dédnagyapám, nem dönthetett így. Elhurcolták Oroszországba őt is, mint sok más embert a faluból, akaratok ellenére is. Dédnagymamám mesélt róla, hogy mindig ezt mondta neki dédnagyapám: „Se kenyérünk, se vizünk nem volt.” Nagyon kevés ételt adtak, sose kaptak annyit, amennyivel jóllakhattak volna. Több százán aludtak egy barakkban, egymás mellett 7-8 ember, deszkákon, csekély mennyiségű szalmán, fény nélkül. Szénbányában dolgoztak.

Az 1947-es év néhány ember életének talán legboldogabb esztendeje volt. Az otthoniak sokszor kaptak téves hírt, hogy jönnek haza szeretteik. Várták hóban, szélben, viharban hőségben az állomáson, mégse jöttek. Egyszer, egy napon mégis megjelentek, hazatértek. Ekkor azok tértek haza, akik gyengék, betegek voltak. Dédnagyapámnak a bokája tört el, a bányában két csille közé szorult, így őt is hazaküldték. Azonban 1947 nem minden embernek volt ilyen szerencsés év. Többen ott ragadtak a Szovjetunióban. Szomorúan, s további reményekkel várták haza őket az itthoniak, majd 1949-ben hazatért a faluból elhurcoltak utolsó csapata. Ők már bért kaptak, így a hazatéréskor segíteni tudták a család megélhetését, volt, aki Oroszországban maradt, s ott folytatta életét.

Dédnagyapámnak sikerült a fogságból hazatérnie, így új életet kezdehetett családjával. Dédnagymamám így már férjével együtt nevelhette gyermekeit, s láthatták felcseperedésüket. Ott voltak, amikor átlépték az iskola kapuját, első áldozásukkor, s az iskola elvégzésekor is. Együtt örülhettek gyermekeik esküvőjének, ami egy szülő számára is új kezdetet jelentett s jelent. Talán még nagyobb öröm volt dédnagymamám számára, amikor gyermekei őt unokával ajándékozták meg, akiknek nevelése, a róluk való gondoskodás nagy szerepet töltött be életében. Szerencsésnek mondhatta magát, hiszen megélhette tíz dédunokája születését is. Büszkeség és boldogság töltötte el, ha a családi eseményeken együtt láthatta gyermekeit, unokáit, dédunokáit. Azonban ez a boldogság nem tarthat örökké, hiszen az élet utolsó nagy fordulója a halál, az elmúlás.

Az 1940-es években szokás volt, hogy az elhunytat egy éjszakán át, otthon az első szobában ravatalozták fel. A felnőtteknek fekete koporsót csináltattak, a fiataloké világos színű volt. A halottat ünneplő ruhába öltöztették, a férfiak mellé a kalapjukat is odatették. Az asszonyokra a templomi ruhájukat adták fel selyemkendővel. Kezét a mellén összekulcsolták, ráhelyezték az olvasót, és behintették szentelt vízzel. Rózsafüzért imádkoztak, siratóénekeket énekeltek, majd másnap a háztól vitték a halottas menettel a temetőbe. A halálesetet harangszóval adták, s adják a falubeliek tudtára. Ha gyermek halt meg egyszer, ha nő kétszer, ha férfi háromszor húzták meg a harangot. Herculáton mai napig szokás az egyházi temetés, utána régen tort tartottak, amit szentmise követett. Manapság azonban a tortól eltekintenek.

Ezt a verset dédnagyapám írta a fénykép hátoldalára a fogság idején

Az elhunyt otthonában az asszonyok egy hónapon keresztül minden este összegyűltek imádkozni. Az édesanyák gyermekük halála esetén akár egy életen át fekete ruhát viseltek.

A sírok gondozása a férfiak feladata volt. Mindenszentek és halottak napjára rendbe tették a nyughelyeket. Az egész család kiment a sírkertbe, virágot vagy koszorút vittek, s gyertyát gyújtottak az eltávozott emlékére. Ezek a szokások mai napig élnek, azonban egyszerűsödtek, hiszen ma már a halottat nem az otthonában, hanem a temetőben lévő ravatalozóban ravatalozzák, s onnan viszik utolsó nyughelyére.

Őrülök, hogy dédnagymamám elmesélte élettörténetét, így le tudtam írni, milyen sorsa volt. A bölcsőtől a koporsóig feltárta előttem saját és családjá, valamint a többi falubeli ember régi életét, szokásait, hagyományait. Hálás vagyok neki, hogy megtanította értékelni a faluközösség kulturális örökségét. Így szeretném megőrizni dédnagymamám emlékét és életét.

Hoffmann Gréta

„El kell hagyni az otthonunkat”

1945 májusában járunk. A háború végeztével az emberek békés, nyugodt jövőben bíztak. A sorsuk azonban nem így alakult. 1946 tavaszán megkezdődött egy olyan világ, amire senki nem számított. A Léva melletti Nagykálnára 1947. február 9-én katonaság érkezett. Február 10-én körülzárták a falut, csak igazolással lehetett ki- és bemenni. A reszlovakizálás esélyét minden magyar megkapta. Az idősebbek már érezték, hogy ez semmi jót nem jelent. A nyár folyamán a módosabb gazdák ún. fehéet lapot kaptak, mely azt jelentette, hogy át lesznek telepítve Magyarországra. Azokról, akik ilyen lapot nem kaptak az a hír járta, hogy őket Csehországba deportálják. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy elkerülhetetlen lesz az sors, amit a uralkodó hatalom diktált.

Azok számára, akik tudták, hogy el kell hagyni az otthonukat, borzalmas volt az éjszaka. A listán a Búra család neve is szerepelt. A család feje az 55 éves Búra Gyula, felesége az 53 éves Demény Eszter és lányuk Viola, aki akkor 20 éves. Fiuk Gyula, az otthonától távol, négy évig orosz fogságban volt. Gyula bácsi négy ládát készített, melyekbe edények, zsír, liszt, ruhanemű, és személyes dolgok kerültek. Február 11-én hideg, téli reggel köszöntött rájuk. Nyolc óra körül két fegyveres katona érkezett hozzájuk. Az egyik elvitte Gyula bácsit, a másik a két asszonnyal maradt, s beállt az ajtóba, nehogy megszökjenek. A felesége félve kérdezte az ajtóban álló katonát, hogy hová vitték az urát. Először nem akart válaszolni, de végre azt felelte, hogy a község házára. Ólomlassúsággal teltek a percek. Egyszer csak hallották a nehéz teherautó zúgását. Előtte jött Gyula bácsi a fegyveres katonával. Az kinyitotta a kaput, s az édesapa fájó szóval mondta: „Kedveseim, el kell hagyni az otthonunkat.”

A család szíve összeszorult. Az autóval érkező három férfi pakolni kezdte a ládáikat, azonban a négyből csak hármat engedtek felrakni. Azt mondták, többet nem lehet. Azután bezárult utánuk az otthon kapuja, s minden vagyonuk ott maradt: egy anyadisznó malacokkal, két tehén, két növendék szarvasmarha, libák és tyúkok. Hogy ezek aztán kié lettek, azt soha nem tudták meg.

A vasútállomásra érve már sok más család is volt ott, hiszen a kitelepítés a faluból 43 családot érintett, öregeket, gyerekeket egybevéve. A katonák itt is fegyvert viseltek. Nem lehetett a marhavagonokból kiszállni azoknak, akiket már oda beraktak. Hideg, fagyos nap volt. A Búra család egy másik családdal együtt egy vagonba volt zárva, mint az állatok. Nem volt emberhez méltó hely. Egy nyomorék, rövidlátó 28 év körüli férfit vittek abban a szerelvényben, ahol Gyula bácsiék is voltak. Könyörgött a katonáknak, hogy vigyék őt vissza, azok azonban rázárták az ajtót, s közben szidták a magyarokat.

Ez a nyomorék ember Gyula bácsihoz fordult: „Gyula bácsi, mi lesz velem?” – kérdezte. Ő azt felelte: „Ne félj, te itthon maradsz, te nem fogsz Csehországba jönni!” Elérkezett az indulás ideje, úgy este fél hat körül megszámolták őket, mint az állatokat. A nyomorék férfi csak zokogott. Gyula bácsi ezt mondta neki: „Ha megmozdul a vonat, odaállsz az ajtóba és kiugrasz!” Így is történt.

Ahogy a vonat elindult, megszólaltak a harangok az esti misére. Este hat óra volt. A vonat egész éjjel megállás nélkül ment, a benne utazók nem tudták hol lehetnek. Másnap reggel megérkeztek Prágába, ahol leakasztották a szerelvény felét, s aztán tovább mentek. Délután három óra után elértek a végállomásra, aminek Dobříš volt a neve. Ott vártak a szekerek, válogatták az embereket. Az öregek nem kellettek, azok maradtak. A Búra család késő este „kelt el”, mivel a szülők már idősebbek voltak. A fiukról még mindig nem tudtak semmi hírt, azt sem tudták, él e még. A katonák azt hitték, megszökött.

Éjszaka érkezett egy kis faluba, Oubenicébe, Gyula bácsi felesége és a lányuk, Viola. Gula bácsi a vagonban maradt. Hideg szobát kaptak, nagyon fáztak. Hajnalban zörgetett a gazdájuk, hogy menjenek etetni az istállóba. Miután ezt megtették, egy kis szelet vajas kenyeret kaptak reggelire. Befogták a lovakat és mentek a városba Gyula bácsiért. A fiatal lány napjai sirással teltek. A család munkája az állatok etetése volt, de ezért nem kaptak semmi fizetést három és fél hónapig. Gyula bácsi kicsit értett tótul, kézzel-lábbal magyarázta meg a gazdának, hogy pénz nélkül már nem tudnak megélni. Ő azonban azt felelte, hogy értük fejkenként 2000 koronát már kifizetett, s ezért addig nem ad fizetést, amíg ezt le nem dolgozzák. A lány fizetése az édesapjával együtt összesen 1500 korona volt.

Így teltek a napok, hetek, és hónapok, levelek érkeztek az elveszett otthonból, és köztük olyan hírek is, hogy őket Magyarországra fogják vinni. Gyula bácsi szölt erről a gazdának és feleségének, de kinevelték őt. Azt mondták neki, annyit fizettek értük, hogy nincs arra esély, hogy csak úgy elmenjenek. Így is lett, maradniuk kellett. Keservesen teltek a napjakk, már kicsit megismerték a környéket és sok más magyart is. Akikkel csak találkoztak arról beszélgettek, hová valósiak, és mikor mehetnek haza.

Június elején a reformátusok tudára adták, hogy Příbram városában úrvacsoraszítés lesz a templomban. Gyula bácsi és családja el is ment oda. Körülbelül százötvenen vettek részt az istentiszteleten. A fegyveres csendőrök az ajtóban álltak és körülvették őket, mert azt hitték, fellázadnak a magyarok. Ilyen állapotban történt az úrvacsoraszítés. A lelkész Tóth Kálmán volt. A hívek sírtak, de mindamellett nyugodtan viselték a helyzetet. Később is voltak istentiszteletek, de aztán már csendőrök nélkül. Az emberek ott kedvelték egymást, gyakran összejártak beszélgetni.

Az a hely, ahol Gyula bácsiék éltek, nagyon rossz volt. A városban a tolmács azt tanácsolta nekik, hogy valahogy még bírjanak ki egy évet, s azután lehet, hogy más helyre tudnak majd menni. 1948 januárjától nem mentek be dolgozni. Nagy felfordulás lett ezután. Délután a gazdájuk csendőrökkel ment utánuk, hogy rájuk parancsoljon, menjenek etetni. Gyula bácsi azt felelte, hogy nem mennek sehová. Reggel a gazda újból jött, s azt mondta, hogy ha nem dolgoznak, takarodjanak a lakásból. A faluban volt egy elhanyagolt kis ház, ennek tulajdonosát megkérték, hogy lakhassanak ott. A tulajdonos meg is engedte ezt nekik. Kis holmijukkal be is költöztek. Este gyertyafény, és víz nélkül, hideg szobában kuporogtak hárman. Csendőrök érkeztek éjjel, s azt parancsolták nekik, hogy költözzenek ki azonnal, vagy különben baj lesz. A ház tulajdonosa is erre kérte őket, félt ugyanis, hogy őt is megbüntetik. Gyula bácsi ismét a tolmácshoz fordult, aki azzal küldte vissza, hogy majd küld értük egy autót, s az beviszi őket a városba. Egy igazolást is adott neki, arra az esetre, ha éjjel újból zaklatnák a csendőrök, ami ismét meg is történt. Este elmentek a tulajdonoshoz, hogy megnyugtassák őt, reggel elmennek.

Másnap már a városban voltak, ahol Gyula bácsit egy útépítésnél alkalmazták. Itt több magyar is dolgozott. A lánya és felesége a kertészetben kapott munkát, azonban itt sem volt biztató a helyzet.

1948 februárja enyhített a magyarok sorsán. Beneš Gottwald elnök váltotta le. A magyarok várták is a szabadulás pillanatát, de az nehezen jött el. A hivatalból közben érkeztek olyan hírek, hogy haza lehet menni, csupán le kell ezért szlovakizálni, ami annyit jelentett, hogy szlováknak kell magukat vallani. Voltak is ilyenek, akik azért, hogy hazamehessenek ezt megtették, s mégsem mehetek hamarabb haza, mint más. Később ezek az emberek azt siratták, hogy eladták magyarságukat, s mégis csak két esztendő után térhettek haza.

1949. március 9-én volt a szabadulás napja. Az emberek otthona ismét a marhavagon lett. Este indult a vonat Prágából az óhajtott otthon felé. Dél előtt értek Pozsonyba. Az ottani cseh vezetőség átadta őket a szlovákoknak, akik nyájában fogadták érkezésüket. Sorban olvasták neveiket, s mondták meg, ki hova fog menni lakni. Csak éppen haza nem. A Búra család éjjel érkezett a nagykáltnai állomásra, szülőotthonukba. A vezetők azt mondták nekik, hogy reggelig lesznek a vagonban, s azután a szomszéd faluba mennek. Ez azonban nem így történt. Egy öttagú család kihurcolta őket a vagonból, s mire a szlovák vezetőség odaért, már nem voltak ott.

A Búra család házába időközben beköltözött valaki, s nem volt hajlandó távozni onnan. A fiú hazaérkezett a fogságból, így végre teljes volt a család. Teljes boldogságuk azonban mégsem volt még, mert nem tudták régi házukat visszaszerezni, csak hosszabb idő múlva. Szeptemberben az ott lakó elment, s visszaköltözhetek.

Ez történt hát a kitelepítés idején Nagykáltnán. Azóta sok minden megváltozott, elteltek az évek. A család tagjai közül már csak a szülők leánygyermeké él, és mára már 81 éves. Szívében megprópáltatások sorozatával, de mégis büszkén hordozva múltját, örvend jó egészségnek. Ennek az asszonynak vagyok én az unokája, és örülök, hogy általa másoknak is el tudom mondani, hogy bár ez csak töredéke a sok szenvedésnek, amiért magyarok vagyunk, de amíg csak élünk, ezt soha ne tagadjuk meg!

Felkészítő tanár: *Kiss Beáta*

Mészáros Szilvia

„Itt volt a hazájuk, itt is akartak nyugodni”

A II. világháború alatt és után a Kárpát-medencében több százezer civil lakost raktak vagonokba. Legtöbben deportáltak, kitelepítettek voltak. Ennek a Dél-Szlovákiában élő magyarság is részesévé vált. Eduard Beneš, csehszlovák államelnök olyan országot álmódott, amelyik csak a cseheké és szlovákoké, ez „magyarázza” a később történt kitelepítést.

Dédapámék Alsószecsen éltek. 1945. november 1-jén katonák vették körül a falut, és elhurcolták az embereket. Csupán öt napig élhettem magukkal. Először a szomszéd község iskolájába kerültek, majd másnap gyalog kellett bemenniük Lévára, ahonnan vagonokban utaztak Csehország felé. Katonák őrizték őket, és végre két nap és két éjjeli utazás után megérkeztek Kadno városába. Internálótáborokba vitték őket az örök, ahol úgy bántak velük, mint az állatokkal, csak azért, mert magyarok, hisz más „bűnük” nem volt. A szálláson revizorok várták őket, és még a maradék élelmüket is elvették tőlük. A tábor kórházának folyosóján aludtak, majd másnap Roudnicere kerültek, itt szabályosan megvásárolták őket, így jutottak Vodochodra, ahol mezőgazdasági munkát kellett végezniük. A gazdának, aki megvette őket 400 hold földje volt, amin teljesen ingyen dolgoztak a deportáltak. Csakhamar tovább küldték őket Rodosovicere. A kis család itt is keményen dolgozott, a dédapám a mezőgazdaságban, felesége pedig a konyhán segített, fiuk még túl kicsi volt a munkához. A család egy év után szétszakadt. Már csak a dédapám maradt Csehországban. Ő még dolgozott, de mikor beköszöntött a tél, megbetegedett. Úgy volt, hogy január 10. után hazaengedik, de nem így lett. Várnia kellett február 15-ig, amikor végre sorstársaival hazaengedték őket. Ekkor visszaköltöztek régi házukba, amelynek előző tulajdonosa leégette tetejét. S életük folytatódott a régiben, immár otthon.

A másik jelentős lépés a lakosságcsere illetve kitelepítés. 1946. február 27-én írta alá Magyarország és Csehszlovákia az erre vonatkozó egyezményt. A csehszlovák hatóságok annyi magyart telepítettek át, amennyi magyarországi szlovák jelentkezik az áttelepülésre. Csak hogy nem így lett. A kitelepítettek száma többszöröse volt az áttelepülő szlovákokéhoz képest, s míg a szlovákok szabad akaratukból jelentkeztek, jobb életet várva, addig a magyarokat erőszakkal vitték Magyarországra. 1947-ben kezdődött, de óriási volt a különbség: a felvidékiek közül a módosabb gazdák mentek és nagy vagyont hagytak itt, a szlovákok pedig alig hagytak maguk után valamit!

A deportálás és kitelepítés elkerülésére volt egy „megoldás”: a reszlovakizáció. Úgy gondolták a csehszlovákok, hogy lehetőséget adnak az „előző időszakban elmagyarosodott szlovákok” számára, s aki „visszaszlovákosodott” az állampolgárságot szerzett, szabad életet. Ez a lehetőség 1948-tól 1954-ig volt érvényben, ami alatt a magyarság száma százazrekkkel csökkent.

A kitelepítés sem kerülte ki a családot. Nagysallóból összesen 1116 embert telepítettek ki, nagy részüket Tolna megyébe, főleg Bátaszékre. A nagymamám édesanyja nagysallai, édesapja pedig nagypeszeki származású volt. Ő itt Sallóban a nagyszülei házában született, ahogy öccse is. Rövid ideig Peszeken éltek, de mivel mindketten ragaszkodtak saját szüleikhez, apuka Peszeken, míg anyuka Nagysallóban töltötte a gyerekeivel ideje nagy részét. A Garamon túl nagyobb volt a veszély, ott az orosz katonák szállták meg a területet, ezen a vidéken a németek voltak. Mikor vége lett a háborúnak és az apuka meglátogatta családját, kislánya csak azt tudta megmutatni neki, hogyan bújít az ágy alá, mikor a katonák lövöldöztek. Ez nem saját emlék, csupán a szülei mesélték neki, mit is csinált kiskorában a háború alatt. Az itt töltött éveiből annyi emléke van, hogy sok vásár volt Nagysallóban, évente hat, ahol állatokat árultak. Mikor jöttek a magyarországi áttelepültek, a faluban járva kiválasztották a szebb házakat, ahol szerintük a gazdagabbak laktak. Majd a kinézett házakból telepítették ki az embereket, hogy ők beköltözhessenek oda. Erre a listára kerültek a nagymamámék is.

Aztán fehér lapot kapott a két dédszülő (akkor több, mint 70 évesek), két nagyszülő (50 év körüliek), az anyukája, a nagymamám és az öccse. Először ládákat szögeltek, hogy tudjanak mibe pakolni, majd marhavagonokba vitték őket. Összesen 17 vasúti vagonot töltöttek meg a dolgaik, mindent vittek, bútorokat, ruhákat, állatokat, hintót, ekét... 1947. május 24-én indultak el, az út több napos volt, nem tudták, hova viszik őket, csak mikor odaértek akkor látták, milyen távol sodródtak a hazától.

Bátaszéken a községháza mellett kaptak házat. Ott jártak óvodába és iskolába is. Volt külön leány- és fiúiskola. Egy alkalommal a nagymamám meglátta az osztálykönyvben a neve előtt a „k” betűt, ami annyit jelentett, hogy ő kulákcsaládból származik. Ez abban az időben nem szolgált az előnyére, nehezebb volt a kulákgyerek sorsa, még a továbbtanulás szempontjából is. De ennek ellenére kellemes emlékei vannak Bátaszékről, jó volt gyerekként ott lenni. Sok barátjuk volt, akik általában az ő udvarukban játszottak. A nagy tér és az udvar hátsó részében lévő 50 m hosszú kukoricaszárító is tökéletes hely volt erre.

A kitelepítésük után egy évvel az édesanyjuk hazament, mert úgy volt, a férjét is utánnatelepítik és segítenie kellett neki itthon, de változott a terv. Mivel a kitelepítő bizottság elnöke ott lakott náluk, Peszeken, visszavonta a kitelepítést, hisz akkor nem tudott volna hol lakni, ha ők elmennek. Így az anyuka Peszeken maradt. Évente egy-két alkalommal elmentek Bátaszékre pár napra meglátogatni a gyerekeiket, a családot. Ipolypásztónál szöktek át, majd onnan vonattal tovább. Csomagokat küldtek, ezzel is segítettek a nevelésben. Bár, a nagyszülők igyekeztek mindent megadni nekik, legjobb tudásuk szerint nevelték unokáikat. Természetesen Bátaszéken sem hagyták abba a munkát a mezőgazdaságban, de így néha kirándultak a Balatonra.

Egy 1952-ben megjelent törvény szerint a családokat nem lehetett szétszakítani. Behívták a két gyereket a község házára, és megkérdezték, haza akarnak-e menni? Ekkor a nagymamám 10, öccse 8 éves volt, felnőtt nélkül kellett dönteniük. Mentek volna egyedül a nagy világba? Nem! Azt mondták a nagyszülők nélkül sehova. Aztán váratlanul 1954-ben kaptak engedélyt arra, hogy hazamehessenek a nagyszülőkkel és a dédmamával (a dédapa időközben meghalt). A házat a nagyapa felajánlotta az előző sváb tulajdonosának, hogy költözzön vissza. Soha nem hadakoztak egymással előtte sem. Visszafelé a 17 helyett már csak 8 vagon telt meg személyes dolgaikkal.

Itthon folytatták az iskolát: a mamám 12 évesen, hatodikosan Zselízen, az öccse 10 évesen látogatta a 4. osztályt, még Peszeken. Nagysalló nem fogadta vissza őket, így Nagypeszeken telepedtek le véglegesen. Itt nehezebb volt a gyerekek élete, sokára tudtak beilleszkedni. Volt egy nagy hiányosságuk, amit Magyarországon nem tudtak megtanulni, ez pedig a szlovák nyelv. Mély nyomot hagytak a nagymamám életében a Bátaszéken eltöltött évek, hisz ott töltötte egész gyerekkorát, ott nőtt föl. A szülők hiányát megszokta, már négyéves kora óta nem volt velük. Az idő alatt évente csak egy-két alkalommal találkoztak, akkor is csak 3-4 napra. Ott nem bántották őket, magyarok voltak, akárcsak a többiek. A nagyszülők voltak azok, akik mindig vágytak haza, hiszen egy dolog itt maradt, amit sehogy sem tudtak volna elvinni, ez pedig a nekik oly sokat jelentő föld. Itt volt a hazájuk, itt is akartak nyugodni.

Igen, a XX. század viharos volt minden akkor élő ember számára. Sokan sokat szenvedtek meg nem érdemelten. Mi azon igyekezzünk, hogy ne fájuljanak idáig a dolgok, és ezzel is védjük meg jelenünket, jövőnket.

Felkészítő tanár: Kiss Beáta

Kúcs Ildikó

„A gyermekek bábészkodva tanulták a táncokat”

A néptánc jól megőrződött népi hagyomány a Maros és Küküllő menti területeken. A tánc központi helyet foglalt el a magyarbecsei és lapádi emberek életében is. Évszaktól függetlenül minden vasárnap volt tánc a két faluban. Az ünnepeket és az élet fordulóit is táncal ünnepezték. A minden vasárnap ismétlődő tánc mellett az ünnepnapok alkalmával „kis tánc” volt. A kis táncra és a vasárnapi táncokra egy évre szegődötték meg a zenészeket: „megszegődtek a muzsikást egész évre... mentünk minden vasárnap s adtuk a pinzt. Tánc után fizettek a kezesek. Újévben megfogadták másik újévig, s azután újból, ... szerződést köttek, papírt csináltak”. A kezesek a táncrendező bizottság tagjai voltak. Az ő feladatuk volt, hogy engedélyt szerezzenek, zenészeket fogadjanak és tánchelyet béreljenek. Télen házat béreltek a táncra, nyáron pedig a csűrben táncoltak. A tánchelyet általában öreg, özvegy férfitől vagy asszonytól béreltek: Máté nanótól, Lajos bácsitól vagy Vas Birinétől. Még mai napig is virágzó táncok a: *gyors-pontozó(sűrű), lassú pontozó, leánykörtánc, öreges, csárdás*. A táncok „a templom előtt kezdődtek, pláne húsvéti napokban megkezdtek reggel, meg biza, alyan 9 órától, miko' a harangok megkondultak, akko' a muzsikaszó leállt... templom után hazamentünk, ebédeltünk, s estéli harangozásig mentünk táncolni. Ekkor megint leállt a muzsikaszó, s megint minden fiatalnak templomba kellett menni. Télen-nyáron minden vasárnap volt tánc, csak nyáron, miko' estére jött haza a csorda a legelőről, miko' a nap lecebbent akko' vége vot a mulatságnak. Télen késő estig is tartottak a táncok. Megtörtént az is, hogy a pap istentisztelet előtt megjelent a táncnál és a fiatalokat, botal a templomba kényszerítette.” Ünnepek alkalmával, az ünnep első napján, második napján és harmadik napján is volt tánc: „Karácsonykor volt három napig, Újévkor is, azután Húsvétig minden vasárnap, s azután Húsvétba', Pünkösdsbe' megint három napig. Az újévi tánc ebéd után kezdődött. Harangoztak, mentünk a templomba, aztán vissza a táncba, haza vacsorára, s újból vissza. Húsvétba a táncba mindenki ment, asszonyok, gyermekek, kicsik

a kis táncba, nagyok a nagy táncba". A tánc egyik jellegzetessége a táncszó, amit Becében és Lapádon „kátózás”-nak neveznek. Legtöbbször lakodalomban és a pontozó tánc alatt használják.

A pontozó alatt a legények kiabálták: „ide nézz a figurára, ne az anyád szoknyájára”; „járd ki lábam járd ki most, nem parancsol senki most”; „ez a fiú olyan mulya, azt se tudja hova dugja”; „szűrő szita teljes lábas, álljan fére aki házás”; „aki most előttem jár, az az éjjel velem hál”.

Lakodalomban az asszonyok kiabálták: „a menyasszony lába közt, gerebéletlen a szosz, adja ide izibe, gerebeljük felibe”.

A táncok tanulása nagyon fiatal korban kezdődik el. Magyarbecében és a legtöbb faluban a gyermekek szinte észrevétlenül „bámészkodva” tanulták el a táncokat saját képességeik szerint. „Ha nem is vótunk hivatalosak egy vendégségbe, engem nem lehetett este 10-11 előtt otthon látni, ott játszottunk fent a lakodalomban”.

„Mikor az öreg Sipos elkezdte a párt az egész testemben átfutott a vér, a labujkámtól a fejemig, oda mentem az ablakhoz. S aztán a nagyoktól tanultunk, mind kíváncsik vótunk, hogy mi is úgy csináljuk, mint ők, nézegettük, aztán mi is úgy táncoltunk mint ők. Na így tanultunk meg.” Az öregek szóhasználatában jelen volt a kis tánc, nagy tánc, és a tánc elnevezések. „Vot a kis tánc a leánykáknak és a kicsi fiúknak. Vot a nagy tánc a legényeknek s leányoknak”.

Nagyon sokat gondolkoztam miről is írjak, mire az az ötletem támadt, hogy a néptáncról fogok írni, mivel nagyon érdekel a téma. Ezen felül a kollégiumi táncsoport tagjai közé tartozom, nagyon foglalkoztatnak engem a népi hagyományok valamint a népviselet. Nagyon szeretném ezeket a régi táncokat feleleveníteni minden személy emlékezetében, hisz mindannyian tudjuk, hogy ami régi, az szép!

Bárdi Zoltán

Magyar emlékekért a világban

Előadások a Magyar Kultúra Alapítvány Székházában
(Bp. I. Szentháromság tér 6. Deák terem)

ÁPRILIS

21. (kedd) 18.00 óra

„...nehézség nincs melyet erős akarat legyőzni képes ne volna”

Dr. Kubassek János a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója
A Körösi-életműről kortársai és az utókor

MÁJUS

5. (kedd) 18.00 óra

Radnóti Miklós hazai és külhoni emlékezete

Horváth Zsuzsanna egyetemi tanár (PKKE) előadása, a tagság képeivel

19. (kedd) 18.00 óra

Rovásírás emlékeink, az Ómagyar Mária-síralom, a Tihanyi Alapító levél nyomában...

Az Egyesület tagságával vetített előadásunk vendége, köszöntője: **Dr. Bözsöny Ferenc** tanár úr

JÚNIUS

2. (kedd) 18.00 óra

A 150 éve született Bánki Donátra és jeles kortársaira emlékezünk...

Dr. Gazda István (MTTI) igazgató köszöntőjével, **Dr. Horváth Sándor** dékán-helyettes és **Gáspár János**, az MKKA üv. igazgatójának vetített előadása

16. (kedd) 18.00:

„A magyar óceánrepülők emlékeinél”

Szabó Attila (MMKM) főmunkatárs előadása

Vendégünk: **Magyar János** gépparancsnok, óceánrepülő. Köszöntőt mond: **Gáspár János**

*Rendezvényeinkre a vendégeket, pártolókat; tagságunk körébe a kutatni vágyókat szeretettel várjuk.
A magyar emlékhelyek kutatásához javaslatokat, gondolatokat – a szerző nevével – köszönettel fogadunk.*

Dr. Szecskó Károly hetvenéves

1939. január 24-én született a Borsod megyei Mezőcsátán paraszti családban. Ősei Heves megyeiek voltak. Édesapja Szecskó József, édesanyja Török Mária. Hárman voltak fiútestvérek, de közülük ma már csak ő él.

Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte. Utána a miskolci Földes Ferenc Gimnáziumban tanult 1953-tól 1957-ig. Középiszkolai évei alatt kedves tanára volt H. Kovács Mihály, József Attila egykori egyetemi társa. Ő tette lehetővé számára, hogy az ifjúsági könyvtár mellett a tanári könyvtárból is kölcsönözhetett. Jeles érettségi után az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar-könyvtár szakára jelentkezett. Később tervét megváltoztatta, s hogy anyagilag ne terhelje szüleit, az egri Pedagógiai Főiskolán felvételizett a magyar-történelem szakra. Főiskolai évei alatt Hahn István okori, Szántó Imre középkori történész és Berzy András irodalomtörténész volt rá legnagyobb hatással. 1958-ban titkára lett a főiskolai tudományos diákkörnek. Mint diákköri tag, 1959-ben Budapesten, 1960-ban Szegeden tartott előadást az Országos Tudományos Diákköri Konferencián.

Jeles államvizsga után 1960 nyarán a verpeléti általános iskolához került. Munkája mellett 1960–1964 közötti években levelező tagozaton magyar-történelem szakos középiszkolai tanári oklevelet szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, ahol 1975-ben doktorált.

1968. január 1-jétől a Heves Megyei Könyvtár dolgozója, 1969. szeptember 1-jétől az MSZMP Heves Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának munkatársa lett. Az 1973–1985 közötti években a Heves Megyei Lapkiadó Vállalatnál szerkesztő. 1981–1989-ig az MSZMP Heves Megyei Bizottsága Archivumát vezette. A rendszerváltás után 1990–1996-ig, nyugdíjba vonulásáig a Heves Megyei Levéltárban dolgozott. Az 1990–1996 közötti években speciálkollégiumot tartott az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán, és előadó volt az Egri Hittudományi Főiskolán.

1971-ben vette feleségül Bukolyi Emöke könyvtárost, akivel azóta is harmonikus kapcsolatban él. Munkássága eredményeiben nagy része volt a szeretetteljes családi légkörnek. Két gyermekük született. Gabriella (1975), közgazdász és Adrienn (1977), latin-francia szakos tanár. Sok örömet leli Máté nevű unokájában.

A történelem iránti érdeklődése már általános iskolás korában jelentkezett. Még negyedik elemi iskolás volt, amikor Buda váráról olvasott. Ez annyira megragadta képzeletét, hogy hatodik korában beiratkozott a helyi könyvtárba, ahonnan történelmi regényeket és történelmi munkákat kölcsönzött. Még középiszkolás volt, amikor 1957-ben két levelet írt Veres Péter íróhoz, akinek tanácsát kérte olvasmányaihoz. A válaszlevelek hatására Veres Péter-rajongó lett. 1957 nyarán főiskolai felvételi dolgozatát is ő róla írta. Csáti temetői barangolásai során megtalálta Kovács Mihály orvosdoktornak, a Magyar Tudós Társaság tagjának sírját. Felfedezését tudatta Táboros Sándor tanárral, aki ezt megírta Szőkefalvy-Nagy Zoltánnak, az egri főiskola tanáranak, Kovács doktor első monográfiusának. 1958-ban levelezett Sötér István akadémikussal, akivel tudatta, hogy báró Eötvös József borsodi kapcsolatait nyomozza. Ő válaszában arra buzdította, hogy foglalkozzon a témával, különös tekintettel Eötvös A falu jegyzője című regénye hősnéjére, Tengelyi Jónásnak alakjával. Életkörülményei miatt e témát nem tudta feldolgozni, s csak egy rövid cikket írt róla a Borsodi Szemlében.

Fő kutatási területe 1957 óta a helytörténet. Kezdetben a munkásmozgalom története, később a művelődéstörténet, a neveléstörténet, az egyháztörténet és orvostörténet lett kutatásainak tárgya. Heves és Borsod megyére vonatkozóan az elmúlt évtizedek során 35 önálló munkája jelent meg. Legfontosabbak: Verpelét és Vidéke Földműves Szövetkezet története (1945–1965). Verpelét 1966. – A nemzeti bizottságok kulturális tevékenysége Heves megyében. Eger 1970. – Heves megye új és legújabbkori történetének irodalma (1790–1970), Eger 1971. – Heves megye. Bp. 1984. – Az Egri Katolikus Legényegylet története. Eger 1992. – Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. Iratok a Heves

Megyei Levéltárból. (Holocaust Magyarországon c. sorozatban). Bp. 1994. – Somos Lajos. Bp. 1994. (Magyar Pedagógusok sorozatban) – A Kisgazdapárt története Heves vármegyében. Bp. 1995. – Detk község története. Eger 1996. – Heves megye kézikönyve. Bp. 1997. (A kötetben 48 település története az ő munkája.) – Óriás Nándor élete és munkássága. Eger 1998. – Verpelét község története. Eger 1998. – Kovács Vendel. Bp. 1999. (Memoriam sorozat) – Kiss István teológiai tanár élete és munkássága. Eger 1999. – Kandra Kabos 1843–1905. Eger 2000. – Besenyőtelek története. 2000 – Kál története. 2000. – Tarnaméra története 1334–2000. Tarnaméra 2000. Országos és helyi folyóiratokban, időszaki kiadványokban 150 tanulmánya, közleménye látott napvilágot. Ezen kívül mintegy 300 cikke jelent meg a Heves megyei és a Borsod megyei újságokban.

Részt vett a tudományos közéletben is. Az 1969–1980 közötti években szerkesztőbizottsági tagja volt a Hevesi Művelődésnek, 1984–1990 között a Hevesi Szemle társszerkesztője. 1973–1990-ig szerkesztette a Heves Megyei Propagandistát. 1980-tól dolgozott a Miskolci Akadémiai Bizottság Történettudományi Szakbizottságában.

Élete jelentős részét levéltárakban és könyvtárakban töltötte. Kedves emlékei vannak Soós Imréről, a Heves Megyei Levéltár volt igazgatójáról, Iványi Sándor érseki főkönyvtárossal.

Felejthetetlen emlékeket őriz az évenként megrendezett Honismereti Akadémiákról, amelyeknek 1978-tól 1990-ig buzgó látogatója volt. Munkája elismeréseként kapta meg 1977-ben a Munka Érdemrend bronz fokozatát, 1995-ben a Pro Cultura Agria kitüntetést.

Sajnos az utóbbi években súlyos betegsége miatt nem dolgozhatott, de szerencsére ma már újból tevékeny. Tele tervekkel. Jelenleg a Heves megyei évfordulónaptáron dolgozik, valamint a befejezetlen munkáin. Reméljük, hogy hátralévő éveiben még sok-sok könyvet, tanulmányt, közleményt és cikket tud megírni. Tervei megvalósításához erőt, jó egészséget kíván ismerősei és barátai nevében is:

Dr. Misóczki Lajos

Rákóczi és a Nemes Ifjak Társasága

A legnagyobb harcok idején már, az 1705. esztendőben terveket készített a fejedelem egy igazi közösség megalapítására. Tagjai 10-14 éves gyermekek, ifjak voltak. Bercsényi László 13 évesen lépett a társaságba, 12 évesen indult követségbe Tóth András Rabutin osztrák generálishoz. Sok év múltán mindketten Franciaország marsalljai lettek.

A fejedelem a haza jövőjére tekintett, amikor közösségét maga mellett tartotta, nevelte, tanította őket. Vezénylő ezredesük volt, és szerető atyjuk. Becsületre, szilárd jellemük formálására, lovagiasságra nevelte fiait. Fegyverforgatásra tanította őket, történelmi játékokat, kirándulásokat szervezett az egyre összetartóbb, gyarapodó társaságnak.

A fejedelem célja volt, hogy a kegyetlen osztrák uralom idején letaposott magyar nemzet és sok mellőzött úri és nemesi család hajdani rangja helyre álljon. Rákóczi gondot fordított arra, hogy román és szlovák anyanyelvű ifjak is tagjai legyenek a közösségnek.

„Ezek az ifjak gyakorolják magukat a jóságos cselekedetekben, küldjenek száműzetésbe minden feslett erkölcsöt és szüntelenül a fejedelem szeme előtt forogjanak. A fejedelem őket mint valami fiatal fákat szeretné országunkba beültetni, hogy jó és tökéletes fejlődésük következtében édes hazájuk szolgálatára hasznos gyümölcsöket teremjenek.” (Márki Sándor)

A Nemes Ifjak Társasága hivatalosan 1707 húsvétján alakult meg Kolozsváron. A fejedelem a marosvásárhelyi országgyűlés után – ahol Erdély fejedelmévé választották – néhány napot a kincses városban töltött. Az emlékirataiban így idézi fel a jeles napot: „A fallal körülvett Kolozsvárra mentem, ahol száz nemesből álló századot avattam föl Nemesek Társasága néven, és én lettem az ezredesük... Karabéllyal és pisztollyal voltak fölfegyverezve, s ketten közülük mindig szobám ajtajánál álltak őrt. Gyalog és lovon gyakoroltattam őket. Az volt a tervem, hogy idővel katonai rendet alapítok Isteni Gondviselés elnevezéssel, és e századnak kellett volna a rend alapjául szolgálni. Kemény Simon, a hasonló nevű fejedelem unokája, e század élén lakásom elé lovagolt, és miután az egész század leszállt a lóról, a kihallgatási terembe vezette őket. Ott felolvasta alapszabályait, és megesküdtek, hogy a háborúban soha el

nem hagyják egymást, és nem követnek el nemességükhöz méltatlan cselekedetet. Ezek után a társulás jelül valamennyiüket megöleltem.”

Ekkor lett tagja a Társaságnak Mikes Kelemen, aki együtt indult Magyarországra a fejedelemmel, és urával együtt soha nem látta többé a meseszép Erdélyt.

A Nemes Ifjak legnagyobb ünnepe és eskütetele Sárospatakon volt 1709 április 26-án. Az ünnepi ceremónia a vár öregtemplomában történt. Ott volt Petes püspök, Ráday Pál kancellár és Vay Ádám a Társaság generálisa. Beniczky Gáspár a fejedelem titkára diáriumából: „Mindezen hosszabb ceremóniáknak utána a Nemes Compánia gazdagon arannyal varrott kék standárát, vagyis kornétáját, az kin háromszögletű varrás mind a két felől, közében Isten gondviselésének szeme ki volt varrva, cum inscriptione... őfelsége a maga kezében vevén, s az ég felé felemelvén, mindenektől megértő szóval maga csinálta imádságot elmondotta, és a seregek Isteninek szokogva (!) és sírással ajánlotta.” A zászló Petes püspök megszentelte, majd átadták Haller Gábor kornétásnak.

Az ifjak a zászlajukkal az élen a palotába vonultak, ahol Ráday Pál a Társaság auditora felolvasta az esküt, amelyre az egész gavalléria hitet tett. Az ünnepség, a fogadalomtétel felemelő ceremóniája mellett meghitten, az ifjú személyét kiemelve történt. A jelölt a fejedelem elé térdelt, aki felállt, lehajolt az ifjúért, s a társulás jegyül megölelte. Ez a felemelés, az ölelés Rákóczi végtelen szeretetét, nemzetének felemelésében vallott hitét jelentette, s az aranyos betűvel írt pedagógiát. Az ifjú pedig boldogan szárnyalhatott személyének felemelésében, megbecsülésében, nemzete szolgálatában.

Részletek az ifjak esküjéből: *Istenfélő életet választok, a zászlót el nem hagyom, őrzöm a nemzet becsületét. Kegyelmes urunkat soha el nem hagyom, barátimnak barátja, ellenségnek ellensége leszek. Ördögös társaságba nem járok, nem káromkodok. Jóságos cselekedetben mindig gyakorlom magamat. Egymást öcsémnek, bátyámnak, kegyelmednek szólítjuk, egymás ellen soha kardot nem rántunk.*

A Nemes Ifjak Társaságának megszületése üzenet a nemzet jelenének, jövőjének. Rákóczi örökségül hagyta ránk, hogy a felnövekvő nemzedékeket miként kell a haza boldogítására nevelni, miként kell erkölcsében, jellemében felemelni.

Záradék: A Magyarország Felfedezői Szövetség tagozataként tizenöt éve működik a Nemes Ifjak Társasága. Az egykori avatás 290. évfordulóján Sárospatak önkormányzata Rákóczi-zászlót adományozott a Társaságnak. A szövetség ebben az évben megünnepeli Sárospatakon a 300. évfordulót. A kolozsvári eskütételről a történelmi helyszínen a szövetség erdélyi, kibédi csapata emlékezett.

A 300. évforduló közeléig Borsi-, Patak-, Rodostó-pályázatot hirdetett a Társaság. A pályázatra a rodostói diákok is jelentkeztek. Ők a fejedelem rodostói emlékeit kutatják fel.

Rakó József

A tápióbicskei csata emlékére

160 évvel ezelőtt, 1849 tavaszán a magyar honvédsereg hatalmas rugóként robbant ki a Tiszántúlról, hogy április folyamán szinte két-három naponként véres, győzelmes csaták árán végigsöpörjön a Tápió és a Rákos völgyében. Ennek kezdetét jelezte április 2-án a *hatvani csata*, ahol Schlick generális még úgy gondolta, hogy itt „csak egy kis nyúl vadászatra” kerül majd sor. Ehelyett a „nyulak” elől csúfos futásra kényszerült az elbizakodott osztrák vadász. Ezalatt a gödöllői kastélyban megszállt Windisch-Graetz herceg-főparancsnok nyugtalanul kerestette az ellenfél főerejét, amely Klapka haditervének megfelelően a járszági területen indult támadásra.

A magyar politikai és katonai vezetők Kossuth-tal az élen Gyöngyösről Jászberénybe követték a sereget, amely április 4-én reggel innen indult *Tápióbicske* irányába. A hiányos felderítés következtében gyanútlanul átmasíroztak a mocsaras vidék egyetlen, keskeny hidján, bevonultak a faluba, ahol a házak közül gyilkos puskatűz fogadta őket: Jellasic Pest felé vonuló hadseregének utóvédje ugyanis váratlanul ekkor ért a faluba. A helyi hagyomány szerint a bicskei harangozó a fiával együtt félre akarta verni a harangot, hogy figyelmeztesse a vészelőre a honvédeket, de őket Jellasic katonái agyonlőtték.

A meglepetésszerű támadás elől a honvédek meghátráltak, majd pánikszerűen próbáltak visszajutni a Tápió túlpartjára. Sokan közülük a mocsárba fulladtak, de komoly veszteséget okoztak soraikban a falu szélére felsorakozott ágyúk is. Az ágyúk védelmében került sor arra híres lovaspárbjára, amit Jókai:

A köszívü ember fia címmű regényében Baradlay–Pallwitz párviadalaként az isaszegi vízimalom mellé „helyezett át”. (Erről szól a helyszínen lévő emléktábla.) A valóságban a báni huszárok parancsnoka, Riedesel alezredes itt hívta ki párbajra Sebő Alajos huszárörnagyt, aki – visszaemlékezése szerint – bizony szorongva fogadta el a félelmetes párbajhős hírében álló főtiszt hencegő kihívását, de félelmet legyőzte, mert nem akart szégyenben maradni katonái előtt. A párbaj három menetből állt, amelyben Sebő magyar lova is „besegített”; beleharapott a hatalmas osztrák mén nyakába, amitől az félreugrott, megingatva a lovasát is. Ekkor harmadszor villantak össze a kardok: Sebő súlyos vállsebet kapott, Riedesel viszont átvágott fejfel zuhant le a bicskei homokba. A magyar parancsnok győzelme fellelkesítette a huszárokat, s elkergették a horvát lovasságot.

A csata a hid körül örvénylett, és Damjanich Nagykáta felől érkező hadteste változtatta győzelemé. A szűk hidhoz szinte egyszerre érkezett meg Földváry Károly őrnagy 3. kassai vörössipkás zászlóalja és Kiss Pál alezredes 9. szegedi fehér tollas zászlóalja, s egymással versenyezve „Egyesülten előre!” kiáltással zúdultak át a hídon, véres szuronyrohamban söpörve el az útukban álló ellenséget.

Ebben az ütközetben mindkét fél több száz halottat és sebesültet veszített, akiket a helyszínen tömegsírokba temettek, illetve a nagykáta Heglevich-kastélyban létrehozott hadikórházban ápoltak, ahol meglátogatta őket Kossuth és Görgei is. Másokat a környék településein gondoztak.

A falu szélén Bitskey Viktor földbirtokos állíttatott síremléket az osztrák és magyar halottak nyughelye fölé: ezt nevezik „Riedesel-kereszt-nek”, amit a falu lakói szintén felvirágoznak a csata napján.

A nagykáta út mentén Fejér István községi bíró és felesége Csikós Rozália 1882-ben közös sírba temették el a környéken elhalt katonákat és egy kökeresztet állíttattak föléje. Ez az ún. *Fejér-kereszt*. Ugyanebben az évben Fejér István úgy rendelkezett, hogy a csata napján minden bicskei gyerek kapjon egy zsemlet, amelyet a honvédek vére által öntözött csatamezőn termett búzából készítenek. Ez a hagyomány „bicskei bukta”-ként ma is él, de zsemle helyett ma többféle ízes sütemény formájában.

1912-ben – országos adakozásból is – a Tápió hídja mellett egy szoba nagyságú kriptát építettek, amelybe a közelben fellelhető mintegy hatszáz honvéd földi maradványait helyezték. E fölé emelték Horvay János művész *honvédszobrát*, amelynek talpazatába egy ágyúgolyó hüvelyébe a csatára vonatkozó hiteles feljegyzéseket tettek. Ennek közelében az utóbbi években felépítették a *régi fahíd* mását is. A mocsaras Tápiót az 1920-as években szabályozták és eközben is számtalan emberi maradvány és harci eszköz került elő.

Az 1980-as években a *Pro Patria Szövetséggel* és az érintett települések vezetőivel, pedagógusaival összefogva került sor a *vörössipkás kerékpáros expedíciók* megindítására a tavaszi szünetekben Tápióbicskétől Vácig. Ezekben a legkiválóbb hagyományörző gyermekek vehettek részt, akik az emlékhelyek mellett megismerkedtek a vendégfogadó-szállásadó családok életével is. Az expedíciók keretében a híd-csata felelevenítésekor kopjafát állítottunk a nagykinizsi Szabó Jóska, 12 éves honvédfiú emlékére, aki itt a bicskei csatában halt hősi halált.

A kerékpáros expedíciókkal párhuzamosan váltak egyre ismertebbé a *Történelmi Lovas Egylet* látványos csatajelenetei, amelyekben szerepet kaptak a nagykáta *honvédtüzérek* is félelmetes rézágújúkkal.

1989-ben a tavaszi hadjárat 140. évfordulóján *Jászberény* is bekapcsolódott az intenzívebb hagyományörzésbe. 1991-től 1997-ig innen indultak a kerékpáros emlékutak. 1993 április 3-án a „*Város Napja*”-vá nyilvánították ezt a napot annak emlékére, hogy 1849. április 3-án itt tartózkodott a teljes magyar vezetés, és így akkor Jászberény volt az „ország fővárosa”. Ekkor nyitották meg a Jász Múzeumban „*A szabadságharc gyermekhősei*” című állandó kiállítást, és avatták fel a gyermekhősök *emléktábláját*, akik innen indultak a tápióbicskei csatába. A bicskeieknek a csata napja egyik legnagyobb ünnepe, és az is örömdetes tény, hogy egyre több hagyományörző szervezet és kiránduló csoport keresi fel a tavaszi hadjárat szent emlékhelyeit.

Dr. Tóth József

A Wekerlei Életfa

A Honismeret 2008/5 számában Nagy Tamás szerzőtársammal beszámoltunk arról, hogy a kispesti Wekerle telep lakói milyen módon ünnepelték meg lakóhelyük centenáriumát. A rendezvénysorozat egyik legfontosabb – de mindenestre legbensőségesebb – ünnepe az említett Honismeret szám címlapján látható Wekerlei Életfa felállítása volt.

A Wekerlei Életfa szinte véletlenül született. 2006-ban a Wekerlei Székelykapu-Napon a kézműves tevékenységeket egy Világfa köré szerveztük. Ám a rá következő évben nem volt módunk azt a szolgáltatást igénybe venni. Egy beszélgetés során azután valaki kimondta: miért ne lehetne nekünk saját világfánk!

Az egyik este, munka után összegyűltünk néhányan: egy művész, két építész, egy mérnök és néhány népművelő. Elkezdtünk beszélgetni. Volt, aki rajzot, hozott, s volt, aki ötletét adta közre, közben elfogyott néhány pohár bor is. A negyedik, éjszakába nyúló beszélgetésen már tudtuk, jó úton járunk; már csak be kell fejezni a közös szellemi alkotást. Ez is megtörtént! Így született a Wekerlei Életfa.

Amikor az ember először látja meg a Wekerlei Életfát, az első pillanatban nem is tudja mi az, hiszen ehhez hasonlólt még sohasem látott. És mégis, valahogy azt biztosan érzi: ez az alkotás a Wekerléhez tartozik. Igen, ez a „szobor” a Wekerle-telep jelképe. Felállítottuk minden nagy rendezvényünkön, első alkalommal a 3. Wekerlei Székelykapu-Napon, 2007 tavaszán. S a Centenáriumra készülve úgy gondoltuk: állítsuk fel végre véglegesen! Elindítottuk az engedélyezési eljárást, és megbíztunk egy asztalost, hogy készítse el a fát időtálló anyagból, 100 évre. S mivel Kispeszt Önkormányzata a pártunkon állt, nem volt akadálya a 2008. október 4-i avatási ünnepség megtartásának.

Mi, wekerleiek szeretjük megadni mindennek a módját. Így a Wekerlei Életfa felállítását a Wekerle Centenárium egy másik jelképes eseményével kapcsoltuk össze. Már a centenáriumi év elejétől kezdve gyűjtöttünk gondolatokat arról, hogy mi, ma élő wekerleiek mit is üzenhetnénk a 100 esztendő múlva itt élőknek. Ennek a jövőbe szóló üzenetnek az „elküldését” is ehhez az avatási ünnepséghez igazítottuk.

Fáklyás felvonulással kezdődött a program. A csoportok a Wekerle-telep négy pontján gyülekeztek. Sötétedéskor meggyújtották a fáklyákat és minden menet élére egy-egy népzeneész és táncos állt. A menetek méltósággal, énekelve egyszerre érték el a Kós Károly teret. Azok, akik a téren várakoztak, csodának lettek szemtanúi. A fáklyás emberek csak jöttek-jöttek, és lassan az egész teret megtöltötték. Csodálatos látvány volt, ahogy a fáklyák gyűrűjében ott állt a kivilágított Wekerlei Életfa.

Az ünnepélyes pillanatban – nekem adatott a megtiszteltetés – magam léptem a mikrofonhoz és mondtam el az alábbi beszédet:

Kedves Wekerleiek! Kedves Barátaink! Kedves Vendégeink! Romhányi András vagyok a Wekerle Centenárium programvezetője.

A Wekerlei Életfa avatására gyűltünk össze. Ezt a gyönyörű alkotást nem először látjuk. Első alkalommal tavaly, a Wekerlei Székelykapu Napon csodálhatták meg, majd ősszel a Wekerlei Napokon és idén tavasszal ismét. Felállításai és bontásai során alkalmunk volt megismerni a wekerleiek véleményét: elfogadták, megszerették.

Az életfa: ősi jelkép, mely lényegét illetően a – világ tengelyét megtestesítő – Tejútall áll rokonságban.

A héber hagyomány szerint az Élet Fája a magától sarjadó fa, amely a paradicsomban nőtt és továbbra is ott nő. Babilonban a világ közepének tartották az életfát, melynek gyökereiből a világ nagy folyói erednek. A Bibliában a kerubok által őrzött életfa együtt található a Paradicsomban az isteni tanítás, vagyis a tudás fájával. Az irániak az életfát a világhegy csúcsán képzelték el. Kínában az életfa tetején madár, a tövénél a halhatatlanságot megjelenítő sárkány található. Az indiaiak szerint a szent bodhífa az élet fája, amelynek gyökerei az égben vannak, lombozata pedig a világ fölé borulva ad árnyéket. Hasonló képzet tapad az óizlandi Yggdrasil nevű örökzöld óriási kőrösfához.

A különböző népeknél változott a fa fajtája, de az emberek mindig konkrét fát értettek alatta, amit elvont tulajdonságokkal ruháztak fel.

A magyar néphiedelem az életfának sokféle nevet adott, nevezte: istenfának, lélekfának, tetejetlen fának, égi erő fának. A magyarok Életfája a Világmindenséget szimbolizálja. A fa erős gyökérzetével, su-

dár egyenes törzsével, szerteágazó ágrendszerével, lombkoronájával tekintélyt parancsolóan áll. Ágai között a Nap, a Hold, a csillagok a teljességet jelenítik meg.

Táltosfának, sámánfának is nevezték. Az ősi magyar hiedelemvilágban a világ három részre tagolódik: a (hét rétegből álló) felső világra, ahol a jótékony szellemek laknak; a középső világra, mely a földi élet maga; és az alsó világra, ahol csúszómászók élnek. Ezeket a világokat az életfa vagy világfa köti össze. A tanítót, orvost és papot egy személyben megtestesítő táltos – különleges pillanatokban – az Életfán közlekedhetett az alsó, a középső és a felső világok között. Az ősi hiedelem a népmesékben hagyományozódott tovább. A világfa a magyar népmesék világképében az Út, amelyen a mesehős az égbe vagy az alvilágba jut.

A mai magyar népszokásokban az Életfa az életet, a termékenységet jelképező, feldíszített faág, mely főleg lakodalmak alkalmával kap szerepet.

A közép-ázsiai lovas kultúrák népei, így a magyarok regéi egyvalamiben különböznek az indoeurópai népekétől. A lovas népek fájának csúcsán, vagy az ágai között égitestek vannak. Ez a motívum csak a mi mondánkban és díszítőelemeinkben fordul elő, más népek körében ismeretlen.

Különleges nép vagyunk mi itt Európában. Kultúránk ősi, keleti gyökerekből táplálkozik, és nyitott a jövőre. Kész a megújulásra, miközben megőrzi régi rétegeit. Európában a magyarokon kívül szinte nincs olyan nép, amelyik megértené az elődei által 1000 évvel ezelőtt használt nyelvet.

Egy ilyen ünnep, mint a mai, alkalmas arra is, hogy szembesüljünk azzal, milyen értékek hordozói vagyunk is mi, a távoli Keletről jött magyarok itt Európában!

„Mindennek rendelt ideje van, és ideje van az ég alatt minden akaratnak.” Ideje van az emlékezésnek, és ideje van a jövőbe nézésnek. Ideje van magunk megmutatásának!

Mutassuk meg hát magunkat, csodáljuk meg a Wekerlei Életfát! Lent, a talpazat: a telep alaprajza. Ez adja a biztonságot. Fölötte – szinte az égben – lebeg a fa. Gyökereinek ága-boga olyan, mint a székelykapunk tetején álló kopjafa középső motívumának áttört változata. De láthatjuk úgy is: összefutnak itt az utak, egyesülnek, hogy megtartsák a fát, mely az égbe tör. És azt is képzelhetjük, hogy az a felső rész valójában madár, mely a magasságokba készül repülni. A mindig újjászülető fönixmadár.

Mi wekerleiek a magyarság picí darabjai vagyunk. Cseppben a tenger. A Wekerlei Életfát egy kis közösség alkotta. A fa és gyökere elsősorban Urmai Ungurán László képzőművész szellemiségét tükrözi. Somló Judit építész álmodta meg azt, hogy az Életfa szinte lebeg az oszlopokon. Iváncsics László munkájának köszönhető, hogy a gondolat fizikai valóságában is itt állhat előtünk. Urmai Laci ezt így öntötte szavakba: ő volt az, aki „testet adott a léleknek”! Az „áttört székelykereszt” ötlete először Fazekas Csaba építész agyában fogalmazódott meg; s ő segített nekünk a számítógépes tervezésben. Az alapötlet – mármint az, hogy de jó is lenne, ha a Wekerlének lenne saját élet(világ)fája – Romhányiné Kovács Máriában és Szebenyi Mariannában fogalmazódott meg először, és az életfa funkciójával kapcsolatban sok-sok ötlettel szolgált Csóka Eszter. Az első, a minta-Életfa kivitelezésben sokat segített Horányi Szabolcs, Romhányi Regő Attila, Szomszéd János és Veress Vince. Végül magam is beletettem valamit a közsébe.

A világ, amelyben élünk egyre elviselhetlenebb számunkra. Megpróbálunk menekülni belőle, de fáradságos munkával kitaposott ösvényeinket mindig tönkre teszi valami. Ilyenkor aztán háborgunk, búsongunk. Pedig a feladat világos: nemcsak a járható utat kell megtalálnunk, de azt sem szabad engednünk, hogy mások ellenünkre járjanak rajta!

József Attila így ír erről:

„Rab vagy, amíg a szíved lázad.
Úgy szabadulsz, ha kényedül
Nem raksz magadnak olyan házat,
Melybe háziúr települ.”

Mi, wekerlei polgárok nem hagyjuk, mert hiszünk magunkban!

A wekerleiek nevében felavattak hát, Wekerlei Életfa. Állj itt a téren és hirdesd a Wekerle-telep élniakarását. Kiáltsd világga: ha hittel élő emberek fognak össze jó ügy érdekében; élhetővé teszik a világot.

A wekerleiek összefogtak.

Wekerle, ahol értéket őriz az idő!

Az avatóbeszéd után Nagy Tamás, a Wekerlei Társaskör elnöke ismertette a wekerleiek jövőbe szóló üzenetének lényegét. Egy lezárt acélkapszulát mutatott fel, amelybe egy adathordozó eszközt (pendrive) helyeztünk, mely a következő anyagokat tartalmazta: az „Üzenet” szövegét; a Wekerle Centenáriumi promóciós anyagát; a centenáriumi programokat tartalmazó Hírlevelet; Somogyvári Rudolf, wekerlei filmes filmetűdjét; a wekerlei önkéntesek listáját; a Wekerlei Életfa első és mostani avatóbeszédének szövegét; Nagy Tamás és Romhányi András e cikk felvezetőjében említett írását; a Wekerle lap 2007. és 2008. évfolyamának számait; régi és új wekerlei fényképeket; wekerleiek üzeneteit; wekerleiekkel készített interjúkat; a centenáriumi jelvényt; a Wekerlei Társaskör által kiadott kitüntetések plakettjeit. A legfontosabb anyagok – persze – „papíros formában” is bekerültek a kapszulába.

Nagy Tamás elnök ezután felolvasta a wekerleiek jövőbe szóló üzenetét.

ÜZENET 2108-BA

Kedves 2108-ban élő wekerlei utódaink!

Nem tudjuk, el tudjátok-e majd olvasni ezt az írást, ki tudjátok-e bányászni az információkat az adattároló eszközökből, de bízunk abban, hogy emberi arcotok lesz; és közöttetek többségükben olyanok lesznek, akik magyarul beszélnek, írnak, olvasnak és gondolkodnak.

Mi, a Wekerle-telepen élők 2008-ban ünnepejük kedves lakóhelyünk 100. születésnapját. Ennek emlékére üzenünk Nektek, a távoli jövőben élőknek.

*

Először néhány sort arról, hogy milyen is a világ, amelyben most élünk.

A világban ezidőtájt egyetlen nagyhatalom van, az Amerikai Egyesült Államok, de egyre több befolyásra tesz szert Kína. Oroszország mérete és ásványi kincsei miatt továbbra is számottevő tényező.

Európában jelentős hatalomnak számít Anglia, Németország és Franciaország. Az európai nemzetek nagyobbik része az Európai Unióban tömörül, hogy földrészünk meg tudjon felelni a történelmi kihívásoknak.

Magyarország az 1990-es társadalmi változásokat követően súlyos társadalmi válságba került. Sokan gondolják úgy, hogy az országot nehéz helyzetéből csak a civil összefogás emelheti ki. Ennek egyik jó példája a Wekerlei Társaskör Egyesület.

Budapest (Magyarország fővárosa) 23 kerületből áll, és ezek közül a 19. (a mi korunkban még római számmal írjuk: XIX.) Kispest, a mi kerületünk. Polgármesterünket Gajda Péternek hívják.

A Wekerle-telep Kispest meghatározó része.

A telep kulturális életét a Wekerlei Társaskör irányítja, mely egyesület elnöke Nagy Tamás.

A centenáriumi kulturális programok összefogója Romhányi András népművelő, az építészet-környezeti programoké Somló Judit építészmérnök.

Az Ő munkájukat – a Wekerle-telephez kötődő – civil önkéntesek segítik.

*

A Wekerle Centenáriumi arra ösztönözött bennünket, hogy mi, wekerleiek végig gondoljuk: milyen szerencsések is vagyunk. A Wekerle-telep épített öröksége és az itt kialakult mikrotársadalom lehetőséget kínál az itt élőknek. Segít azoknak, akik felismerik ezt, és akik bíznak a közösség erejében. Segít abban, hogy – egy csaknem élehetetlen világban, ahol a legelső szempont a pénz – emberhez méltó életet éljünk.

Az első lépés a ráébredés volt. A második: a tett; azaz a tettek sorozata.

A centenáriumi programsorozat célja elsősorban a Wekerle-telepen élők megmozdítása volt. Az, hogy felismerjük, van értelme az összefogásnak, a másokért végzett önzetlen munkának! Önkéntes munkát végzők csapata alakult ki. Az így szövődött barátságok, kapcsolatok különös módon formáltak át gondolkodásunkat. Magabiztosakká, öntudatosakká váltunk. Büszkéek vagyunk arra, hogy egyesítettük erőinket, összefogtunk nemcsak annak érdekében, hogy méltóképpen megünnepeljük a telep születésének 100. évfordulóját, de azért is, mert ezzel példát adunk kortársainknak és Nektek is. Hízunk a közösségek erejében, s ezt tetteinkkel bizonyítjuk is. Bízunk abban, hogy lesz erőnk a munka folytatásához, és élhetőbb világot hagyunk gyermekeinkre, mint, amelyet mi kaptunk.

Ez a kapszula ennek a folyamatnak a dokumentumait tartalmazza.

Az Életfaavatás ünnepe

Találhattok benne adatokat kertvárosunk kialakulásának és felépítésének történetéről, és Wekerle Sándorról, névadónkról is, aki a XIX. és a XX. század fordulóján az összefogásnak olyan lehetőségét mutatta meg, amely példaértékű lehet minden ember számára, függetlenül attól melyik korban él.

Olvassátok el a mellékelt írásokat, nézzétek meg a képeket, s merítsetek belőle erőt!

Hinni akarjuk, hogy munkálkodásunk nem lesz „pusztában kiáltó szó csupán”, ahogyan ezt Kós Károly építész – központi terünk megálmodója – írta.

Ha ezt a levelet valamikor elolvassa valaki, és ezáltal csak egy kicsit is közelebb kerül a wekerleiek gondolatiségéhez, erőfeszítésünk, üzenetünk már megérte!

Ölelünk Benneteket!

Nagy Tamás az üzenet felolvasása után a kapszulát átadta a Wekerle-telep egyik legidősebb emberének, a 94 éves Kocsis Józsi bácsinak, aki továbbadta azt egy 5 éves wekerlei fiúnak, Iváncsics Ambrusnak. Ők hárman vitték az acélhengert a Wekerlei Életfa talapzatához, ahol Nagy Tamás elhelyezte azt az előre elkészített gödörbe. Míg Iváncsics László betonréteggel fedte be a kapszulát, Farkas Tünde az alábbi szászcsávási népdalt (majd a Boldogasszony anyánk kezdetű régi magyar himnuszt) énekelte:

Nyílik az égnek

*Nyílik az égnek ragyogó sugára,
Oszlik fellegek sötétes homálya,
A vidám Föbusznak arany koronája,
Tündöklük rajta, tündöklük rajta.
Engedje Isten, hogy e mai napon,
Tölthess békével csendes, víg órákat,
Ily szép napokat élhess sokakat,
E jót kívánjuk, szívből kívánjuk.
Minket a barátság erre határozott,
E jót kívánjuk, szívből kívánjuk.*

Ezután Jakab Csaba, wekerlei színművész lépett a mikrofonhoz és előolvasta a wekerlei polgárok fogadalmát. Felkérte a wekerleieket, hogy tegyék egymás vállára a kezüket, és mondják utánuk az eskü szövegét.

FOGADALOM

Én wekerlei polgár ezennel fogadalmat teszek. Fogadom, hogy megbecsülöm a Wekerle-telep épített örökségét. Vigyázok házaira, utcáira, tereire, fáira. Erőm szerint segítem az itt élő lakóközösséget. Azon leszek, hogy a telep minden tárgyi és szellemi értékét megőrizze és továbbfejlesztve adjam át az engem követő korosztálynak. Mindenütt a telep jó hírét költöm. Úgy legyen!

A wekerleiek kitalálták azt is, hogyan tehetnek fogadalmat azok, akik az eseményen nem jelenhettek meg:

Fogadalmat bárki tehet. Ennek feltétele: találjon olyan személyt, aki már tett fogadalmat. Hívja el őt a Wekerlei Életfához, ott tegye az illető vállára a kezét és mondja el hangosan a Fogadalom szövegét. De összefoghat két (vagy több) olyan személy is, aki még nem tett fogadalmat. Az eljárás ugyanez. Elmennek a Wekerlei Életfához, egymás vállára teszik a kezüket, és fennhangon elmondják a Fogadalom szövegét. A hangsúly az ünnepélyességen van, azon, hogy a szándék komolyságát külsőségekkel is erősíteni kell. Nem kötelező fogadalmat tenni, de, aki úgy dönt, hogy ezt megteszi, az vegye nagyon komolyan!

Az ünnepélyes pillanatok után megszólalt a Tatros zenekar és a jó moldvai zenére hamar kialakult a körtánc.

A fáklyás felvonulást Romhányiné Kovács Mária, a Wekerlei Életfa avatásának ünnepségét Csóka Eszter és Szebenyi Marianna wekerlei önkéntesek szervezték.

Az estet a katolikus templomban Vivaldi-hangverseny zárta.

Romhányi András

Az Ózdi Gyári Olvasó Egylet

Százhuszonöt éve annak, hogy létrejött az Ózdi Gyári Olvasó Egylet, a település első művelődési egyesülete a gyártelepi iskolában 1884. november 14-én. Az alapszabályban egyebek között ez állt: „Az egylet célja a Rimamurány Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság ózdi gyári felvigyázó-és munkásszemélyzetének csekély anyagi áldozat mellett szellemi és minden tekintetben magyar nemzeti irányú működésre, szív-és kedélynemesítő társalgásra és szórakozásra alkalmat nyújtani és anyagi erejéhez mérten jótékonyt is gyakorolni. A cél elérésére szolgáló eszközök: hírlapok járatása, könyvtár fenntartása, hazafias ünnepségek, ismeretterjesztő, műkedvelő és színházi előadások rendezése országos hírű művészekkel, a magyar énekművelés ápolása és fejlesztése, nemes szórakozásra alkalmas játékszer-ek tartása.”

Az egylet tagjai belső, külső és tiszteletbeli tagok lehettek. Belső tag lehetett minden feddhetetlen életű férfi és nő, aki legalább 18 éves és a Rimamurány Salgótarjáni Vasmű Rt. szolgálatában állt. Külső tag lehetett minden magyar állampolgár 18 évtől, a belső tagság tíz százaléka arányában. Tiszteletbeli tagokat a közgyűlés választotta meg. A belépőknek ugynevezett felvételi díjat kellett fizetni. A gyár vezetősége 1884 decemberében egy tágas helyiséget bocsátott az egylet rendelkezésére. A tagok száma folyamatosan növekedett. A kulturális életet a művelődést azzal indították meg, hogy hírlapokat járat- tak. Az első hónapban 34 forint 68 krajcárt fizettek ki hírlapokra negyedévi előfizetesként. Kezdetben a következő lapok kerültek a tagság kezébe: Budapesti hírlap, Vasárnapi Újság, Neues Pester Journal, Fliegende Blätter és a Kikeriki.

Az egylet pénztárába 1890-re már csaknem 1000 forint gyűlt össze. Az évi rendes közgyűlésen évi 24 forintot szavaztak meg a gyári elemi iskola jó tanulójának jutalmazására. Jelentős fordulópon- t volt az

egylet életében az új, hatalmas Olvasó Egyleti Székház építése – nagy színházteremmel –, amit 1924. október 19-én avattak fel. A székház jelenlegi neve: *Ózdi Művelődési Intézmények Olvasó Egylete*.

Az Ország Világ 1924. december 14-i száma egyebek között ezeket írja az Olvasó Egylet színházterméről: „A színház hivatása, hogy úgy az ózdi, mint a környéken lévő telepek, Borsod-Nádasd vaslemezgyár, Somsály, Moecsolys, Szekeresbükk, Farkaslyuk, Center, Bánszállás bányatelepek stb. intelligenciáját és munkásait a magyar kultúra fejlesztésében, művelésében egyesítse. Az épület ezen feladatnak hatalmas méreteivel (41 méter széles, 63 méter hosszú), kényelmes helyiségeivel minden tekintetben megfelel.”

Az Olvasó Egyleten belül 1895-ben indult meg a fúvószenekar szervezése. Ez jelentette Ózdon a szervezett zenei élet kezdetét. A fúvószenekar, melyet gyári zenekarnak neveztek, nem önálló egyesületként működött, alapszabályai sem voltak. A gyár intézményeként létesült, költségeit a gyári pénztár fedezte. A zenekar minden tagja az Olvasó Egylet tagja is volt. Első karmestere a zenekarnak Schuch Ferenc aki ezt megelőzően 1892-től a Fővárosi Orfeum zenekarának volt a karmestere.

Kerékgyártó Mihály

Frisnyák Sándor, a Balassa Iván Emlékérem 2008. évi díjazottja

A Bodrogközi Művelődési Egyesület negyedik alkalommal adta át az alapító elnökről elnevezett Balassa Iván Emlékérmét. 2009. február 25-én, a Magyar Nemzeti Múzeumban került sor az ünnepélyes díjátadásra. Dr. Bodó Sándor, az egyesület elnöke dr. Frisnyák Sándor nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanárt, az MTA doktorát köszöntötte.

Dr. Frisnyák Sándor a Bodrogközi Művelődési Egyesület alapító tagja, alelnöke. Nyugalmazott tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA (földrajztudomány) doktora. Méltó és helyénvaló, hogy ebből az alkalomból felidézünk Frisnyák Sándor eddigi életművének legfontosabb eredményeit – írta laudációjában. Ezt idézzük a következőkben.

Frisnyák Sándor pályakezdő tanárként egyrészt a Bükk és a Sajó-völgyi iparvidék társadalom- és gazdaságföldrajzát, másrészt a magyar földrajztudomány Miskolchoz és Tokaj-Hegyaljához (elsősorban a pataki kollégiumhoz) kapcsolódó hagyományait dolgozta fel. Tantárgy- és tudománytörténeti kutatómunkáját Újszászy Kálmán (1902–1994) teológiai professzor, a régió szellemtörténetének legkiválóbb ismerője, tájkatató tevékenységét Peja Győző (1907–1983) Kossuth-díjas földrajztudós segítette. A két témakörből írt dolgozatai a Borsodi Földrajzi Évkönyv-sorozatban és a Borsodi Szemlében jelentek meg. Később, a néprajzkutatókkal és a történészekkel erősödő szakmai kapcsolatai révén, a gazdasági és településföldrajzi munkáiban felerősödött a történelmi szemlélet (a genetikai elv), az oksági kapcsolatok keresése (kauzalitás) és a szintézis-alkotásra való törekvés. Ilyen szellemben íródott Miskolc iparföldrajza c. doktori értekezése (1968) és több regionális földrajzi tanulmánya.

1968-ban Nyíregyházára került, ahol immár négy évtizede tanít (32 évig *tanszékvezető* adjunktus, docens, főiskolai tanár, egyetemi tanár, majd 70 éves korától professzor emeritus). Nyíregyházán a tanszéképítés, a földrajz-tanárképzés személyi és tárgyi feltételeinek megteremtése, a kutatómunka szervezése, továbbá a főiskolai és egyetemi tankönyvirás-szerkesztés kötötte le minden energiáját. 1972-ben természettudományi főigazgató-helyettesi kinevezést kapott, amelyet öt ciklusban látott el. Ebben a szerepkörében is kiemelkedő eredményeket ért el, elsősorban a természettudományi tanszékek fejlesztésében, a tartalmi feladatok megoldásában. Jól ismerik és magasan értékelik szakmai teljesítményeit, nemcsak Nyíregyházán, mindentől, ahol földrajz tanszékek és kutató intézetek működnek.

Nyíregyházán a Nyírség és a Felső-Tisza-vidék társadalmi-gazdasági elmaradottságának történelmi gyökereit vizsgálva, egyre közelebb került a történelmi földrajzhoz, mely az 1948-as politikai fordulat után a szomszéd népek „érzékenységre” hivatkozva, tiltott diszciplína volt. Frisnyák a történelmi földrajzi kutatásait kiterjesztette a Bodrogköz, a Zempléni-hegység és a Hernád-völgy területére is. Kutatási eredményeit összefoglalva, elkészítette kandidátusi értekezését, amelyet 1983-ban sikeresen megvédett. A kandidátusi minősítéssel a geográfus szakma elismerte a történelmi földrajz létjogosultságát, mind

a tanárképzésben, mind pedig a tudományos életben. Az 1980-as években Frisnyák Sándor már a Kárpát-medence (a történelmi Magyarország) egész területével foglalkozott. Hazánkban elsőként, bevezette Magyarországi történelmi földrajza oktatását, és megírta ennek anyagát, amelyet a Nemzeti Tankönyvkiadó 1990-ben és a következő években többször is megjelentetett. A Magyarország történelmi földrajza c. munkáját Enyedi György akadémikus, az MTA alelnöke a hazai felsőoktatás egyik alampművének, Frisnyák Sándort pedig a történelmi földrajz legkiválóbb geográfus művelőjeként értékelte. Frisnyák Sándor Magyarország történelmi földrajza tárgyköréből a Debreceni Egyetemen, a miskolci Nagy Lajos Király Magánegyetem földrajz-ökológia tanszékén, Kassán, Ungváron, Beregszászon, Szabadkán, Magyarokán és Erdély több városában tartott speciálkollégiumot vagy tanártovárbkképző előadás-sorozatot. A magyar honfoglalás 1100. és az államalapítás 1000. évfordulója alkalmából 1995-től 2004-ig nemzetközi konferenciákat rendezett a Kárpát-medence történelmi földrajza témaköréből, s ezek anyagát terjedelmes kötetekben megjelentette (pl. a Felvidék, Erdély, Kárpátalja, Alföld, Dunántúl és a Kisalföld történelmi földrajza stb.). A Zürichi Magyar Történelmi Egyesülettel és más társrendezőikkel „Gyepük, várak és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895–1920)” címmel nagyszerű szimpóziumot rendezett.

Említést érdemel az is, hogy Frisnyák professzor nagy gondot fordít arra is, hogy a szakmai tudományos ismeretanyag átadás mellett hallgatóit felkészítse az értelmiségi feladatokra, többek között a helyismereti földrajz (ez olyan fontos, mint a helytörténet) művelésére és oktatására. S ilyen vonatkozásban mintakövető, Marjalaki Kiss Lajos (1887–1972) egykori polgári iskolai tanára (aki nagyszerű tankönyvíró és helytörténeti kutató volt) módszereit igyekszik megvalósítani. Egyébként önálló munkastilus és gondolkodásmód jellemzi, természetesen felhasználva azokat az értékeket, amit tanáraitól, pályatársaitól és munkatársaitól tanult. Földrajzi valóságismeretét hivatalos és egyéni (önköltséges) tanulmányútjain gazdagítja (az elmúlt fél évszázad alatt bejárta csaknem egész Európát, a Turáni-alföldet, Szibériát, Mongóliát, Koreát, Kínát, Egyiptomot, Észak-Amerikát stb.). A legnagyobb szakmai elményt a Kárpát-medence jelenti számára, amelynek egyes mezo- és mikrorégióit professzor emeritusként is gyakran látogat.

Frisnyák professzor tudományos munkásságát mintegy 260 publikáció jelenti (köztük négy önálló könyv, kb. 85-90 könyvfejezet, tankönyv, monográfia, konferencia-kötet írása-szerkesztése). Publikációinak 15–16%-a a Zempléni-hegység, Tokaj-Hegyalja és a Bodrogek történelmi földrajzával foglalkozik. 1988-ban Tokajban, egy tudományos konferencián, majd 1989-ben a Tokaj-hegylajai Települések Szövetsége abaujszántói rendezvényén javasolta a történelmi borvidék polgármestereinek együttes felépítését a Világörökség cím elnyerésére. Felvetése 2002-ben megvalósult. Ő kezdeményezte „A Zempléni-hegység földrajzi lexikona”, több mint negyven szerzőtárs közreműködésével készülő kötet elkészítését. Szerző és rovat szerkesztőként részt vett a most megjelenő Bodrogek élővilága és földrajza c. gyűjteményes kötet elkészítésében is. A Zempléni-hegység, a Bodrogek és e kistájak tágabb környezete beható vizsgálata segítette Frisnyák Sándort egyrészt a kultúrtáj kialakulása és terjedése, másrészt a táji munkamegosztás földrajzi modelljének megalkotásában. Frisnyák professzort iskolateremtő tudósként értékeli a geográfus társadalom. 1997-ben habilitált, majd 2000-ben a „Tájak és tevékenységi formák” c. értekezésével akadémiai doktori minősítést szerzett.

Negyedszázada aktív szereplője a magyar tudományos közéletnek, pl. tagja az MTA Földrajzi Tudományos Bizottságának, a Magyar Professzorok Világtanácsának, a Földrajzi Közlemények szerkesztőbizottságának, továbbá a Magyar Földrajzi Társaság alelnöki tisztségét látja el. Ezen kívül több külföldi tudós társaság (New York Academy of Sciences, American Biographical Institute /Raleigh, North Carolina/, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület) tagja. Tanári és tudományos munkásságát állami és szakmai kitüntetésekkel is elismerték (a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje 1994, Lóczy Lajos emlékérem 1997, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés Alkotói Díja 1992, 2000, Rátka község díszpolgára 2000, Peja Győző emlékyűrü 2000, Tudással Magyarorszáért 2002, Pro Universitate et Scientia 2002, Udvarhelyi Kendoff Károly emléklakett 2003, Apáczai Csere János Díj 2004 stb.).

Frisnyák professzor a geográfusok által művelt történelmi földrajz újateremtője és meghatározó egyénisége. Értékfeltáró, a nemzeti önismeretünket gazdagító munkájához jó egészséget és alkotókedvet kívánunk. Kitüntetéséhez – a Balassa Iván emlékéremhez – szívből gratulálunk.

Dr. Boros László

Az 50. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke

Az 50. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatra 2007–2008-ban 161 pályamunka érkezett, amelyek közül 49-et diákok készítettek.

A meghirdetett hat nagy pályázati témakör közül a legnépszerűbb, ebben az évben is, a *Falusi és városi kisközösségek mindennapjai* című volt, amelyre 39 felnőtt és 14 ifjúsági pályázat érkezett. Sokan (37 pályázó) választották az első témakört (*Népi vallásosság és szakrális emlékek az ezredvégi Magyarországon*) és több éve nagyszámban érkeznek pályázatok a dokumentatív értéke miatt kiemelkedő fontosságú *Hadifogság, munkatábor, internálás, katonaélet* témakörben. Bár mindkét téma az ifjúsági pályázók között is népszerűnek bizonyult, nagyszámú és több díjazott pályázat készült a *Jelenkori életünk, mai tárgyaink* című témakörben is.

Az ifjúsági pályázók nagy száma magas színvonallal is párosult, ami szorosan összefügg a tanáraik iskolákban, diákkörökben, szakkörökben végzett témaválasztást segítő, elkészítő munkájával, akiknek külön köszönettel tartozunk.

A dolgozatokat az ELTE BTK Néprajzi Intézete, az MTA Néprajzi Kutatóintézete, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum munkatársai bírálták. A Bíráló Bizottság az írásos bírálatok és a pályázatok alapján hozta meg döntéseit, osztotta ki a díjakat. A bizottság tagjai voltak: *dr. Selmeczi Kovács Attila* (elnök, Néprajzi Múzeum), *dr. Forrai Ibolya* (Néprajzi Múzeum), *dr. Granasztói Péter* (Néprajzi Múzeum), *Gecse Annabella* (Damjanich János Múzeum, Szolnok), *dr. Magyarai Márta* (Déri Múzeum, Debrecen), *Perger Gyula* (Xántus János Múzeum, Győr), *Kiss Kitti* (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre), *Szójka Emese* (Néprajzi Múzeum), *Tasnádi Zsuzsanna* (Néprajzi Múzeum), *dr. Tátrai Zsuzsanna* (MTA Néprajzi Kutatóintézete), *dr. Verebélyi Kincső* (ELTE BTK Néprajzi Intézet).

A pályázati kiírásban szereplő díjak mellett a Népi Hagyományokért Alapítvány, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, a Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum Baráti Köre is felajánlott különdíjakat. Mint minden alkalommal, idén is nehéz feladat hárult a Bíráló Bizottságra, hiszen a nagyszámú, színvonalas, fontos témákat feldolgozó, magas forrásértékű, és éppen ezért nagyon nehezen összehasonlítható pályázatokat kellett rangsorolnia, díjaznia. Az értékelésnél így fontos szemponttá lépett elő a *témaválasztás eredetisége, a feldolgozás módszere, pontossága, a dolgozat szerkesztettsége, forrásértéke*.

De a beérkezett pályázatok legnagyobb értéke, hogy a jövő nemzedékeinek, kutatóinak is dokumentálták, megőrizték, rögzítették a népi kultúra és a mindennapok világának adatait és jelenségeit, amelyek minden érdeklődő számára hozzáférhetővé válnak a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

Köszönjük ezért pályázóink értékes munkáját, amellyel eredményessé tették az idei néprajzi pályázatot.

Köszönetünket fejezzük ki az alábbi támogatást nyújtó intézményeknek: Magyar Néprajzi Társaság, Népi Hagyományokért Alapítvány, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Néprajzi Múzeum Baráti Köre.

Néprajzi Múzeum

Felnőtt kategória

I. díj

Harmath Lajosné Vöröss Kornélia, Hajós: Emlékeink szülőföldünkről; Kiss Hajdú Teréz, Szentes: Kis-Hajdu-NAGYSÁGOM.

II. díj

Dr. Gönczöl Lászlóné, Győr: „...Meguntam már ezt a Hitler-kosztos világot!” Pogács Mária és Roszocha Pál élete és házassága Észak-Erdélyben 1941–1944; É. Kovács László, Miskolc: Gömöri emberek. Ízes történetek a múlt század népeletéből; Győri János, Jászkisér: A jászkiséri egyesületekről 1878-tól; Horsa Istvánné, Komárom: A felvidékiek népi vallásossága; Jedlovskí Rezső, Budapest: Az önberakás; Tóth Gyuláné Gálfi Katalin és Tóth Gyula, Magyarsáros (Románia): Az unitárius vallásos értékrend felmérése Magyarsároson 2006–2008 között

III. díj

Czupp Pál, Kunhegyes: A fafaragás, mint népművészet; *Mécs Imréné*, Mohács: Gondolatok egy kisváros nagy kórusáról. A mohácsi Bartók Béla Vegyeskar 30 éve (1977–2007); *Somi Zsuzsanna*, Nagyberég (Ukrajna): Pogányból keresztényt. A gyermek keresztelése, és az ezzel kapcsolatos ünnepi szokás Nagyberég községben és a Beregvidéki falvakban; Boldogasszony ágya. A szüléssel kapcsolatos hiedelmek és szokások. A bábaasszony szerepe egykor és ma Nagyberég községben és a Beregvidéki falvakban; Áldott Állapot. Jöslások, hiedelmek, elhárító szokások Nagyberég községben, és a Beregvidéki falvakban.

IV. díj

Bíró Beáta, Demeterfalva (Románia): Szakrális élet Süket-Demeterfalván. Három felekezet vallásos hitvilágának felmérése; *Fazekas Lóránd*, Szatmárnémeti (Románia): Katonasorsok az első világháborúban; *Turi János*, Kenderes: A dolgozó népet szolgáltam; *Máró Gábor*, Hajdúnánás: Hajdúnánási pásztorokkal megedett anekdoták, történetek; Amatőr színjátszás Hajdúnánáson. *Fodorné Hámori Ágnes*, Tiszafüred Köszönöm, Szűzanyám. Hátlatáblák a katolikus templomokban. Húsvéti ételszentelés Múcsonyban; *Oláh Lajosné*, Kunhegyes: Kunhegyesi honvédek a Tatárhágónál. Nagykun huszár a II. világháborúban.

Különdíjak

Szabadtéri Néprajzi Múzeum különdíja

Balla Mária, Kéthely: Egy hajdani somogyi mezőváros és uradalmi birtokközpont, Kéthely településképpé alakulása a 19. századtól a 20. század végéig.

Néprajzi Múzeum Baráti Köre különdíja

Kapitány László, Brassó (Románia): A 350 éves Kapitány-család története.

Népi Hagyományokért Alapítvány könyvjutalommal járó különdíja

Juhász Benőné Mária Erzsébet, Kiskunhalas: Családom története; *Lehoczky Miklós*, Győr: Hagyományok torzulása a mobilszolgáltatók tükrében; *Mihalovicsné Lengyel Alojzia*, Veszprém: Időutazás családunk öltözködési szokásaiban; *Kövecses Imre*, Hajdúnánás: Így éltük át a háborút. A hajdúnánási kórusmozgalom 141 éve; *Siket István László*, Szeged: Önképzőkör a makói gimnáziumban. Makói Iparos Ifjak Kulturális Egyesülete; *Galgóczy Imréné*, Halászi: Heveder származásúak Halásziban – Képes családtörténet 1808-tól 2006-ig. Schmuk származásúak Halásziban – Képes családtörténet.

Dicsérő oklevél

Ábrahám Vera, Szeged: Szakrális emlékek (Zsidóság-jótékonyosság); *Áderné Bárdossy Éva*, Kapuvár: Zubbonytól a kobakig A kapuvári parasztvisélet a XX. század első felében; *Árvai Pálné*, Zsáka: Egyéni életút dokumentumai. Egy falusi borbély (fodrász) életében, családjában; *Bajzáthné Katona Henriett*, Szolnok: Beszenyözög község hihedelemvilága; *Bakó Béla Pál*, Marosvásárhely (Románia): Egy Páli Szent Vincéről nevezett szatmári irtalmas nővér sajátos életvitele; *Barabás Katalin*, Kerelőszentpál (Románia): Sorozási és bevonulási szokások Kerelőszentpálon, Abosfalván (Maros megye) és Gagyan (Hargita megye); *Bognár-Buja Melinda*, Marosvásárhely (Románia): A marosvásárhelyi Psalmus elnevezésű református egyházi kórus története; *Dr. Bolla József*, Győr: A falusi élet nyomában; *Bozó János*, Mindszent: „Boldogultunk, ahogy tudtunk” A mindszent parasztlelet; *Czirjék Lajos*, Marosvásárhely (Románia): Tökés Lajos székelykövesdi hadifogoly életútja és katonafüzete; *Czupp Pál*, Kunhegyes: Kollégiumi éveim emlékei (1971–1975); *Danku Ferenc*, Debrecen: Fehér futórózsák temérdek tövissel; *Darabos László*, Tiszafüred: Képek egy tiszaparti kis falu életéből; *Dombi Alajosné*, Felpéc: Falumúzeum és tájház született; *Dr. Gönczöl Lászlóné*, Győr: Az Észak-dunántúli régió Orosztanári Egyesületének tevékenysége 1992–2003; *Dr. Forgó István*, Makó: Hadifogságom; *Földvári László*, Hódmezővásárhely: Az I. világháborúban orosz hadifogságba esett hódmezővásárhelyi katonák élete. Hódmezővásárhelyi állat-és kirakodóvásárok története (1910–1960); *Frech József*, Nagyberki: Béke poraikra; *Frech Józsefné*, Nagyberki: Asszony lesz a lányból; *Gálné Kovács Irma*, Gyergyóalfalu (Románia): A Basa-fogadó; *Gondár Lajosné*, Halászi: Bátyám élettörténete; *Győri Jánosné*, Jászkesér:

A közművelődés változásai Jászkiséren. Milyen út vezetett a Művelődés Házának felépítéséhez 1984-ben; *H. Barátosy Judit*, Esztergom: „Befordultam a konyhába” Konyhai és háztartási tárgyak; *Hallgató Imre és Kórizs József*, Bácsfeketehegy (Szerbia): Konfirmáció a bácsfeketehegyi református egyházban; *Halmos Sándor*, Debrecen: Zsidó családnevek eredete és értelmezése; *Horváth Péter*, Debrecen: Egy debreceni civísház építéstörténete; *Koncsag Erzsébet*, Mezőfele (Románia): A karácsonyi ünnepkör szokásai Mezőfélében; *Korcz Antalné*, Halászi: Zenészek és családjaik Halásziiban; *Lanszkiné Széles Gabriella*, Fonó: Életfordulók és közösen végzett munkák ételei és szokásai; *Létainé Sigulinszky Zsuzsanna*, Kunhegyes: Morzsák az életemből; *Lőrík Miklós*, Jászdózsa: Katonaéletem; *Dr. Makán Ferencné*, Kazincbarcika: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az idegenforgalom tükrében; *Dr. Márki Zoltán*, Karcag: Egy tizedes emlékei; *M. Mester Katalin*, Devecser: Szerelmeslevél, Mézes málé, Lúdláb, Rókafarok, meg a többi... (Egy zalai lagzi süteményei és néhány, szép lakodalmi szokás); *Mayer Károlyné*, Halászi: Halászi kulturális múltja és jelene; *Nagy Kálmán*, Heves; Átányi lakodalmas. Átányi krónika; *Nemes Gyula*, Nagyernye (Románia): Beszélő sirkövek. Nagyernye tegnap és ma; *Neuberger Béláné Nagy Margit*, Halászi: Családtörténet; *Özv. Kocsis Istvánné sz. Kőrösi Terézia Julianna*, Kiskunhalas: Egy élet, egy család viszontagságai a XX. században; *Pádár Miklósné*, Jászapáti: Élet a tanyán gyerekszemmel; *Pál Imréné*, Kunhegyes: Három generáció párválasztási szokásai; *Pásztor Gyuláné Labéczy Erzsébet*, Rákóczi falva: Életem emlékei – Utazásaim 1920–2007; *Poór Ferenc*, Veszprém: A mi világunk 1–2. A zánkai olvasókör; *Rocháné Bűdy Annamária*, Centro Xalapa (Mexikó): „Gyermeki ünnepeim – Szokástárgyaink”; *Sarkadi-Nagyné Sántha Zsuzsanna*, Kunsziget: Kunsziget lakodalmi szokásai; *Siket István László*, Makó: Kézrel írott imakönyv a XIX. századból; *Stipkovits Jánosné*, Kimle: Mit „mesélnek” a temető fejfái; *Szabóné T. Nagy Zsófia*, Szeged: 45 év a dél-alföldi szücs-hímzések között; *Szilágyi László*, Tornaújfalva (Szlovákia): A tornaújfalusi passiót éneklő közösség kialakulása a múlt század elejétől napjainkig; *Szokolai Jánosné Szemenyei Edit Margit*, Szolnok: Paraszti gazdálkodás az orosházi határban, szüleim, nagyszüleim és környezetük gazdaságaiban. „Idegenként a városban”. Visszaemlékezéseim a kenyérrrel kapcsolatban; *Tóth József*, Budapest: Egy fél év Farkas Mihály táborában; *Tóth Sándor*, Szabadszállás: A hősi halált halt Tóth Imre katonai élete (1936. október – 1942. augusztus 16.); *Török Imréné*, Szentes: Hadifogság; *Vándorfy János Honismereti Szakkör* (vezetőtanár: Suba Györgyné), Jászapáti: Visszaemlékezések; *Vida Mihály*, Szeged: A mindszeri tanyai iskolák története a kezdetektől. Útszéli keresztelők Mindszeren; *Zagyi Sándorné*, Jászapáti: Élet egy jászsági nagyközségben. Egy év története, a paraszti ünnepek tükrében.

Ifjúsági kategória

Néprajzi jelenkutatás múzeumi programjának (MaDok) különdíja

Németh Zsuzsa, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: A vadászat világa.

I. díj

Jalkóczi Miklós Márton, Hajdúnánás: Non Omnis Moriar... Nem halok meg egészen... Mesterségek Hajdúnánáson.

II. díj

Horváth Kitti, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Dédnagyapám bognárműhelyében.

III. díj

Bokor Orsolya, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Emlékek a Diós és a Bokor család százéves múltjából; *Fajkus Beáta*, Révai Miklós Gimnázium, Győr: A györsövényházi svábság története.

IV. díj

Baksa István, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Tiszaölvár város férfikarának története; *Fejér Mercédesz*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Katonák a családban; *Somodi Szandra*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Katonai emlékek

Különdíjak

Szabadtéri Néprajzi Múzeum Különdíja

Konka Boglárka, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Egy 150 éves zagyvarékasi ház emlékei.

A Bíráló Bizottság könyvjutalommal járó különdíja

Baksa Veronika, Kazinczy Ferenc Gimnázium, (felkészítő tanár: Grábics Júlia), Győr: Egy rábaközi gazda sorsa a 20. században; *Mohácsi Timea*, Nagy László Szakképző Iskola és Gimnázium (felkészítő tanár: Vig Márta), Kunhegyes: Egy romungró cigánycsalád életéből; *Suba Timea*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: A sajonémeti temető; *Thurner Szabina* és *Goretity Dániel*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: Az utolsó süvevei fazekas; *Tóth Diána*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Egy százéves tanya mai világa.

Dicsérő oklevél

Abu Kamar Diana és *Dulai Réka*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna) Ózd: A nekézsenyi vadász; *Balázs Melinda*, Klapka György Szakképző- és Szakiskola, Jászberény: Katonaéveim – Bakó Lajos visszaemlékezései; *Birkás Róbert*, *Csizmadia Bianka*, *Németh Ivett*, *Szabó Bettina*, (felkészítő tanár: Birkás Róbertné) Felpéc: Hagyományos ételek megújulása; *Bódán Dalma*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: A néprajz és a népi kismesterségek; *Bódis Eszter*, Klapka György Szakképző- és Szakiskola, Jászberény: Fejfafaragás Aggteleken; *Chernel Szandra* és *Kanta Boglárka*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: A fegyvergyűjtő; *Csirke Hajnalka*, *Ónodi Zsuzsanna*, *Varga Dominika*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Emlékek Jászsószentgyörgy zsidó lakosságának múltjából; *Fekete Anna*, *Koltai Anna*, *Mészáros Ágnes*, *Pataki Patrícia*, *Szabó Katalin*, ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium (felkészítő tanár: Garam Ágnes, Szilágyi Zsuzsanna), Budapest: A faluközösség intézményei és közösségi helyszínei a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tiszainokán; *Ézsiás Adrienn*, *Horváth Brigitta*, *Kalló Brigitta*, Jászjákóhalmi Horvát Péter Honismereti Szakkör Ifjúsági Tagozata (felkészítő tanár: Fodor István Ferenc), Jászjákóhalma: A jászjákóhalmi zsidó temető. Jászjákóhalmi temető; *Farkas Szilvia*, *Rusai Katalin*, *Szabó Nikolett*, *Török Mária*, Klapka György Szakképző- és Szakiskola, Jászberény: Jászsági népi hagyományok; *Gerstweiler Dániel*, Kazinczy Ferenc Gimnázium (felkészítő tanár: Rábelné Kutasi Zsuzsanna), Győr: A kádár; *Goretity Dániel*, *Óvári Gábor*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: Magyar hősök emlékezete. Magyar katonasírok gondozása a Felvidéken; *Gulyás Tünde*, Kovács Margit AMK és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény (felkészítő tanár: Gyarmathi Zsuzsa és Katona Tibor), Csorna: A rábaköz fazekassága; *Horváth Dóra*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: A disznóvágás és a feldolgozás menete Szajolban napjainkban. Kiss Pál életének emlékei; *Kontyi Elvira*, Monor: A monori református ifjúsági közösség; *Kovács Dániel*, Humán Intézet Magángimnázium Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Kollégium, Szolnok: Brjanszk. Házi Gábor és Négyesi Klára élete a II. világháború idején; *Lötte Erika*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: Legendárius; *Miheller Iluska*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Emlékek Tiszakécske zsidó lakosságának múltjából; *Molnár Csenge Iringó*, Kazinczy Ferenc Gimnázium (felkészítő tanár: Grábics Júlia), Győr: A patonai tudós Nagy Ferenc; *Németh Krisztina*, Kazinczy Ferenc Gimnázium (felkészítő tanár: Rábelné Kutasi Zsuzsanna), Győr: Családtörténet III.; *Oravecz Kristóf*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (felkészítő tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: A disznóvágás és a disznó feldolgozása napjainkban Martfűn; *Polónyi Edina*, Klapka György Szakképző- és Szakiskola, Jászberény: Lakodalmi sütemények és torták a mai Magyarországon; *Rác Mónika* – *Rác Hajnalka*, Klapka György Szakképző- és Szakiskola, Jászberény: Cigány hagyományok a családban; *Sántha Manuella* és *Vincze Kamilla*, Karcagi Nagykun Református Általános Iskola (felkészítő tanár: Takácsné Csikós Anikó), Karcag: A

család nótakincse; *Somogyi Brigitta*, Ványai Ambrus Gimnázium Informatikai és Közlekedésgépészeti Szakközépiskola, Túrkeve: *Katonaélet*; *Suba Tímea*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: Borászokdás családomban régen és most; *Szabó Csilla*, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola Honismereti Szakköre (vezető tanár: dr. Dienes Erzsébet), Szolnok: Az András-Herceg-Szabó-Vetési családok múltbeli emlékei; *Szabó Péter*, Humán Intézet Magángimnázium Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Kollégium, Szolnok: *Katonaélet*; *Takács Anett*, Kazinczy Ferenc Gimnázium (felkészítő tanár: Rábelné Kutasi Zsuzsanna), Győr: Régi rábapatonai mesterségek: Kosárfonás, seprűkészítés, pepi és szatyor kötés; *Thurner Szabina*, József Attila Gimnázium, Szakközépiskola és AMI (felkészítő tanár: Tuzáné Mák Zsuzsanna), Ózd: Az '50-es évek egy nyírségi faluban; *Varga Bettina*, Veres Péter Mezőgazdasági Szakképző Iskola és Kollégium (felkészítő tanár: Szásziné Fekete Mária), Győr: „Első kincsünk: a mi Máriánk”; *Vörös Gábor*, Humán Intézet Magángimnázium Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és Kollégium, Szolnok: A tószegi római katolikus templom; *Wind Judit Anna*, Pécs: Fürdőkultúra, népi rituális tisztálkodások.

Felhívás

Ady Endre halálának a 90. évfordulóján jelen felhívás aláírói, mint kezdeményezők, azzal a kérrrel fordulunk mindenkihez, itt, a Kárpát-medencében és a nagyvilágban, hogy segítsék elő Érmindszenten, Ady Endre szülőfalujában, egészalakos szobor felállítását, amely egyik legnagyobb költőnk emlékét örökítené meg.

Ady Endre, meggyőződésünk szerint, nemcsak egyik legnagyobb költőnk, hanem olyan szellemi és erkölcsi tekintélyünk is, akinek eszméi: emberi hite és reménysége a jelenben is hatékonyan szolgálhatják nemzetünk fennmaradását és megerősödését.

Ady Endre érmindszenti szobrát olyan jelnek szeretnénk tekinteni, amely nemzeti összefogásunk és felemelkedésünk szellemi stratégiáját mutatja fel. Meggyőződésünk, hogy az idej eszterendő: a Magyar Nyelv éve kiváló alkalmat kínál magyarságunk öntudatra ébredésére, művészi értékeink és nemzeti kegyhelyeink gyarapítására, egyáltalán: a közös cselekvésre.

Adományait a nagyváradi székhelyű Pro Universitate Partium Alapítvány az alábbi számlán fogadja:

Fundația Pro Universitate Partium Unicredit – Țiriac Bank Oradea

IBAN RO17BACX0000003007246003 Cod fiscal: 12331679

SWIFT-Cod: BACXROBU

Jelige: Ady-szobor

A gyűjtéshez a Magyar Írószövetség is hozzájárul. A Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa fogadja az adományokat a magyarországi intézményektől és magánszemélyektől. A támogatásokat az alábbi címre és bankszámlaszámra várjuk:

Arany János Alapítvány, 1062 Budapest, Bajza u. 18.

Bankszámlaszám: Kereskedelmi és Hitelbank 10201006-50018291-00000000

Nagyvárad–Budapest, 2009. január 27-én, Ady Endre halálának 90. évfordulóján

Tőkés László királyhágómelléki református püspök, európa parlamenti képviselő – *Vasy Géza* irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség elnöke – *Pomogáts Béla* irodalomtörténész, az Anyanyelvi Konferencia elnöke – *Székelyhidi Agoston* író, kritikus, az Erdélyi Szövetség elnöke – *Kiss Sándor*, az Academia Humana Alapítvány elnöke – *Dr. Ködöböcz Gábor* irodalomtörténész, az Agria főszerkesztője – *Pintér István*, a Pro Universitate Partium Alapítvány ügyvezető igazgatója – *Barabás Zoltán* költő, a Partiumi Magyar Művelődési Céh igazgatója – *Mezey Katalin* költő, a Széphalom Könyvműhely igazgatója – *Oláh János* költő, a Magyar Napló főszerkesztője

KÖZHASZNÚ BESZÁMOLÓ

a Honismereti Szövetség 2008. évi tevékenységéről

Honismereti Szövetségünk Küldöttgyűlése a 2008. február 28-i ülésén megvitatta az Elnökség és a Felügyelő Bizottság 2007. évről szóló beszámolóját és a pénzügyi elszámolást. Az Elnökség és a tagszervezetek javaslatai alapján megfogalmazta ajánlásait a 2008. évre, amelynek alapján az Elnökség meghatározta éves tennivalóit. Ennek megfelelően az alábbiakat végeztük:

SZERVEZETI ÉLETÜNK:

- a Szövetség **Küldöttgyűlése** egy alkalommal ülésezett, amelyen megvitatta és elfogadta a 2007. évről szóló közhasznú beszámolót és pénzügyi elszámolást, a 2008. évre szóló feladat és költségtervet, valamint a Felügyelő Bizottság jelentését;

- az **Elnökség** a feladattervnek megfelelően négy alkalommal ülésezett (március 6, április 29, október 14 és december 9), az elnöki meghívóban jelzett napirendi pontok szerint. Az üléseken megbeszéltük az országos és helyi szinten elvégzendő időszzerű tennivalókat, előkészítettük, szakmai javaslatokkal segítettük a rendezvényeket. Áttekintettük a két ülés között végzett munkát, az Elnökség tagjai tájékoztatást adtak a megyéjükben történt eseményekről, rendezvényekről. Az elnökségi ülésekről emlékeztető készült, amelyet az Elnökség tagjai megkaptak.

- A **Felügyelő Bizottság** januári ülésén áttekintette a 2007. évi rendezvényeket és a pénzgazdálkodást, amelyről tájékoztatták a Küldöttgyűlést. A Bizottság tagjai rendszeres résztvevői voltak az elnökségi üléseknek és az országos rendezvényeknek, így észrevételeik tapasztalataikon alapultak.

- a **Honismeret folyóirat Szerkesztő Bizottsága** hat alkalommal ülésezett a következő szám anyagának összeállítására. Megvitattuk a közlésre szánt írásokat, a Honismereti Akadémia és a „Reneszánsz és Mátvás” évforduló tematikus számát, az Évfordulónaptár alapján megterveztük a jeles évfordulóra emlékező írásokat és javaslatot tettünk a felkérendő szerzők személyére. Megszerkesztettük a konferenciák közlésre szánt anyagát, közzé tettük szervezeti életünk híreit.

- az Elnökség által felkért szakmai **ad hoc bizottságok** közreműködtek a rendezvények programjainak összeállításában, a témakörök kijelölésében, az előadók kiválasztásában, felkérésében.

- Megyei **tagszervezeteink** alapszabályuknak megfelelően hívták össze közgyűléseiket, elnökségi üléseiket, vállalkoztak országos, valamint regionális rendezvények közös szervezésére.

- **Szervezeti életünk működtetéséhez az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól és a Nemzeti Civil Alaptól** nyert működési pályázati támogatást használtuk fel.

Országos rendezvényeink a feladattervnek megfelelően tagjaink továbbképzését, valamint a jeles évfordulókról való emlékeztést szolgálták:

- a **XXXVI. Országos Honismereti Akadémiára** június 29 és július 4-e között került sor a Zala Megyei Honismereti Egyesülettel és a TESZ Megyei Szervezetével közös szervezésben, 162 hazai és határon túli résztvevővel (tag és társzervezetek küldöttei, jelentkezői), de az előadások nyitottak voltak a helyi érdeklődők számára is. Referátumok és korreferátumok hangzottak el a „Reneszánsz és Mátvás király kora” témakörben – országos és helyi, illetve határon túli kutatók előadásában. A szekcióüléseken a küldöttek kicserélhették tapasztalataikat, kutatási eredményeiket a témakörben. A résztvevők a tartalmas szakmai program keretében – egész napos tanulmányúton – megismerkedhettek a megye tárgyi és szellemi kulturális értékeivel, reneszánsz kori emlékeivel; Rendezvényünket a *Nemzeti Kulturális Alap*, a *Szerencsejáték ZRT*, *Zala Megye Közgyűlése* és *Zalaegerszeg Város Önkormányzata* támogatta; Nagy segítséget jelentett a közgyűjtemények munkatársainak közreműködése előadóként, szervezőként, tanulmányút vezetőként.

- A **Határmenti és Határon Átívelő Kapcsolatok Országos Konferenciáját** május helyett szeptember 26–28-a között rendeztük meg a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesülettel közösen, Nyíregyházán. A 42 megyei küldött mellett a megyei egyesület tagjaival és érdeklődőkkel együtt mintegy nyolcvan résztvevővel tekintettük át a regionális konferenciák ajánlásait, a megye szomszédos területekkel való honismereti, közgyűjteményi, közművelődési kapcsolatokat, foglalkoztunk meg a további tennivalókkal. A konferenciát a *Szülőföld Alap* jelentős támogatásával tudtuk megvalósítani.

- A **VII. Országos Iskola és Honismeret Konferencia** szervezője ezúttal a Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület volt, a helyszín pedig megosztva Esztergom és Dorog városa, november 14-16-a között. A mintegy hetven résztvevő (köztük 42 megyei küldött) az *Önkormányzat és a honismeret* témakörében előadásokat hallgattak meg, majd szekcióüléseken gyakorlati tapasztalatokat is gyűjthettek a két város honismeretét patronáló önkormányzatainak sok jó példájából. A rendezvény létrejöttét a *Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Kollégiuma*, és a *két város önkormányzatának* természetbeni támogatása segítette.

Az ifjúságot mozgósító rendezvényünk

- a **XIII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia** volt, amelyet a Baranya Honismereti Egyesülettel közösen szervezetünk Pécsen, október 26–29-e között, 75 fő részvételével, ebből 55 volt a hazai és határon túli diák. Az előző évi javaslat alapján a diákok is a *reneszánsz és Mátvás király korával foglalkoztak*. A felnőtt előadókat (a tervezett négyből végül is két fő) követően *harmincnégy* diák mutatta be dolgozatát, helyi kutatási eredményeikkel is

emléket állítva a nagy uralkodónak. A nagyszerű program megvalósítása a *Nemzeti Kulturális Alap* és a *Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány* támogatásával vált lehetővé.

• A „Reneszánsz és Mátyás király kora” évforduló alkalmából öt megyében szerveztek a megyei egyesületek *megyei vetélkedőit*, amelynek legeredményesebb kilenc csapata december 6-án országos döntőn mérte össze tudását. Díjazásukat az *Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztálya* és a *Magyar Nemzeti Múzeum* könyvajándékából tudtuk megoldani, mintegy 300 000 Ft értékben.

Szövetségünk folyóirata, a **HONISMERET** hat alkalommal jelent meg, számonként 1000 példányban (a 3., akadémiai tematikus szám 1200 pl-ban), 7-9 ív terjedelemben. Az előfizetők száma 596-ra csökkent, az eladott példányok száma számonként 50-60 db. volt. A rendezvények résztvevőinek a részvételi hozzájárulás részeként adtunk egy-egy példányt. A folyóirat a *Nemzeti Kulturális Alap* Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiumának jelentős támogatása nélkül nem jelenhetett volna meg. A 6., a reneszánszra és Mátyás királyra emlékező tematikus számot a *Balassi Intézet* támogatta jelentős összeggel. A lap terjesztéséhez az *Oktatási és Kulturális Minisztériumtól* nyert működési támogatásból használtunk fel nagyobb összeget.

Rendezvényeink szervezéséhez, pénzügyeinek könyveléséhez az *Oktatási és Kulturális Minisztériumtól*, és a *Nemzeti Civil Alaptól* nyert pályázati támogatást használtunk fel.

Honismereti Szövetségünk Honlapja rendszeres frissítéssel működik, programterveinket, meghívóinkat, szervezeti életünk híreit, a rendezvényekről készült részletes beszámolókat, a *Honismeret* folyóirat friss számának tartalomjegyzékét mindenki által elérhetővé tettük. A folyóirat számainak teljes anyagát csak a korábbi számok esetében helyeztük el a honlapon.

Magyar egyesületeink 2008-ban is nagyon sokrétű, tartalmas munkát végeztek. Az Elnökséggel közösen szervezett rendezvényeken kívül egyre többen szerveztek helyi konferenciákat, *Honismereti Napját*, évfordulós megemlékezéseket, több helyen a határokon átvívelő kapcsolatok ápolására is felhasználva a programot. Az egyesületek tagjainak összetartását szolgálták a tanulmányutak, kirándulások. Néhány megyében hagyománya van az általános és középiskolás diákok részvételével szervezett megyei honismereti vetélkedőnek. A táborokat nem tudtuk ugyan támogatni, de a megyei egyesületek segítettek a szervezésben.

Az országos és megyei, helyi rendezvényeken sok száz diákkal és felnőttel kerültünk alkalmi – néha rendszeresé váló – kapcsolatba. Munkáját mindenki térítés nélkül, a mozgalom iránti elkötelezettséggel végezte. Eredményeink közösek, a munkában való részvételért mindenkinek köszönetet mondunk!

Budapest, 2009. február 25.

Bartha Éva
titkár

2008. évi eredménylevezetés

(Ft-ban)

(224/2000. (XII.16.) Korm. rendelet szerinti tagolásban)

A./ Közhasznú tevékenység bevétele		15.328.026,-
A./ 1. Pénzügyileg rendezett bevétel		15.328.026,-
1. Működési célú támogatás		283.641,-
SzJA 1%-a	177.141,-	
Magánszemélyek támogatása	156.500,-	
Elszámolási korrekció 2004. évről	50.000,-	
2. Pályázaton elnyert támogatás		11.100.000,-
Nemzeti Kult. Alapból	8.200.000,-	
ebből: Bácsország lap	1.600.000,-	
Alkotói támogatások	1.200.000,-	
2009. évi kifiz. miatt	- 100.000,-	
Oktatási és Kultur. Min.	1.500.000,-	
Szülőföld Alap	500.000,-	
Művész. és Szabmív. Alapítvány	100.000,-	
Balassi Intézet	300.000,-	
Szerencsejáték ZRt.	500.000,-	
3. Közhasznú tevékenység bevétele		3.842.844,-
Honismeret folyóirat értékesítés	1.138.444,-	
Rendezvényi bevételek		
XXXVI. Orsz. Honism. Akadémia	2.504.000,-	
XIII. Orsz. Ifj. Honism. Akadémia	50.400,-	
Határon átv. Kapcs. Konferencia	150.000,-	

4. Tagdíjbevétel	—	
5. Egyéb bevétel		101.541,-
Lekötött betétek kamata	96.712,-	
Bankkamat és egyéb	4.829,-	
<i>B./ Vállalkozási tevékenység bevétele</i>		—
E./ Közhasznú tevékenység ráfordítása és kiadása		15.652.186,-
E./ 1. Ráfordításként elszámolt kiadások		15.325.783,-
a/ Személyi jellegű ráfordítások		1.880.660,-
– Honism. folyóirathoz kapcs.		
– megbízási díjak	720.600,-	
– kifizetések járulékai	132.459,-	
– Működéshez, rendezv. kapcs.		
– megbízási díjak	783.000,-	
– kifizetések járulékai	148.541,-	
Természetb. jutt. SzJA-ja és járulékai	7.000,-	
Reprezentáció (testületi összjöv.)	89.060,-	
b/ Anyagjellegű ráfordítások		222.836,-
Nyomtatvány, irodaszer	17.031,-	
Rendezvények egyéb eszk.	205.805,-	
Tárgyi eszköz (kis értékű)	—	
c/ Anyagjellegű szolgáltatások		9.931.230,-
Posta, telefon, fax, internet költségek	331.937,-	
Utazási, szállítási költségek	603.467,-	
Nyomdaköltség, fénymásolás	3.262.383,-	
Lapterjesztés költsége	475.783,-	
Rendezvények étkezési ktsg.	2.945.430,-	
Rendezvények szállás ktsg.	2.141.750,-	
Egyéb anyagjell. sz. ill. rendezv. ktsg.	170.480,-	
d/ Nem anyagjellegű szolgáltatás		580.057,-
Kiadv. és honlap szerkesztés	30.000,-	
Bérleti díjak	14.400,-	
Bankköltség	96.609,-	
Számlás cikkír., előad., zsűri-díj	266.404,-	
Egyéb nem ag. jellegű szolgáltatás	172.644,-	
e/ Kulturális járulék		11.000,-
f/ Rendezvény bonyolításra adott ktsg.		—
Honismereti táborok	—	
g/ Közvetített támogatás		2.700.000,-
Bácsország lap	1.600.000,-	
Alkotói támogatások	1.100.000,-	
E./3. Nem pénzbani ráfordítás		109.203,-
Tárgyi eszk. értécsökkenése	109.203,-	
E./4. Ráfordításként nem érvényesíthető kiadás		217.200,-
Tárgyi eszköz beszerzés	217.200,-	
F./ Vállalkozási tevékenység ráfordítása		—
<i>K./ Tárgyévi eredmény = Közhasznú tevékenység eredménye</i>		<i>– 106.960,-</i>
(A./1. – (E./1. + E./3.))		
1. Pénzügyileg realizált eredmény (A./1. – E./1. – E./4.)		– 214.957,-
2. Nem pénzban realizált eredmény (– E./3.)		– 109.203,-

Budapest, 2009. február 4.

Készítette: Gál Sándorné

2008. évben kapott támogatások
(a pénzbeli beérkezésük sorrendjében)
(ezer Ft-ban)

„A” táblázat

Könyv. hivatkozás	Felhasználási cél	Támogatás forrása	Összeg
1./ 02.14. B/ 7	Honismeret folyóirat	Balassi Intézet Nemzeti Évfv. Titk.	300
2./ 02.15. B/ 8	Közhasznú tevék. ráford.	OKM Fejezeti Egyensúlyi tartalék	700
3./ 04.23.- B/25	Honismeret folyóirat	NKA Ism.terj. és Környezetkult. Koll.	1.500
4./ 05.28. B/37	XXXVI. OHA, XIII. Ifj. OHA	NKA Közművelődési Szakm. Koll.	1.900
5./ 06.13. B/49	XXXVI. OHA	Szerencsajáték ZRt.	500
6./ 06.18. B/50	XIII: Ifjúsági OHA	Művészeti és Szabadműv. Alapítvány	100
7./ 07.01. B/57	Honismeret folyóirat	NKA Ism.terj. és Környezetkult. Koll.	1.500
8./ 05.19- Pt/108 -07.08. -B/30-B/55	Honismeret folyóirat	Magánzemélyek	94
9./ 07.10. B/59	Határon átv. Kapcs. Konf.	Magánzemélyek	63
		Szülőföld Alap 2008.évi előirányzat	500
10./ 10.18. B/ 80	Iskola és Honismereti Konf.	NKA Közművelődési és Szakm. Koll.	600
11./ 10.29. B/82	Közhasznú tevék ráford.	APEH Szja 1%-a	164
12./ 11.24. B/89	Közhasznú tevék. ráford.	APEH Szja 1%-a	13
13./ 11.28. B/91	Közhasznú tevék. ráford.	OKM XX. fejez. Nonprof.szerv.támog.	700
14./ 12.19. B/96	Reneszánsz vetélkedő	OKM Területi Műv. Intézm. Egyesület	100
15./ 11.25. Pt/177	Veszprémi Egyesület 2004. évi téves utalása miatti korrekció		- 50
Összesen:			8.684
Pénzügyi bonyolítóként közvetített támogatások			
16./ 05.26. B/ 36	Vajdasági Honism.Társ. (Bácsország lapra)	NKA Közművelődési és Szakm. Koll.	1.600
17./ 08.22. B/ 66	Alkotói támogatás Halász Péternek	NKA Ism.terj. és Környezetkult. Koll.	600
18./ 08.22. B/ 66	Alkotói támogatás Dr. Kováts Dánielnek	NKA Ism.terj. és Környezetkult. Koll. Szerződés szerint 2009-ben fizethető	600 - 100
Összesen:			2.700
Összesen:			11.384

Budapest, 2009. február 4.

Készítette: Gál Sándorné

In memoriam

Dr. Juhász László (1933–2008)

2008 december 12-én kora délután a Győri-Nádorvárosi köztemető Szent Lélek téri új ravatalozójánál rokonok, barátok és tisztelők sokasága indult meg a gyászokcsik után utolsó közös útjára egy barátunk és pártolónk földi maradványaival. Egy termékeny és fordulatos élet után kísérte a gyászoló tömeg az elhunytat végső sírhelyéhez, annál a városnál, amely – Kaposvár, Győr, Budapest, Bécs, München, Palóznak, Fraknó mellett – egyik állomása volt életpályája magyarországi és határon túli „megállóinak”.

A 2008. november 12-én elhunyt dr. Juhász László hamvait szállító gyászokcsit, a gyászoló feleség, Borbála és a fiúgyermek – László és András – nehéz léptei követték, majd a barátok, tisztelők (közöttük sorstársak, viharosabb idők tanúi) hosszú sora kigyózott a csepegő esőben. Az egyéni és nemzeti sorsfordulókat megérett nagy életpályá emlékeivel – az elhunyt rendületlen magyarságának legszebb pillanatképeivel – búcsúzott el dr. Lezsák Sándor, e nagyszerű, hetvenöt évet megérett (bár annak soha nem látszó) alkotó baráttól. A csendes vonulás és a lassú szemerkélés közben a tájon, a nedves sírokon járatom tekintetem. A szitáló esőben minden olyan időtlennek tűnt előttem, mint a nehezen felfogható helyzet, hogy egy jó barátunk, példaképünk és tanítónk földi valójában már nincs többé közöttünk. De ott, akkor, valóságos (és szellemi) útítársammal, Gáspár Jánossal a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány elnökével, vezetőségi tagunkkal, bandukolva – az égre tekintve – éreztem, hogy Juhász László mégis és végleg velünk maradt. Küzdelmeinkben, céljainkban és feladatainkban maradt közöttünk. Hatalmas segítséget jelentenek számunkra írásai, lejegyzett előadásai, csak úgy, mint – átadott tudásán túl – erős akarata, hűsége, élete példája.

Ősei valamikor a Nagykunságból kerültek Somogyba. Ő Kaposváron, 1933. június 6-án született. A Mátyus-földön töltött gyermekkor után a győri bencés gimnáziumban, 1952-ben tette le érettségi vizsgáit, majd Pécsen a jogi karon kezdte egyetemi tanulmányait. Hamar láthatóvá vált inkább elméleti, mint gyakorlati, azaz történeti (ekkor jogtörténeti) érdeklődése. Degré Alajos irányításával lelkesen bekapcsolódott a jogtörténeti tanszék munkájába. Jogi tanulmányait végül Budapesten fejezte be, 1956 nyarán. Mindössze három hónapi ügyvéd-gyakornokoskodás után, már 23 évesen, jött a kényszerű fordulat: a forradalom eseményei ekkor sodorták nyugatra.

Győrben részt vett a felvonulásokban, s az ávósok lefegyverzésében. November elején – a figyelemzetető jelek szerint – már ezért is jobb volt menekülnie. Kezdetben Grazban az egyetemen tanult, majd Bécsbe került, s elvégezte a bécsi Kereskedelmi Akadémia Idegforgalmi szakát, de közben rádiószerszertőként is dolgozott. 1962 májusában végleg egymáshoz kötötték életüket Borbálával, akit még 1956 februárjában ismert meg Budapesten.

Harminchárom éven át volt a Szabad Európa Rádió munkatársa, még tanulmányai idején, mint bécsi tudósító, majd a müncheni központ szerkesztője. Állandó műsorainak nem véletlenül került fókuszába az emlék-kutatás fontos értékmegőrző szerepe: Barangolás a magyar múltban, *Lármafa*, a *Tiszta forrás*, a *Protestáns Világ* címmel szerkesztett kitűnő műsorokat.

Új környezetének történelmi emlékeire figyelt fel először, így az egykori császárváros magyar vonatkozásaira. Ennek eredményeként jelent meg első munkája *Bécs magyar emlékei* címmel, 1972-ben. Később újabb kiadást ért meg, akárcsak a *Várvidék*, azaz *Burgenland* első magyar nyelvű útikalauza, amit 1976-ban vehettek kézbe az olvasók. Ez után sorra következtek újabb magyar „emlékhely-kalandozásai”, s már nem csak az európai kontinens területén. A *Magyarok az Újvilágban* 1979-ben, a *Hétortonytól Kufsteinig* 1982-ben, a *Mátyás király Bécsben* 1985-ben, majd 2002-ben jelent meg. Egyesütle-

Lezsák Sándorral és Tollas Tiborral

tünkben 2008. április 8-án tartott remek, nagy sikerű vetített előadást ... *nyögte(?) Mátyás bús hadát, Bécsnek büszke vára...* címmel.

Juhász Lászlót 1994-ben kinevezték az MTV hírigazgatójának, majd 1996-tól az MRT. Közalapítvány kuratóriuma alelnöke lett. Több kitűnő – ausztriai, törökországi, itáliai magyar emlékekkel foglalkozó – dokumentumfilmet készített az MTV és a Duna Televízió megbízásából.

2003-ban a Tollas Tibor emlékének szentelt *Várázkör* című filmet készítette az MTV számára. Több mint negyven kisfilmet is alkotott, a legutóbb a *Ruszi évszakok*-at sugározta a Duna Televízió. Tagja volt a Magyar Örökség-díj zsűrijének. Az utóbbi években a határ melletti Fraknóra, a Balaton melletti Paloznákra vonult vissza és alkotott.

Soha nem felejttem el első találkozásunkat a Kálvin tér melletti Korona szálló halljában 1998 szeptember elsején, egy „könyvcserekné” alkalmával. 1997-ben jelent meg ugyanis szerzőtársammal szerény – már régen bővítésre szoruló – munkám *Párizs és környéke magyar emlékei* címmel, s ekkor írt buzdító, baráti sorokat a „külföldi emlékeink további kutatásához” a *Bécs magyar emlékei* című remek kötetébe.

Rengeteget tanultam könyveiből, találkozásaink révén, valamint nálunk tartott előadásain. Pártolta a gondolatot, hogy az egyéni kutatások mellett, hatékony kis közösségként is működjön egyesületünk, a távoli magyar emlékek feltárása érdekében.

A Dunától a Temzéig – London magyar emlékei című első kisfilmünk bemutatásakor – igazi úriemberként – a közönség előtt nagyon dicsérte a munkát, majd később kérésre elmondta annak javítható hibáit, ésszerű érvekkel, tanulságokkal,

2008 végén éppen a *Mit adott a magyar reneszánsz a világnak?* című előadássorozatot őt érintő bécsi Mátyás-anyaga könyvbe szerkesztésén fáradoztunk, s tartottuk telefonon Fraknóval kapcsolatot, amikor állapota hirtelen a végstádiumba fordult. Nagy-nagy szomorúságunkkal nem akartuk a családot tovább terhelni, felesége és fia jóvoltából mégis megküldte az előadás általa már előkészített, könyvbe szerkesztendő anyagát. Záró fejezetként pedig nagy tisztelettel helyeztük el – már a jogutódok engedélyével – azt a fejezetet, amelyet tudom milyen nagy örömmel írt: *Milyennek látja a világ Hunyadi Mátyást?*

Mindig érezte, tette azt, amiért hivatástudata szerint fáradnia kellett: legszebb értékeink megőrkítését, ismertetését, képeiben és írásaiban. Széchenyi szavaival élve: „áldozati kézséggel és nem olcsó fitogtatással”.

Juhász László örök példa előttünk. Életében mindent megtett azért, hogy mi magyarok a múltunkra büszkék lehessünk, s jó hírünkkel fényben, ne csak árnyékban éljünk. Hiszen csakis a fény adhat további életet!

Messik Miklós

Szalai Antal, pápai helytörténész

Pápa csaknem ezeresztendő múlttal rendelkező település. Ipara és kereskedelme fejlett volt, műemlék épületeinek falai közt számos nagy jelentőségű esemény történt. A végvári időkben és a szabadságharcok korában mindig jelentős szerepet játszott a város. Pápa helyőrségeit, a huszárokat, a repülőket és az éjtörnyösöket elit alakulatokként tartották számon az egész országban. Nem csoda, hogy a várostörténet kutatói főként az utolsó évszázadban nagy megbecsülésnek örvendtek, miután szereplők a múlt feltárásában nélkülözhetetlen volt. Ezért is érzékenyen érintette nemrég Pápa lakóit egyik legkiválóbb helytörténészük, *Szalai Antal* halála.

Szalai Antal szülei a környékbeli falvakból kerültek Páparra. Édesapja a rendőrségnél teljesített szolgálatot. Mint szorgalmas és takarékos emberek a Kertvárosban építettek szerény házacskát. Szalai Antal gyermekkorát nővérével és szüleivel együtt itt töltötte. Gyenge testalkata miatt egy évvel később került be a katolikus elemi népiskolába, amit jeles eredménnyel végzett el. Tanulmányait ezután a bencések gimnáziumában folytatta, ahol tagja lett a kitűnően működő cserkészcsapatnak.

Komoly fordulatot jelentett életében, hogy 1940-ben édesapját Nagyváradra helyezték, s az egész család követte őt. Tanulmányait is ott folytatta tovább. Sajnos, a háború beleszólt az életükbe. A várost 1944-ben nagy bombatámadás érte, majd a szovjet csapatok érkezésének hírére a hatóságok viharos tempóban igyekeztek kiűriteni. Szalai Antalék így több hetes gyötrelmes út után érkeztek Németországba. 1945 októberében sikerült csak gyalogszerrel hazaérkezniük Páparra.

A 21 éves fiatalember azonnal munkába állt. Jó szervezőképességét felismerve rövidesen gyártási osztályvezetővé nevezték ki a jó hírű Pápai Dohánygyárban, de a gyárat felszámolták. Szalai Antalt a Járási Tanácshoz helyezték át tervcsoportvezetőnek. Pályája tovább ívelt felfelé. Még harmincéves sem volt, amikor Pápan a Városi Tanács elnökhelyettesévé választották, majd 1957-ben a Végrehajtó Bizottság titkára lett. Munkásságát mindig az igazságszeretet és a humanizmus hatotta át, s jellemző vonása volt még a szerénység. Miután érezte, hogy megbízásánál fogva szükségesek van jogi ismeretekre, beiratkozott az egyetem levelező tagozatára, amit el is végzett. Bár a záró dolgozatot elkészítette, nem vágyott a doktori címre, így annak megvédésére nem vállalkozott. 1971-ben átkerült a Városgazdálkodási Vállalathoz, ahol a házkézelőség ügyeit intézte igen precízen, megbízhatóan. 1984-ben elsősorban azért ment nyugdíjba, hogy többet foglalkozhasson kedvelt időtöltésével, a várostörténeti kutatással.

Miután évtizedekig dolgozott a város vezetőségében, alkalma volt megismerkedni a város múltjával, műemlékeivel és a hagyományörzés helyzetével. Az ő kezdeményezésére számos pápai házra került jeles pápai egyéniségek emlékéit, érdemeit megőrkítő emléktábla. Kutatásai során sokat foglalkozott a pápai zsidóság múltjával, s ennek a népcsoportnak a város fejlődésével kapcsolatos pozitív szerepével. Érdemeit Izrael Államban az illetékesek most is számon tartják.

Számos honismerettel, várostörténettel foglalkozó tanulmánya, dolgozata jelent meg nyomtatásban. Ezekre a hitelesség és a történeti hűség a jellemző. Szalai Antal nagy érdeme még, hogy sokaknak nyújtott segítséget, akik honismeretei munkával kívántak foglalkozni. A Jókai Művelődési Központban létrehozott első helytörténész körök ő volt a vezetője. Utolsó éveiben a látása erősen megromlott, ekkor már csak hasznos tanácsokkal, tapasztalatai átadásával tudta segíteni a honismeret munkásait. Tevékenységét az önzetlenség jellemezte, sem elismerést, sem anyagi ellenszolgáltatást nem várt munkájáért.

Hamvait 2009. február 9-én Pápan, szülei sírjában helyezték el. A város nevében *Gosztola István* főmérnök, a helytörténészek nevében *dr. Tungli Gyula* ny. főiskolai docens búcsúztatta.

Béke poraira!

Huszár János

KÖNYVESPOLC

Vasi honismereti és helytörténeti közlemények A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata

Már budapesti egyetemistaként, az 1960-as évek első felében felfigyeltem arra, hogy Vas megyei évfolyamtársaink érzelmileg milyen szorosan kötődnek szűkebb hazájukhoz, mennyire elevenen él bennük a vasi öntudat, milyen szeretettel emlegetik megyéjüket, ottani városukat vagy községüket. Később, bővebb ismeretek birtokában rádöbbentem, hogy ennek a lokálpatrióta érzésnek mély, a távoli múltba visszanyúló gyökerei vannak, a vellem egykorú fiatalok, a leendő értelmiségiek számtalan példát követhettek, olyan közegben élhettek, tanulhattak, ahol a hely történetét és a jelen értékeit őszinte tisztelet, megbecsülés övezi. Szinte magától értetődik, hogy ez a korosztály, és az őket követő nemzedékek mindmáig odaadó igyekezettel ápolják a nemes hagyományt. A külső szemlélő szilárd tényként állapíthatja meg: a megyében évtizedek óta igen élénk és eredményes a honismereti mozgalom, és ebben szerepettevő, jó néhány esetben országosan is élenjáró szerepet vállaltak és vállalnak a helytörténeti-helyismereti kutatás és publikálás nélkülözhetetlen bázisintézményei, a múzeumok, a levéltárak és a könyvtárak. A széles körű szakmai elismerést kiváltó helyi bibliográfiák tanúsága szerint már a XIX. század utolsó harmadától folyamatosan jelen van a megye és településeinek története, néprajza, természeti viszonyai, szellemi és vallási élete stb. iránti érdeklődés, jeles és termékeny kutatók keresték és keresik a táj történelmi és kulturális sajátosságait, jellemzőit. Országos hírnévre tett szert a Vasi Szemle (1933–1949, 1964–) című folyóirat.

Tehát egy szerves folyamat egyik állomásának tekinthető, hogy az előző század hatvanas éveiben újjáéledő és viszonylag gyorsan (mert fontos társadalmi igényt elégített ki) kiszélesedő és megerősödő honismereti mozgalom a megyében az imént említett Vasi Szemle mellett feltűnően hamar létrehozott egy másik orgánust is. 1974-ben *Vasi Honismereti Közlemények* címmel, az akkori megyei művelődési és ifjúsági központ kiadásában indult útjára az alcímében „fórum”-nak nevezett időszakos termék. Mint ahogy az első húsz esztendőről (1974–1994) *T. Pásztor Ágnes* által összeállított repertórium bevezetőjéből és könyvészeti adataiból kitetszik, komoly nehézségeket kellett leküzdeni. Évente, majd félévente látott napvilágot, de voltak olyan esztendők is (1976 és 1982), amikor meg sem jelenhetett. Tulajdonképpen a nyolcvanas évtized közepén állandósult, 1985 óta előfizethető. Igazi otthonra 1990-ben lett, amikor a Vas Megyei Levéltár lett a gazdája és a kiadója. A következő évben az alcímbe a „fórum” szót felváltotta a „folyóirat”, ami a gyakoribb, negyedévenkénti megjelenésre is utalt. Érthető módon valamelyest előtérbe kerültek a helytörténeti cikkek, de a tudatos szándékot a profil módosításában csak 1995-től jelzik a lap címlapján; akkor vette fel ugyanis mai címét: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*.

Folyóiratunk, a Honismeret a kilencvenes években két alkalommal is bemutatta olvasóinak vasi testvérét. Az 1995. évi harmadik számban (a 83–86. oldalon) a hazai honismereti mozgalom egyik kiemelkedő személyisége, *Kuntár Lajos* – aki mintegy tizenöt esztendőig (1985–1999) szerkesztette a Vas megyei folyóiratot – a húsz éves jubileum kapcsán írt törekvéseikről. *Bariska István* községi levéltár-igazgató a negyedszázados évfordulón (1999. 5. szám, 100–101. oldal) hasonló eleganciával emlékezett meg a lapjukról. Amíg létezett, a magyar történeti bibliográfia regisztrálta cikkeit, és olykor a Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertórium címmű sorozatának tételei között szintén találkozhattunk némelyik írásával. A vasi periodikum tehát nem volt ismeretlen a helytörténetírás művelői és a honismeret aktivistái körében, de – valjuk be – nagyon sokan vagyunk, akik közelebbről nemigen tanulmányoztuk a számait. Holott, és ezt rögtön bocsássuk előre, szerkesztési koncepciója és a közlemények tartalma az ország más vidékein munkálkodók számára is számos módszertani tanulságot, megfontolandó vagy akár követendő példát kínál. Már csak ezért sem árt – közel tíz esztendő elteltével – újból felhívni rá a potenciális érdeklődők figyelmét.

Miután a folyóirat soros számai – a hazai tapasztalatok szerint eléggé gyakori, sőt némely típusban általánosítható módon – nemegyszer késnek, ezáltal az utolsó három befejezett évfolyam (2005–2007) példányainak lapozgatása közben szerzett benyomásaimat szeretném megosztani az olvasókkal. A *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* évente négy alkalommal jelenik meg. „A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata” alcímmel. A szokásos formátumban (B/5) nyomják, egy-egy szám terjedelme kilencvenhat oldal (aki szereti nyomdásznyelven kifejezni: hat iv). A kivitelezés a tematikához illően szerényen visszafogott. A borítólapon Vas vármegye keretbe foglalt térképe látható, amelyet átlósan, a ráma felső vonalán túllépve egy lúdtoll (ki ne tudná: az írás, az alkotás jelképe) fed le (Kamper Lajos tervezte). A tipográfia finoman szolid, áttekinthető, még az apró betűs hivatkozások is jól olvashatók. Gyakran közölnek képeket: iratok, dedikációk és aprónyomatványok fotokópiáit, hajdani grafikák és ritkán festmények reprodukcióit, fényképek (feltűnően sok portréfotó) másolatait stb. (A 2005-ös évfolyam első két számához még térképmelléleteket is csatoltak.) A tartalomjegyzéket – gondolva a határ menti megyék külföldi állampolgáira – német és szlovén nyelven is közzéteszik. A nyomdai munkák színvonaláért a szombathelyi Szigatúra Nyomda és Kiadó Kft. dolgozóit illeti dicséret. A mai kor követelményehez igazodóan a folyóirat interneten is elérhető, a kiadó, a Vas Megyei Levéltár honlapján (www.vaml.hu). Minden szám utolsó oldalán felsorolják a közreműködő szerzők nevét, feltüntetve a foglalkozást, a munkahelyet és a lakóhelyet. Különösebb statisztikai számítások nélkül is szembeötlő, hogy a szerzői gárdát leginkább a megyéből toborozzák. Nyilvánvaló a megyeszékhely, Szombathely túlsúlya (nyolcvan száza-

léknyi), ám a megye többi városából (Kőszeg, Körmend, Sárvár, Szentgotthárd stb.), egy-egy községből (pl. Oszkó) is küldenek kéziratokat. Rendszeresen szerepelnek a hasábocon az ország más tájain (Budapesten, Pilisicsabán, Szegeden, Sopronban stb.), sőt a szomszédos Ausztriában és Szlovéniában dolgozó (kis részben innen elszármazott) kutatók is. Ha a foglalkozást, a munkahelyet vesszük alapul, a levéltárosok jelentik a legnépesebb csoportot (és ezt a kiadó intézményi okán természetesen tarthatjuk), de szép számmal akadnak muzeológusok, könyvtárosok, közművelők (kulturális szervezők), egyházi személyek, egyetemi és főiskolai oktatók, középiskolai tanárok, akadémiai intézeti kutatók, és gondolva az utánpótlásra, időnként főiskolai hallgatók dolgozatait is közlik. Rendkívül rokonszenves, mert a honismeret és a helytörténet komplex értelmezését, átfogó szemléletét tükrözi, a műszaki, mezőgazdasági és környezetvédelmi szakemberek bevonása, sőt három katona (határőr) is felfedezhető a listán.

A kiadvány tartalmi tevékenységét egy személyi összetételében igen stabil szerkesztőbizottság és közlelőből a szerkesztő, *Mayer László* (ő a levéltár munkatársa) irányítja. A lapnak négy állandó rovata van, bár az első, a *Műhely* néha elmarad. Minden számban jelen van az *Adattár*, a *Könyvespolc* és az *Események, hírek*. Olykor közbeiktatódik a kizárólag nekrológokat tartalmazó *In memoriam* címet viselő szerkezeti egység. A harmadik év (2007) utolsó számában eltértek ettől a struktúrától, mert a teljes terjedelmű (tematikusságú) számként, hét tanulmánnyal *Batthyány Lajosnak* szentelték, születése bicentenáriumának tiszteletére. Sűrűn előfordul, hogy rovaton kívülre, a lap elejére tördelnek egy-két cikket, közöttük nekrológokat is.

A lap cím második szavához tematikailag a „*Műhely*” áll legközelebb. Érdekes és igényes beszámolókat vagy interjúkat olvashatunk a vasi honismereti mozgalom közösségeiről, kiadványairól és meghatározó egyéniségeiről, a neves gyűjtőkről, az együttműködő közintézményekről; csak példaként kiragadva: a sárvári Honismereti Híradóról, az Oszkói Hegypásztor Körrel, illetve Horváth Sándor pedagógusról, Garas Kálmán fotóművészről, a szombathelyi televízióról, bábszínházról és képtáról. Szorosan kapcsolódik ehhez az „*Események, hírek*” rovata, amelyet mindig ugyanaz a személy (Tóth Kálmán, a Savaria Múzeum művelődési menedzsere, csoportvezetője) állít össze. Napról napra haladó részletes krónika, a lehető legtágabban felfogott honismeret megyei történéseit (konferenciák, előadások, évfordulós megemlékezések, kiállítások, vetélkedők, könyv- és filmbemutatók, avató, koszorúzás és egyéb ünnepségek, különféle más rendezvények stb.) rögzíti, változó terjedelemben, de mindig az utókornak is szánt precizitással.

Az „*Adattár*” a helytörténeti tanulmányok és forrás publikációk fóruma. A kiadó és a szerkesztőség vállalt kötelezettsége, a tudományosság szempontja döntően itt érvényesül. A közlemények (számonként öt-hat, néha valamivel kevesebb vagy több) majd mindegyike egyidejű, eredeti (főként levéltári) források feltárásán alapul és jegyzetapparátussal ellátott. Csábító gondolat, hogy valamennyi címet felsoroljam, de ez zsfétszéné a recenzio szabott kereteit. Ezért ismét csak néhány példát említenék: olvashatunk a sárvári katolikus plébánia püspöki vizitációjáról, Ivan Mažuranić horvát bán szombat-

helyi iskolaéveiről, a megyeszékhely várospolitikájában 1885-ben bekövetkezett fordulatról, a Torma című éleláp történetéről, tájékozódhatunk a jegyzőképzés szombathelyi kezdeteiről, Vas megye egykori, 1956-ban keletkezett területrendezési tervéről, a muravidéki táj- és népnevek változásairól, fontos múzeumi tárgyak villanak fel előttünk stb. Mint ahogy a szerzőkről szólva jeleztem, a szerkesztőség teret ad a helytörténetirás csaknem teljes spektrumának: a politika-, a közigazgatás-, a gazdaság-, az egyház-, a művelődés-, az irodalom-, a művészet-, a sajtó-, a nyelv- és a hadtörténet egyaránt helyet kap. Az elfoglaltság vadját is vállalva, külön kiemelném, mert a vasi honismereti, helytörténeti tevékenység kiterjedt voltát bizonyítja, Simola Ferenc nyugállományú határőr alezredes páratlan adatygyűjtését (2006. 2. szám): ő a 2005-ben létező Vas megyei időszaki lapok (kb. 100), még pontosabban a kiválasztott tizenhét orgánumban közzétett helytörténeti írások (185) számbavételét végezte el.

Érdemes egy pillantást vetni a „*Könyvespolc*” egyes darabjaira, a könyvismertésekre is. Közudott, hogy a helytörténetirás fejlődésében pótolhatatlan mozgatórugó a visszajelzés, az értő kritika. Megnyugtató, hogy a vasi folyóiratban ez a rovat nem valamiféle illendőségbe beemelt járulékos rész, hanem a tartalmi törekvések egyik erős pillére. A helytörténeti kiadványokról igazi bírálatok, tárgyilagos értékelések látnak napvilágot, segítve a kutatók további erőfeszítéseit, a metodikai gondolkodás kiteljesedését.

Noha a *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* kifejezetten lokális időszaki kiadvány, tartalma, cikkeinek jókora hányada az ún. országos vagy nemzeti történelem művelőinek érdeklődésére is számot tarthat. Például ki tagadhatná, hogy a Weöres Sándor dedikációból közreadott válogatás nélkülözhetetlen a huszadik századi magyar irodalomtörténet tanulmányozásához. A hadtörténet adott ágának kutatói szintén alapvető információkat meríthetnek a szombathelyi katonai repülésről vagy a napóleoni háborúk legendás huszársíkjéről, Hertelendy Gáborról megjelent dolgozatból. A nyelvtörténetesek csemegeként izlelgethetik az 1520-ból származó, eddig ismeretlen magyar nyelvemléket. S a vitathatatlan tetőpont, a Batthyány Lajos-emlékszám ugyan csak méltán sorolható az azonos tartalmú különszámok, kiadványok közé, sőt azok élvonalába. Az első független felelős magyar miniszterelnököt eltérhetetlen szálak fűzték Vas megyéhez: voltak itt uradalmi és a reformkorban aktív részese volt az itteni közéletnek. A lap első sorban ezekre a pontokra koncentrált (közéleti szerepvállalása, az ikervári kastély terveit, az uradalmak átadása kivégzése után, de a Batthyány-kormány tevékenységét terhelő súlyos kérdésének egyikének, a horvát kérdésnek a belgiumi megítéléséről is közöltek egy tanulmányt). Két szerző is foglalkozott – a mostanság fellendülő történettudományi ágazat, a kultusz kutatás sodrában – a kiváló politikus és államférfi Vas megyei emlékezetével, illetve egy kultusztagy sorsával. Tehát jelen esetben újra igazolódik, hogy a helytörténet és az országos történet között nincs merev válaszfal, az események és a folyamatok szorosan egymásba fonódnak, és ez a jelenség a történelmi kutatásokban nem kerülhető meg.

Bényei Miklós

Teleki de Szék

A gróf Széki Teleki család volt otthonai Erdélyben és Magyarországon

A történelmi Teleki család két ma élő tagja, a Svájcban élő Teleki Gábor és az angol fotóművész John Garfield (Teleki Ágnes férje) 2000-ben felkereste a család egykori erdélyi és magyarországi otthonait, kastélyait, hogy megörökítsék mai állapotukat. Útjuk nyomán született 2004-ben egy fekete-fehér fényképalbum, amelyben a kastélyok építéséről és lakóiról is olvasható rövid leírás. Tizenhét erdélyi és hét magyarországi helyszínre látogattak el, hogy felidézék a családi múltat, az egykori gazdagságot és kifinomult izlésvilágot, amely a kastélyok építése, berendezése során érvényesült, s mára sajnos kevés helyen maradt meg régi szépségében.

A Teleki család ősei az újabb kutatások szerint a Békés megyei – 1295-ben a szabad katonából nemessé lett – Csarnai Mihályig vezethetők vissza, akinek egyik lezármazottja, Antal a szomszédos Zaránd megyei Telek községbe költözött. Ez a falu később nyomtalanul eltűnt a török pusztítás során. A XV. és XVI. századi okiratok több Csarnai Telekit is említenek. A birtok pusztulása után a közeli Borosjenőn álltak végvári szolgálatba, ahol Erdély határait védték a török terjeszkedés szemben. Borosjenői Teleki Mihályt 1608-ban a fejedelem familiárisaként emlegetik, Báthory Zsigmond fejedelem testőre, majd Bocskai István testőrkapitánya lett. Felfelé ívelő pályájához házassága is hozzájárult, 1603-ban feleségül vette a férfiágon kihalt Garázda család egyetlen örökösét, Széki Garázda Annát. A tekintélyes Garázda birtok, és szokatlan módon a címer, valamint a Széki előnév is Teleki Mihályra szállt át, s utódaik már a Széki Teleki családnevet használták. A testőrkapitány fia, János a fejedelem unokatestvérét, Bornemissza Annát vette el, s ezzel megalapozta fiúk Teleki Mihály felfelé ívelő pályáját.

Széki Teleki Mihály gyorsan haladt előre a ranglétrán, több megye főispánja is volt, majd a székely székek főkapitánya, az ország generális, és 1678-tól mint kancellár Erdély legbefolyásosabb embere lett, gyakorlatilag ő kormányozta az országot a gyengekező Apafy fejedelem helyett. A török birodalom hanyatlását felmérve ügyes diplomáciai érzékkel szembefordult Thököly kurucával, és Lipót császárral egyezkedett. A felszabadító háborúk során Erdély császári fennhatóság alá került. A császár érdemeiért 1685-ben grófi címet adományozott Telekinek, aki 1690-ben a Thökölyvel vívott zernyesti csatában életét veszítette. Lipót császár 1697-ben Teleki 11 gyermekének – öt fiú és hat lány – is ünnepélyes diplomát állított ki, melyben „római szent birodalmi grófi címet” és kibővített címet adományozott nekik.

A család számos kiemelkedő egyéniséget adott a magyar művelődési, tudományos vagy politikai életnek. Csak röviden említsük meg néhányukat.

Teleki Sámuel (1739–1822) Erdély kancellárja, felvilágosult gondolkodó, a hazai közművelődés támogatója, Marosvásárhelyen létehozta a több mint negyven ezer kötetből álló közkönyvtárat, a Teleki Tékát.

Teleki József (1790–1855) történétíró, kitűnő nyelvész, részt vett a Magyar Tudományos Akadémia megszervezésében, és 1830-tól első elnöke lett, harmincezer

kötetes családi könyvtárát az Akadémia könyvtárának ajánlotta fel.

Teleki Domokos (1810–1876) az erdélyi reformkori ellenzék egyik vezéregyénisége, szerepet játszott az Erdélyi Múzeum Egyesület megalakításában, 1861-ben visszatért a politikai életbe, képviselő, s Erdély egyik vezető közéleti tekintélye volt.

Teleki Blanka (1806–1862) nemzeti szellemű leánynevelő intézetet hozott létre Pesten 1846-ban, a forradalom után menekülteket rejtegetett, ezért tízezer börtönbüntetésre ítélték, amelyből ötöt letöltött.

Teleki László (1811–1861) politikus és író, a radikális ellenzék egyik vezetője, 1848-ban a magyar kormány párizsi követe lett, majd a bukás után is ott maradt, s az emigrációban is aktív szerepet játszott. 1860-ban Drezdában letartóztatták és kiadták Ausztriának. Kegyelmet kapott, s hamarosan képviselővé választották. Radikális programját azonban nem fogadták el, ezért öngyilkos lett. Illyés Gyula drámában örökítette meg alakját.

Teleki Sándor (1821–1892) Petőfi barátja, a szabadságharcban Bem ezredese, 1849-ben Franciaországba emigrált, távollétében halálra ítélték. Megismerkedett Victor Hugóval, majd Itáliában Garibaldi oldalán harcolt, és hazatérve országgyűlési képviselő lett. A kulturális és tudományos életben is aktív szerepet játszott, a Petőfi Társaság és a Magyar Történelmi Társulat alapító tagja volt.

Teleki Sámuel (Samu) (1845–1916) Afrika-utazó, aki elsőnek jutott el Kelet-Afrika egyenlítői vidékének területeire, felfedezte a Rudolf-, a Stefánia-tavat és a róla elnevezett vulkán. Hatalmas néprajzi anyagot gyűjtött, amely ma a budapesti Néprajzi Múzeum afrikai gyűjteményét gazdagítja.

Teleki Pál (1879–1941) európai híró földrajztudós és tiszta erkölcsű államférfi, 1920–21 között miniszterelnök és külügyminiszter, majd a magyar cserkészmozgalom irányítója, 1939-től másodszer is miniszterelnök lett. Amikor látta, hogy az ország rossz irányba sodródik, tiltakozásul öngyilkos lett.

A Telekiek több kastélyt építettek, elsősorban Erdély északi részén, a Kővár vidéken és a Maros völgyében, míg Magyarországon Pest környékén. Teleki Mihály kancellár mint Kővár kapitánya egész Erdélyen végignyúló nagykiterjedésű birtokokkal rendelkezett. A kővári birtokhoz tartozott Kővárhosszúfalu, Koltó, Paszmos, Pribékfalva, Kendilóna, Nagysomkút. Az itteni kastélyokat Teleki Mihály leszármazottai építették. A Maros völgyében Gernyeszeg, Marossárpatak, Sáromberke is a kancellár tulajdona volt.

Gernyeszegben eredetileg egy 1460-as években épült várkastély állt, ez volt a Teleki család egyik legősibb otthona. A jelenlegi pompás barokk kastélyt, ami az erdélyi barokk egyik legszebb alkotása, Teleki László, a kancellár unokája a Pest környéki Grassalkovich-kastélyok mintájára kezdte építeni 1772-ben. Az építkezést fia, József folytatta, s az unoka ifj. József fejezte be, végleges formáját csak 1802-re nyerte el. A kastélynak az év beosztásának megfelelően 52 szobája és 365 ablaka volt. A pazar kastély körül díszes parkot hoztak létre. Az eredetileg geometrikus elrendezésű diszparkot később angolparkká alakították át. Sétányait mitológiai istenszobrok, valamint a francia forradalom főszereplőit ábrázoló gro-

teszk törpefigurák díszítették. A kastélyt nagy hozzáértéssel rendezték be, s itt őrizték a család számtalan kulturális és művészeti kincsét. A régiségek, műkincsek, régi pénzek, érmek, iparművészeti emlékek, régészeti leletek, őtvöztárgyak, fegyverek folyamatosan gyarapodtak, a XIX. századra Gernyeszeg Erdély leggazdagabb kastélya lett, valóságos múzeum. Volt lapidáriuma és gazdag helytörténeti gyűjteménye is. A szabadságharc bukása után az akkori gazdája, Telesi Domokos meghívására Gyulai Pál írta rendezte a haterkez kötetes könyvtár anyagát. Gyulai Pál *Gernyeszegen* című költeményében állított emléket a kastélynak.

A sároberki kastélyt Telesi Sámuel kancellár 1769-ben építtette, Mária Terézia kori barokk stílusban. A dédunoka Telesi Samu 1912-ben egy újabb épületet épített hozzá neobarokk stílusban, harmonikusan illeszkedve a régiekhez. A három épületszárny egy diszparkot zár körbe. Mögötte, a Maros partjáig egy szép park terült el, halastóval, lovagló pályával. E kastély berendezése is rendkívül gazdag volt, hűen tükrözte a család gyűjtőszándékát. Említésre méltó volt a könyv-, fegyver- és miniatűr arckép gyűjteménye több Barabás Miklós festménnyel, s a híres afrikai és indiai vadásztrófeák, amik különös hangulatot adtak a kastélynak.

A koltói kastély is Mária Terézia idejében épült, leg híresebb lakója Telesi Sándor, a „vad gróf”. Koltó neve fogalom a magyar irodalom történetében. 1847-ben hat boldog hetet töltött itt Petőfi Sándor Szendrey Júliával, itt születtek legszebb szerelmes versei. Ez a kastély is valóságos múzeum volt, itt őrizték Telesi Sándor európai útján vásárolt festményeit, akvarelljeit, fegyvergyűjteményét, őtvöztárgyait.

Marosvásárhelyen két épület őrzi a Telekiek emlékét, Telesi Sámuel híres Tékája, és Telesi Domokos (1777–1824) barokk-empire palotája. Ez utóbbiban 1849. július 29-én szállt meg Bem József és Petőfi Sándor, akik innen indultak a fehéregyházi ütközetbe. Erre az épület falán elhelyezett táblák emlékeztetnek.

A XIX–XX. században került a Telekiek birtokába a Fehér megyei Drassó és Marosújvár, a Kolozs megyei Alsószuk, a Szilágy megyei Zsibó, a Maros megyei Magyarózd, az Arad megyei Kápolnás kastélyai.

A család magyarországi ágának egyik fő fészke a gyömrői klasszicista kastély, amely Hild József tervei alapján 1847-re épült meg. A szirákai és pomázai barokk kastélyok örökség során kerültek birtokukba.

A második világháború után a kommunista berendezkedés célja mind Erdélyben, mind Magyarországon a régi elit felszámolása volt, a nemesség földbirtokait elvették, őket kiűzték otthonaikból. A kastélyokat kirabolták, berendezését szétthordták vagy elpusztították. Ez történt a sároberki, gernyeszegi, koltói, gyömrői gazdagon berendezett kastélyal is, bútorait, szőnyegeit, berendezési tárgyait szétthordták, a festményeket ellopták vagy szétépték, a levéltárak anyagát, a könyveket az udvarra szórták. A Telesi Samu értékes vadásztrófea gyűjteménye Sároberkén megsemmisült, a gernyeszegi régészeti, történeti gyűjtemény, a koltói értékes műgyűjtemény szintén elpusztult. A parkok értékes fáit sok helyen kivágták, tüzelőnek használták.

A könyv számot ad e kastélyok mai állapotáról. S mivel jól ismert az erdélyi műemlékek jelenlegi gyakran si-

ralmas helyzetét, azt mondhatjuk, hogy a Telesi kastély viszonylag szerencsésen vészelték át az elmúlt hatvan évet. Egyetlen kastély tűnt el nyomtalanul 1945 után, az évek óta üresen álló, és megrongálódott drassói Kis Palota, melynek helyén ma szántóföld van. Az eredeti drassói neogót kastélyt még 1918-ban felgyújtották, s azt akkor le kellett bontani. Bár a kastélyok egy része nagyon rossz állapotban van, a többit részben renoválták, vagy most várható felújításuk. A koltói kastély és a marosvásárhelyi Telesi Téka jelenleg is látogatható múzeum. A kendilónai, gernyeszegi, marosárpataki, kápolnási kastélyokban egészségügyi intézmény (szanatórium, elmegyógyintézet) működik, Sároberkén és Zsibón iskola illetve kollégium található. Emiatt alkalmanként tatarozták az épületeket, s ma is jó, elfogadható állapotban vannak. A marosvásárhelyi Telesi-ház 1935 óta a református egyház tulajdonában van, s az 1980-as években szépen helyreállították. Alsószukon a helyi kulturális egyesület kívánja az épületet helyrehozni és benne kulturális központot létrehozni. A nagyon rossz állapotú Pribékfalvi épületen is megkezdődtek a felújítás, az elképzelés szerint itt is múzeum és kulturális központ létesülne. A szintén borzasztóan elhanyagolt, romos magyarózdai kastély a református egyház kezelésébe került, s megkezdődött a helyreállítás. Kővárhosszúfalu kastélyában 2000-ben kezdődtek el a felújítási munkák, benne múzeumot terveznek létesíteni. Az omladozó tancsi kúriát 2001-ben visszakarta a család, s megkezdték a helyreállítást. Reméljük, e tervek meg is valósulnak, sikerül az elhanyagolt vagy eddig rosszul hasznosított épületeknek alkalmas funkciót találni.

A magyarországi Telesi kastélyok közül kiemelkedik a szirákai, gyömrői rendbehozott, és kastélyszállóként hasznosított épület, de a pomázai és gyömrői kastélyok is jó állapotúak. A kisebb kastélyok közül a révbérei a második világháború után lebontották, a kalimajori, dunatetőtleni, pölöskei kastélyokat ma is hasznosítják.

A könyvhöz Vajay Szabolcs Svájcban élő történész írt történelmi bevezetőt. A John Garfield által készített fényképek nyomán képet alkothatunk a Telesi család egykori életéről, társadalmi helyzetéről, s megismerhetjük az épületek mai, olykor lehangoló vagy szívet gyönyörködtető állapotát. Telesi Gábor helytörténeti leírásai jól kiegészítik a képeket, s családtörténeti adalékok szolgálnak az érdeklődőknek.

(Magánkiadás, 2004.)

Udvarhelyi Nándor

DR. HARSÁNYI LÁSZLÓ:

Rendhagyó monográfia – Marcaltó

Egy Veszprém megyei árpádkori településről, az osztrák határtól légvonalban mintegy 40 km-re fekvő Marcaltőről készült csaknem három és félszáz oldalas monográfia – tartalmi változatosságával, olvasmányos, irodalmi stílusával, a függelékben és a borítólapon közölt nagyszámú képpel és dokumentummal – új szintre viszi az öröndetesen szaporodó helytörténeti munkák sorába.

A kötet első része mintegy félszáz nyomtatott forrásra, jórészt statisztikai adatgyűjteményekre támaszkodva

bemutatja a falu földrajzi, közigazgatási és egyházszervezeti viszonyait, feltárja a népesség, a gazdasági-társadalmi élet több évszázados alakulását. Lélekszáma a XVIII. század végi félezerrel az első világháborúig 1400 fölé emelkedett, majd az ezredfordulói 900 alá csökkent. A lakosság 70% körüli arányban katolikus vallású, a XVIII. században érkezett német és szláv telepesek a szomszédos községek magyar környezetében a XIX. századra megmagyarosodtak. A faluból folyamatos az elvándorlás, és a születések egyre csökkenő számát az 1970-es évektől már meghaladja a halálozásoké.

A népesség fogyatkozásával szemben mind jobban növekedett a lakóházak és lakások száma, azok nagysága és technikai felszereltsége – különösen az elmúlt fél évszázadban. A jelenlegi lakásállomány mintegy kétharmada 1945 után épült. Míg korábban a lakások túlnyomó része szoba-konyhás volt, a jelenlegiek többsége három és többszobás. Két évszázaddal ezelőtt egy lakóházra átlagosan 7 személy jutott, a múlt század derekán is még 5-6 fő, az ezredfordulón a lakószobák száma már meghaladja a lakókét, és egyre több a lakatlan lakás

A népesség nemcsak fogyatkozik, hanem el is öregeedett. A múlt század első évtizedeiben a lakosság több mint egyharmada 15 éven aluli gyermek volt, a 60 éven felüliek aránya nem érte el a 10%-ot. Az 1970-es évektől már több az időskorú, mint a gyermek. Minden negyedik személy életkora meghaladja a 60 évet. A falu határának mintegy háromnegyedét nagybirtok foglalta el. A lakosság 70% körüli aránya a mezőgazdaságban dolgozott, kétharmaduk cselédsorban, elszegődve állandó vagy időszakos munkára. Az 1945. évi földosztás, majd a mezőgazdaság kollektivizálása után, a gépesítés előrehaladásával az ezredfordulón a marcaltői aktív keresőknek már csak alig egyharmada dolgozott a mezőgazdaság keretei között, a többség az ipar-építőipar és a szolgáltatási szektorban talált munkát. Mindeközben erőteljesen emelkedett a lakosság iskolázottsága: az írástudatlanság a XX. század közepéig 4% közelébe esett, s a század végéig megtöbbszöröződött a középiskolát és egyetemet végzettek száma.

A népességi viszonyokon kívül megismerhetjük a gazdálkodás főbb jellemző adatainak az alakulását is: a földterület megoszlását művelési ágak szerint, a vetésterületet növényfajtánként, az állatállomány átlagosnál is nagyobb mérvű csökkenését stb.

A nagyobbbrészt számszerű adatokra épült, mintegy 50 oldalas, tömör kismonográfia jelentős tudományos értéket képvisel, tekintettel arra a Galileinek tulajdonított mondásra (is), hogy a tudomány célja: mérni a mérhető, és mérhetővé tenni azt, ami (ma még) nem mérhető. Egyben példa arra is, hogy statisztikai kiadványok adataiból egy-egy településről milyen széleskörű képet lehet kialakítani.

A kötet ugyancsak félszáz oldalas második részéből megismerhetjük azoknak a faluból elszármazott személyeknek az életútját, akik országos vagy helyi szinten a gazdasági-társadalmi életben jelentősebb szerepet tölthetnek, illetve töltöttek be. Önéletrajzokból, más családtagok munkáiból, vagy egyéb forrásból sikerült összeállítani a csaknem 40 fős arcképcsarnokot. Közülük a leg hosszabb és legfényesebb életpályát az országos híru jogtudós és közéleti férfiú, Concha Győző (1846–1933)

fitotta be, aki 26 éves korától 56 éven át egyetemi tanárként működött, főrendiházi és felsőházi tag volt. Megismerhetünk négy Marcaltőről indult papi életutat is, akiknek továbbtanulását – miként több más tehetséges szegény sorsú gyermekét is – a marcaltői földbirtokos, gróf Esterházy Sándor tette lehetővé, akit 1951-ben kitlepítették. A Budapesti Tudományegyetemen (ELTE) a francia tanszék marcaltői származású vezetőjének, Süpek Ottónak a munkásságát párizsi professzortársa foglalta össze.

Szerepel az életrajz-sorozatban Harsányi László kántortanító és iskolaigazgató, az országos hírvé vált Marcaltői Dalárda alapítója és karnagyja. László fia, a „rendhagyó” monográfia szerkesztője és jelentős részben szerzője, jogász és külkereskedő, egyetemi előadó, nagyszámú szakirodalmi és több száz publicisztikai cikk, életrajzi indítatású könyv szerzője. Lehel öccse ismert mezőgazdasági szakember. Dr. Kiss Endre marcaltői körorvos és orvosno feleségének egyik gyermeke, Péter és felesége ugyancsak orvosok. Kiss Péter azonban 2007. februárban megszüntette szolgálati viszonyát a betegeket, orvosokat és intézményeket egyaránt sújtó kormányzati intézkedések miatt. Emlékező írásai gazdagítják a monográfiát. A 43 éves nemzetközi híru tüdőgyógyász orvosno, Horváth Ildikó a legfiatalabb neves, marcaltői származású és kötődésű személy négy gyermekével együtt.

A kötet csaknem felét foglalja el az „Emlékezések a faluról” című harmadik rész. A 83 éves szerkesztő írásából megismerjük a falu életét az 1930-as években, társadalmi rétegenként. Bemutatja a nagybirtokos gróf Esterházy családot, a néhány értelmiségiből álló „pantallósok”-at, az iparosokat, a magukat „pógarok”-nak nevező gazdálkodókat, a falu szegénységéhez tartozó „zsöllérek”-et és uradalmi cselédeket. Megállapítja, hogy a szegények táplálkozása jelentősen elmaradt ugyan a kívánattól, de nem lehet éhezésnek minősíteni, ahogyan azt a népi írók (Illyés Gyula, Szabó Zoltán és mások) ábrázolták. Olvashatunk a gazdálkodók önszerveződéséből létrejött különböző közösségekről: cséplőgépek vásárlásáról és üzemeltetéséről, marha- és sertéslegelő-társulatokról, telkes-gazdák közösségéről stb. A lassú, fokozatos anyagi gyarapodás mellett a művelődésnek, a szellemi emelkedésnek is megvoltak az intézményes lehetőségei: az iskola gyakori mintatanítással, a dalárda a sikeres országjárással, működött az olvasóköri, a legényegylet, a levante-intézmény heti két óra foglalkozással, az iskolán kívüli népművelés vasárnaponkénti előadásokkal.

A falusi életnek ritmust adott a vasárnapi pihenés, megrótták azt, aki e napon dolgozott. Ilyenkor ünnepi ruhát öltöttek, és nagyobb ünnepeken nem fértek be a templomba. De olvashatunk a születésszabályozás olykor drasztikus formáiról is. Figyelembe véve az ország más vidékein (pl. Baranyában) már akkor is elterjedt egykézést, fölmerül a szerkesztőben a kérdés, hogy a nemzet vitalitása nem jutott el a kívánatos szintre.

A helyi viszonyok szociografikus hitelességű, s ugyanakkor országos gondokat, gondolatokat is fölvető leírása megőrökíti a két világháború 44+20 hősi halottjának a nevét, kiegészítve a holokauszt 12 zsidó áldozatával.

A szerkesztőnél két évtizeddel fiatalabb Kiss Péter orvos visszaemlékezései az 1950-es évek környékére nyúlnak. Részletesen bemutatja a fontosabb épületeket: a templomot és a már elhagyott grófi kastélyt, a régi magtárat és istállókat a hozzájuk kapcsolódó lovaglási emlékekkel. Végigvezetve a falun, megismertet némely személyek és családok szülő- vagy lakóházával. Emlékeztére hagyatkozva számba veszi a faluban működött iparosokat és néhány más foglalkozás képviselőit. Az iparúzóknak többsége kőműves, ács és asztalos volt, de többnyire mezőgazdasággal és állattenyésztéssel is foglalkoztak. Különösen értékes Maraltó 42 határreszének feltérképezése, elhelyezkedésük fővárosolása, s ezzel nevük megmentése az utókor számára, mert ezek a mezőgazdaság kollektivizálása után lassan feledésbe merülnek.

A XX. század első felének gazdasági-társadalmi viszonyait – az 1950 körüli évekig bezárólag – személyes emlékek nyomán részletezve feltáró „komoly” írások után a falu humoráról tanúszkodó „kedélyes”, majd vegyes témájú történetek teszik olvashatóvá a kiadványt. A továbbiakban a szerkesztő vázolja a falu 1945 utáni jogállásában és vezetésében bekövetkezett személyi változásokat.

A könyv címében szereplő „rendhagyó” jelleg valójában abban jelentkezik, hogy a tudományos igényű rövid monográfia mellett a falu mindennapi életébe is bepillantást nyújt. Miként hatottak a nemzetközi és hazai politikai történelem a falu hangulatára, világképére, humorára? Szokatlanul gazdag a kiadvány képanyaga, több, mint 200 fénykép található a kiadványban. Ezek bemutatják a falu neves szülőit, az életüket és munkásságukat ismertető életrajzok szerzőit – mint a monográfia munkatársait. Tartalmaz a Függelék másolatokat Maraltó történetének okmányairól és más dokumentumokról is. Olvasható a könyv tartalmának rövid összefoglalása (szinopszisa) magyar, angol, francia és német nyelven.

Rendhagyó a maraltói monográfia abban is, hogy mint elsősorban helytörténeti munka a jövőt is fűrkészi. *Mit rejt a jövő?* címmel az 1989 utáni világról szóló, történeti megalapozottságú, filozofikus hangvételű eszmefuttatás a diagnózis után megkísérli a prognózist is. A szerkesztő Harsányi László megállapítása szerint a kommunista diktatúra összeomlását követően az agresszív nemzetközi fináncióke rátepte kezét a világra. A korábban lelkesítő „nemzet” és „nép” kategóriák szinte történeti kategóriákká váltak, az egyén elveszti a különböző társadalmi közösségek (család, lakóhely, szűkebb-tágabb haza) iránti felelősség érzetét. A múltban a templom és az iskola nyújtotta a falunak a közösségi megtartó erőt. A templom, mint vasárnaponkénti és ünnepi társadalmi gyűjtőhely nagyon szűk keretek közé szorult. Megszűnik a hétköznapi munka és a pihenőnap közötti különbség. A gyermekvállalási kedv csökkenése miatt fokozatosan megszűnik a falusi iskolák. Fölmerül közösségi házak létesítésének a gondolata a kihalt parókia, a kiüresedő iskola épületében, ahol föllendülhetne a közösségi élet. Mint írja Harsányi László, „a XXI. század falvainak és lakóinak jövőjét nagymértékben az fogja meghatározni, hogy a közösségi érzés milyen formában és intenzitással tud továbbélni.” Napjaink sok negatív jelensége és a tartósan ható kedvezőtlen tendenciák ellené-

re is a monográfia szerkesztője bízik abban, hogy szülőfalujában „a mai aktív korúak megtalálják a kereteit annak a tevékenységnek, ami a múltban Maraltó községet megbecsült közösséggé tette, s ami a jövődjét a múltjához méltóvá teszi.”

(Maraltó, 2008.)

Dr. Kápolnai Iván

TÖTTÖS GÁBOR:

Szekszárd – Mesélő útikönyv

Az elmúlt év kedves ajándéka volt a tolnai megyeszékhely iránt érdeklődők számára a jó tollú helytörténész, *Töttös Gábor* Szekszárdról készült mesélő útikönyve. Az impresszum szerint a 192 oldalas, tartalmas kötet az 58. Villamosenergia-ipari Országos Természetbarát Találkozóra adta ki a paksi Dél-Mezőföld Természetbarát Egyesület, jelentősége azonban nyilvánvalóan túlmutat az adott esemény alkalmi jellegén. Azért gondolom ezt, mert új könyvében a szerző az eddig feltárt helyismereti anyag szintézisét adja. Jó két évtizeddel az „Irodalmi séták Szekszárdon” (1985), valamint a „Történelmi séták Szekszárdon” (1986) című művei után mondandója kibővült, városleírása tovább gazdagodott, s a színek teljes skálájának alkalmazásával sikerült egységes alkotással formálnia közölnivalóját. Szülőhelyéről szólólván megérteni olvasójával, hogy „itt, a népek országútján, a kultúra évezredes találkozóhelyén egyaránt gyönyörködhet szeme, bizseregphet izlelőbimbója, pezsdülhet vére, kedve és szelleme” a látogatónak. A lokálpatrióta szenvedély tárgyiszertő bemutatással párosul, aki tehát követi a képzeletbeli sétán a szerzőt, valóban közelebb kerül a város lelkéhez.

Vitathatatlan értekei mellett mégsem könnyű olvasmány ez a mű, mert – úgy érzem – az olvasó nem kapja meg azt a technikai segítséget, amit az áradó szövegben való tájékozódáshoz igényelne. Fejezetekre tagolódik ugyan a könyv, vagyis részegységekből állnak össze a séták, de az anyag tipográfiai elrendezése nem közvetíti méltó módon a narrációból, a beépített szemelvényekből, idézetekből és képekből kialakított szövedéket. Meltatlan a szöveghez a technikai megformálás, amely mindössze két eszközzel él: az álló betűkkel szedett főszövegtől beljebb kezdett dőltbetűs közlés különíti el a kitérőket, a részletező betéteket. Hiányoznak a szövegen belüli kiemelések, amelyek jelezhetnék az olvasónak, hogy most éppen hol járunk, mit látunk, illetve amelyek elősegítenék a keresést, ha nem folyamatosan kívánjuk a könyvet vagy annak egyik fejezetét elolvasni, hanem valamely jeles hely, személy, alkotás iránt érdeklődnénk. A szövegbe iktatott nyílak teremtenek meglehetősen primitív kapcsolatot a képekkel. Ma, amikor nyomdatechnika-ilag gyönyörűen megtervezett kiadványok példázata a lehetőségek tág határait, kissé lehangolja az olvasót a megjelenítés monotóniája. A szerzőtől ugyan semmi sem áll távolabb, mint az egyhangúság, mégis lehangoló a nyomdagrafikai tervezés és tördelés fantáziátlansága.

Mesélő útikönyvnek minősíti az alcím ezt a művet, s valóban: mintha fontosabbak lennének a szerző számára az elbeszélő kedv laza gondolatársításai a rendszerezett ismeretnyújtásánál, Ennek előnye is van, mert közel ke-

rül hozzánk a mesélő személyisége, aki a maga hitelesítő, meggyőző erejével kelt érdeklődést az elbeszélés tárgya iránt. Magam is tapasztaltam ritka látogatásaim alkalmával Szekszárd sajátos bájának vonzását; nem nehéz megkedvelni ezt az árnyas tereivel, megkapó szobraival ékes, költők sora által megénekelte s borával hódító várost és lakóit. Ez a szeretetreméltó arcukat bukkan elő minduntalan az elbeszélő szavai nyomán.

A kötet várostörténeti bevezető fejezettel kezdődik. Korán megjelenet az ember ezen a tájon, ahol bűzatermő síkság váltakozik szőlőt nevelő dombossággal, erdők és vizek kísérik a mezőket. Wosinszky Mór személyében kiváló régész kutatója támadt a vidéknek, aki a kelták, rómaiak, longobárdok, avarok nyomait tárta fel. Az Árpád-ház királyai közül I. Béla jelentősége emelkedik itt ki, aki bencés monostort alapított, s általa vált 1061 a városfejlődés kiindulópontjává. Vára 1541 után került a török kezére, a lakosság gyakran kényszerült a közeli erdőbe, a Sárköz mocsaraiba menekülni az adószedő törökök, illetve a rációk, hajdúk sarcolása elől. Az elvadult állapotok rendezésében Mérey Mihály apát vállalta a fő szerepet, becsülettel őrzi is emlékét a hálás település. A Rákóczi-szabadságharcot követően a Fekete-erdő vidékéről német telepeseket hoztak a gazdátlan portákra. Felendüléssel járt, hogy 1779-ben Szekszárd lett Tolna megye állandó székhelye, borzasztó pusztulást hozott azonban 1794-ben a tűzvész, amelyben a házak négyötöde porig égett. Az élni akarást jelzi, hogy új templomot emeltek, s egyre inkább ide helyeződött a környék szellemi és politikai centruma. Az 1850-es évek végén már tízezer fölött volt a népességszám, sokat javult a közlekedés a gőzhajózás és az úttépítés megindulásával. A filoxéra az 1880-as évek második felében a szőlők 85 %-át elpusztította, friss telepítésekkel kellett a borvidék életképességét újjíteremteni.

1905-ben nyerte el a rendezett tanácsú város státuszát a település, akkorra már kiépült a villanyvilágítás, működött a főgimnázium, a polgári fiúiskola, felépült a zsinagóga, a megyei múzeum, a Szekszárdi Takarékpénztár székháza, a gőzfürdő, a börtön. A két világháború itt is véráldozatot kívánt, maga a település azonban nem szenvedett nagy károkat. Az iparosítás több hullámban az 1960-as években indult Szekszárdon, eredményeként a megye ipartelepének 42 %-a működik itt, holott a lakosságnak csak egyharmada él falai között. Nagyarányú lakásépítés folyt, átrendezték a városközpontot, 1977 óta főiskolai szintű oktatási intézménye van. Lakóinak száma ma sem éri el a 35 ezret, nekik kívánnak itt emberléptékű otthon nyújtani.

Külön kis fejezet szól a város megközelítéséről, majd utcáit járhatjuk végig Tóttós Gábor kalauzolásával. A Rákóczi utcán indulunk el, elhaladunk az újvárosi temető mellett a templomhoz, melynek avatására Liszt Ferenc Szekszárdi miséjét megalkotta. S miközben a városközpont felé haladunk, olyan személyeket varázsol körénk a szerző, mint Sass Erzsike (akivel Petőfi együtt nézte a csillagot a négyórák szekéren), a népszerű író, Herczeg Ferenc, Kossuth Lajos és Kossuth Ferenc, Csengey Dénes, Illyés Gyula és Széchenyi István. Jeles házakra tekinthetünk, míg elérünk az egyik legnevezetesebbhez, a három részből emelt Augustus-házhoz. Leghíresebb vendége Liszt Ferenc volt, de a város kulturális

életének egyéb vonatkozásai is idefűződnek, hiszen kaszinó működött benne.

A lankásan emelkedő Garay tér ma sétálóutcaként vonzza magához a nézdeglőket. Itt áll a Háry János alakját ránc örökítő Garay János költő impozáns szobra, a költő nevét viselő általános iskola, a város első moziája (mely ma az egyetlen hazai német színház otthona), a város egykori nagyszállója, amelynek nagytermében fellépett Jászai Mari, Medgyasszay Vilma, Hegedüs Gyula, Beregi Oszkár. Innen a Béla térre juthatunk, ahol történelmi időkre emlékezhetünk, hiszen itt épült a reformkor hajnalán az eredetileg Pollack Mihály tervei szerint emelni kezdett hatalmas klasszicista megyeháza (ma a megyei levéltárnak ad helyet), belső udvarán tarták fel az I. Béla által alapított apátság alapjait. Ezt a teret ékesíti a város legrégebbi köztéri szobra, a Szentháromság, itt emelkedik az egykori Szekszárdi Takarékpénztár épület-tömbje, az 1775-ben létesült római katolikus plébánia, valamint az 1846-ban épült, 1908-ban felújított városháza. A legmagasabbra azonban a 19. század elején épített római katolikus templom emelkedik, amely az útkönyv szerint Közép-Európa legnagyobb egyhajós katolikus temploma.

Elidőzhetünk a szerzővel a Babits Mihály utcában, ahol a Schwarzkopf-házban Hollós János növénytudós akadémikus, a Kelemen-házban a költő Babits, a Geiger-házban Dienes Valéria született. Itt aztán van miről mesélnie kalauzunknak, hiszen Baka István, Mészöly Miklós emlékgyűjteményét is itt őrzik, itt van az Irodalom Háza. Ebben a városrészben emelkedik a reformátusok temploma és egykori iskolája. A Béla tértől sétálhatunk fel a kilátóhoz a prэшázakkal sűrűn rakott dombon, az 1758-ban épült barokk Remete-kápolnához, a kálváriához.

Azután visszatérünk az alsóbb városrészekbe, végigsétálunk a Bezerédj utcán, amely Tolna megye reformkori követéről, Bezerédj Istvánról kapta nevét. Jeles emberek éltek itt, mint a Tormay Károly orvos, Tormay Béla állatorvos, Gájásy Lajos kórházigazgató, Zichy Géza zongoraművész, Sényer János zenetanár, Bodnár István és Boda Vilmos lapszerkesztő és többen mások, akikről néhány mondatból is érdekes portré rajzolódik ki előttünk. Ezután sétálhatunk el Garay János szülőházának helyétől a Béri Balogh Ádám fág, majd Liszt Ferenc mellszobrától a vasútig, meg-megállva egy-egy épület vagy szobor előtt.

Tóttós Gábor érdeklődésének s felkészültségének szép megnyilatkozása „A szekszárdi szőlő és bor története” című 20 oldalas önálló fejezet, valamint a környékre – a Sárközbe és Gemencebe – vezető kirándulások hangulatos leírása. „A mai Szekszárd színei” címmel 16 oldalas színes melléklet zárja a könyvet. Három évtizednyi bűvárkodás eredményei sűrűsödnek ennek az útkönyvnek a lapjain. A város lakóinak nélkülözhetetlen eszköz ez az otthonosságérzet kialakításához. Ha az alkalmi látogató veszi kezébe, néhol talán túlságosan sűrűnek érezheti a föltaruló ismeretkincset, de megtalálja mindazokat a látnivalókat, amelyek Szekszárd lényegét jelentik. Magam is szívesen olvastam, mert tudatosíthatam magamban a személyes látogatások alkalmával szerzett benyomások hátterét, történelmi előzményét.

Kováts Dániel

A Kalotaszeg folyóirat

Kalotaszegnek, mint nemzeti karakterünket hordozó és mind a mai napig élő magyar néprajzi vidéknek hármas alapítású sajtótermékéről van szó. Mint sokan tudják, első alapítására 1890-ben, Kalotaszeg nagyszonyja, *Gyarmathy Zsigáné* buzgólkodásával került sor, s az 1891-ben megszűnt lapot 1912. január 7-én *Kós Károly*, Kalotaszeg apostola indította újra. Mindkét kezdeményezés rövid életűnek bizonyult, bár megmutatták, hogy anyagilag nem, de erkölcsileg érdemes tájélegető lapot kiadni ezen a vidéken is. A második újraindításról a *Kós Károlyhoz* köze áll *Dabreczeni László* a következőket írta: „1912 januárjában kis, rózsaszínű lapocska ment szét Kalotaszegen. Címlapján virágos dombtetőre szűrt fejfa, szerkesztője egy 29 éves fiatalember, aki Sztánán lakik... A szerkesztés módja könnyed és eleven. Egyaránt olvashatja intelligens és falusi ember. Igazában véve talán legigazibb és a legjobban szerkesztett néplap volt a *Kós Károly Kalotaszeg*.”

Igen érdekes és változatos tematika jellemezte a 12–18 oldalas hetilapot. Előterében a politikai célzatú cikkek állanak, *Kós transzilván szemléletének* kialakuló lenyomatai. Figyeli az Erdélyben együtt lakó népek mozgalmait, s a vidék népművészetéről, műemlékeiről, településeiről jellegzetes és dokumentált leírásokat közöl, s megindítja a mezőgazdasággal foglalkozó *Gazda* című rovatot. Az új, nemzeti művészetek fontosságáról értekezik, s felvázolja az e téren elért építészeti eredményeket, amelyeknek létrehozója éppen ő maga. Népszerűsíti *Ady Endrét* és *Móricz Zsigmondot*, mint a megújult irodalom letéteményesait, s életre kelti a kalotaszegi néprajzot is.

A következő 78 esztendő, s benne az első és a második világháború, s az ezeket lezáró Trianon és az utolsó békeszerződés nem kedvezett új kalotaszegi lapalapításnak. Az 1989-es romániai rendszerváltás utáni nyitás arra ösztönözte *Vasas Samu*-t, a cselekvő bánffyhungyadi tanárt, a néprajzkutató szakírót, hogy a kínáló lehetőségeket felismerve maga köré gyűjtönsön néhány kibróbbalt, alkotóképes kalotaszegi irodalmi, orvosi s más értelmiségieket és irodalomkedvelőket, s háromnegyed százados *Csipkerózsika-álmából* kiragadva, harmadszor is elindítsák-megalapítsák a *Bánffyhungyadi székhelyű Kalotaszeg* című lap új sorozatát. A sajtótermék kéthetente megjelenő kulturális közéleti lapnak indult, ami a csökkenő anyagi támogatások, s a fokozatosan kiöregedő lehtus nyomda következtében havilappá módosult, újabbban pedig kéthavi, összevont számokkal jelenik meg. Mindezek ellenére, tájélegységünk viszonylatában az eddig leghosszabbban működő lapnak bizonyult, s XIX. évfolyamában megérte a 150. lapszámot is.

A Kalotaszeg védnökségét kezdetben a bánffyhungyadi RMDSZ, kiadását pedig az Erdélyi Lap- és Könyvkiadó Vállalat, a Kalotaszeg KFT, a *Kós Károly Művelődési Társaság*, valamint – mind a mai napig – a *Pro Kalotaszeg Művelődési Egyesület* vállalta magára. Néhai *Vasas Samu Bánffyhungyadi* mellett Kalotaszeg több tájélegységéről toborozta a lap szerkesztőit, így vélte megvalósíthatónak a vidék településeinek minél cselekvőbb bekapcsolását a lap munkájába, bevonva az eddig elhanyagolt kalotaszegi peremterületeket is – írja *Búzás Pál Kalotaszegi Irodalmi Breviáriumban*. A szerkesztői munka mind a mai napig úgyszemint, anyagi ellenszolgáltatás nélkül történik, a munkatársak mindössze a lap tiszteletpéldányait kapják kézhez. A felkért szerkesztők névsora: *Török László* főszerkesztő, *Mihály*

István felelős szerkesztő majd főszerkesztő-helyettes, *Vasas Samu, dr. Szigetvári Ferenc, Kudor István* grafikus, fametsző művész, *Boldizsár Zeyk Imre* tordaszentlászli tanár, *Oláh József* szucsági majd kisbácsi református lelkész. A terjesztést *Kis Csaba*, 1992-től *Lőrincz András* és *Péntek László* végezte.

1992-től *Vasas Samu* vette át a főszerkesztői feladatkört, amit 1997-ben bekövetkezett haláláig töltött be. Ezután a szerkesztőség többször is átalakult, s helyet kapott benne a bánffyhungyadi *Simon Ilona*, a türei *László György* költő, a magyarlónai *Ricci József* nyugalmazott tanító, a kalotaszentkirályi *dr. Szilágyi Sándor* orvos, a kolozsvári *Vas Géza* fotóriporter, a budapesti *Slafkay Attila* ügyintéző, a kolozsvári *Búzás Pál* zongoraművész, a mákói *Kovács Pali Ferenc* népművelő, a kalotaszentkirályi *Okos Márton* külföldi úgyszemint, *Kusztos Tibor* bánffyhungyadi ref. lelkész, *Péntek Attila*, a mérsei *Tótszegi Tekla* néprajzkutató, míg a lap számítógépes nyomdai előkészítését, tördelését 2002 júliusáig *Kusztos Tiborné* tiszteletesasszony végezte, ezt követően pedig a kolozsvári Szabadság két munkatársa: *Dobordán Marika* és *Egyed Judit*.

Már a próbaszám megadta az alaphangulatot, kalotaszegi fényképekkel és *Ady Andre A Kalota* partján című költeményével. A *Lőrincz András* által 1993 decemberével bezárólag összeállított repertórium sorra veszi a fontosabb állomásokat és rovatokat: Bemutatkoznak falvaink; Kalotaszegről indultak; Műemlékeink; Képzőművészet-Népszokások; Múlt-jelen; Kalotaszegi krónika-Hírek; Művelődés-kultúra; Turistahivogató; Ifjúság; Sztárok vallomásai; Regék-Mondák-Legendák; Illusztrációk; Szerkesztőségi közlemények; A mi történelmünk; Szabadidő; Észesholók; Rejtély-Humor-Adoma; s ne felejtjük ki, nemcsak kegyeletből, *Ricci József* Emlékezetes kirándulások című rovatát, amely szinte egész Erdélyt átfogva ismertette meg az olvasókat a szülőföld múltjával és jelenével, népmozgalmi helyzetével egyaránt, míg ez évben ki nem esett kezéből a toll.

A lap felfelé ivelő szakaszában, 1993-ban *Kalotaszegi füzetek* címmel három szám is megjelent. *Vasas Samu*: Virágzó népművészet; Kalotaszegi népdalfeldolgozások és *Búzás Pál*: Csillagzatok. Ezeket 1991 és 1995 között kiadott szép falinaptárak, ünnepi üdvözítő lapok és a kalotaszegi templomokat bemutató ingyenes különyomatok követték.

Vasas Samu halála után, 1997-ben szerkesztőségünk ismét átrendeződött. A főszerkesztői feladatokat, valamint a lap nyomtatását *Kusztos Tibor*, bánffyhungyadi lelkészter vállalta magára. Így a Kalotaszeg 12 oldal terjedelművé módosult, de továbbra sem maradtak ki a nagy elődök: *Gyarmathy Zsigáné, Herrmann Antal, Kós Károly, Ravasz László* és Kalotaszeg többi nagy alakja, valamint a magyar történelem kiemelkedő egyéniségei, többek között *Bocskai István, II. Rákóczi Ferenc* és Kalotaszegi kultusza, *Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Vásvári Pál, Jósika Miklós, Bánffy Miklós* és mások.

A Kalotaszeg fejlődésének harmadik szakaszában több cikksorozatokat és tanulmányt tett közzé. Rendszeresen beszámolt az évente megrendezett *Riszeg-tetői* találkozóról és ifjúsági majálisról, a tordaszentlászli Szent László napi Kárpát-medencei magyar körutalálkozókról, melynek kapcsán az olvasók megismerhették zenei anyanyelvünk műhelyeit, kórusainkat. Bemutattuk tájélegységünk falvait, egyházi ünnepeinkhez kapcsolódó népszokásait, és így több vallásos írás, prédikáció is helyet kaphatott lapunk hasábjain. Népszerűsítettük közös-

séget megtartó hagyományait, műemlékeit, természeti és népművészeti kincseit, irodalmát, nyomon követhetjük több lapszámon keresztül a magyar történelem eseményeit Kovács Kurucz János tollából, sőt néhány mezőgazdasági, állattenyésztési, háziipari írás is helyet kapott a lapban.

Lapunk megítélése – hiányosságai ellenére is – általában kedvezőnek mondható. Több hazai lap is beszámolt létéről, tevékenységéről, sőt bekerült a romániai magyar lapok és folyóiratok nyilvántartásába is. Térhódításának megfelelően példányai nemcsak az anyaországba, hanem Amerikába, Kanadába és néhai Ricci József tanítványainak megrendelése révén eljutottak Európa északi államaiba is.

2002-ben összefoglaló tanulmány is született a Kalotaszegről. A kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem Történelem–Filozófia karának történelem–könyvtudomány szakán végzett *Jankó Magdolna Tünde* szakdolgozata: A Kalotaszeg című folyóirat bibliográfiája, amelyben *Gurka Balla Ilona* egyetemi tanárségéd irányításával rendszerezte az 1890–1891-ben, 1912-ben és 1990-től folyamatosan megjelenő lapszámok írásainak címjegyzékét, s megfogalmazta következtetéseit is, amit értékelésként is elfogadhatunk: „A Kalotaszeg című folyóirat valójában a kalotaszegi nép tükré, amelyben láthatjuk történelmét, közügyeit, mindennapi gondjait... Véleményem szerint a Kalotaszeg segíteni tud a kultúra, az anyanyelv megőrzésében. Örvendés lenne, ha Erdély más tájain is létezne egy ilyen támasz, mint amilyent a Kalotaszeg biztosít olvasói számára.” Íme, ezért is érdemes volt, s a nehézségeken és megtorpanásokon túlélve, érdemes tovább folytatni ezt a nemes munkát!

Illesse köszönet és tisztesség mindazokat, akik megálmodták, el- és újraindították s indítják a lapot, akik írják, szerkesztik, nyomtatják, kiadják, támogatják és olvassák a Kalotaszeget, s annak eszmeiségét átültetik családjuk, gyermekeik és unokáik lelkébe, hogy Kalotaszeg ne csak haladjon, hanem megmaradhasson a magyar nyelv, a kultúra és művelődés eme kies oázisának.

Boldizsár Zeyk Imre

Felhasznált irodalom: Boldizsár Zeyk Imre: A Kalotaszeg című lap múltjáról és jelenéről; Boldizsár Zeyk Imre: A Kalotaszeg 100. Lapszáma elé; Búzás Pál: Kalotaszeg sajtótermékei – Célok – sorsok – idézetek, mely megjelent az általa kiadott Kalotaszegi Irodalmi Breviárium-ban, 2008-ban.

TÓTH ÁGNES:

Hazatértek – A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékeztető

Hazatértek. Hazatértek, mert nem fogadták el őket, mert oda vágytak, „*ahol a bölcsőnk állt, és nem más országba*”, mert úgy érezték, visszatérésükkel megszüntetik – a valóságban nem létező – bűnösségük okát.

Tóth Ágnes, az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének igazgatóhelyettese, legújabb könyvében a kitelepítés után visszaszökött magyarországi németek történetét tárja olvasói elé. A feladat nem volt egyszerű, hiszen a szerző olyan témát dolgozott fel, amellyel kapcsolatban a hivatalos szervek a lehető legkevésbé irat-

anyag hátrahagyására törekedtek. Tóth Ágnes ezért a belügyigazgatás különböző szervezetei, a helyi közigazgatás és a bírósági iratok tanulmányozása mellett az „oral history” módszerét is alkalmazta.

A bevezetőben leszögezi, hogy az általa, valamint kollégái által készített interjúkat nem kiegészítő források, hanem „a források” tekintette. A téma ilyen jellegű feldolgozása egyébként nem csak a levéltári források hiányossága miatt nagy jelentőségű, hanem azért is, mert az események óta eltelt több mint hatvan év alatt az érintettek közül már sokan meghaltak.

A majd négyszáz oldalas mű első fejezetében magáról a kitelepítésről értekezik a szerző. A magyar kormány intézkedéseinek ismertetése során kiderül, hogy többek között a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt szavazóbázisának kialakítása és a földosztás sikeres végrehajtása érdekében a magyar kormány maga kérte 1945. május 26-án több százezer német Németország szovjet megszállási övezetébe való kitelepítését. A politikai elit tehát a kitelepítés tényéről – a sokáig széles körben elterjedt elképzeléssel ellentétben – nem (csak) a Potsdami konferencia határozatainak következtében döntött.

Az első szerelvények – melyek az interjúalanyok szerint nem sokban különböztek a zsidókat szállító marhavagonoktól – 1946. január 19-én indultak Budaörsről, a cél pedig – ekkor még – Németország nyugati megszállási övezete volt. A magyar kormány két és fél év elteltével, 1948-ban kísérletet tett a telepítés értékelésére. Eszerint 116 ezer ember került a nyugati, míg 50 ezer a keleti megszállási övezetbe. Az országban maradt 230 ezer német nemzetiségű személy csaknem fele – akiket foglalkozásuk okán (bányász, ipari munkás, mezőgazdasági napszámus) mentesítettek a kitelepítés alól – hosszú ideje bizonytalanságban élt, „*részben vagy egészében megfosztották őket vagyonuktól, politikai jogaitól, engedély nélkül nem vállalhattak munkát, és lakóhelyüket sem választhatták meg.*”

Ilyen körülmények között szinte érthetetlen, hogy sokan miért döntöttek mégis a teljes létbizonytalanság, az illegálitás, vagyis a hazatérés mellett. Ezekre a kérdésekre Tóth Ágnes az interjúk kiértékelése révén keresi a választ. A könyv második fejezete ennek módszereit mutatja be. A 2005-ben és 2006-ban készített, összesen 54 interjú az identitás, az integráció, a háború, a kitelepítés, a németországi tartózkodás, a visszaszökés, valamint a magyarországi reintegráció állomásainak témakörét dolgozza fel. Beszédesebb adatokat tudhatunk meg az interjúalanyok életkorára, iskolai végzettségére, foglalkozására, vagyoni helyzetére, vagy házastársának származására vonatkozóan, de a szerző a migráció kérdését sem hagyja figyelmen kívül. A statisztikában, és főleg annak terminológiájában kevésbé jártas olvasó számára kissé szárazabbnak tűnő fejezet után – ami természetesen módszertani szempontból a mű elhagyhatatlan része – a tematikus elemzés során átfogó képet kapunk a visszaszököttek helyzetéről, identitásuk komplexitásáról, arról, hogy ők maguk hogyan élték meg a kitelepítést, milyen körülmények fogadták őket „*új hazájukban*”, továbbá, hogy miért döntöttek az illegális visszatérés mellett. Az interjúk tehát valóban „a forrásoként” szolgálnak abból a szempontból, hogy a levéltári anyaggal ellentétben az érintettek személyes élményeit, élettörténetét ismerhetjük meg általuk.

Tóth Ágnes az elemzés során hosszan értekezik a magyarországi németek identitásának elemeiről. Az el-
űzetés számukra „*sorszerű, traumatikus élmény, amely alapvetően érintette a közösség és az egyes személyek önazonosságát.*” A mai napig sem értik, és nem tudják elfogadni, hogy miért bélyegezték meg őket sokszor a „bűdös sváb” jelzővel, miért fosztották meg őket vagy-
nuktól és állampolgári jogaitól és, hogy miért kellett el-
hagyniuk szeretett hazájukat. Számukra is érthetetlen volt tehát, hogy a büntetés alapját hogyan jelenthette a nemzeti hovatartozás. Nem csoda, hogy saját sorsukat sokan a zsidókéval állították párhuzamba.

A „svábság”, azonban nemcsak Magyarországon jelentett megbélyegzést, hanem Németországban is. „*Ezek ott kint úgy néztek ránk, hogy mi valami gazemberséget csináltunk Magyarországon, és azért lettünk kitelepítve. Nem akarta elhinni senki...*” – mondta az egyik interjúalany. A beilleszkedést tehát nehezítette a bizalmatlanság, valamint a kiszolgáltatottság, amit elsősorban a hely- és a nyelvismeret hiánya okozott. (A magyarországi németek ugyanis a német nyelv tájnyelvi változatait beszélik.) A mezőgazdasági munkához szokott embereknek sokszor gyárakban vagy bányákban kellett munkát vállalniuk, hogy megélhetésüket a nagy szegénységben valahogy biztosítani tudják, a gyerekek pedig általában saját korosztályuk kirekesztő magatartásával szembesültek. „*Én még jól emlékszem, hogy nekem az iskolatászkám volt, ilyen kisbőröndöt vittünk, úgy mentünk iskolába, nem volt ez a hátitáska. Amikor kiértünk, akkor én még viseletben is voltam, úgy mentem az iskolába. Mindenki körülfogott, hogy milyen a szoknyám, nézték, hogy hány szoknya van rajtam, meg ez a koffer... és nevettek. Hazamentem és azt mondtam: »Én már nem megyek az iskolába, én nem megyek az iskolába!«*” A kötetben több hasonló történet olvasható, hiszen az interjúalanyok többsége még gyermekfejjel került Németországba. Az ismerősöket, a családokat elszakították egymástól a kitelepítés során, hiányoztak tehát az itthon már régóta meglévő kapcsolatok is.

Míndezek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy sokan a hazatérés mellett döntöttek. Ezt azonban alaposan elő kellett készíteni. Minden nélkülözhetőt pénzzé tettek, de az is előfordult, hogy személyes tárgyikat postán adták fel magyarországi rokonaink címére. Az útra vonatkozó információkat pedig – melyik utat érdemes választani, hol lépjek át a határokat, melyik fogadóban lehet segítséget kérni, és mennyit kérnek a vezetők – általában a már korábban hazatért ismerősöktől szereztek be. A csoportokban indulóknak többször szét kellett válni, nehogy egy helyen lépjek át a határt, illetve, hogy ne ugyanazon a vonaton utazzanak. A velük szembeni azonnali fellépésre a határőrségnek, a határrendőrségnek és a politikai rendőrségnek volt jogosítványa, s ezek igyekeztek is őket az állam biztonságára, valamint a közbiztonságra veszélyes elemeknek feltüntetni. Hazatérésük után így sokáig az illegális, a bujkálás várt rájuk. A szerző ennek ellenére hangsúlyozza, hogy a hazatérés lehetőségét sok esetben éppen a fent említett szervek tették lehetővé. Többször előfordult ugyanis, hogy a határőrök szemet hunytak néhány kisebb csoport felett.

Különösen izgalmas olvasmányoknak bizonyulnak a mű utolsó fejezetében közölt interjúk, amelyek a köz-
ség sorsának megismerése után az egyéni életutakba en-

gednek bepillantást. Kiderül, hogy a hazaérkezőknek minden esetben számolniuk kellett – akár a határon, akár később – a kitoloncolás lehetőségével, amit egyébként jogi szabályozás hiányában a magyar hatóságok is illegálisan végeztek. A kitoloncoltak többsége azonban szinte azonnal megkísérelte a visszatérést, így olyan eset is előfordult, hogy az illetőt a határőrök először beengedték az országba, Pécssett viszont elfogták, és Pestre szállították a toloncházba, ahol szinte embertelen körülmények között töltött el három hetet. Ezután visszatoloncolták volna Ausztriába, ha Hegyeshalomnál nem áll meg a vonat. Itt ismét elengedték, így tért vissza a szülőfalujába. A kitoloncolás lehetőségével tehát nemcsak a határon való átlépéskor kellett számolni, hanem később is, a hatóságok ugyanis gyakran tartották razziákat. Volt olyan település, ahol majdnem minden éjjel, és „*a gyereket keresték. Mert ha a gyerek megvolt, akkor a szülő feladta magát.*” Több interjúalany említi, hogy egy nagy ládában, vagy a dunyha alatt vészelte át a razziákat.

Az 1950-es években valamelyest megváltozott a magyarországi németek helyzete. Megadták számukra a munkavállalás és a lakóhely megválasztásának szabadságát, és az állampolgárságukat is visszakapták, így – legalább papíron – megszűnt a velük szembeni diszkrimináció. Természetesen vissza akarták térni régi otthonaikba, ahol azonban – a telepítési politikának köszönhetően – már mások laktak. Az interjúalanyok jogos tulajdonuk visszaszerzésének sokszor hajmeresztő történetit is megosztották az olvasókkal. „*A házainkba felvidékieket telepítettek. Még '47-ben. De a nagymamám itt maradt és kapott – itt a házban, ahol most is lakunk – egy szobát. Mikor idejöttünk, akkor egy szobában voltunk egy darabig. Ez egy gyermektelen család volt. Közben '53-ban megnősültem, akkor még egy szobát adtak, úgyhogy volt egy szoba-konyha a családnak, édesapámnak meg édesanyámnak. '57-ben meghalt a nőm, és akkor a férje eltartási szerződést csinált, és akkor megkaptuk a házat. '66-ban halt meg Pécssett, a kórházban. Csak az illetéket kellett megfizetni.*”

Tóth Ágnes munkájának legnagyobb érdeme éppen abban áll, hogy a kitelepítést az érintettek egy csoportjának, a hazatérőknek a szemszögéből, a velük készített interjúk alapján tárgyalja. A visszatérés, valamint a Németországban maradás motivációira, az identitás, az integráció és az újrakezdési stratégiák azonosságaira és különbözőségeire azonban – a szerző véleménye szerint is – csak a közösség többi tagjának – a Magyarországon maradtak, valamint a Németországban integrálódottak – élettörténeteinek összegyűjtése révén kaphatunk részletesebb választ. Reméljük, ezek az elemzések sem vártatnak már sokáig magukra.

Szendéné Bukucs Barbara

IFJ. NOSZKAY JENŐ:

Salgótarján barnaszén-bányászata, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra

Hála József és Paládi Kovács Attila előszavával nagyon érdekes, hárommegyede évszázada készült (1931) egyetemi (földrajzi) szakdolgozat jelent meg egész sor intézmény és társaság összefogásával.

A dolgozat írója, *dr. Noszky Jenő* (1909–1970) kiváló geológus volt, s elsősorban a Bakony kutatójaként jeleskedett, amint Balogh Kálmán megemlékezéséből kiderül.

A dolgozat terjedelmileg nagyobb része a geológiai vonatkozásokat foglalja össze, s erre épül a bányászati viszonyok (a barnaszénmedence történet, a mai (1930 körüli) bányászat bemutatása, a szén felhasználásának elemzése. Különösen részletesen, pontról-pontra mutatja be, hogyan működött a bánya, milyen munkafolyamatok kellettek ahhoz, hogy a felszínre jusson a szén. Az ilyen leíráshoz feltétlenül az kellett, hogy írójuk részletes helyszíni tanulmányokat folytasson, s a főmérnöktől kezdve a bányásztársadalom legalacsonyabb szintjéig, minden munkaterület képviselőivel megismerkedjen, s lássa, hogyan is dolgoznak. Azaz nem könyvből ismerte a bányát, hanem bejárta, megismerte a salgótarjáni tárnákat.

Dolgozatának első része sem érdektelen (főleg a bányában folyó munkák leírása fontos), de az igazán nagy értéket a tudomány számára a néprajzi viszonyok bemutatása jelenti. Bár az előző írói rámutatnak bizonyos hiányosságokra, elfogultságra, a bányász-társadalomról festett meglehetősen sötét kép alighanem közel állhat a valóságoshoz. Tegyük hozzá, hogy ilyen szociografikus jellegű írások a bányatelepekről nemigen születtek 1930 körül, 1945 után pedig a munkásmozgalom vonatkozásait kutatták, s 1989 előtt a bányásztársadalom kutatását a diktatúra politikai szemlélete határozta meg, ami nem a valóságos múlt megismertetését tűzte ki célul.

Salgótarján, a „kenyeretlen” kis falu a bányának köszönhetően lett fontos település. 1945 után egészen a megyeközpont rangig jutott.

A bányásztársadalom tagozódása, a kolóniák képe, lakói, életmódjuk leírása rendkívül szemléletes, az olvasó szinte maga előtt látja, milyen is lehetett a régi Tarján. Csak sajnálhatjuk, hogy fényképeket, rajzokat nem készített a szakdolgozat írója. Sajnos a szerkesztők által kiválogatott, s közöli képmelléletek nem igen segítenek abban, hogy a szöveg információs bázisát kiegészítsék. Hiányzik pl. egy-két helyszínrajz a bányász lakótelepekről. A csoportképek olyan kisméretűek, hogy az alakok szinte kivehetetlenek rajta. Sokkal jobb lett volna, ha az 1930/40-es évekből megmaradt családi fotókból válogatnak. Nem tudom, készültek-e (megmaradtak-e) szociófotók az 1945 előtti bányászletről, mert ezek illettek volna a kötethez.

A bányász családja, a bányász helyzete a társadalmi életben, s a bányászok szokásai fejezetek részletes ismertetésére nem vállalkozom, mert akkor oldalakat kellene idéznem a könyvből. Nagyon érzékletesen mutatja be a dolgozat írója, hogy a telepek lakói megrekedtek egy kulturáltsági fokon, s onnan nem voltak képesek tovább, följebb jutni. Az életvezetésük-háztartásvezetésük olyan volt, hogy csak a manák éltek, s az ebbe a közegbe beleszületett gyermekeik, akik szüleiktől is csak ilyen modellt láttak, ezt vitték tovább.

Nagyon érdekes, ahogy a szerző bemutatja, hogy a hagyományos palóc társadalomban miként jelennek meg az idegen fölről jött, jórészt idegen ajkú első bányászok, s hogyan tagozódnak bele a palóc közegbe.

A bányásztársadalom rétegeinek életmódjában jelentős különbségek voltak. Erre csak röviden utal a szerző, s nem derül ki, hogy akikről részletesebben ír, azok melyik réteghez tartoztak. Persze egy 22 éves földrajz szakos fiatalembertől nem lehet elvárni, hogy módszertanilag kiértékelje néprajzi- szociográfiai felméréseit. A szöveg feltétlenül kiadásra érdemes volt, és elolvasása nagy élményt jelent, ami nem kis dolog egy szakdolgozat esetében, hiszen vannak, akik több évtizedes tudományos gyakorlat után is alig képesek élvezhető színvonalon fogalmazni.

Nagyon fontos lenne, ha egyetemünk levéltáraiban, adattáraiban egy-egy kutatócsoport kézbe venné a régi szakdolgozatokat, s azoknak forrásértékű darabjait, vagy a dolgozat részleteit megjelentetnék. Nem feltétlenül nyomtatásban, de legalább interneten hozzáférhetővé tehetnék. Erős a gyönyör, hogy hatalmas mennyiségű szellemi érték szunypad (porosodik) szekrényekben, polcokon, ha ugyan ki nem dobta őket, mint „fölsőleges kacatokat”.

Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány. Rudabánya 2007.

Csorba Csaba

ARANY PIROSKA:

Kendőmesék¹

Azt mondják, a könyveknél fontos a címlap, mert az ember – szinte mindenben – először a külső alapján ítél. Amelyik könyv borítója tetszik, azt szívesebben kézbe vesszük. A „Kendőmesék” című kötetten én így voltam. Az egyszerűségében szép címdolgalan Tompos Anna távoli múltat kutató szemei is megállítják az értéket keresőt. Nekem azért is kedves ez kép, mert a kendő gyermekkorom divatját idézi.

Az igazi érték persze a belsőben rejlik. Az emberekben, az írott szóban, a tettekben. A sok boldogságot, fájdalmat eltakaró kendőmesékben, amelyeket a nők őriztek az asszonságukat jelképező viselet alatt. A néprajz-tudomány fontos kutatási területe a memoár, a visszaemlékezés. Ezek közül is az asszonyok által írt történetek az izesebbek, mondhatni értékesebbek, tartalmilag és stílusban is. Arany Piroska könyve is szép visszaemlékezés. Alkotója nem a parasztság képviselője, olyan értelmiségi, akinek gyökerei a falu földjéből erednek. S miért születnek a „régeseholsincs falusi asszonyok” történeteit leíró könyvek? Ahogy a szerző mondja: azért, „hogy ne felejtjük el a gyökereinket.” S azért, hogy „a családi tűzhely őrizőit az erős lelkű, szerető szívű asszonyokat” se töröljük ki emlékezetünkől. „Akiknek könnyednek tűnő, néha nehéz kedvességgel, olykor megalkuvással, de mindig szorgos munkával kellett a békeség kedvéért elsimítani az ellentéteket, derűssé tenni a család ünnep- és hétköznapiit. A nők többségének meg kellett tanulni az alkalmazkodást, sőt megfélemleni igyekezetüket tökélyre fejleszteni a család érdekében.” Fontosnak érezte Arany Piroska azt is, hogy emlékezzünk azokra az asszonyokra, akik, „ma már a múlt kódében, előttünk jártak. Történeteik, a mesék magja, törzse igazak, a zöldellő lombot az ismeretség alapján, a beleélő képzelet egészíti ki.”

¹ Elhangzott a VIII. Győri Könyvszalonnán, 2008. október 4-én.

A falu „hősei”, a könyv szereplői, mint a őrző-védő-angyalok, védik a családot, a falut, a hazát. Lebentsük fel ezeket a régi kendőket a szerző segítségével! Lebentsük fel, hisz ezek a különböző kendők (selyem, kasmír, muszlin, delén, csipke, tűzött, színes és egyszínű) mind-mind sokféle emléket: álmokat, vágyakat, életdarabokat őriznek. Eszembe jut, amikor gyűjtésemkor egyik falusi néni arra kértem, hogy mutassa meg mi van a kendő alatt. Bizony nagyon nehezen állt rá erre. Azt mondta, az ő haját, titkait csak családtagjai láthatják. Arany Piroska is tudja, hogy ezek a történetek titkok, amelyekkel ő, jó pedagógusként tanítani akar. Azt szeretné, hogy ne vesszenek a felejtés tengerébe, tanuljunk belőlük. A „Kendőmesék” legnagyobb értéke, hogy a benne foglalt élettörténetek kendezőtlenek, minden hazugság nélküliek. Előszavában Wenczel Imre is ezt tartja a „legszebbnek”.

A könyv négy nagy fejezetre tagolódik, mintha csak a négy égtáj felől látnánk a falu idilljét: „a tél végéig sem romló zöldségekkel, a piacos napok” képeivel, a falu lakóit, őrmeikkel, bánataikkal együtt.

A címadó első fejezet írásai mind-mind, szó szerint a kendőről és a viselőikről szólnak: „Piros kendő”-ről, „Templomi kendő”-ről, „Lopott kendő”-ről, „Asszonyok nagykendő”-jéről, „Nanó”, „Marcsa”, és „Amáli” kendőjéről. Azokról a kendőkről, amelyek „bánatbarna” fájdalmas „égő áldozati” emlékeket rejtenek a nagymamáról. A emlékek alatt elrejtőzhet a nagyanyák „tündérszép” meséje, ahol zsolttárok, balladák (Varga Jani nőtája) hangjai adnak nyugalmat és biztonságot a gyermeki léleknek. Ünneplő kasmír, selyem, brokát, tafota keszkenők, mátkakendők, amelyeket szerelmi ajándékként kapnak menyasszonyok és asszonyok.

Az életmesék nyomán előtűnnek a rossz gyermekkori emlékek is, például egy meggyalázott, megtaposott kapucnának használt, lopott kék kendő. Szigorú Nanó nagymama, akinek keménységén csak a spájzban talált „egyszervolholnemvolt” fehérselyem elrejtett kendő látványa enyhít. Látunk kendőt egy régi szerelem, fájdalom emlék darabjaként, megeseit lányok fekete jegykendőjeként. Előbűnnek az emlékezés tulipános ládájából a vasárnapi délutánok zálogosdi játék alkalmával kapott, félrecsúszott csókot őrző piros kendői, amelyek még az „unalmas vénlány” arcára is mosolyt varázsolnak. Meg-elevenednek a szép történetekben a kendőkhöz kötődő emberek is: az asszonyokon és lányokon kívül a zsigori nagygazda, a csúfalkodó gyerekek, a lakkosszárú csizmás, bricsesz legények.

A második fejezet a XX. század küzdelmeinek élet-darabjait bemutató lebilincselő csokra. Családtörténet, amelyből mindenki szeretettel töltökezhethet. Elénk tűnnek a cenzúrázott rózsaszín tábori lapok, a túléléshez erőt adó kegyelmi állapot, a „szeretett kedves feleségek” hiánya és Pásztor József „Isten Veletek” üzenetű szép írása is. Elénk tűnnek a háború borzalmai: a gyereket elvezető anya, egymástól eltiltott szeretők fájdalma, a „szabadmadár kalitkában” érzése, be nem teljesült szerelmek, a „repülés mámorító érzése”, a megeseit lányok szégyene, az engedelmesség törvénye. Az írás sok néprajzi értéket rejt, halothoz fűződő hiedelmet, bábátörténeteket, a régi túlélési stratégiát, a „nevessünk semmit!” érzését.

A következő részben a „kicsi emberfia” történeteit eleveníti fel a szerző. Megható fejezet a szeretett csikóval való találkozásról szóló írás. Hatalmas pedagógiai érzékről tesz tanúságot a jószágkártyát kitaláló tanár. Ebben a fejezetben mosolyt fakasztó, „váratlan fordulatokban” gazdag iskolai igaz történeteket hallunk, így a fekete pont eltüntetési kísérletről, a kivételezésről, a tanító nénit megvesztegető próbálkozásról.

A záróciklus tanító célzatú, amely kiválóan illeszkedik a csodálatos Tanító, „Piroska néni” életszemléletéhez, ezek a „Bizalom-mesék”. Bizalomról szólnak, amelyben már a szerző saját megható történetei is bekeverültek. (Mama vasárnapija, Pihen a mama, Csakis örangyallal). Olvashatunk a mama finom vasárnapi ebédjéről, arról, hogy a mama sosem tud pihenni, még a nyaralóban sem, ha munkát talál. Szemeink előtt elevenedik meg a gyermekéért aggódó szülő „elengedő-frász” érzése, átélhetjük a vadgalamb szabadságát. A szerzővel szinte együtt ringatjuk el a „megviselt rongybabát”, amikor nincs jelen a szeretett gyermek. Megismerhetünk egy mai kedves „vasorrábát”, vagy egy ápolat elegáns öregurat és annak történetét. Arany Piroska utolsó meséje a „messzivágy”, visszavezet bennünket a messzire révedező, kendős unoka kedves arcához.

A könyv kitűnő és élvezetes stílus mellett nagyon sok tájszót is őriz. Így például: „sámli”, „ánygom”, „berliner kendő”, „frász”, „pulya”, valamint régi kifejezéseket, szólásokat is: „áspismosoly”, „felleges ég”, „fityfiritty” őriz. Könyvet csalt a szemembe, amikor édesanyám gyakori szólítását, a „kis bogaram”-at olvastam az egyik történetben.

A kiadvány képei is a régi falusi idillt tükrözik: templomban ülő asszonyokat, régi falusi házat, az elmaradhatatlan köcsögfüval, szobabelsőket, zsalugáteres ablakokkal, és a benne élőekkel, akiket családi fotók őriznek már. De láthatunk tábori postai levelezőlapot, amelyet gyöngybetűkkel a szeretett nagypapa, Pásztor József írt. Az utolsó kép szomorúságot árasztó valósága, a felhő, mintha kendőként borulna a tájra, úgy, mint régen az asszonyok vállára, beborítva örömteljes és szomorú élettüket.

S bizony igaza van Schaffner Erzsébetnek, aki szerint az asszonyok szeretete, gondoskodása nélkül elvadulna a Föld. Nagy szükség van az ilyen asszonytörténetekre, miként az anyai melege is. Az embert ezek a történetek visszavarázsolják a szülőfalujába, a szülői házba, és hajszolt világunkban egy kicsit töltökezhethetünk a múltból. Mák János borítótervét látva is ezt érezzük: a hátlapon a szerző, derecskei nagyszüleinek háza, illetve kertje látható, amelynek látványa saját szülői házunkat idézheti fel.

A szép meséért gratulációmként a szerző, Zétiényiné Arany Piroska fogadja szeretettel ezt a szigetközi népdalt, amelyben a címadó, – asszonyok életét, arcát, sorsát takaró – viseletdarab is szerepel.

*„Túl a Dunán fehér kendő integet,
Gyere által kisangyalom, ha lehet
Át is mennék, de a révész: tyuhaj nem visz át
Így hát babám nem ölelhetjük egymást.”*

(Barsi Ernő: Daloló Szigetköz. Hédervár 1967.)

Magyar Kultúra Kiadó Kft. Győr 2008.

Lancendorfer Zsuzsanna

BÁTI ANIKÓ:

Régi és új elemek a cserépfalui konyhán

Az 1974-ben, Hatvanban született néprajzkutató 2005-ben PhD fokozatot szerzett disszertációját egy új sorozat (*Néprajzi Értékezések*) I. köteteként jelentette meg a Magyar Néprajzi Társaság. Egy bükki falu táplálkozáskultúrájának 1945–2000 közötti változásait foglalja össze a kötet 290 oldalon, 120 színes képmelléklettel. Előbb 1997-ben a témakörből készített Bádi Anikó szakdolgozatot. Kutatásainak mélységét alapvetően meghatározta az a tény, hogy 1989-től rendszeresen ellátogatott a faluba – mivel férje innen származott. Természetesen az ilyen családi kötődés lehetővé tette, hogy a helyieket sokkal jobban „megnyiljanak” előtte, mint egy „idegen” kutató előtt. Gyakorló háziasszonyként összehozhatta saját tudását kortársaiéval. Részt vett jó néhány lakodalomban, s fólhasználta adatgyűjtésre még a saját lakodalmát is. Cserépfalu lakói nagyrészt reformátusok, s a vallási hovatartozás is jelentősen befolyásolta az étkezési szokásokat.

Három nemzedékből választotta ki az adatközlőit (főleg nőket), s egy-egy családon belül – ha lehetőség volt rá – igyekezett három korcsoport tagjait fölkeresni. Az előszóban hangsúlyozza azt is, hogy „nehéz megszerezni az adatközlők bizalmát, hogy mindennapjaikról, szokásaikról őszintén beszéljenek. Amíg a főzésről, az ételekről, az étkezésekről nagyon szívesen meséltek, addig a mosogatást, vagy a fogmosást nem tartották ennyire nyilvánosság elé valóknak”. A feldolgozás során a szerző mellőzte a nevek említését, s a jelenségeket, az adatcsoportokat úgy mutatta be, hogy ne lehessen név szerint azonosítani az adatközlőket. Külön közli adatközlőinek adatait. Kutatása során a legfontosabb forrásai az interjúk voltak. A tárgyakat az általa készített leltárak és recens adatok alapján vizsgálta.

Rövid áttekintést ad a táplálkozáskutatás újabb irodalmáról, majd röviden bemutatja Cserépfalu történetét a XX. század második felében, különös tekintettel az életmód alakulására.

A cserépfalui konyha múltjával foglalkozva először a lakásokat mutatta be. A XIX–XX. század fordulóján a legszegényebb családok barlanglakásokban éltek. A házak többsége a XX. század első felében háromszobát. A sütés-főzés színhelye a pítvar, az étkezés helye pedig a szoba volt. A cserépedényeket az 1940-es években teljesen kiszorították az öntött vas, majd a zománcos edények. Az egyéni terítékek az 1930-as évektől kezdve jelentek meg. A fából, helyben faragott evőeszközöket az 1930-as évek végén cserélték föl alumíniumból készütekre.

Ezt követően megnevezi, röviden bemutatja az egyes étkeket, azoknak a faluban használatos nevével, utalva a különböző ételekkel kapcsolatos szakirodalomra is. Az ünnepi étkezések közül a lakodalmat, a lakodalmi menüsört, az ételkészítés menetét, az étkezési szokásokat írta le.

„Az élelmiszerek előállítása és feldolgozása régen és ma” fejezetben sorra veszi a gabonaételeket, a kerti veteeményeket, a gyümölcsöket, a befőzés, a savanyítás, a fagyasztás módszereit, az állattartással, a húsfeldolgozással, végül a tejjel, tejtermékekkel kapcsolatos tudnivalókat.

A hétköznapiaktól eltérő táplálkozási alkalmak közül leírja a lakodalmat, s a disznóvágást, s az ezekhez tartozó főzési szokásokat. A változások mértékére jellemző, hogy a faluban a XXI. század elején már alig tíz sütőke-mence van, azokban is csak olykor-olykor, különleges alkalmakkor sütnek kenyeret az idősebb generáció képviselői, akik még ismerik a kenyérsütés munkamenetét. Vannak, akik otthon készítik a kenyeret, de már kenyérsütő géppel. Minden egyes ételnél leírja, az évtizedek alatt hogyan változtak a szokások.

A cserépfalui konyha ételeit bemutató fejezet témakörei: levesek, tészták, pépes ételek, húsok, zöldséges ételek, tej, tojásos ételek, fűszerezés, zsiradékhasználat, italok. A leírásoknál gyakran idézi adatközlőit. Példának okáért a nyers, reszelt krumplival készült tésztaféle, a sztrapacska leírásánál a következőket olvashatjuk, egy idősebb adatközlőtől: „A mai napig szeretem, káposztával, túróval, de néha még üresen is ettük”. A mai, fiatal nemzedék egyik tagja szerint: „Én már ezt sem úgy csinálom, mint anyuék, hogy csak egy kis hagymát sütnék rá. Én veszek rá túrot, tejfölt, kisült szalonnat teszek rá, sajtot reszelek rá. Gazdagabban”. Egyre többen veszik a boltban kapható tésztaakat, amelyeket aztán a házi tésztaéhoz hasonlóan izesítenek.

Az ételsorokat bemutató fejezetben olvashatunk az étkezések rendjéről. A heti étrendről, a reggeli, az ebéd, a vacsora, a vasárnap étkezések, gyermekek, betegek, öregek ellátásának szokásáról, meg a közétkezetről. A közétkezést 1969-től jelent meg a faluban. Az óvodában, iskolában megszokott ízek hatással voltak a felnővekvő generációk étkezési szokásaira is.

A munkaalkalmak ételsorai (disznótör, aratás, géplés, szüret, házépítés, kapálás, egyéb házimunkák) után az ünnepi étrend (karácsony, szilveszter, újév, farsang, nagypéntek, húsvét) következik, majd az emberélet fordulóinak ételsorai: gyermekágyas ellátása, keresztelő, konfirmálás, ballagás, kézfogó, születésnap, névnap, lakodalom, halotti tor.

Végül az étkezés formáinak leírása került sorra: az étkezések ideje, helye, ülésrendje, a terítékek, a tálalás, az étel elfogyasztásának módja, s kitért a mosogatás, maradékok, hulladékok kezelésére, a szájhigiénie kényes kérdésére is. A mosogatás pl. általában a „nemszeretem” női munkák közé tartozott. De azért igyekeztek elvégezni mielőbb, mert úgy tartotta a mondás: „este örömmel, reggel körmömmel, ha már rászáradt”. A víz bevezetésével, az új típusú mosogatószerrel, mosogatószerrel alapvetően átalakult az elmúlt évtizedekben a mosogatás jellege. Elterjedt már a nagyon népszerű mosogatógép is. A szájpótlás, fogmosás szokásanyagát eddig nem gyűjtötték néprajzosok. A régebbi generáció legfeljebb a fogpiszkálót ismerte. A következő generáció, otthonról elkerülve már megismerte a fogmosást, de az még nem vált mindennapi tevékenységgé. A harmadik nemzedék már gyermekként otthon is rászokott, s a fiatalok egyre több gondot fordítanak erre is.

Eddig a falusi étkezési kultúrában az 1960-as évektől számítottak a nagy változást (Kisbán Eszter). Bádi Anikó Cserépfalu példáján ezt későbbre teszi, az 1970-es évekre. Az 1960-as évektől kezdtek elbontani a kemencéket. A kenyérsütést az 1970-es évektől hagyták el, a csigacsinálást az 1980-as évektől. Az 1970-es évektől jelennek

meg a szekrényosok a konyhában, az 1980-as évektől a külön étkező, az 1980-as évektől forradalmi változást jelent a hűtőláda. Mára a táplálkozás meglehetősen egységesült, a társadalmi különbségek kiegyenlítődétek, de még érezhetők a nemzedékek közötti különbségek. Természetesen további kutatásokra és összehasonlító vizsgálatokra van szükség a részletek kiderítéséhez. Cserépfalu önmagában mikrovizsgálatnak számít.

A kötethez mellékelt fotók jól dokumentálják a község változásait. Külön képsorok mutatják be a konyhákat, a konyha munkákat, ebédlőket, a lakodalmi konyhát, a disznóvágást, az ünnepi étkezést.

A kötet hangulatos, érdekes olvasmány, remélhetőleg másokat is (mind hivatásos kutatókat, mind önkéntes gyűjtőket) arra készítet, hogy hasonló kötetet állítsanak össze egy-egy településről, vagy kistájáról. Megvan a jó minta, amit csak követni kell.

Csorba Csaba

Szent István gyermekei

Nyisztor Tinkával beszélget *Benkei Ildikó*

*„Akit feldob magából a nép,
az nevében akarjon nagyot.”*

(Magyari Lajos: Csoma Sándor naplója)

Kárpát-medencei ésszel gondolkodó ember számára talán nehezen érthető, hogy a Dani Péter és Keszáp Ilona törvényes gyermekeként született leánykát miért hívják *Nyisztor Tinkának*? De aki ismeri a moldvai csángómagyarok keserves sorsát, tisztában van a jelenség okával. Tőlük ugyanis a román hatóságok sok egyéb – identitásuk, anyanyelvük – mellett a *családneveiket* is elvették, felylították, lecserezték. Így lett Tinka édesapjából – vagy talán már a nagyapjából? –, kiket az egész falu Daniként ismert, „hivatalosan” Nyisztor. Mindez pedig történt a magyarságot oltalmazó Szent István királyunk szemelattára, abban a Tázló menti Pusztinában, amelynek főmagasodó temploma oltárképéről Ő tekint – mindenkire. A csángók magyar nevét elszikkasztó jegyzőre, a templom diadalívének kegyelméért főháskodó feliratát lemeszeltető papra, és a mindezt eltűrő, mindebbe keservesen beletörődő falubeli csángómagyarokra. Dani Péter leánya, a Magyar Népi Szövetség egykori pusztinai elnökének, Keszáp Istvánnak unokája, Nyisztor Tinka, azon ma még kevés pusztinaiak közé tartozik, akik nem hisznek abban, hogy mindez Szent István áldásával történik.

Már kislány korában kivált a társai közül. Az általános iskolában azzal, hogy tudott valamennyi – a városbéli kórházban ráragadt – román szót, amit aztán „a közönség javára” hasznosított: segített az iskolában románul nem tudó osztálytársainak budira kérekedni. Később népszámlálási biztosként nem volt hajlandó románként beírni a magukat magyaroknak valló csángókat. Még később, immár Sepsiszentgyörgyön, darukezelőként, számítógépes programozóként Gazda Klára, Kósa Szántó Vilma, Kós Károly „népfőiskoláján” felismerte a hagyományos műveltség és a csángó kultúra jelentőségét. Sajnos nagyon kevés Erdélybe kerül csángó lépett erre az útra, Tinka hozhatott valami jóra való genetikai készletet a szülői házból. 1990-ben már unokatestvérével, ifj.

Eröss Péterrel együtt dolgozott a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének megalakításán és a Csángó Újság – a Moldvai Magyarország elődje – megindításán. Aztán együtt gyűjtötték az aláírásokat azoktól a pusztinai csángóktól, akik bízva a politikai változásokban kérték az anyanyelvű vallásgyakorlat és az iskolai oktatás lehetőségét.

Nyisztor Tinka hamar fölismerte – vagy inkább megérezte –, hogy a nép(csoport), ahonnan vétetett, egyrészt komoly értékek hordozója, másrészt hathatós segítségre szorul. De tapasztalni kellett azt is, hogy sem a közigazgatási, sem az egyházi hatalom vezetői nem akarják komolyan venni a „demokráciát”, vagyis a népakaratot. Sőt, ezek a diktatúrához szokott előjárók még tárgyalópartnernek sem tekintik őket. *„Láttam – mondta egyszer –, milyen csúnyán elbántak azokkal, akik aláírásukkal kérték a megújulást, ami jogosan jár nekik. Láttam, hogy diploma nélkül nem tudok nekik segíteni a papokkal szemben.”* El kellett tehát indulnia – akárcsak a népmesében –, hogy kiállja a próbákat. És ebben a mesében, úgy látszik, Nyisztor Tinkának jutott a legkisebb, tehát a legsikeresebb kispásztor szerepe.

1990 őszén, a már betelt létszám ellenére bekerült a budapesti Nemzetközi Előkészítő Intézetbe, utána pedig – bizonyára a szentgyörgyi népfőiskola indíttatására – az ELTE néprajz szakát választotta. Rögös úttan sokan segítették Tinkát, mégsem volt könnyű számára az az öt esztendő, mire a diplomát a kezébe vehette. De mennyire nem volt az!

A diploma megszerzése után tanárai tanácsára beiratkozott a „doktori iskolába”, s elfogadott egy svájci ösztöndíjat. Egy évig Bukarestben tanult, aztán Svájcban, de onnan is hazajárt „terepezni”, vagyis gyűjteni. A több mint tíz esztendő diákoskodás alatt azonban nem adta fel eredeti célját, az a csángók érdekeinek képviseletét. Tudta, hogy az évszázadok óta magukra hagyott, erőszakkal magyartalanított csángók közül sokaknak már nem jelent semmit szüleik, nagyszüleik nyelve, kultúrája, identitása. Tudta az is, hogy a csángók két malomközött öröklődnek: szellemi örökségük a magyarsághoz kötődne, a körülöttük zajló élet a románsághoz taszítaná őket. Tudta és tudja, hogy harc folyik a csángókban és a csángókért, külső és belső küzdelem, de azt szeretné, ha ez a harc *tisztesseges* lenne. Azok is esélyt kapnának, akik magyarságuk megtartását, vagy a *kettős identitást* választják.

Tizenkilencedik esztendeje tart a pusztinaiak küzdelme azért, hogy Szent István tiszteletére szentelt templomukban *magyarul is* imádkozhassanak, *magyarul is* hallgathassák Isten igéjét. A harc nagyon egyenlőtlen eszközökkel folyik. Amikor 1990-ben először kérték, és papjuk, a külsőrekecsini születésű Benke Szilveszter megígérte nekik, hogy magyarul is szolgál számukra, a jászvásári püspök azonnal áthelyezte őt egy olyan faluba, ahol a katolikusok már nem tudnak magyarul. Azóta újabb és újabb kérvényeket küldtek a jászvásári püspökségre, Bukarestbe a pápai nunciushoz és a Vatikánba. Tizenkilenc esztendeje, hogy az anyanyelvű misére áhító pusztinaiak apák nyelvén csak Erdélyből alkalmilag érkező papoktól, Tinkáék udvarán hallgathatják Isten igéjét. A pusztinai csángók maroknyi öntudatos csoportja Nyisztor Tinka vezetésével járja ezt a szellemi kálvári-

át, természetesen nem csak a pusztinaiakért, hanem Moldova egész magyarságáért.

Dani Péter leánya, Nyisztor Tinka nem hiába szerzett néprajzi diplomát, ösztöndíjként nem hiába töltött éveket Svájcban, az európai nemzetiségi együttélés nagy, történelmi példatárában. Nem merte volna – mint mondja – elkezdni és folytatni a pusztinai magyar miséért való harcot, ha nem látja hogyan élnek Svájcban az emberek, ahol a különböző nemzetek fiai megférnek egymással. Ahol nem akar egyik a másik fölé kerekedni, nem akarja a maga nyelvét a másira erőltetni. Enélkül nem tudta volna meggyőzni a svájci születésű bukaresti nunciust sem a csángók igazáról.

Nyisztor Tinka akár Budapesten tanult, akár Bukarestben, akár Svájcban – sohasem szakadt el szülőfalujától, a csángó néptől. Ösztöndíjként is hazajárt, szakdolgozatait, pályamunkáit, doktori disszertációját róluk készítette. Van tehát összehasonlítási alapja, amikor úgy érzi: olyan pezsgő kulturális életet sikerült teremtenie Pusztinában, „aminek sokan örülnének akár Svájcban, akár Magyarországon, akár máshol a világban.” És itt nem a készen kapott, sokszor értéktelen „kulturtermékek” tétlen befogadására kell gondolni, hanem a hagyományban gyökerező műveltség átélésére, megélésére, teljes értékű életésére. A guzsalyasok kulturális szerepének feltámasztására, a halottak körüli kultikus tevékenységre, az ünnepek belső, emberi átélésére. Az esztendő ünnepeinek hagyományos megélésére. A gyalogos búcsújárásokra, a „Pusztinai Napok” – amíg lehetett – tartalmaz meg szervezésére. Arra, hogy a falubeli jó kezdeményezéseket, a Szent István szobor felavatását, nem külön-külön, hanem összefogva, segítségére számítva lehet megvalósítani. Ezért fontos, hogy a pusztinai Magyar Ház főlépülésével Nyisztor Tinka és az általa létre-

hozott Szent István Egyesület közössége számára megnyíljon a színvonalasabb és eredményesebb *értelmiségi szolgálat* lehetősége. De egyelőre – csak a lehetősége.

Abban, hogy Pusztina az érdekérvényesítés – vagyis a demokrácia – tekintetében a legtöbbet elért moldvai csángó települések közé tartozik, igen nagy szerepe van Nyisztor Tinkának. Ezért fontos *Benkei Ildikó* Tinkáról és a pusztinaiakról szóló könyve, amely szépen konduló, messzehangzó harangként szól Szent István gyermekeiért.

Istenverte sorsuk miatt a csángók között igen kevesen vannak, akik anyanyelvükön írni és olvasni tudnak. Nyelvük, műveltségük a harmadik évezredben, Európában, a szóbeliségben él: apáról fiúra, anyáról leányára hagyományozódik. A sors különös fintora, hogy ennek az egykori Etelközben élő, *írástudatlan* magyar népcsoportnak sorsában hatalmas jelentősége volt – és van – az *írástudóknak*. Az 1671-ben született „szabófalvi levélnek”, a forrófalvi kántor talán egyszer még előkerülő, a XVIII. századból való imádságoskönyvének, a klézsei Petrács Ince János egész magyar nyelvterületen elsőként gyűjtött és közölt népdalainak, s a többi, nem közülük való, de köztük és értük élő írástudóknak – Bandinustól Domokos Pál Péterig –, akik katonai és politikai erő híján a leírt szó erejével őrzik a moldvai magyarok fogyatkozó létének és műveltségének dokumentumait, mindnyájunk számára értéket jelentő kincseit.

Ezen művek sorában illeti elismerés *Benkei Ildikó* könyvét, amely felmutatja: mit tehet, mit érhet el egy elhivatottsággal és tudománnyal felvértezett csángó, akit – Magyar Lajos székely költő szavaival szólva – feldobott magából egy nép, s nevében akar nagyot tenni.

Halász Péter

Nyisztor Tinka doktori disszertációját védi 2008. október 29-én az ELTE tanácstermében (Halász Péter felvétele)

Honismereti Bibliográfia

Andrássy Péter – Lakatos Ferenc: Sopron: Károly-magaslati kilátó. Soproni Erdőkert Környezetkultúra Alapítvány – Soproni Városszépítő Egyesület. Sopron 2008. 28 old.

Arany Erzsébet – Nagy Anita Ágnes: Kastélyok Magyarországon. Anno Kiadó. Bp. 2008. 96 old.

Balogh István válogatott írásai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza múltjából. Szerk.: *Henzsel Ágota*. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltára. Nyíregyháza 2007 324 old.

Balogh Júlia: „Föltetzett a csillag”: a karácsonyi ünnepkör gyökerei és néphagyományai. Flaccus Kiadó. Bp. 2008. 95 old.

Baranyai Lenke: Múltunk tükörcserepei: a régi Beled dokumentumok és életrajzok tükrében, 1944/45–1963. Régi Beled Baráti Kör Közhasznú Alapítvány Beled 2008. 309 old.

Bácskai Vera: Városok és polgárok Magyarországon 1–2. k. Budapest Főváros Levéltára Bp. 2007. 672 old

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2008. 4. (47. szám) 140 old. – A tartalomról: *dr. Gubás Jenő:* Ertelmiségünk bölcsője II. (A belgrádi Bolyai Farkas Magyar Egyetemista Egyesület története; *Klamár Zoltán:* A térfoglalás közösségi kódjainak olvasatai Magyarkanisán II.; *Uri Ferenc:* Szerémség a római korban, az I–IV. szd.-ban; *Tóth Sándor László:* A magyar honfoglalás; *Cservenák Pál:* Események a világháborús évek alatt Topolyán; *dr. Szőke Anna:* Adatok a kishegyési zsidók történetéhez; *dr. Horváth Mátyas:* Képek Ludasegyháza múltjából; *Fábián Borbála:* A Bajai jótékony olvasó egyesület – és utólete; *Kocsis Antal:* Szemelvények a Verbási Római Katolikus Egyházközség életéből; *Frídrík Mihály:* Frídrík Tamás, a népiszkolai tanító; *Kunkin Zsuzsanna:* Egy nagybecskereki származású párizsi orvos családi portréja; *Dr. Grób János* medicinae homeopaticae; *Tari László:* Zenta híres szülöttei; *Bugarszky István* bölcsészdoktor, kémikus, egyetemi tanár; *Pecze Rózsa:* Kamenicai képek; *Varga István dr.:* Szabáctól Dombóvárig (egy törvénytelen gyermek tartása iránti per állomásai); *Nebojszki László dr.:* Elfeledett Vodica-Bründl Garán; *Kovács Endre:* A néphiedelem és a babona világa; *Silling István dr.:* Tudományos konferencia Szegeden népi vallásosságunk hagyományairól; *Silling Léda:* A lourdes-i jelenés nyugat-bácskai ábrázolásai; „Farsang, farsang, itt hagyott, nekem bánatot hagyott...”; *Petrovics Stevan:* Nemzetközi vadászati kiállítás Bécsben 1910-ben; *Weissenbeck József:* A földvári felderítőcsapat történetéből I.; *Ricz Péter:* Szemelvények a vajdasági magyarság történetéből a kezdetektől Trianonig VII.; *Virág Gábor:* „Játék és valóság” – A Topolyai Járásai Népszínház története; *Korhcz Papp Zsuzsanna:* A zentai Barabás-képek restaurálása.

Bedés Gyula: Az I. világháború emlékezete Galiciában, az Isonzó-völgyében és a Doberdón. Totem Kiadó. Bp. 2008. 248 old.

Bényei Miklós: Művelődési törekvések az erdélyi reformországgyűléseken 1834–1848. *Erdély-történeti*

könyvek 7. Erdély-történeti Alapítvány. Debrecen 2008. 270 old.

Biczó Zalán (összegejt. és szerk.): A győri jogászképzés évszázadai. 3W Stúdió. Győr 2008. 262 old.

Bodnár István: Sóstó, a Nyírség oázisa. Írások, valóságok. Örökségünk Kiadó Bt. Nyíregyháza 2007. 160 old.

Bodnár Mónika (szerk.): Szamadás: írások Gömörből és a Gömöri Múzeum első húsz évéből. Gömöri Múzeum Baráti Köre. Putnok 2007–2008. 538 old.

Böröndi Lajos: Város a Lajta partján: Mosonmagyaróvár. BrmeB Könyv- és Lapkiadó. Mosonmagyaróvár 2008. 134 old.

Bősze Gábor: Visszaemlékezés szülőfalumra, Nagykutasra. Kiadja az Önkormányzat. Nagykutas. 2008. 114 old.

Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv V. Szerk.: *Gábrriel Tibor.* Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság. Bp. 2009. 253 old. – *Breimich Gábor:* Előszó; *Tóth József:* Budapesti História; *Gavlik István:* Gróf Batthyány Lajos Pest-Budán; *Vizy László:* Építészeti hagyományok a Belvárosban; *Rostás Péter:* A százéves Fővárosi Múzeum; *Lengyelne Kurucz Katalin:* Aquincum Baráti Kör; *Heilauf Zsuzsanna:* Helytörténeti séták a XVIII. kerületben; *Nagy Tamás:* Wekerlei Társaskör Egyesület; *Csontó Sándor:* Százestendő a magyar kabaré; *Karip Gyula:* Helytörténeti gyűjtemény Pestszentimrén; *Gábrriel Tibor:* A Budai Vigadó fél évszázada; *Vecsei András:* Tabánért Alapítvány; *Noéh Ferenc:* Régi magassági jelek Budapesten; *Miklósi László:* Történelemtanárok egylete; *Kadlecovits Géza:* Száz éve város Újpest; *Dobos László:* Jászok Egyesülete; *B. Varga Judit:* Vásárcsarnokok a (székes)fővárosban; *Budáné Juhász Katalin:* Erzsébetvárosi Helytörténeti Klub; *Gábrriel Tibor:* Budapesti Honismereti Társaság; Fővárosi Helytörténeti Adattár; *Gali Ágnes:* Budapest történetének válogatott bibliográfiája (2007).

Czenzhe Zoltán: Gömöri atlantisz. 5. Gömör-Kishonti téka 15.) Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat. 2008.

Czékus Géza dr.: Legyetek szószólóink az égben. A szabadkai Bajai temető sírfeliratai. A szerző kiadása. Szabadka 2008.

Czifra Éva: A sajtóvamosi görög katolikusok története. Szerzői kiadás. Bp. 2008. 149 old.

Czuczor József: Czuczorok határon innen és túl ..., avagy Találkozók és kitlepítések. Felvidék 1947 Egyesület. Nyíregyháza 2007. 335 old.

Csapó Tamás – Kocsis Zsolt: Szombathely településföldrajza. Savaria University Press. Szombathely 2006. 179 old.

Dominkovits Péter: Győr város tanácsülési és bírósági jegyzőkönyveinek regesztái. V. 1622–1626. *Városi Levéltári füzetek. II.* Győr Megyei Jogú Város Levéltára. Győr 2008. 167 old.

A domonkos rend Magyarországon. Szerkesztette: *Illés Pál Attila – Zágorhidi Czigány Balázs.* PPKÉ–METEM–DRGY. Piliscsaba-Bp.-Vasvár. 2007. 573 old.

A Dontól a Marosig, 1943–1944. A X. és XI. Honvédnep és Találkozó. *A Makói Múzeum Füzetei 104.* Szerk.: *Halmágyi Pál.* Makó 2005. 96 old. – *Halmágyi Pál:* Emlékezés a doni hősekre; *Szabó Péter:* Don-kanyar, 1942–1943. A 2. magyar hadsereg vázlatos krónikája; *Abucs Zoltán:* A 2. magyar hadsereg harctéri tevékenysége és a hősi halottai a Don-kanyarban 1942–1943; *Szakály Sándor:* Lengyel katonai menekülttábor Magyarcsanakdon 1939–1940; A jubileumi emlékHzászoló átadása. *Illésházi Péter:* A honvédség harcai 1944-ben; *Halmágyi Pál:* Az Arad és Makó körüli harcok 1944 szeptemberében; *Számveber Norbert:* Páncéloscsata a magyar Alföldön; *Bene János:* A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945.

Dugonics András: Magyar példa beszédek és jeles mondások. Bába Kiadó. Szeged 2009. 352 + XXXII. old. – Az 1820. évi kiadás hasonmása *Forgács Tamás* utószavával.

Elek Zsuzsa: A Szabolcsi Híradó tizenöt éve. *Közégtörténeti Füzetek 10.* A Pusztaszabolcsi Hagyományörző és hagyományteremtő alapítvány kiadványa. Pusztaszabolcs 2005. 48 old.

Eperjesy László: Tarka disznó, tarka kutya. Anekdoták Tiszabercelről. H. n., e. n. 216 old.

Az erdészeti felsőoktatás 200 éve 1–3. kötet. Emlékkönyv Selmecsháza 1808 – Sopron 2008.: Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar. Sopron 2008.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2007. 2-3. 125–346. old. – A tartalomról: *S. Laczkovits Emöke:* Református rendtartás és egyházfegyelem a Balaton felvidéken; *Obrusánszky Borbála:* Földanya kultusza a mongoloknál; *Kemecsi Lajos:* Csizmadia céhtábla a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban; *Füvessy Anikó:* A tiszafüredi fánygergő korai díszítőstílusa; *Domonkos Ottó:* A kovácslegények szokásainak újabb forrásai (Névvétel – Namenkauf); *Paládi-Kovács Attila:* Azok az ötvenes évek falun; *Vass Erika-Buzás Miklós:* A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének előzetes telepítési koncepciója.

ÉLET/ÚT/ÍRÁSOK Szilágyi Miklós tiszteletére. Szerk.: *Bali János* és *Turai Tünde.* MTA Néprajzi Kutatóintézet ELTE BTK Néprajzi Intézet. Bp. 2009. 430 old. – A tartalom: *Paládi-Kovács Attila:* A hetvenes évek Szilágyi Miklós köszöntése; *Halász Péter:* Adatok a moldvai magyarok hagyományos halászatához; *Körmendi Géza:* Adatok a tatari halászat történetéhez; *Hála József:* „Hej halászok, halászok!” Mamutesont a hálóban, a múzeumban és a várkapun; *Mohay Tamás – Szarvas Zsuzsa:* Halászcéhek és -társulások Magyarországon (1981); *Juhász Antal:* Hajósok, hajócsok a Tisza mentén; *Solyos Ede:* Vízszűrő vagy csöpögtető; *Mód László:* a pallavicini uradalom-hajómalom-szerződése; *Szűcs Judit:* Hullámterít, réti földet használatra a 20. században Csongrád környékén; *Viga Gyula:* Újabb adatok és szempontok a Bodrogköz vízrendezés előtti állattartásához; *Borsos Balázs:* Nagykun öntudat és „nagykun” kultúra; *Órsi Julianna:* Túrkeve a mezővárosi fejlődés útján. Várostartó történeti adatok a 18–19. századból; *Kocsis Gyula:* „Csak mostanában keres ott, ahová nem tett” (Az 1836. évi IV. törvény 6.§-nak hatása a Pest megyei jobbágyság földhöz való viszonyára); *Romsics Imre:* Pásztorfogadás és a juhászok bére Homokmégyen 20. században; *Fodor Ferenc:* „... ügye, mink idénymunkások vótunk.” Homokháti munkavállalók; *Juhász Katalin:* „Csigá, kolbász ...”

– Egy ételkészítő-specialista házaspár a Békés megyei Gyomán; *Klamar Zoltán:* Párhuzamos –világok. Az etnikai alapú szegregáció gyakorlata a Vajdaságban; szeremégi és bácskai példák; *Tátrai Zsuzsanna:* Adalékok a XIX. századi Gyula táplálkozási szokásaihoz; *Kemecsi Lajos:* A mezővárosi életmód és kultúra bemutatása szabadtéri néprajzi múzeumi kiállításokban; *Gulyás Éva:* A tiszafüredi református egyház őrásztali tárgyai; *Flórian Mária:* A piacok és az utak jelentősége a tárgyi környezet kialakulásában; *Paládi-Kovács Attila:* Bitó, malló, bakó – Szavak és tárgyak az északi népterületen; *Füvessy Anikó:* Datált magyar nyergek jelentősége a stílusutatásban; *Szabó Magdolna:* A szalmacipőtől a szuvenirig – Székelyföldi népi, népi iparművészeti tárgyak, dísz tárgyak, szalmából, szalmafonatból *Mód László – Simon András:* Ideiglenes szőlőbéli jelek és építmények (Kárpát-medencei adatok és példák); *Szabó Piroska:* A bizalom antropológiája; *Nagy Varga Vera:* Cinkos és cimora (társadalomnéprajzi vázlat); *Turai Tünde:* Szomszédok, barátok, jóemberek és egyéb nem rokoni kapcsolatok az idősök szemszögéből; *Szabó A. Tőhötöm:* „... jelen voltam ... a kalákai mulatságban” A kalákák és a nem munkajellegű tevékenységek kapcsolata; *Peti Lehel:* Individualizálódás és versengés. Egy Kis-Küküllő menti település agrártársadalmának átalakulása; *Vass Erika:* Újrakezdések. Egy szatymazi paraszttgazda törekvései az 1930–1950-es években; *Tomisa Ilona:* Írott és íratlan törvények szorításában – A szokásjog alakulása a 17–18. századi egyházi források alapján; *Szilágyi Zsófia:* „Hej, rigijó világ!” (Joó György és Szabó Lukács boldogsága); *Barna Gábor:* A helyi tudás és az írói fikció; *Szekula Jenő:* A hét kun című regénye kapcsán; *Szilágyi Márton:* Csokonai Vitéz Mihály mint alkalmi költő; *Kiss Emília:* És akkor a három fiú elindult szerencsét próbálni ... Három párhuzamos életút – egy korrajz; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* A nagykálai Kállay család és a széki Teleki familia birtokpere a Porondért; *Hoppál Mihály:* Sámánülözések; *Somjai Kara Dévid:* Életfa-ábrázolás egy altaji török eposz alapján; *Veres Péter:* A magyar nép etnogeneze, interdiszciplinaritás és etnológia: Az ugor nyelvközösség felbomlásának ökológiai és kulturális okai, a lovas nomadizmus ökológiai szerepe a magyar etnogenezisben; *Ujváry Zoltán:* Néhány monda Hunyadi Jánosról; *Voigt Vilmos:* A magyar néprajztudomány egészéről szóló tudománytörténeti áttekintések előzményei; *Balogh Balázs:* A jelenkutatás előzményei, lehetőségei és távlatai; *Szabó László:* Tény, történeti tény, oral history, emlékezés, folklorizáció, folklór; *Bali János:* A munkaslakás-kutatás eredményei a Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösségekben; *Küllös Imola:* Nőkről – nőknél? Gondolatok a népballadáról; *Kuti Klára:* Maradandó vagy mulandó? Divatok a táplálkozáskultúrában; *Kisbán Eszter:* Az étkezések szerkezetéről: az első fogás; *Nagy Károly Zsolt:* Háló; *Szilágyi Miklós* szakirodalmi munkássága (1999–2008)

Farkas Attila: Családfakutató Matyóföldön. Mezőkövesd. Szerzői kiadás. 2008. 170 old.

Fatsar Kristóf: Magyarországi barokk kertművészet. Helikon Kiadó. Bp. 2008. 277 old.

Fejezetek Marcali Bize városrészenek történetéből, 2. k. Szerk.: *H. Rádics Márta.* Magánkiadás. Marcali-Bize 2008. 118 old.

Feketéné Kordé Katalin: A Balaton és környéke. Panoráma. Bp. 2008. 787 old.

Folia Historica XXV. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve. Szerk.: *Szvittek Róbert József. Kiadja a Múzeum. Bp. 2008. 300 old.* – A tartalomról: *Cs. Lengyel Beatrix:* A Magyar Nemzeti Múzeum tevékenysége az 1956-os forradalom emlékévében; *Cs. Lengyel Beatrix* (szerk.): az 1956-os forradalom emlékei; *Kovács Tibor:* Elrejtve, elkobozva, bűnjelként mellékelve... című kiállítás megnyitóbeszéde; *Jalsovszky Katalin:* Elrejtve, elkobozva, bűnjelként mellékelve: Az 1956-os forradalom fotográfijai; *Baják László – Jalsovszky Katalin – Cs. Lengyel Beatrix:* A szabadság reménye – 1956 című kiállításunk; *Gál Vilmos:* Az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékei a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tára két gyűjteményében; *Gedai István:* Svájci gyermeklevelek 1956-ból; *Pallós Lajos:* A Kossuth-címeres Tűzrendészeti Érem 1956–1957; *Baják László:* Történeti szempontok egy kiállításához.

Frech József – Frech Józsefné: Lakodalom van a mi utcánkban. Somogyi hagyományok és szokások. Magánkiadás. Nagyberki 2008. 223 old.

Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Kiadja Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára és Győr Megyei Jogú Város Levéltára. Győr 2008. 497 old. – Városi és polgári szülőbirtokok és borkereskedelem a Hegyalján a XV–XVI. szd. fordulóján; Győr városa 1526 után; Győr megye gazdasági-társadalmi helyzetének néhány kérdése a XVII–XVIII. szd. fordulóján; Gazdasági és társadalmi változások Győrött a XVI–XVII. szd. fordulóján; Győri céhek a XVI. század második és a XVII. század első felében.; Győr középkori helyrajzáról (Adatok és kérdőjelek); Városi önkormányzat a XVII. században Győrött; Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században; Adatok a Győr környéki szőlőművelés történetéhez a XII–XVII. században; A XVI–XVII. századi magyarországi városfejlődés kérdéséhez (Az erődváros megjelenése); Kelet-magyarországi kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben 1546-ban; Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a XVI. szd. második felében; Győr kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVII. században; Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI–XVII. század fordulóján; Az Edlaspereg-ügy (A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a XVI. szd. első felében); Egy köznemesi család a XVII. században (A Falussyak); A végvári harcok taktikája – török lesvetés Győr alatt 1577-ben; Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a XVI. században – Thokóly Sebestyén felemelkedésének háttéréhez; Nyugat-Magyarország kereskedelmi viszonyai egy harmincad-vizsgálat tükrében (1668); „Török áruk” és „görög kereskedők” a XVI–XVII. századi királyi Magyarországon; Egy kamarai tisztviselő a XVI. században – Nagyváthy Ferenc; Folytonosság és megújulás Magyarország és a felnemet városok gazdasági kapcsolataiban a középkortól a kora újkorig; Győr határa a XVI–XVII. században – kertek az erődváros körül; Győr erődváros kiépítése a XVI. század második felében; A Szepesi Kamara vezető tisztviselői 1646–1672 között; A döntést előkészítő hivatalnokai elit összetételéről – a Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a XVI. században.

Gráfik Imre: Céhemlékek. *A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai, 12.* Bp. 2008. 263 old.

Gönczöl László: A győri tanítóképzők testkultúrájának és sportjának története 1778–2008. Nyugat-Magyar-

országi Egyetem Apáczai Csere János Kar. Győr 2008. 151 old.

Gulyás Miklós: Óbudai utcák. Noran Kiadó. Bp. 2007. 125 old.

Gyócsi László: Apátság a várhegyen. (Történelmi olvasókönyv Somogyvárról.) Magánkiadás. Bp. 2008. 112 old.

Hajdú Imre: Kirakatszerpben; Leninváros, 1972–1977. Hajdu-Vinpress. Tiszaújváros 2008. 359 old.

Hajdú Imre: Szocialista keresztelő; Tiszaszederkény – Leninváros, 1967–1971. Hajdu-Vinpress. Tiszaújváros 2008. 376 old.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2008. 21. 8 old. – A tartalomról: *Benda Kálmán:* 440 éves az erdélyi „hítszabadság” törvénye; *Tóth Enikő:* Történelmi örökségünk nyomában; *Vajda Sándor:* Boros Jenő tudós presbiterei.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2008. 22. 8 old. – A tartalomról: *Pelok Gabriella:* A bibliás Arany János;

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2008. 23. 8 old. – A tartalomról: Kárpátaljai testvérek között; *Orosz Otília Valéria:* Magyar orgonazene a rogeruszi „csodahangszeren”.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2008. 24. 8 old. – A tartalomról: *Csuhány János:* Egy János nap 1560-ban Kassán;

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2009. 1. 8 old. – A tartalomról: *Móré Zsigmond Levente:* A Zilahai Egyházmegye presbiteri találkozója Mocsolán; *Balla Árpád:* Ady Endrére emlékeztek Érmindszenten, Nagyváradon.

Harangszó. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület gyülekezeti lapja. Fel. szerk.: *Fábián Tibor.* Nagyvárad 2009. 2. 8 old. – A tartalomról: Dr. Csohány János: Himmuszunk reménye; *Pál László:* Sebes-Körös Menti Ifjúsági Találkozó.

Hárs József. Soproni olvasókönyv II. Cikkgyűjtemény 1856–1922. a helyi német lapokból. Papírmanufaktúra Kft. Sopron 2008. 223 old.

A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. – A tartalomról: *Selján Éva-Veres János:* Újabb lelőhelyek az Alföldi Vonaldiszes Kerámia kultúrájának korai időszakából Borsod-Abaúj-Zemplén megyében; *B. Hellebrandt Magdolna:* Rézkori élet nyomai Mezőkeresztes, Novajidrány és Muhi lelőhelyeken; *Veres János:* Régészeti adatok egy Hernád-völgyi szkíta kori településobjektum elemzése kapcsán; *Csengeri Piroška – Pusztai Tamás:* Császárkori germán település a Hernád völgyében; *Daróczy Szabó Márta:* Archaezoológiai vizsgálatok Hernád-völgye 3-as lelőhely S3 szkíta kori telepobjektumán belül; *Makoldi Miklós:* Adatok a Hernád-völgyi avar lovas sírok temetkezési szokásaihoz; *Juan Cabello – László Csaba-Simon Zoltán:* A háromhegyi Boldogság Szűz Mária pálos kolostor régészeti kutatása; *Hajdú Melinda* (összeáll.): A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2006–2007-ben; *Kordos László – Szolák Péter:* A háromi Herman Ottó-barlang pleisztocén gerinces maradványai és a „középső felső-pleisztocén” faunája a Kár-

pát-medencében; *Szalóki Dezső – Hegyessy Gábor*: Adatok a Bodrogköz bogárfaunájához; *Hegyessy Gábor*: A Bodrogköz cincérfaunája; *Frisnyák Sándor*: Adalékok a Gödöllői-domszág történeti földrajzához (Tájhasználat a 18–19. században); *Bodnár Tamás*: Topográfiai és genealógiai kapcsolatok a kora újkori végi Szendrő városában; *Janó Ákos*: Hagymányok és legendák Sárospatak múltjából; *Gyulai Éva*: Aszaly Ferenc, Rákóczi egykori szekretáriusa végrendelete és hagyatéki leltára (Miskolc, 1728–1729); *Zsupos Zoltán*: Rozsnyó 1849-es papír szükségpénzei; *Alabán Péter*: „Légi háború” Ózdon 1944-ben; *Kapusi Krisztián*: Nagyvárosi fények: világitó reklámtáblák feltűnése Miskolcon; *Marozsán Zsolt*: A „drótyár” története alapításától állami tulajdonba kerüléséig (1911–1954); *Kápolnai Iván*: A mezőkövesdi kistérség népességi és lakásvizsgálata a 20. század második felében; *Knézy Judit*: Háztartási iskolák, tanfolyamok és a táplálkozási kultúra alakulása a 20. században; *Hajdú Ildikó*: Szokás – jog – hagyomány Hegyalján. Formális és informális korlátok a hegyaljai borászatban; *Cseh Fruzsina*: Kerékgyártó mesterség Tardonán az 1950–1960-as években; *Martos Gábor*: Egy elfeledett miskolci festőnő. 160 éve született Bizony Ákosné Hosszúfalussy Róza (1848–1932); *Tóth Károly*: Tornyai János művei a Herman Ottó Múzeumban: Adatok és megfigyelések a Petrő-gyűjtemény Tornyai-képeiről; *Pirint Andrea*: Szelencék „meséi” Petrő Sándor szelencegyűjteményének válogatott darabjai; *Baron Ludwig Döry*: Hat kályhacsempetípus vándorlása nyugatról keletre (16–17. század); *Somogyi Gábor*: A svájci Bergell-völgyi cukrász kultúra miskolci meghonosítója; *Kováts Kornél*: A Négyesi Szepessy család nemzedékrendi tábláinak összehasonlítása; *Kováts Kornél*: A Négyesi Szepessy nemzetség családfájának visszavezetése a középkorig; *Mizser Lajos*: Régi belterületi nevek Borsod megyében – 1864; *Boros László*: Néhány adalék Tokaj gazdasági, társadalmi életéhez (1850–1950); *Siska József*: Bodrogközi vasutak; *Szilágyi Miklós*: A népviseletek a néprajztudomány látókörében; *Balázs Géza*: Az abszurd a népköltészetben; *Kozlova, Olga – Viga Gyula*: Negyed évszázada együtt (A Vologdai Múzeum és a Herman Ottó Múzeum együttműködésének történetéből); *Tóth Edina*: Veleméri kocsonyástál restaurálása; *Bartha Elek*: Etnikus hagyomány-liturgikus hagyomány; *Bodnár Mónika*: Torna megye görög katolikus falvainak néprajzi képe; *Orosz György*: Magyarok, szlovákok, ruszinok, szászok, románok, zsidók a hajdanvolt közös hazában (Nemzetiségesűfölkök); *Bödi Erzsébet*: A néprajzi kutatások hatása a Derenkőről kitélepített lengyelek identitására; *Császari Éva*: A szlovák nyelv elhalása és a kulturális elemek kivétele Bükkszentkeresztben; *Tamás Edit*: Adatlapos felmérések egy ruszin faluban, Komlóskán (1991, 2000, 2007); *Tóth Arnold*: Az utolsó óra után – a görömbölyi ruszin folklór; *Hazag Ádám*: Cigányösszeírások statisztikai elemzése az északkelet-magyarországi régióban; *Paládi-Kovács Attila*: Szabadfalvi József, a pásztorokadás kutatója; *Bodó Sándor*: Szabadfalvi József kutatásai a kézművesség és a népművészet témakörében; *Ujváry Zoltán*: Emlékezés Szabadfalvi Józsefre; *Bartha Elek*: Emlékezés Szabadfalvi Józsefre; *Feledy Balázs*: Szőnyi-művek Rómából Miskolcon; *Sümei György*: Zsögödi Nagy Imre magyarországi vándorkiállítás; *Kinda István*: Az eltűnt erdélyi szász kultúra nyomában; *Szalipszki Péter*: Megnyitó beszéd a Munka és szépség című kiállításon.

Hegedűs Péter – Szabó Zoltán: Vaskakas is talál szület: Győr története. Győri Innovációs és Marketing Centrum Kft. Győr 2008. 203 old.

Helyismereti Művek Hajdú-Bihar Megye 2007. Összeállította: *Bényei Miklós*. Debrecen 2008. 150 old.

Hermann Róbert: A Drávától a Lajtaig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Balassi Kiadó. Bp. 2008. 293 old.

Héderváry-kódex: Mátyás király leveleskönyve a Héderváry család egykori könyvtárából. Hasonmás kiadás. Magyar Országos Levéltár. Bp. 2008. 121 old. – Rácz György 4 oldalas ismertetőjével.

Hideg Ágnes: 70 éves a Diósgyőr-vasgyári evangélikus templom. Miskolc 2008. 43 old.

Hová siet a Túr? Szerk.: *dr. Lenti István*. A megyei önkormányzat kiadása. Nyíregyháza 2008. 200 old.

Jánossomorja régen és ma. Fotóalbum. Jánossomorja Kulturájáért Közalapítvány. Jánossomorja 2009. 92 old.

Jerkó Gyula: Kapuvári múlt-jelen képekben. Szerzői kiadás. Kapuvár 2008. 168 old.

A Kaposi Mór Oktató Kórház 160 éve. Szerk.: *Kopa János*. Kiadja a Kórház. Kaposvár 2008. 319 old.

Kedves Gyula: Répásy Mihály a szabadságharc tábornoka. Kiadja az Önkormányzat. Kemece 2007. 60 old.

Kenyeres István: Uradalom és végyvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. szd.-i Magyar Királyságban. Új Mandátum Kiadó. Bp. 2008. 662 old.

Kéri Edit: Hogyan történt József Attila? Magánkiadás. Bp. 2008. 144 old.

Kiss Tamás: A nágocsi németek története (1718–1948) Kiadja az Önkormányzat. Nágocs 2008. 112 old.

Kiszeli Lajos: Lébény könyve: a nagyközség történetének időrendi áttekintése a kezdetektől 2006-ig. Lébény Nagyközség Önk., Lébény 2008. 755 old.

Kovács István (szerk.): Egy matyó vándor életútja – The story of a Hungarian (matyó) wanderer 2008. 215 old.

Kováts Dániel: Sátoraljaújhely helynevei és történeti topográfiája. Fényképek: *Dobák Diána* és mások. A Sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum füzetei. Kazinczy Ferenc Társaság. Sátoraljaújhely 2008. 520 old.

Kovátsné Németh Mária: Győri tanítóképzés, 1778–2008. Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar. Győr 2008. 143 old.

Lakóhelyünk Ózd, 16. Szerk.: *Alabán Péter, Döbör Istvánné, Kocsik László*. Városi Művelődési Intézmények. Ózd 2008. 58 old.

László Péter: A dombovári tanítóképző, 1927–1959. Szekszárd 2008. 132 old.

Lebovuits János: Zsidótörvények – Zsidómentők. Ex Libris Kiadó. Bp. 2007.

Limes I-II. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Szerk.: *Pritz Pál*. Tataháza 2008. 4. 336 old. – *Seres Attila*: Kérdőjelek a Balkán múltja s jövője körül; *Hornák Árpád*: A Balkán-összefogás gondolatának történeti fejlődése a 19. század második és a 20. század első felében; *Bada Zoltán*: Az 1918. évi podgoricai Nagy Nemzetgyűlés és történelmi következményei; *Biró László*: A centralista kísérlet: a királyi Jugoszlávia berendez-

kedése; *Mészáros Zoltán*: Jugoszlávia – két állam és két dezintegráció; *Juhász József*: Koszovó – új állam a Balkánon; *Balogh Ádám*: A görög-török kapcsolatok története: változás és kontinuitás a görög külpolitikában az 1970-es évektől napjainkig; *Demeter Gábor*: Montenegró két arca: gazdasági sikerek és belpolitikai válságok (2005–2007); *Radics Zsolt*: Szerbia – tátony lyuk az egyesült Európa térképén; *Csörtán Ferenc*: Arománok – Délkelet-Európa rejtőzködő nemzete *Csaplár Krisztián*: Albánok Macedóniában; *Blagoveszt Nyagulov*: Cigányok (romák) Bulgáriában. Egy társadalmi és kisebbségi probléma múltja és jelene.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Évkönyve, 2009. Szerk.: *Tóth Zsóka* és *Ujfalusi Gábor*. Kiadja az MMIKL. Bp. 2009. 220 old. – A tartalomról: *Tóth Zsuzsanna*: A Reneszánsz Éve 2008.; *Ujfalusi Gábor*: Reneszánsz Év – 2008 program-sorozat; *Parais István*: A Reneszánsz Kavalkád Vas megyei rendezvényei; *Gábor Klára*: Tatai patara; *Stumpf Gábor*: XVI. Pünkösdi Szent Erzsébet Ünnepe – Sárospatak, 2008; *G. Furulyás Katalin*: A falunap, mint ünnep; *Harangi László*–*Kellner Gitta*: Hátrányos helyzetű régiók felzárkóztatásának elősegítése a felnőttképzés, köznevelődés módszereivel; *Kereszti Ferenc*: A köznevelődés keretei; *G. Furulyás Katalin*: Közösségi alapú tervezés Tardoson; *Lukács Mária*: Nemzetiségeink képekben; *Halász Péter*: Nemzeti színeink a moldvai csángómagyarokról.

Majthényi László – Nagy Zoltán: Szigetközi halételek, népi ételek receptekkel. B.K.L. Kiadói és Könyvtár Kft., Szombathely 2008. 93 old.

Makoldi Sándorné: Helm Sámuel képe Tokajról: adalékok Tokaj XX. századi kultúrtörténetéhez. *Tokaji tanulmányok* 3. Múzeumbaráti Kör. Tokaj 2008. 120 old.

Makói História. A József Attila Múzeum kulturális lapja. Szerk.: *Forgó Géza*. 2006. 2–3. 24 old. – *Halmágyi Pál*: 1956 makói eseményei; *Halmágyi Pál*: Kutatási kérdések az 1956-os makói eseményekről kapcsolatban; *Halmágyi Pál*: A forradalom makói rendőrkapitánya Fazekas Lajos; *Fazekas Lajos*: Makó – Jeruzsálem 1956; *Fazekas Lajos*: Ildikót kihallhatják; *Sümei György*: „Régóta készültem, hogy elmondjam” – beszélgetés Kocsis Imrével; *Halmágyi Pál*: Egy kiállítás tárgyai: 56 dokumentum 56 tárgyairól.

Makói História. A József Attila Múzeum kulturális lapja. Szerk.: *Forgó Géza*. 2006. 4. 40 old. – *Forgó Géza*: Bartók Béla makói emlékei; *Jámborné Balog Tünde*: Gondolatok a makói Bartók szobor ürügyén; *Bogoly József Ágoston*: Demény Lajos festőművész; *Halmágyi Pál*: A 80 éve felavatott I. világháborús hősi emlékművek Makó környékén; *Zombori István*: A szegedi Dóm és Trianon; *Bogoly József Ágoston*: Kiss Ernő, a Makón született irodalomtörténész; *Jámborné Balog Tünde*: Gyöngyszem a Tisza völgyében – búcsú Torok Sándortól; *Markos Gyöngyi*: Szűrt sablonok, párnák, terítők; *Badicsné Szikszai Zsuzsanna*: Archaikus imák Makó környékéről; *Kömár Máttyás István*: Makói Máltaiak Babba Mária-nál; Makó és Csíkszereda kapcsolata; *Incze László* – *Szabó Judit*, A kézdivásárhelyi múzeum.

Makói História. A József Attila Múzeum kulturális lapja. Szerk.: *Forgó Géza*. 2007. 1–4. 56 old. – *Marosvári Attila*: A kiszombori körtemplom; *Trogmayer Ottó*: A magyarcsanádi kőkereszt; *Kopeczny Zsuzsanna*: Az Arad Megyei Múzeum régészeti gyűjteménye; *Halmágyi Pál*: A Mária Terézia kép titka; *Bogoly József*

Ágoston: Révai Miklós, a magyar irodalom egyik első kutatója és a történeti nyelvészet megalapozója; *Orbán Imre*: A csanádi püspökök Makóért; *Vass Erika*: A máriaradnai búcsújárás története; *Czanik Béla*: Állami anyakönyv, polgári házasság; *Mendei Árpád*: Téry Ödön és Öbéta; *Forgó Géza*: Gözhajók a Maroson a XIX. században; *Szűcs Erzsébet*: Nagy Kalandunk Keleten – A Maros Fórum evezős kampánytűréjének története, 2006.

Makói História. A József Attila Múzeum kulturális lapja. Szerk.: *Forgó Géza*. 2008. 2–3. 80 old. – *Szenti Tibor*: A dél-tiszántúli tanyarendszer; *Orbán Imre*: „Szövények voltunk, de boldogok” – Képek a csókási tanya-világ életéből; *Bogoly József Ágoston*: Szélmalom a világ közepén; *Brútyó Imre*: A csókási szélmalomról; *Búza Margit*: Csókási emlékek I.; *Gilltze János*: Források a csókási iskoláról; *Orbán Imre*: „Orodicsolni mikor lehet már menni?” – Néphagyományok a csókási tanyák között; *Búza Margit*: Csókási emlékek II.; *Orbán Imre*: „Csókol hű férjed, József”; *Orbán Imre*: Világháború a tanyák között.

Makói História. A József Attila Múzeum kulturális lapja. Szerk.: *Forgó Géza*. 2008. 1. 24 old. – *Dr. Buzás Péter*: Tóth Ferenc köszöntése; *Tóth Ferenc*: A makói talicska; *Forgó Géza*: Kronológia – események dr. Tóth Ferenc életéből; *Mátó Erzsébet*: Tóth Ferenc munkássága – bibliográfia; *Fári Irén*: Tóth Feri bácsi köszöntése.

Makói Honismereti Híradó. Szerk.: *Forgó István*. Kiadja Makó Város Önkormányzat Képviselő-testülete. Makó 2008. 1. 47 old. – *Dr. Forgó István*: Az 1848–49. évi polgári demokratikus forradalom és hazafias szabadságharc; *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*: A honismereti mozgalom elindítója Magyarországon: Bél Mátyás; *Siket István László*: Futóhomok; *Zsikai István*: Hogyan készítették a törökök a puskaport?; *Szabó Jenő*: Levente mozgalom Makón; *Siket István László*: József Attila léptei...; *Szabó Jenő*: Tokoly család; *Forgó István*: Tekintünk rá a jogrendszerünkre; *Forgó István*: Makó városi Vízmű Társulat 1967.

Makói Honismereti Híradó. Szerk.: *Forgó István*. Kiadja Makó Város Önkormányzat Képviselő-testülete. Makó 2008. 2. 48 old. – *Siket István László*: Hűszéves a Honismereti Körünk; *Szabó Lajos*: 50 éves a Makói Bartók Iskola; *Bogdán Károly*–*Csorba Ferenc*: Tények és adatok a makói iparoktatás történetéből; *Zsikai István*: Nekem nincs családfam; *Forgó István*: Lovagi elkötelezettséggel [Vass József a Magyar Kultúra Lovagja]; *Vass József*: Óföledek megmaradt öröksége; *Szabó Jenő*: A villamos világítás bevezetése Makón; *dr. Forgó István*: Makó várost érintő („történeti”) események, évfordulók 2009-ben.

Makó néprajza. Főszerkesztő: *Tóth Ferenc*. *Makó Monográfiája* 3. Kiadja Makó Város Önkormányzati Képviselő-testülete. Makó 1220 old.

Marek János: A somogyi cselédség lakásviszonyai a cselédtörvény tükrében 1900–1945. Magánkiadás. Kaposvár 2007. 92. old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2008. 3. sz. 84 old. – A tartalomról: *Jókai Anna*: Levélféle Jámborné Balog Tündéhez; *Jámborné Balog Tünde*: Gencsiz; *Trogmayer Ottó*: Gyorsuló idő!!; *Halász Péter*: Tünde Makója – Makó Tündéje; *Lator László*: Balog Tünde mitológiája; *Gilinger Katalin*: Én is olyan tanár akartam lenni; *Varga Márta*: Levél; *Tóth Ferenc*: A batikolási művésze; *Barna Gábor*: Gondolatok a *Makó Néprajza* című

kötet bemutatójára; *Szilágyi Miklós*: Makó néprajza; *Tóth Ferenc*: Monográfia született; *Dombiné Kemény Erzsébet*: Mihálka György; *Mező Szilveszter*: A Föld vándora volt – Balázs Dénes világa a makói József Attila Múzeumban; *Máté Erzsébet*: A Keri emlékkönyvről; *Oláh József*: Csókási emlékeim; *Lukács Ottó*: A csókási évekről; *Farkas Éva*: A Nyugat köszöntése; *Bogoly József Ágoston*: A Nyugat hatása Makó irodalmi életére; *Jámborné Balog Tünde*: Panta rhei (a Maros vizéről); *Turi Tímea*: Műszak erdejében; *Füzi László*: Dömötör Mihály kiállítására; *Halmágyi Pál*: Forgó Géza újabb képei; *Prokopp Mária*: Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye reneszánsz kiállítására a Reneszánsz Évbén.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Évkönyve: 1996–2006. Kiadja a Főiskola. Ungvár 2006. 247 old.

Miskolci életrajzi lexikon. *Dobrossy István, Eszenyi Miklós, Zahuczky László, Pfliegler J. Ferenc* Emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány – Miskolc Megyei Jogú Város. Miskolc 2008. 304 old.

Moldvai Magyarság. Szerk.: *Iancu Laura*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2009. 2. 26 old. – A tartalom-ból: *Nyisztor Ilona*: Megemlékezés a madéfalvi veszedelméről; *Oláh-Gál Elvira*: Németh Géza-emlékdíj; *Nyisztor Ilona*: A XVIII. Hajnal akar lenni...” Népdalnéklési Verseny; *Major Emőke*: „A legkegyetlenebb támadás a vasárnapi misén ért” [Szitáson]; A gyökerekre vigyázzatok – Lehoczky Leopoldina beszélget Petrács Máriaival; *Gazda László*: A „Vrancea kincsei” pionirexpedíció naplója IV.; *Sántha Attila*: Moldvai csángók és Szászfaluban laknak; *Száva Csanád*: Két év Moldvában; *Kotics József*: Erkölcsi értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban; *Seres Attila*: Péter Gergely moldvai kántor története 1937–1940. III.; *Iancu Laura*: Ösvény.

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség. Beregszász. 2005. 115 old.

Nagy Erzsébet: A gyömörei cigányok múltja és jelene: A putritól a diplomáig. Nagy Erzsébet. Gyömöre 2008. 67 old.

Nagy István: A mi utcánk: Kisfaludy utca. Győri Ipartestület. Győr 2007–2008. 305 old.

Nagyecenk. A magyar Mekka. Válogatás a Soproni Szemle tanulmányaiból. Vál., szerk: *Szabó Attila és Simon Péter*. (Nagyecenkí füzetek, 2.) Sopron 2008. 205 old. – *Csatkai Endre*: Széchenyi műemlékek Nagyecenkén; *Varga Gábor – Juhász Miklós*: A nagyecenkí park ismertetése; *Bartha Dénes*: Hársak a kertépítésben; *Keszei Dénes*: Nagyecenk legrégibb épülete, az úgynevezett nagykosma; *Berecz Dezső*: Jászai Mari látogatásai Nagyecenkén és Rábatamásiban; *Bene István*: Néprajzi adat Nagyecenkéről; *Dömötör Ákos*: A nagyecenkí pimbortánc; *Környei Attila*: Tíz éves a Széchenyi István Emlékmúzeum; *Környei Attila*: Beszámoló a 25 éves Széchenyi I. Emlékmúzeum munkájáról; *Domonkos Ottó*: A nagyecenkí „Hegybéli Articulusok” 1817-ből; *Varjú Sándor*: Rétöntözés Nagyecenkén; *Varjú Sándor*: Adatok a cenki malmok életéből; *Csenár János*: Bokor Nándor gazdasági gép- és eszközyára; *Csenár János*: Széchenyi cenki kastélyának gázvilágítása; *Keszei Dénes*: A nagyecenkí vámszedés 600 éves története; *Karakai Győző*: Az 1945. évi földreform Nagyecenkén; *Óstör József*: Széchenyi és vármegyéje; *Faragó Sándor*: Tolnay Antal feljegyzései Széchenyi haláláról; *Csatkai Endre*: Széchenyi István

halotti emléke; *Darvas István*: Adalékok Lunkányi János életrajzához; *Szikossy Ferenc*: Környei Attila (1940–2000); *Bánkúti Imre*: Emlékezés egy alkotó nyárra; *Domonkos Ottó*: A Soproni Múzeum Széchenyi-emlékei.

Néprajzi Hírek. A tartalom-ból: *Órsi Julianna*: „Nemzedékek kutatóútján”. Egy projekt az eredmények tükrében; *Nagy Janka Teodóra*: Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti interdiszciplináris nemzetközi konferencia (Szekeşzárd, 2008. április 24–26.); *Mód László*: A néprajz szerepe és jövője a 21. században (Turku, 2008. május 15–17.); *Vajkai Zsófia*: Vajkai Aurél-emléktűlés (Balatonalmádi, 2008. június 21–22.); *A szerk.*: Konferencia Korompay Bertalan századik születésnapja alkalmából (Budapest, 2008. június 25.); *Domokos Mariann-Gulyás Judit*: Korompay Bertalan és a magyar folkloriztika; *Szilágyi Miklós*: A csapad. Az ösfoglalkozások Korompay Bertalan kutatásaiban; *Kovács Zsuzsa*: A szabadtéri néprajzi muzeológia 40 éve Magyarországon (Zalaegerszeg, 2008. szeptember 9–10.); *Szonda István*: Öt éves jubileumát ünnepelte a Gyomaendrődi Tudományos Néprajzi Konferencia; *Klamár Zoltán*: Fiatal Néprajzkutatók és Kulturális Antropológia Szakos Hallgatók V. Konferenciája (Topolya, 2008. szeptember 20.); *Szabó Péter*: A Magyarországi Tájházak Szövetsége VI. Országos Találkozója (Szenna, 2008. október 2–5.); *Máté György*: Faluforduló a Néprajzi Múzeumban (Budapest, 2007–2008); *Varga Marianna*: Régi és mai turai himzések nyomában a személyiségek jegyében; *Vörös Gabriella*: A „Felhívás kortárs tárgyak múzeumi gyűjtésére 2008” című pályázat eredményei; *Máté György*: „Európa még mindig egy felfedezésre váró kontinens”; Az ismeretlen európaiak (Néprajzi Múzeum, 2008. április 11.-szeptember 15.); *Keszeg Vilmos*: A néprajzkutatás évfordulója Kolozsváron; *Klamár Zoltán*: Könyv az ötvenéves aszói múzeumról; *Kisbán Eszter*: Tájak, népcsoportok, szakácskönyvek. Szigetén Andor a magyar gasztrokultúra felvirágzása és jó híreinek megőrzése érdekében; *Hála József*: „A magyarság néprajza” hetvenötödik születésnapjára; A legnemzetibb tudomány legmagyarabb könyve; *Ortutay Gyula*: A magyarság néprajza; *Szilágyi Miklós*: „A magyarság néprajza”-ról 75 év távlatából; *Bárh János*: Százhuszonöt éve született Nagy Czizrok László, a néprajzi író; *Varga Gábor*: Beszélgetés a 75 éves Benczéné Mező Judittal; *Szarvas Zsuzsa*: A 70 éves Molnár Mária köszöntése; *Liszka József*: A hetvenéves Ján Botik köszöntése legújabb könyve kapcsán; *Szemkeő Endre*: Búcsú két idős hölgytől; *Paládi-Kovács Attila*: Hoffmann Tamás (1931. május 29.–2007. december 31.); *Kemecsi Lajos*: Hoffmann Tamás-emléktűlés a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban (Szentendre, 2008. május 29.); *L. Juhász Ilona*: Géczy Lajos (1926–2008); *Szemkeő Endre*: A Magyar Néprajzi Társaság iratai a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában; *Voigt Vilmos*: Raphael Patai öröksége; *Mohay Tamás*: Jankó János-díjasok találkozója (Zabola, 2008. szeptember 26–28.); *Hála József-Máté György* (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások.

Novits László: Képek Kapuvár-Házhely történetéből. Kapuvár Önkormányzat. 2008. 206 old.

Paulusz János: Pusztaszabolcs labdarúgásának története. *Közégtörténeti Füzetek 14.* A Pusztaszabolcsi Hagyományörző és hagyományteremtő alapítvány kiadványa. Pusztaszabolcs 2008. 80 old.

Pálinkás József: Uradalmi pusztákból vasúti csomópont. *Közégtörténeti Füzetek 8.* A Pusztaszabolcsi Ha-

gyományörző és hagyományteremtő alapítvány kiadványa. Pusztaszabolcs 2004. 64 old.

Péter László: Kálmán Lajos. Válogatott tanulmányok. Bába Kiadó. Szeged-Pécska 2008. 272 old.

Prágai Tükör. Főszerk.: *Kokes János.* Kiadja a Cseh- és Morvaország Magyarok Szövetsége. Prága 2008. 2. 80 old. – A tartalomról: Hogyan lett Gyetvai Andrásból Detviansky Ondrej? Detviansky Andrásról beszélget *Kokes János*; *Kokes János*: Esterházy Jánosra emlékeztek; *Szilvassy József*: Kilenc évized a megmaradásért; *Bacsonyi László*: Százötven éve született Dankó Pista; Konferencia a szövetségben élő magyarokról.

Rálátás. Zsáka-i Helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. Szerk.: *Dankó Imre.* Zsáka 2008. 4. 40. old. – *Csorba Csaba*: Jakó Zsigmond emlékezete; *Jordán Sándor*: A cséplési munka emlékei II.; *Magyarai Márta*: Zerkula János emlékére; *Sándor Márta*: Adalékok a berettyóújfalui kórház üvegmozaikjainak történetéhez; *Olveti Gábor*: Források Zsáka polgári fejlődésének történetéhez.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit.* Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2008. 6. 28 old. – A tartalomról: *dr. Gulyás Éva*: Karácsonyi ostayahorás a Jászságban; *Szüle Katalin*: A Csete Balázs Honismereti Egyesület nyári játszóháza; *Vig Márta*: A régi iparoság évszázadai Kunhegyesen; *P. I.*: Emlékoszlopok a boldogházi temetőben; *dr. Bartha Júlia*: Kiemelkedő eredményeket hoztak a megyei néprajzi és nyelvrajzi pályázatok; *dr. Farkas Ferenc*: Ünnepi honismereti rendezvények; *Iris*: Ételek Jászberény és Vechta környékéről; *Farkas Kristóf Vince*: Látogatás a mongolok földjén; *Gubicz András*: Aradi vértanúk emlékművének avatása Jászkeséren; *Vig Márta*: A kunhegyesiek látogatása a Felvidéken; *Durbints sógor*: Jákóhalmi hírek; *Horác József*: Lakodalom régi szokásokkal; *Gál Antalné*: Országos Honismereti Akadémia Zalaegerszegen; *Józsa László*: Mozaikok a keszdiei vallási néprajzi konferenciáról; *Mátics Béláné*: Készségállási népdalköri találkozók; *Tóth Tibor*: Jászfényszaru jubileuma; *Szathmáry István*: Emlékmű avatása Jászfelsőszentgyörgyön; *Iris*: 15 éves a Jász Múzeumért Alapítvány; *Iris*: Vendégségben a kiskunkapitánynál; *Miklós Vincze*: Szemmelverések, babonák, boszorkányságok; *Borsányi István*: Hírek Alattyánból.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit.* Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2009. 1. 24 old. – A tartalomról: *Cseh János*: Kelta bepecsételt kerámiaőről a Közép-Tisza vidékén; *dr. Tóth Péter*: Felsőszentgyörgy eladományozása jászok számára; *dr. Bagi Gábor*: Jászfényszaru leírása 1867-ben; *Oláh Lajosné*: Ilosvai Varga Imre, a Jász-Kún Hármaskertület főjegyzője, a Nagykun Kertület kapitánya, 1849-ben a Tiszai seregek élmezőnyéi biztosa; *dr. Órsi Julianna*: Búcsú Dankó Imréről; *Besenyi Vendel*: 1956 emlékezete I.; *dr. H. Bathó Edit*: Bakró Nagy József takácsmester kéziratosa könyve a 19. szd. közepéről; *dr. Horváth László*: Búcsú Győri Jánostól; *Vigh Márta*: Emléktábla avatás Szolnokon; *Lukács László*: Sírkert a jászalszószentgyörgyi temetőben; *Molnár István*: Öntöttvas műemlék keresztek Jásztelken; *Molnár István*: Gábor László; *dr. Farkas Ferenc*: Szilveszter Petőfivel; *Gulyás János*: Korsok Endre; *Koródi Anikó*: Emlékezés Korsok Endre tanárra; *Basa László*: In memoriam Házkötő János; *Basa László*: In memoriam Simon Imre Antal; *Gulyás János*: Emlékezés a doni ka-

tasztrófiára; *Bajári Károlyné*: Néphagyományok ápolása az óvodában.

Rémiás Tibor – Sutarski Konrád: Derenk: a magyarországi lengyeliség emlékhelye; Pamiec polskiego Derenku; Memorial place of the Poles in Hungary. Dominium Könyvkiadó – Magyarországi Lengyeliség Múzeuma és Levéltára. Miskolc – Bp. 2008. 35 old.

Somogyi Honismeret. Kiadja a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. 2008. 2. 122 old. – *Dr. Magyar Kálmán*: Reneszánsz kincslelet Balatonszabadi-Pusztatorony dűlőből; *Tóth Jenő – Tóth Jenőné*: Az alsóesegedi ótemetőről; *Frech József*: A Kisberki Elemi Népiskola osztálykönyveiből; *Majtényi József*: Történet a somogyi betyárvilágból; *Lévai József György*: Pártalapítás cigányzene mellett; *Horváth László*: Somogyiszentpáli történetek; *Jutai Péter*: Somogy megye és a magyar jogi műnyelv megalkotása; *dr. Király Lajos*: Somogyvár helyneveinek névtani tanulmányai; *L. Kapitány Orsolya*: Harminczéves a Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény; *dr. Knézy Judit*: A Szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény létrehozása; *L. Balogh Krisztina*: Dr. L. Szabó Tünde építészeti hagyatéka; *dr. Horváth József*: Csokonai és Kisasszony; *F. Bodó Imre*: Goszthony Gézára emlékezünk; *dr. Rosta István*: Emlékezés Adelmán Gusztávra; *dr. Gál József*: In memoriam Ambrus Ferenc; *dr. Piatsek Gyula* emlékére.

Somogyi szarukürtök. Összeáll.: *Winkler Ferenc, Gosztonyi.* Somogy Megyei Népművészet Egyesület. Kaposvár. 2008. 80 old.

Sopron, Evangélikus templom. Evangélikus Egyházközség. Sopron 2008. 27 old.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk.: *Németh Péter.* Kiadja: Mórlic Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2008. 2. 144–288. old. – A tartalomról: *Kujbushé Mecsei Éva*: A megváltkozás időszaka II. (Nyíregyháza: mezővárosból örökiváltott mezőváros); *Zsoldos Ildikó*: A tulipános mozgalom Szabolcsban; *Malakucziné Póka Mária*: A megye gazdaságának jellemzői a kétezres évek első felében; *Nagy Timea*: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye üzleti vállalkozásainak bemutatása; *Kormány Gyula*: A szarvasmarha-tenyésztés változásai a Szabolcs-Szatmár-Bereg területén 1945-től napjainkig; *Somai Zsolt*: Kárpátalja mezőgazdasága az ukrán agrárpolitika feltételrendszerében; *Marik Sándor*: A csengerújfalusi O'sváth-család 600 éve O'sváth György nagykövet életéről és a családjá történetéről; *Görömbei András*: A Ratkó József-díjas Vári Fábrián László laudációja.

Szabó József (szerk.): 25 éves a Nemzetközi Anyanyelvi Tábor – krónika. Hazánk Könyvkiadó. Győr 2008. 139 old.

Számadó Emese – Turi Zoltán: Komárom 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében. Szerk.: *Számadó Emese.* Kiadja az Önkormányzat. Komárom 2008.

Szántó Antal: A nagyecenki plébánia története. *Nagyecenki füzetek*, I. Simon Péter. Nagyecenk 2008. 57 old. – Szabó Antal nagyecenki esperes-plébános 1955-ben készült kéziratának kiadása.

Szemelvények Köny múltjából: 1228–2008. Szerk.: *Aller Imre, Boros István, Tóth Zsuzsanna.* Köny Község Önkormányzata. 2008. 60 old.

Szendrey József (összeáll.): A Somogy Megyei Igazságsügyi palota Centenárium, 1908–2008). Kiadja a Somogy Megyei Bíróság. Kaposvár 2008. 76 old.

Szepsy László: Egy hadapród kalandjai a második világháborúban: 1942. szeptember 21. 1945. november 3. Éghajlat Könyvkiadó. Bp. 2008. 167 old. – A győri születésű szerző 1942-től a soproni II. Rákóczi Ferenc gyulaegyházi hadapródkolába került, majd Németországba vitték hadifogolyként.

Szilágyi László: A „Kuruc vármegye”: Parlamenti képviselők és választók a dualizmus kori Szabolcs vármegyében. Örökségünk kiadó. Nyíregyháza 2006. 188 old.

Szilágyi Miklós: Művek és életművek múlt időnkben. Mesterek, barátok, pályatársak. Kiadja a MTA Néprajzi Kutatóintézete. Bp. 2009. 465 old.

Takács Géza: „...egy a legjobbak közül”: A csanaki római katolikus (bencés) elemi iskola története 1802–1948. Palatia Nyomda és Kiadó Bt. Győr 2008. 191 old.

Takács Istvánné: Ötvenéves az Isten háza Kisácsán. Győr-Bácsa Részönkormányzata. [Győr 2008]. 90 old.

Tarcsai Béla: Miskolc fotókultúrája, 1840–2005: fénykép és történelem. A Miskolci Galéria könyvei 30. Miskolci Galéria. [2008]. 91 old.

Tausz István: Ergervölgy 250 éve. Kiadja az Önkormányzat – BKL Kiadó. Szombathely 2007. 244 old.

Thullner István: A Mosonmagyaróvár és Vidéke Ipartestület 100 éves története, 1908–2008. Mosonmagyaróvár és Vidéke Ipartestület. Mosonmagyaróvár 2008. 809 old.

Tóth Dezső: Dáktól Dákgig. Önletraaj és bibliográfia. *Dákai füzetek* 13. Viza Kft. Veszprém 2008. 152 old.

Töröki Imre: Szanyi kincsesár. [Szanyi Nagyközség Önkormányzata]. 2008. 220 old.

Tűskés Tibor: Derűs borulató. (Beszélgetés Kocsis Klárával.) *Magyarnak lenni* 42. Kairosz Kiadó. Bp. 2008. 121 old.

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. Szerk.: *Balácsi László, Kelemen Miklós, Léta Sándor*. Bp. 2008. 6. 28 old. – A tartalomról: *Pap Gy. László*: Egyházunk megalakulásának 440. évfordulóját ünnepeltük Debrecenben; *Léta László*: Az Unitárius Egyház fennállásának 440. éve alkalmából rendezett ünnepség Kolozsváron; *Felhős Szabolcs*: Gimes Miklós emlékezte.

Unitárius Élet. A Magyarországi Unitárius Egyház lapja. Szerk.: *Balácsi László, Kelemen Miklós, Léta Sándor*. Bp. 2009. 1. 28 old. – A tartalomról: *Gergely Felicián*: Szinte Gábor; *Kelemen Miklós*: Unitáriusok a magyar irodalomban; *Mezei Károly* beszélget Szinte Gáborral.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. 2008. 4. 32 old. – *Szöllősy Marianne*: Zenei élet Újpesten; *Gollob Balázs*: Pállya Celesztin 1917-ben készült hegedője; *Kriszán Sándor*: Újpesti dunai átkelőhajózása – A meyeri rév története. I.; *Iványiné Konrád Gizella*: Egyháztanácsi tabló 1925-ben; *Iványi János*: Az Újpesti Fa-és Fémipari Szakiskola tervei a Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteményében; *Rojkó Annamária*: Epizódok Aschner Lipót életéből, 3. rész: Kriptongyár a Bakonyban; *Lőrincz Róbert*: Az UMTE 1947-es díszalbuma; *Kőrös Anikó*: Kaposztásmegyér utcaneveinek története;

dr. Kriska György: A Farkas-erdő háromdimenziós élővilága; *Hirrmann László*: Pióker Ignác; *Szöllősy Marianne*: Úgy gondolta, az építészetben ötvözni lehet a geometriát és a művészetet.

Varsányi Péter István: Fejezetek a soproni evangélikus és állami tanítóképző történetéből (1921–1957) A szerző kiadása. Sopron–Szombathely 2008. 218 old.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyurácz Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2009. 1. 132. old. – A tartalomról: *Balogh Péter*: Erdélyi írók országjárása Nyugat-Magyarországon 1934-ben; *Bajzik Zsolt*: A hegyfalui kastély és park története; *Sági Ferenc*: A Répce-vidék nemzetisége 1848-ban; *Pál Ferenc*: A politikai katolicizmus kezdetei Vas megyében; *Nagy Zoltán*: A Képes Krónika és a vele mérő templom XIV. századi faedény ábrázolásainak értelmezése; *Cholnoki Péter*: Egy hajdani pécsi kisfiú emlékföszlányai a régi Szombathelyről és Vas megyéről; *Molnár Miklós*: Gyümölcséről ismerszik meg a fa.

Város az Avas alatt. Irodalmi barangolás. Szerk.: *Békési Gábor, Németh Tibor*. Szerzői kiadás. Miskolc 2008. 320 old.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Péter*. Bp. 2009. 1. sz. 16 old. – A tartalomról: *Á. F.*: Egy családról az Erdős Renée Házban; *Bóta Piroška*: Az Alsórákosi Közművelődés Egyesület határon átvelő kapcsolatai; *Gábrriel Tibor*: Hegyvidéki iskolatörténet; *F. I.*: Oktatótörténeti kiállítás a XVIII. kerületben; *g. t.*: Sashalom története; Ipari emlékek a Ferencvárosból; *J. Anikóné Pajor Ildikó*: Tabán Társaság, Tabáni Hajós Egylet; *Lantos Antal*: A XVI. kerület ősi falvai; *Róbert Péter*: Fővárosi mozitörténet; *G. T.*: Gyáripari kiállítás Csepelen; *Tóth József*: A XIX. szd.-i magyar néveléstől Pestújhely egyesületéig; *Róbert Péter*: Vendégszobák az Érdi János Honismereti Egyesületnél; *gábrriel*: Wekerle-telep 1908–2008; *rojkó*: 125 éves az újpesti főplébánia templom; *Winkelmayer Zoltán*: Üdvözlet a Ferencvárosból; *Vízny László*: A Lipótváros 120 éves palotája, az Aranytiz; *gábrriel*: Klauzál Gábor Társaság; *G. T.*: A gótika Magyarországon.

Viga Gyula: A bodrogközi kultúra és társadalom változása a 19–20. században. *Studia Ethnologica Hungarica* 10. – A Pécsi Tudományegyetem Néprajz-Kulturális Antropológiai Doktori Programjának kiadványai 2. L'Harmattan – Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék. Bp. – Pécs 2008. 266 old. Kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai. Ódenburger Archiv des Komitats Győr-Moson-Sopron/Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Ódenburg/Sopron 2008. 265 old. – Német nyelvű forrásközlés *Sonja Horn* és *Monika Grass* magyar és német nyelvű, „A középkori és kora újkori egészségügyi struktúrái (Attekintés)” címmel bevezető tanulmányával.

Wolf Mária: A borsodi földvár: egy államalapítási kori megyeszékhelyünk. *Edelényi füzetek*; 38. Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum. Edelény 2008. – 77 old.

Zsebedics József: A kapuvári egyház története 2., az anyarok. Hazánk Kiadó. Győr 2008. 199 old.

Sebő Ferenc: Vikár Béla népzenei gyűjteménye c. könyvéből
(Hagyományok háza, Néprajzi Múzeum, 2006)

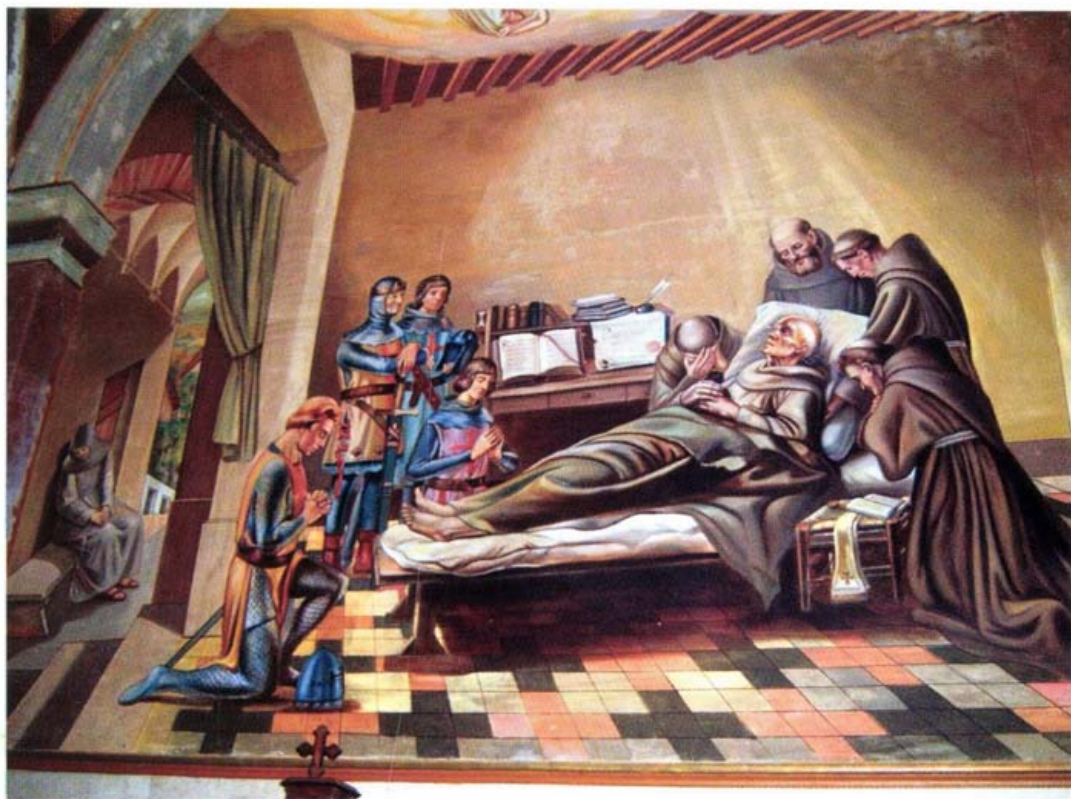

Tamás Kata hajadon, bánffyehunyadi nótafa

Képek Capestranoból

Capestrano látképe

Kapisztrán Szent János halála
a capestranoi ferences templom freskóján (Udvarhelyi Nándor felvételei)